

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Szőllős-Tóth Andrea

Debrecen

2025

DEBRECENI EGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYOK
DOKTORI ISKOLA

Doktori iskola vezető: **Prof. Dr. Nábrádi András** egyetemi tanár

A TURIZMUS DINAMIKÁJA GLOBÁLIS SZINTEN
ÉS AZ EURÓPAI TÚLTURIZMUS ÖSSZEFÜGGÉSEI
EGYES EURÓPAI VÁROSOK VIZSGÁLATA
ALAPJÁN

Készítette:

Szóllós-Tóth Andrea

Témavezetők:

Dr. Csapóné Dr. Riskó Tünde

Egyetemi docens

Dr. Bujdosó Zoltán

Egyetemi tanár

DEBRECEN

2025

A doktori értekezés betétlapja

A TURIZMUS DINAMIKÁJA GLOBÁLIS SZINTEN ÉS AZ EURÓPAI TÚLTURIZMUS ÖSSZEFÜGGÉSEI EGYES EURÓPAI VÁROSOK VIZSGÁLATA ALAPJÁN

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
a Gazdálkodás- és Szervezéstudományok tudományágban

Írta: Szöllős-Tóth Andrea okleveles közgazdász nemzetközi gazdaság és gazdálkodás
mesterképzési szakon

Készült a Debreceni Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok
Doktori Iskolája keretében

Témavezetők: Dr. Csapóné Dr. Riskó Tünde
Dr. Bujdosó Zoltán

A doktori komplex vizsga bizottság:

elnök: Dr. Bai Attila
tagok: Dr. Wiwczarowski Troy Brian
Dr. Farkasné Prof. Dr. Fekete Mária

A doktori komplex vizsga időpontja: 2022. június 13.

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

Az értekezés védésének időpontja: 20...

NYILATKOZAT

Alulírott, Szöllös-Tóth Andrea (szül.: Szolnok, 1996. 04. 01.) büntetőjogi és fegyelemi felelősségem tudatában kijelentem és aláírással igazolom, hogy a doktori (Ph.D) fokozat megszerzése céljából benyújtott értekezésem kizárólag saját, önálló munkám.

Nyilatkozom továbbá, hogy:

- a Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola szabályzatát megismertem, és az abban foglaltak megtartását magamra nézve kötelezően elismerem;
- a felhasznált irodalmat korrekt módon kezeltem, a disszertációra vonatkozó jogszabályokat és rendelkezéseket betartottam;
- a disszertációban található másoktól származó, nyilvánosságra hozott vagy közzé nem tett gondolatok és adatok eredeti leőhelyét a hivatkozásokban, az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem a mindenkori szerzői jogvédelem figyelembevételével;
- a benyújtott értekezéssel azonos, vagy részben azonos tartalmú értekezést más egyetemen, illetve doktori iskolában nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

Debrecen, 2025. 08. 20.

Szöllös-Tóth Andrea

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	1
TÉMAFELVETÉS ÉS CÉLKITŰZÉS.....	3
1. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	6
1.1. Turisztikai attrakció és a turisztikai desztináció	6
1.1.1. A turisztikai attrakció.....	6
1.1.2. A turisztikai desztináció.....	7
1.1.3. A turisztikai desztinációmenedzsment és a turisztikai desztinációmarketing	9
1.2. A turizmus változásai	10
1.2.1. A turizmus kortörténete	10
1.2.2. A globalizáció hatásai a turizmusra	12
1.3. A turizmus formái	15
1.3.1. Tömegturizmus	15
1.3.2. Alternatív turizmus	16
1.4. A turizmus hatásai	17
1.4.1. A turizmus pozitív hatásai	17
1.4.2. A turizmus negatív hatásai	18
1.5. Piaci kudarcok a turizmusban	20
1.5.1. Közjavak.....	20
1.5.2. Externáliák.....	21
1.6. Túlzott mértékű turizmus	25
1.6.1. A túlzott mértékű turizmus fogalma	25
1.6.2. A túlzott mértékű turizmus kialakulása	27
1.6.3. Tömegturizmus és túlzott mértékű turizmus	28
1.7. Fenntarthatóság és turizmus.....	29
1.7.1. A fenntarthatóság	29
1.7.2. A fenntartható turizmus	31
1.7.3. A felelősségteljes turizmus	32
1.8. Turisztikai modellek	33
1.8.1. Butler: Tourism Area Life Cycle (TALC).....	33
1.8.2. Dodds: Tourist Experience Life Cycle (TELC).....	35
1.8.3. Doxey: Irritációs Index – Irridex modell.....	37
1.8.4. Carrying Capacity Model – Turisztikai eltartóképesség modell	38
2. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	40
2.1. A túlzott turizmus trendjei.....	40
2.2. A városi turizmus léptékváltozásának globális trendjei a XXI. században.....	40
2.2.1. Adatok.....	40
2.2.2. Mutatók.....	41
2.2.3. Módszertan	42
2.3. A túlturizmus mértéke európai helyszíneken	43
2.3.1. Adatok.....	43
2.3.2. Mutatók.....	44
2.3.3. Módszertan	45
3. VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK ÉS AZOK ÉRTÉKELÉSE	49
3.1. A túlzott turizmus trendjei.....	49
3.1.1. COVID-19	49
3.1.2. Turisztikai desztinációk szezonálisitása	50

3.1.3. Attrakciók elhelyezkedése.....	54
3.1.4. Városi helyszínek	76
3.1.5. Digitalizáció – Airbnb	85
3.2. A városi turizmus léptékváltozásának globális trendjei a XXI. században	88
3.2.1. A kutatás irányának aktualitása	88
3.2.2. Az alkalmazott módszertan és a vizsgált mutatók	90
3.2.3. Kutatási eredmények.....	91
3.3. A túlturizmus mértéke európai helyszíneken.....	102
3.3.1. A kutatás irányának aktualitása	103
3.3.2. Alkalmazott módszertan és vizsgált mutatók.....	106
3.3.3. Kutatási eredmények.....	108
4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	118
4.1. Túlzott turizmus trendjei	118
4.1.1. Globális trendek	121
4.1.2. Európai desztinációk.....	123
5. AZ ÉRTEKEZÉS FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSAI, ÚJ ILLETVE ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI.....	126
5.1. Globális eredmények.....	126
5.2. Európai eredmények.....	127
6. ÖSSZEFOGLALÁS.....	128
7. SUMMARY	133
IRODALOMJEGYZÉK.....	138
SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE.....	159
TÁBLÁZATJEGYZÉK	163
ÁBRAJEGYZÉK.....	164
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	166
MELLÉKLETEK.....	167
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	169

BEVEZETÉS

A túlzott mértékű turizmus, túlturizmus, overturizmus – vagy angolul „overtourism” jelenség – a COVID-19 járványt megelőző években a turisztikai szakemberek sokaságát foglalkoztató problémává nőtte ki magát. A világjárvány hatására ugyan időszakosan megszűnni látszott a probléma forrása, azonban a járványhelyzet miatt bevezetett korlátozások feloldását követően újra turisták ezrei rohamozták meg a népszerű látványosságokat. Mindez hatalmas terhelést ró a természeti környezetre (pl. növény- és állatvilág, víz- és levegőszennyezés), az épített örökségekre (pl. vandalizmus, romboló tevékenység) valamint a helyi lakosság számára is sok hátránnyal jár (pl. közlekedés túlszűfoltta válása, tömeg, fény- és zajszennyezés).

Az idegenforgalom térnyerését számos adatsor támasztja alá. A turisztikai bevételek nagysága, az ágazatban való foglalkoztatottság, a nemzetközi turistaérkezések száma, a vendégéjszakák számának alakulása csak néhány olyan jól ismert mérőszám a sok közül, melyek alkalmasak arra, hogy az ágazat súlyát tudjuk prezentálni.

Mint a legtöbb gazdasági tevékenység, úgy az idegenforgalom sem csak előnyökkel jár (pl.: bevételek generálása, foglalkoztatottság növelése, gazdaság fellendítése), hanem megjelennek a turizmusnak a negatív hatásai is. Ilyen jól ismert negatív hatás a társadalom számára például a bűnözés erősödése, a biztonságérzet gyengülése, a vendégszeretet kommercializálódása, a sztereotípiák erősödése, a tömeg és a zsúfoltság érzékelése a kedvelt turista célpontok esetében. A környezet esetében gyakori a turizmus erősödése által okozott szennyezés, szemetelés, az élővilág pusztulása, a rongálás. A turizmus által okozott gazdasági hátrányok között ismert az áremelkedés, infláció, a hagyományos szektorokban tapasztalható munkaerőhiány, a szezonális munkahelyek számának növekedése, a turizmustól való függőség kialakulása, a fokozódó gazdasági egyenlőtlenség. Ezen hatások közül több részletesen kerül bemutatásra az értekezésben.

A doktori disszertáció kiemelt figyelmet szentelt a városi desztinációk turizmusának globális szintű vizsgálatára azzal a céllal, hogy meghatározza, mely településeken érvényesül leginkább a túlturizmus hatása. A kutatás ezen része során 255 város átfogó rangsorolása készült el, amelynek elemzése klaszterelemzési (VARCLUS), főkomponens-analízis (PCA) és vegyes típusú adatok faktorelemzése (FAMD) módszerrel történt.

A COVID-19 világjárvány alapjaiban változtatta meg a turizmus dinamikáját, a turisták fókuszra más helyszínekre kezdett irányulni, mely indokolja a turizmus idősoros elemzésének szükségességét globális szinten.

A túlzott turizmus jelentős globális problémaként azonosítható, amely számos negatív externáliával jár. A disszertáció egyik fő célja volt egy olyan ismerv kidolgozása, amely objektíven mutatja be a turizmus mértékét, így dinamikus rangsort állít fel a kiválasztott európai településekről. Ennek oka, hogy hiányoznak olyan tanulmányok, amelyek kifinomult statisztikai módszerekkel elemzik a túlturizmusra vonatkozó szekunder adatokat.

Az elemzés utolsó szakaszában a vizsgálati fókusz szűkítésre került, és kizárólag az európai túlturisztikai helyszínekre koncentrált. Ez a szűkítés lehetővé teszi, hogy a vizsgálat célzottabban elemezze a túlzott mértékű turizmus alakulását. A 28 európai települést, melyet a túlzott turizmusban való érintettsége alapján választottam ki, a 2014 és 2023 közötti időszakra vonatkozóan többkritériumos döntéshozatali módszerekkel rangsoroltam. A rangsorok kiszámítása a VIKOR, a TOPSIS és az MMOORA módszerrel történt, és a Cross-Entropy optimalizálással egy összesített rangsor is készült. Emellett a rangsorok éves változásait grafikusan is bemutattam a Principal Component Analysis segítségével egy kétdimenziós térben, az úgynevezett "helyszínek terében". Végül a helyszíneket három különböző klaszterbe soroltam a túlturizmus szintje alapján a K-means algoritmus alkalmazásával.

TÉMAFELVETÉS ÉS CÉLKITŰZÉS

A 2010-es évek második felében egyre több szó esett a turizmus túlzott növekedésének kérdéséről, különböző tudományos konferenciákat szerveztek a téma köré, kutatások (Dodds – Butler, 2019b; Goodwin, 2017; Alexis, 2017) foglalkoztak a túlturizmussal.

A túlturizmus többféle társadalmi-gazdasági ok miatt alakult ki (Gössling et al., 2020), amelyek közül a legfontosabbak a globális életszínvonal emelkedése, az olcsó fapados repülőjáratok elérhetősége, a közösségi média hatása, valamint a turisztikai célpontok marketing- és promóciós tevékenysége. A világjárvány kitörése előtt számos városi desztináció jelentős turistaáradat érkezéséről számolt be, különösen azok, amelyek gazdag történelmi és építészeti örökséggel, valamint fejlett repülőtéri infrastruktúrával rendelkeznek (De la Calle-Vaquero et al., 2020). Ennek következménye nemcsak szakmai körökben ismert, hanem a helyi közösségek, a turisták és a vállalkozások is tapasztalják. Számos jól ismert településen volt tapasztalható a turisták jelenléte miatti zsúfoltság, növekvő árak (mind a lakhatás, mind a szolgáltatások tekintetében), túlterhelt infrastruktúra, megnövekedett hulladékmennyiség és növekvő ökológiai lábnyom (Gowreesunkar – Vo Thanh, 2020). Emellett kulturális hatások is jelentkeztek, sok helyen a helyi közösségek kiszorulása, a helyiek számára nehézségek a mindennapi tevékenységek végzésében, valamint mindennapos feszültségek a látogatók és a lakosok között, ami konfliktusokhoz és tüntetésekhez vezetett (Smith et al., 2021). Ennek eredményeként a látogatói élmény nem mindig volt tökéletes: a túlzásúfolttság miatt a turisták nem kapták meg az elvárt minőségű élményt, és a helyi vendégszeretet is csökkent (Yu – Egger, 2021).

A globalizáció térnyerésével párhuzamosan a turizmus számos változáson ment keresztül az elmúlt évtizedekben. A lakosság azon hányada megnőtt, amely képes utazni és szabadidős tevékenységként részt venni a turizmusban, mivel a szabadidős tevékenységek a mindennapi élet részévé váltak. Az utazás, különösen a légi utazás egyre megfizethetőbbé válása hozzájárult ahhoz, hogy egyre többen élvezhetik az utazást, még akkor is, ha csak rövidebb tartózkodási időt, közelebbi úti cél felkeresését tudják megengedni maguknak (Dodds – Butler, 2019a). A legfrissebb európai trendeket tekintve úgy tűnik, az európai utazók több mint fele arra számít, hogy 2025-ben több pénzt tud majd utazásra költeni, mint 2024-ben, azonban ez a többletkiadás részben a megnövekedett utazási, szállás és megélhetési költségekre is visszavezethető, így nem biztos, hogy az utazásra szánt nagyobb összeg minden esetben többlet-vendégéjszakával vagy exkluzívabb üdüléssel jár. A felmérésben résztvevő 8000 válaszadó terveit szerint 2025-ben átlagosan 2,15 nemzetközi szabadidős utazást bonyolít majd le, míg ugyanerre a kérdésre a tavalyi felmérésben átlagosan 1,8 utazás volt a válasz. A megkérdezettek – akiknek közös

jellemzője, hogy 2025-ben legalább egy belföldi vagy külföldi utazást terveznek – 88%-a mondta, hogy jövőre legalább egy külföldi szabadidős utazást tervez (Accor, 2024).

Bár a turisták számának növekedése jelentős tényezője a túlzott turizmusnak, az nem azonos a tömegturizmussal. Vannak ugyanis olyan települések, amelyek komolyabb kihívások nélkül képesek nagyszámú turistát fogadni, mivel strukturális és infrastrukturális berendezkedésük kedvez az ilyen jellegű beáramlásnak.

A média is fontos szerepet játszik a fogyasztói preferenciák befolyásolásában, arra ösztönözve őket, hogy hasonló élményekre törekedjenek, hasonló szabadidős tevékenységeket folytassanak, és hasonló úti célokat látogassanak meg (Gretzel, 2019). Pontosan ez az oka annak, hogy a kutatók a legnépszerűbb turisztikai célpontok menedzsmentjét a promóció csökkentésére ösztönzik, ami egy konkrét intézkedés a turizmus és annak negatív hatásainak csökkentésére (Dodds – Butler, 2019b). Ezzel szemben a fogyasztás ösztönzésének imperatívusza, a vállalatok terjeszkedésének ösztönzése, a versenytársak felülmúlása egyensúlytalanságokat eredményez.

A doktori értekezés egyik fő célja: globális szinten vizsgálni a városi desztinációk turisztikai adatait annak érdekében, hogy megállapítsa, mely településekre van a legnagyobb hatással a turizmus. A kutatás során a világ 255 településének átfogó rangsora kerül bemutatásra. A rangsorok és az egyes részmutatók időbeli alakulásának vizsgálata a változók klaszterelemzésével (VARCLUS) és főkomponens-analízis (PCA) segítségével valósult meg. A vegyes adatok faktorelemzésének alkalmazása lehetővé tette egy olyan térkép létrehozását, amely a helyszíneket folyamatos és kategorikus adatokkal együtt ábrázolja. Az elemzés figyelemre méltó regionális és tipológiai mintákat is feltár, kiemelve a nemzetközi mutatók dominanciáját az európai tengerparti és örökségi helyszíneken, valamint a hazai mutatók dominanciáját az észak-amerikai és ázsiai városi helyszíneken. Az elemzés így közvetlen szabályozási és gazdaságpolitikai ajánlások levezetéséhez nyújt alapot.

Tudományos körökben viszonylag ritkaságnak számít, hogy a gazdasági szakemberek átfogó statisztikai elemzéseket készítsenek a világ városi területeinek túlturizmusáról. Az e területen végzett kutatások nagy része egyes országokra vagy kontinensekre összpontosított inkább.

Wall (2020) megerősítette, hogy a túlturizmus jelensége nem új keletű, hiszen hasonló folyamat már korábban is zajlott. A szerző az amerikai nemzeti parkok példájára mutatott rá, ahol a teherbíró képesség felmérésének hosszú és jól dokumentált története van. Ennek ellenére az elmúlt évtizedben a túlzott mértékű turizmusra irányuló figyelem felerősödött. A kérdéskör a COVID-19-hez kapcsolódó közelmúltbeli események fényében még nagyobb jelentőséget kapott. A COVID-19 következtében számos ország utazási korlátozásokat vezetett be, többek

között határzárakat, karanténkötelezettséget és vírusesztelési követelményeket, ami a nemzetközi utazások jelentős csökkenéséhez vezetett. Számos tanulmány látott napvilágot, melyekben részletezésre került, hogy a világjárvány és a kapcsolódó megfékezési intézkedések különösen nagy kihívássá tették a fogadó területek számára a nemzetközi turisták vonzását (Guglielminetti et al., 2023). A pandémia idején a turizmus történelmileg példátlan visszaesést szenvedett el: míg a nemzetközi turistaérkezések száma a 2019-es évben 742,4 millió volt Európában, 2020-ban csupán 239,4 millió. Úgy tűnt, hogy a túlzott turizmusnak vége, és sokan úgy vélték, hogy egy évtizedbe vagy még több időbe telik, amíg a turizmus visszatér a COVID-19 előtti szintre. Ez volt az első alkalom, hogy a „no-tourism” (Koh, 2020), az „under-tourism” (Mahendru et al., 2024) vagy a „zero-tourism” (Garcia et al., 2023) kifejezéseket használták a turisták által korábban oly kedvelt úti célok esetében a turizmus zérushoz közelítő szintjének leírására.

A világjárványt követő években a turisták körében megnőtt a fenntarthatóság fontossága, és a turisták egyre tudatosabbak a környezeti hatásokkal kapcsolatban, keresik a fenntartható utazási lehetőségeket. Mindez arra enged következtetni, hogy szükség van annak elemzésére, hogy a turisták preferenciái megváltoztak-e a járványt követően, és hogy történt-e változás az általuk választott utazási desztinációk körében. Továbbá a túlzott turizmussal kapcsolatban a gazdasági, turisztikai mutatók kvantitatív elemzése nem jellemző a tudományos körökben, így ez egy betöltendő kutatási részként azonosítható.

A disszertáció másik fő kutatási kérdése a következő volt: Milyen mértékben érinti a vizsgált európai városi túlzott mértékű turizmussal szembesülő desztinációkat a túlturizmus, és hogyan változott ez a COVID-19 világjárvány megjelenése óta? A korábbi kutatásokkal összhangban a várakozásoknak megfelelően a Földközi-tenger térségében található tengerparti városokat 2014 és 2019 között jelentősebb mértékben érintette a túlturizmus. A hangsúly azonban a globális világjárvány kitörését követően eltolódott Európa déli helyszíneiről az északiakra, ami potenciális átmeneti hatásként azonosítható. A hipotézis tesztelése komplex statisztikai módszereket alkalmazásával valósult meg, amelyek az Anyag és módszer fejezetben részletesen kerülnek kifejtésre. A módszertan alkalmazásának a célja egy súlyozott összetett mutató létrehozása volt, amellyel a kiválasztott helyszíneket a turizmus kiterjedése szempontjából rangsorolni lehet, és a változásokat nyomon lehet követni.

1. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

1.1. Turisztikai attrakció és a turisztikai desztináció

1.1.1. *A turisztikai attrakció*

A turisztikai attrakcióra, mint a „látogatók érdeklődésére számot tartó helyekre, eseményekre (Puczkó – Rátz, 2017:8)” tekinthetünk. Más megfogalmazásban „ez az, amiért a turista útra kel (Lengyel, 2004:132)”, „valamit, ami a kereslet érdeklődését kiváltja (Michalkó, 2016:91)”.

Az attrakció határozza meg a turisztikai keresletet az utazó motivációján keresztül, így szolgál a vonzerő a turisztikai termék alapjául. „A turisztikai attrakciókat tekinthetjük annak okának, amiért a turisták és a kirándulók felkeresnek egy turisztikai desztinációt, így a turizmus alapvető erőforrásainak tekinthetők (Kušen, 2010:413)”.

Az UNWTO (2022a) honlapján található információk alapján a turisztikai attrakció egy adott hely fizikai vagy kulturális jellemzője, amelyet az egyes utazók vagy turisták úgy érzékelnek, mint ami alkalmas egy vagy több, a szabadidővel kapcsolatos különleges igényük kielégítésére. A Cambridge Dictionary (2022) egyszerűbb megfogalmazásában a turisztikai attrakció olyan hely, amelyet az emberek kedvtelésből és érdeklődésből látogatnak meg, általában nyaralás, vakáció közben. Az Országgyűlés által elfogadott 2016. évi CLVI. Törvény a turisztikai térségek fejlesztésének állami feladatairól így fogalmazza meg a turisztikai attrakciót: „olyan turisztikai céllal hasznosított és működtetett természeti vagy ember alkotta vonzerő, illetve földrajzi terület, amely a látogatók számára élmény-, szabadidős, utazási szolgáltatásokkal, kínálati palettával, vagy szórakoztatási funkcióval rendelkezik (2016. évi CLVI. Törvény, 2016).”

Puczkó és Rátz (2017) felhívják a figyelmet arra, hogy míg az attrakció és a vonzerő szinonimák, tehát használhatók egymás helyett, addig a látnivaló vagy látványosság kifejezések jelentése valamelyest eltér a fentiektől. Az attrakciók tulajdonságait a szerzők Walsh-Heron és Stevens (1990) munkája nyomán foglalták össze (1. ábra).

Adottságaikkal és menedzsmentjük segítségével látogatókat vonzanak a helyi lakosság és a turisták köréből.
Kikapcsolódási és szórakozási lehetőséget kínálnak a látogatóknak szabadidejük élvezetes eltöltésére.
Adottságaik kihasználása érdekében fejlesztésre kerültek.
Attrakcióként menedzselik őket a látogatók igényeinek kielégítése érdekében.
A látogatók elvárásainak, szükségleteinek kielégítésére megfelelő színvonalú szolgáltatáscsomagot kínálnak.
Ingyenesek, avagy belépődíj ellenében megtekinthetők

1. ábra: Az attrakciók tulajdonságai

Forrás: saját szerkesztés Puczkó – Rátz (2017) és Walsh-Heron – Stevens (1990) alapján

A vonzerők nem csak turisták által lehetnek látogatottak, hanem a helyi lakosság kikapcsolódásának, szórakozásának forrásai is lehetnek.

Az attrakciók csoportba rendezhetők többféle tulajdonságuk alapján, például aszerint, hogy természetes vagy ember alkotta vonzerőről beszélünk. Az ember alkotta vonzerők közé soroljuk az építészeti remekműveket, történelmi épületeket, szobrokat, szökőkutakat, múzeumokat, tematikus parkokat, vidámparkokat, rendezvényeket és fesztiválokat stb. A természetes attrakciók csoportjába tartoznak a nemzeti parkok és rezervátumok, vízesések, tavak, strandok és tengerpartok, barlangok, sziklaképződmények, lenyűgöző természeti szépségű területek, állatvilág, növényvilág. Egy másik jellemző kategorizálás az elsődleges vonzerők (a turisták utazási döntése alapján fő motivációként szolgálnak) és a másodlagos vonzerők (az utazási élmény kiegészítőjeként keresik fel az utazók az elsődleges motivációul szolgáló attrakció mellett) elkülönítése. Megkülönböztetünk helyi, regionális és univerzális attrakciókat az alapján, hogy mekkora a hatókörük, avagy vonzáskörzetük (Lengyel, 2004). A vonzerők jellege alapján elkülönítjük egymástól az eseményeket és a helyeket. Míg az események kötött periódusban látogathatók, addig a helyek általában rendelkezésre állnak az odaérkezők számára. Az események között előfordulnak mesterségesek, mint például a koncertek, sportmeccsek, gasztronómiai rendezvények; valamint léteznek természetes események is, amelyek felkeltik a látogatók érdeklődését, mint például egy látványos naplemente, szakadó hóesés, vulkánkitörés (Rátz, 2011).

1.1.2. A turisztikai desztináció

A turisztikai célterület – amit az angol kifejezésből adódóan a szakmai körök desztinációként említenek – földrajzi kiterjedése sokféle lehet: a kisebb egységektől, idegenforgalmi

létesítményektől kezdve a településrészeken, településeken át akár egy régió, ország vagy kontinens is lehet turisztikai desztináció (Michalkó, 2016). Lőrincz és Sulyok (2017) megemlíti, hogy a desztináció fogalmába beletartozik a célterület – ahová a turisták valamilyen motivációtól vezérelve el szeretnének jutni – és a fogadóterület – ahol a turistákat vendégül látják – is.

A turisztikai desztináció az a földrajzi egység, amelyet a turista úti céljául választ (1. táblázat).

1. táblázat: A turisztikai desztináció fogalma

Szerző	Definíció
Michalkó (2016:37)	„A turisztikai célterület egy, a turisták által látogatott, a tartózkodásukhoz szükséges feltételekkel rendelkező, térbelileg lehatárolható földrajzi egység, amelynek kiterjedésével kapcsolatos teoretikus értelmezések szoros összefüggést mutatnak a potenciális küldő területekkel. Minél távolabbról érkeznek a látogatók, annál nagyobb kiterjedésű lesz a térség célterületként való észlelése.”
Puczkó – Rátz (2017:5)	„...olyan településeket, régiókat vagy országokat jelent, amelyek rendelkeznek mindazon turisztikai szolgáltatásokkal, amelyek a turisták igényeinek kielégítéséhez szükségesek.”
UN (2010:13)	„A turisztikai utazás fő úti célja az a felkeresett hely, amely az utazásról szóló döntés szempontjából központi szerepet játszik.”
MTÜ (2021:16)	„A desztináció olyan földrajzilag körülhatárolható területrész, amely a turisztikai kínálati piacon egységes fogadóterületként jeleníthető meg, épített környezeti, természetföldrajzi vagy kulturális értékek tekintetében összefüggő elemek alkotják. A desztináció keresleti kategória is, hiszen a vendégek utazási döntései jellemzően ezen a szinten fogalmazódnak meg.”
Lengyel (2008:11)	„A desztináció: fogadótérség (avagy – a turista szemszögéből nézve – az utazási célterület). A desztinációnak képesnek kell lennie a turisták vonzására, majd a szükségleteiket kielégítő valamennyi szolgáltatás nyújtására – komplex turisztikai terméket kell biztosítani. A desztináció tehát lényegében a komplex turisztikai terméket felkínálni képes térség egésze, a kínálat helyszíne.”
Pike (2008:24)	„A desztináció nem egy politikailag körülhatárolt terület, hanem egy olyan földrajzi tér, amelyben turisztikai erőforrások csoportosulása található.”

Forrás: saját szerkesztés (2023) a megjelölt források alapján

A desztinációk változatos méretűek lehetnek, eltérő kínálattal rendelkezhetnek alkalmazkodva az utazók különböző igényeihez. Az összes felsorolt szerző hangsúlyozza, hogy a turisztikai célterület egy földrajzilag lehatárolható egység, mely rendelkezik a turisták igényeit kielégítő, vonzó szolgáltatások kínálatával. Michalkó megközelítése kiemeli a térbeli észlelést és a küldő területekkel való kapcsolatot, míg Puczkó és Rátz általánosabb megközelítést alkalmaz. Az

ENSZ (UN, 2010) definíciója már az utazási döntést is bevonja a meghatározásba, Lengyel pedig a szolgáltatások komplexitására és teljességére fókuszál (Lengyel, 2008).

1.1.3. A turisztikai desztinációmenedzsment és a turisztikai desztinációmarketing

A turisztikai célterület működéséért, koordinálásáért, fejlesztéséért, az erőforrások kezeléséért, az érintett felek együttműködésének elősegítéséért a turisztikai desztinációmenedzsment felel. A turisztikai desztinációmenedzsment kiemelt célként kezeli a fenntartható működést és fejlesztést, az érintett felek érdekeinek összehangolását, a fogadóterület versenyképességének biztosítását. Fontos, hogy a desztinációk versenyképesek legyenek, a lehető legjobb élményeket nyújtsák a turistáknak, és a lehető legtöbbet adják vissza magának a desztinációnak (Carter et al., 2023).

A desztinációt alkotó elemek (pl.: látnivalók, szolgáltatások, közlekedés, emberi erőforrás, imázs stb.) összehangolt irányítását, szervezését, menedzselését nevezhetjük desztinációmenedzsmentnek. Ennek feladatai közé tartozik a tevékenységek irányítása, összehangolása, felügyelete, valamint egy egységes stratégia kialakítása úgy, hogy az valamennyi érdekelt fél javát szolgálja (UNWTO, 2007).

„A turisztikai desztinációs menedzsment – röviden TDM – azon tevékenységek összessége, amelyek egy turisztikai fogadótérség (desztináció) számára ahhoz szükségesek, hogy látogatókat vonzzon és számukra az ottani tartózkodás során tökéletes utazási élményt nyújtson úgy, hogy a látogatóforgalom gazdasági és környezeti hatásai a desztináció közössége számára előnyösek legyenek, ma és hosszú távon egyaránt (Lengyel, 2008:10).”

Abban, hogy a turisztikai desztinációkat megismerhessék a potenciális látogatók, a turisztikai desztinációmarketing tevékenységének igen jelentős szerepe van (Piskóti, 2017). A célterület megismertetése, vonzóvá tétele révén a látogatók számának növeléséhez járul tehát hozzá. A jól működő marketingtevékenység (pl. marketingkampányok, márkaépítés, promóció, közösségi média, reklámok, influencerek bevonása, kiállításokon való megjelenés) segítségével a desztinációra irányuló figyelem növelhető, a turisztikai imázs javítható, az élénkülő turistaforgalom által gazdasági fejlődés generálható.

Bár mind a desztinációmarketing, mind a desztinációmenedzsment a célterület sikerességének érdekében tevékenykedik, s mindkettő elengedhetetlen a hosszútávú eredményesség eléréséhez, eltérő területekre fókuszálnak (2. táblázat).

2. táblázat: A turisztikai desztinációmarketing és a turisztikai desztinációmenedzsment összevetése

	Turisztikai desztinációmarketing	Turisztikai desztinációmenedzsment
Fő fókusz	A desztináció vonzerejének megismertetése a potenciális turistával.	A desztináció fenntartható működtetésének elősegítése.
Elsődleges cél	Turisták vonzása, látogatószám növelése.	Érdekelt felek (pl.: helyi lakosság, turisták) közötti kapcsolat biztosítása.
Hatás	Több turistaérkezés, magasabb turisztikai bevételek.	Fenntartható és versenyképes működés.
Eszközök	Pl.: reklámok, kampányok, közösségi média	Pl.: tervezés, szabályozás

Forrás: saját szerkesztés (2023)

A turista élményszerzéséhez a desztináció részéről nem csak a turisztikai szolgáltatások (pl.: szálláshely, vendéglátás és gasztronómia) és az infrastruktúra (pl.: közlekedés, információs szolgáltatások) járulnak hozzá, hanem a vonzerő, vagyis az attrakció is.

1.2. A turizmus változásai

1.2.1. A turizmus kortörténete

Michalkó és Rátz (2019) a turizmus 3.0 témakörét feldolgozó tanulmányában egy turisztikai történeti áttekintést ismerhetünk meg a kezdetektől (Thomas Cook) egészen napjainkig, amikor már a harmadik generációs turizmusról beszélhetünk (3. táblázat).

3. táblázat: A turizmustörténet legjelentősebb korszakai és főbb jellemzőik

Tényezők	Kontinentális (1.0)	Globális (2.0)	Totális (3.0)
Időszak (kb.)	Thomas Cook – hidegháború lezárásáig (1841-1963)	A hidegháború lezárásától a New York-i ikertornyok lerombolásáig (1963-2001)	A New Yorki ikertornyok lerombolásától napjainkig (2001-)
Célterület	Európa, fürdővárosok, vízparti-hegyvidéki üdülőhelyek	Fejlett országok, egzotikus országok, városok, tengerparti üdülők	A világ bármely országa, a déli sarktól az északi sarkig, a Marianna-árokktól a Himalájáig, a centrumtól a periferiáig
Közlekedési eszköz	Vasút, hajó	Autó, repülőgép, autóbusz	A teljes járműpark (ideértve a kerékpárt, az evezős és vitorlás hajókat, űrrepülőgépet stb.)
Utazók	Jómódúak	Középosztály	A teljes társadalom (a hajléktalanoktól a milliárdosokig)
Társadalmi környezet	A szolgáltatásban résztvevők	A turisztikai gettók (turistanegyedek) lakói	A teljes társadalom (a desztináció lakossága)
Információramlás	Útikönyv, térkép, utazási iroda	Útikönyv, térkép, utazási iroda, média, honlapok	Minden kommunikációs csatorna (közösségi média)
Kockázatok	Közlekedési eszköz (műszaki biztonság)	Tolvajok, zsebtolvajok (közbiztonság)	Komplex biztonságérzet

Forrás: Michalkó – Rátz, 2019

A szervezett turizmus történetének kezdete Thomas Cook nevéhez fűződik, aki a szervezett turizmus úttörőjének számít, valamint az első utazási iroda létrehozása is hozzá kötődik (Brendon, 1991). Érdeemes megemlíteni, hogy míg a jelenleg is zajló ipari forradalom már a negyedik a történelem során, addig a turizmus kortörténete szerint a turizmusnak még csak a harmadik szakaszát éljük (turizmus 3.0). Ennek az eltérésnek alapjául szolgál a gondolat, mi szerint a szervezett utazások kialakulását Thomas Cook nevével kötjük össze (1841), így az első szakaszt ettől az évtől számítjuk.

A turizmus jelenleg zajló korszaka – a totális korszak – jelentősen eltér a korábban tapasztaltaktól. Míg korábban főként az autóbusz, repülőgép, személyautó, vasút volt a turisták által jellemzően használt közlekedési eszköz, ma már a létező összes közlekedési mód szerepet kaphat a vágyott desztináció elérésében vagy a meglátogatott településen belüli

helyváltoztatásban. A városnéző utak esetében a tömegközlekedési formák – mint a helyi metró, villamos – illetve a környezetkímélő alternatívák – mint a kerékpár – nagyobb súlyhoz jutottak.

Átalakulás nem csak a helyváltoztatáshoz használt járművek körét érintette, hanem a turisták társadalmi összetételét is, hiszen míg korábban az utazás a gazdagabb rétegek kiváltsága volt, ma már tényleg szinte mindenki talál alkalmat, módot a desztinációk felkeresésére – s nem csak a hazai, de a külföldi úti célok elérése is egyre könnyebben megengedhető a legtöbb család számára.

1.2.2. A globalizáció hatásai a turizmusra

Míg a turizmus kezdeti szakaszában jellemzőek voltak a hazai, nemzeti piaci úti célok révén a hazai keresleti igények kielégítése, addig a nemzetközi úti célok elérhetővé válásával elérkezett az idő a komparatív előnyök kihasználására (Bacsi – Tóth, 2020; Tóth, 2016; Zhang – Jensen, 2007).

A globalizáció kifejezés alatt azokat az egyre szélesedő gazdasági, kulturális, társadalmi és politikai változásokat értjük, amelyek az elmúlt 60-70 évben alakították a világot (Guttal, 2007). A technológia, az internet és a kommunikációs eszközök fejlődése révén a világ egymástól távol eső pontjai is kapcsolódni tudnak egymással, erősíthetik az integrációt egymás között, részt vehetnek a globális hálózatban. A globalizáció további jellemzője, hogy lehetővé teszi az emberek, információk, áruk és tőke számára, hogy áramoljanak a világ különböző pontjai között.

A globalizáció az élet számos területére igen nagy hatást gyakorol, így ez a világszintű folyamat a turizmust is nagy mértékben befolyásolja (4. táblázat).

A multinacionális vállalatok térhódításával azok irányítási rendszerei, logisztikai, beszerzési folyamataik, és persze az előállított termékeik és a szolgáltatások is sztenderdizálttá váltak (Mészáros, 2017). A szolgáltatási ágazatban a globalizáció irányába mutató tendencia követi a gyártók példáját, akik a méretgazdaságossági előnyök kihasználása érdekében világszerte gyártják szabványosított termékeiket (Go – Moutinho, 2000). A világméretű globális hálózattal rendelkező cégek szolgáltatásainak megjelenésével a kis- és középvállalkozások versenyképessége csökkent, hiszen óriási világméretű egységekkel kellett felvenniük a versenyt. A kis- és középvállalkozások előnyei közül a legversenyképesebb az egyediség, a személyre szabottság, ugyanis a multinacionális vállalatok által készített termékek és nyújtott szolgáltatások inkább a nemzetközi standard elvárásokat igyekeznek kielégíteni, mintsem az egyéni igényeket. Ennek a jelenségnek köszönhető az is, hogy a turizmus területén az

országspecifikus, régióspecifikus vonzerők, jellegzetességek egyre inkább elvesznek, az attrakciók egymáshoz hasonlóvá válnak (pl. a népszerű Disneyland tematikus parkok) (Szalók, 2004). A desztinációk esetében is megfigyelhető ezzel párhuzamosan az átalakulás: a turisztikai kínálatot a turisták homogén csoportjára („globálturistákra”) szabják egységes utazási csomagok kínálatával (Tóth, 2016). Az egyén ízlésvilága, stílusérzéke már korántsem a tradicionális családi körben öröklődő értékek által formálódik, sokkal inkább a háztartáson kívüli industrializált, szimplifikált, uniformizált hatásoktól befolyásoltan alakul ki (Nannini – Radicchi, 2019). Bár a globalizáció hozzájárul a helyi kultúra globális szintű ismertetéséhez, a kulturális homogenizáció is jellemzővé válik, a helyi kultúra folyamatosan halványodik.

A globalizációnak köszönhetően azonban a világ távol eső pontjai manapság egyre könnyebben és olcsóbban közelíthetők meg. A technikai fejlődés és az egyre inkább modernizálódó közlekedés nagy tömegek számára tette lehetővé az utazást, a fejlett országok törekvéseinek mintájára egyre több fejlődő országban található új desztináció is bekerült a turisztikai célpontok közé. A közlekedésben tapasztalt előrelépés végett a repülés egyre hétköznapiabb tevékenységnek számít, azonban a növekvő turistaforgalom miatt egyes népszerű helyszínek túlságosan zsúfolttá válnak.

4. táblázat: A globalizáció turizmusra gyakorolt pozitív és negatív hatásai

Hatás	Pozitívum	Negatívum
Az utazás könnyebbé válása	Nemzetközi charterjáratok árának csökkenése, tengerentúli utazások egyszerűsödése	Egyes reflektorfénybe kerülő turisztikai desztinációk túlszűfolttsága
Kulturális interakciók	Helyi kultúrák népszerűsítése és jobb megértése	Kulturális homogenizáció veszélye, hagyományok elhalványulása
Turizmusból származó bevételek növekedése	Javuló gazdasági eredmények elérése	Az egyenlőtlen eloszlásukból származó gazdasági egyenlőtlenségek
Gazdasági hatások	Több nemzetközi befektetés áramlik a turisztikai szektorba	A helyi közösségek gazdasági kiszolgáltatottsága
Technológiai fejlődés	Online foglalások, vélemények megosztása	Függőség az online platformoktól, helyi (kis)vállalkozások háttérbe szorulása
Fenntarthatóság	Környezettudatos turizmus iránti igény növekedése	Környezetterhelés (pl.: szennyezés, ökoszisztémák károsodása)
Tömegkultúra térnyerése	Világszerte ismertté váló turisztikai attrakciók	Egyes célpontok identitásvesztése
Nyelvi akadályok csökkenése	Az angol mint nemzetközi nyelv térhódítása, elsajátítása segíti az utazókat	A helyi nyelvek háttérbe szorulása
Munkahelyteremtés	Több munkahely a turizmusban és kapcsolódó ágazatokban	A turizmusban jellemző szezonális munkák alacsony fizetéssel és bizonytalansággal járnak
Befektetések növekedése	Turisztikai infrastruktúra fejlesztése	Külföldi befektetők dominanciája, helyi érdekek elhanyagolása
Digitális marketing	Könnyebb hozzáférés a turisztikai információkhoz	Manipulatív hirdetések; turisták túlzott, irreális elvárásai
Egészségügyi oldal	Egészségügyi protokollok fejlesztése (pl.: utazási biztosítás, ellenőrzések)	Fertőző betegségek gyors terjedése
Infrastrukturális fejlődés	Új szállodák, közlekedési rendszerek, kommunikációs csatornák és attrakciók fejlesztése	Természeti területek beépítése, rombolása (pl.: lebetonozása) vagy károsítása
Gasztronómia	Helyi ételek, italok iránti kereslet növekedése	A nemzetközi gyorséttermek elnyomhatják a helyi konyhát
Identitás megőrzése	Egyes országok tudatosan őrzik és népszerűsítik a sajátos kulturális elemeiket	Turisták elvárásai miatt gyakran mesterséges, homogenizálttá válik az élmény
Természeti kincsek	Természeti területek védelmének fokozása; ökoturizmus térnyerése	Tömegturizmus miatti pusztulás (pl. korallzátonyok)
Nemzetközi kapcsolatok	Különböző országok közötti kapcsolatokat erősíti	A turizmus globális fókusza a gazdaságilag erősebb régiókra irányulhat, míg a kevésbé fejlett országok háttérbe szorulhatnak
Helyi kézművesség	Helyi kézműves termékek iránti kereslet élénkítése	A turistáknak készített tömegcikk helyett az autentikus helyi termékek elterjedése
Demográfiai hatások	Fiatalkorú munkavállalók számára vonzóbbá válhat a turisztikai szektor	Időszakos migrációk miatt helyi lakosok kiszorulása
Turizmusban való részvétel	Egyre szélesebb rétegek számára válik elérhetővé az utazás, nemzetközi utazás	Nagy tömegek kiszolgálásának nehézsége, tömegturizmus erősödése

Forrás: saját szerkesztés (2024) a fejezetben megjelölt források alapján

1.3. A turizmus formái

A globalizáció térnyerésével a turizmus volumene is megnőtt, így egyes könnyen elérhető és jóhírű desztinációk évente több tízmillió látogatót vonzanak, ahol a turisták koncentrációja igen magassá válhat. Ezzel egyidőben más kevésbé ismert helyszínek nagyobb népszerűsége vágyának, hiszen képesek lennének több turista fogadására is.

A turizmusnak így két formája alakult ki: a tömezturizmus és az alternatív turizmus (Michalkó, 2016).

1.3.1. Tömezturizmus

A tömezturizmus a XX. század második felében, a II. világháborút követő gazdasági fellendülésnek köszönhetően alakult ki (Irimiás et al., 2019). Jellemzői között említhetők a standardizált szolgáltatások, egymáshoz igen hasonló élmények, a sematikusság (Gonda, 2022a), valamint a nagy kapacitású létesítmények igénybevétele, csoportos, szervezett utak révén nagy tömegek turisztikai igényeinek kielégítése (Tóth-Kaszás – Keller, 2022). A tömezturisták általában nem kerülnek közvetlen kapcsolatba a fogadó desztináció lakosságával, a helyi természeti környezet szerepe is jelentéktelen számukra (Michalkó, 2016). „A tömezturizmusra jellemző a turisták szélsőséges koncentrációja egy helyen (Theng et al., 2015:2).” A turisták jelentősebb része kifejezetten a standardizált kínálatot keresi, hiszen azt tömegek próbálták már ki korábban, a nyilvánosan elérhető visszajelzések és értékelések alapján elkerülhető az utazó csalódottsága, így a desztinációk is ennek megfelelően alakítják ki kínálatukat (pl.: all inclusive ajánlatok) (Tóth, 2016).

A tömezturisztikai desztinációk közül a legismertebbek a nagyvárosok, tengerpartok, síparadicsomok. A nagyvárosi desztinációk rendkívüli népszerűségét könnyű megközelíthetőségük mellett a kulturális attrakciók koncentrációja adja (Richards, 2022). A városi úti célokat választó turisták kedvelt időtöltése a városnézés, szívesen vesznek részt az örökségturizmusban, de a kulturális rendezvényeken (pl.: fesztiválok, koncertek, sportrendezvények) való részvétel is népszerű a körükben (Panasiuk, 2020). A tengerparti élvezetűdülésre jellemző az úgynevezett 3S (sun, sea, sand: napsütés, tenger, homok) motiváció, mely nagy mértékben alapoz a passzív tengerparti tevékenységekre, fürdőzésre, napozásra, strandolásra. Egyes források a 3S-t kiegészítve 4S turizmusra (sun, sea, sand, sex: napsütés, tenger, homok, szex) a kikapcsolódás mellett az élvezetek fontosságát erősítik (Buhalis, 2005; Stamboulis, 2008). A síparadicsomokat felkereső téli sportturizmusban résztvevő utazók számára ugyanakkor a 4S modell egészen mást jelent: számukra a hóval fedett

lejtőkön végzett aktív sportolásé, valamint az azt követő pihenése a főszerep (snow, slope, ski, sleep: hó, lejtő, síelés, alvás) (Dávid et al., 2007).

A tömegturisztikai kínálat bővülésének és az így egyre megfizethetőbb áraknak köszönhetően egyre szélesebb rétegek számára vált elérhetővé az utazás, a nemzetközi úti célok elérése is.

Az, hogy nagy számú érdeklődőt vonz egy desztináció, elsődlegesen gazdasági előnyöket hordoz a terület számára a növekvő turisztikai bevételek révén. Azonban a tömegturizmus számos negatív hatással is jár, többek között a szezonálisan előforduló túlszűfolttsággal, a környezeti terhelés növekedésével, a turizmustól való gazdasági függőséggel (Gamberozić – Tonković, 2015), az ingatlanárak emelkedésével és a szezonális munkanélküliség megjelenésével (Yabancı, 2023).

1.3.2. Alternatív turizmus

Tekintettel arra, hogy történetileg az alternatív turizmus jóval korábban jelent meg, mint a tömegturizmus, Michalkó (2016) a turizmus ősfarmájaként említi azt. „Az alternatív turizmus olyan típusú keresletet és kínálatot takar, amely formabontó módon nyilvánul meg a turisztikai szektor intézményéhez és rendszeréhez képest (Zátori, 2020:207).” Formabontó, vagyis az átlagostól eltérő lehet például a turista érdeklődési köre, a programok, szolgáltatások vagy szálláshely iránti igénye. Az alternatív turista jellemzően jobban vágyik a felkeresett terület lakosságának megismerésére, a fogadó személyzettel, házigazdával való szorosabb kapcsolat kialakítására, valamint a helyi kultúra és hagyományok megismerésére. A turizmusnak ezen formája esetében a hangsúly az egyediségen van: egyedi igények kielégítését kiszolgáló egyedi kínálat. „Az alternatív turizmus a turizmusnak egy olyan formája, mely elsősorban a tömegturizmus negatív hatásaival kíván szakítani, az egyéni igények kielégítését és a társadalmi környezettel való kapcsolatot állítja a középpontba, miközben ügyel a fenntartható fejlődés elveinek érvényesülésére (Gonda, 2022a:16).” A helyi közösségek támogatása, valamint a természeti és kulturális örökség megőrzése mellett a környezet védelmével kapcsolatos kérdések is erőteljesen jelen vannak az alternatív turizmusban. Gyakori a környezetbarát utazási formák előtérbe helyezése például kerékpártúrák vagy gyalogtúrák lebonyolítása által; ökohotelek vagy fenntartható vendégházak választása a nemzetközi szállodaláncok helyett; részvétel az ökoturizmusban, falusi turizmusban.

Az alternatív turizmushoz kapcsolódóan érdemes említést tenni a különleges érdeklődést kielégítő turizmusról (special interest tourism – SIT), mely kifejezetten szűk szegmens igényeit helyezi a fókuszba, így a kialakult kínálat rendkívül változatos és egyedi. Az ilyen utazáson

résztevő turisták motivációit és döntéseit elsősorban egy bizonyos különleges érdeklődés határozza meg, amely a tevékenységeikre és az úti céljaikra is hatással van (Hall – Weiler, 1992). Ilyen tevékenységeken alapuló turisztikai termék például a madarászás, geocaching, katonai örökségturizmus (Rátz, 2014), de a barcelonai görkorcsolyázás, berlini street art (Irimiás et al., 2019), a mediterrán országok olívaolaj turizmusa (Pulido-Fernández et al., 2019), vagy az asztroturizmus (Soleimani et al., 2019) turisztikai szerepe is a SIT jelenségéhez köthető. Azonban a különleges igényt kielégítő turizmus nem feltétlenül az alternatív turistákra szabott termékkínálatot jelent. Előfordulhat olyan eset is, amikor a különleges turisztikai termék egyben tömegturisztikai termék is (pl.: speciális témájú óceánjárás utazás) (Keller, 2023), vagy tömegturista is részt vehet a speciális érdeklődést megcélzó utakon (pl.: kocsmatúra, filmturisztikai utak) (Puczkó – Rátz, 2017).

1.4. A turizmus hatásai

1.4.1. A turizmus pozitív hatásai

A turizmus kialakulása és elterjedése kezdetben a legtöbbször számára előnyös folyamat volt, hiszen jólétet hozott számos terület lakóinak életébe, életszínvonal-emelő hatása korán megmutatkozott. Már a turizmus kezdeti időszakában megmutatkozott a kedvező hatás kulturális örökség megőrzésére és népszerűsítésére, mivel a látogatók érdeklődése ösztönözte a történelmi helyszínek, épített örökség felújítását és karbantartását, a helyi hagyományok bemutatását. A turizmus fellendülése a helyi kézműves és kiskereskedelmi szektorokat is erősítette, mivel a látogatók által támasztott kereslet biztosította a regionális termékek, például kézműves áruk és helyi élelmiszerek népszerűségét. Pozitívan hatott a helyi gazdaságra a munkahelyteremtés, a GDP és GNP növekedése révén (Rátz, 1999). A helyi gazdaság felélénkítéséből nagy mértékben veszi ki a részét a turizmus, lehetőséget teremt például a helyi vállalkozások, éttermek és idegenforgalmi szolgáltatók növekedésére, ami diverzifikálja a gazdasági szerkezetet. Az elmaradott régiók felzárkóztatásában és a helyi infrastruktúra fejlesztéshez való hozzájárulásában szerepe kiemelkedő az érintett régiókban. Az idegenforgalom katalizátorként szolgálhat a fejlődéshez a gazdasági nehézségekkel küzdő régiókban a bevételek generálásával és az infrastruktúra fejlesztésével (Saner et al., 2019). Továbbá a vidéki turizmus bizonyítottan hozzájárul a kisebb városok és vidéki régiók fejlődéséhez és népszerűsítéséhez, mely segíti a vidéki területek elnéptelenedésének mérséklését, mivel új gazdasági lehetőségeket teremt, ösztönözve a fiatalok helyben maradását és a vállalkozói tevékenységeket. Az új szállodák építése ugyan leginkább a turisták számára kedvez, megjegyzendő, hogy a helyi lakosság életszínvonalát is emelhetik más infrastruktúrát

érintő beruházások eredményei, például a közlekedési hálózat, kommunikációs hálózat fejlesztése, repülőterek létesítése vagy modernizációja, vendéglátóhelyek, szórakozóhelyek nyitása.

A társadalom nem csak a gazdaság erősítésén keresztül érzékelheti a turizmus térnyerésének előnyeit, hanem a társadalmi, kulturális élet felélénkülése, a régió szabadidős lehetőségeinek bővülése, a helyi művészetek, kulturális események újjáélesztése révén is. A turizmus nem csak a helyi kulturális értékek, szokások és hagyományok megőrzését ösztönözheti, de a turisták és a helyiek közötti interakciók révén elősegíti más kultúrák megismerését, a kultúrák közötti kapcsolatok erősödését (Rátz, 1999). Emellett a turizmus serkenti a szabadidős infrastruktúra fejlesztését (pl.: parkok, közösségi terek kialakítását), ami hosszú távon javítja a helyiek életminőségét.

A turizmus hozzájárul továbbá a természeti erőforrások védelméhez, nemzeti parkok létesítéséhez, a természeti környezet értékeinek megőrzéséhez, valamint az olyan épített és/vagy kulturális értékek megőrzéséhez és fenntartásához, mint a várak, romok, templomok, emlékházak (Puczkó, 1999). A természeti környezet megóvásában fontos szerepe van az edukációnak, szemléletformálásnak, melyben a turizmus nagy szerepet vállal (Ásványi – Komár, 2018). Környezeti nevelés, természetvédelmi programok biztosításán keresztül az érdeklődők mélyebb ismereteket szerezhetnek a helyi ökoszisztémákról, biodiverzitásról, a természeti erőforrások fenntartható használatáról, a vizek, erők, állatok védelméről, a klímaváltozás hatásairól. Érdemes kiemelni a turizmus azon szerepét is, mellyel hozzájárul a nemzeti parkok, természetvédelmi területek és ökoturisztikai helyszínek fenntartásához, hiszen az odalátogatók érdeklődése ösztönzi, anyagi hozzájárulása pedig finanszírozási lehetőséget biztosít a természeti értékek állapotmegőrzésére. A fenntarthatóság területén elért és elérhető eredmények jelentőségét szintén a turizmus pozitív hatásai között érdemes megemlíteni.

1.4.2. A turizmus negatív hatásai

A turizmus pozitív hatásai széles körben ismertek, a modern turizmus korában azonban az idegenforgalomnak nem csak előnyei, de hátrányai is érzékelhetők turistaként és helyi lakosként egyaránt (Postma – Schmuecker, 2017).

A turizmus növekedése bár jelentős pozitív hatással van a gazdaságra, több negatív hatása is azonosítható. Egyes régiók esetében veszélyt jelent az egyoldalú függés az idegenforgalomtól (Smith – Krannich, 1998), mely a koronavírus járvány ideje alatt jelentős nehézségeket okozott a szektor foglalkoztatottjai számára. A világjárvány bizonyította, hogy a turizmusnak való túlzott kitettség gazdasági instabilitást okozhat, mivel a desztinációk kiszolgáltatottá válnak a

szezonális ingadozásoknak, gazdasági válságoknak vagy globális eseményeknek. A helyi gazdaság túlzott turizmusorientáltsága elnyomhatja a mezőgazdaság és az ipar fejlődését, így csökkentve a gazdasági diverzifikációt. A megnövekedett turistaforgalom okozhatja a számos desztináción végbemenő inflációt, az ingatlanárak emelkedését. Az idegenforgalom hozzájárul továbbá a hagyományos szektorokban tapasztalható munkaerőhiányhoz és a fokozódó gazdasági egyenlőtlenséghez (Lv, 2019, Mahadevan – Suardi 2019). A turizmus szélsőséges ingadozásai így bizonytalanságot teremthetnek a helyi munkaerőpiacon, mivel a szezonális munkalehetőségek nem biztosítanak hosszú távú foglalkoztatási stabilitást.

A turizmus által számos negatív társadalmi hatás is előidézhető. Ugyan a zsúfoltság meglehetősen szubjektív, percepcióra alapuló megállapítás (Puczkó, 1999), a helyi lakosság gyakran szenved hátrányt a turisták létszámából adódó zsúfoltság és tömeg miatt. Mindez rendszerint konfliktusokat okoz a turisták és az ingatlanulajdonosok között (Rátz, 1999; Smeral, 2019). Nézeteltérések nem csak a helyiek és az fogadóterületre látogató turisták között alakulhatnak ki, hanem a desztináció ingatlanulajdonosai között is, hiszen a hely állandó lakosainak és az üdülőtulajdonosainak rendszerint eltérhetnek az érdekeik. A turisták jelenlétéből adódóan a lakosság biztonságérzete esetenként gyengülhet, több célpont esetében számolhatnak be a turisták számának növekedésével párhuzamosan végbemenő bűnözés, jogsértések számának emelkedéséről is (Mátyás et al., 2020). Mindezekon kívül a vendégszeretet, a kultúra és a vallás kommercializálódása áll szemben a hagyományok felélénkülésével (Raffay et al., 2014).

A turizmus által a környezetre rótt negatív hatások köre igen változatos (Puczkó, 1999; Zhang – Liu, 2019). Amennyiben a desztinációk nem fenntartható módon kezelik a látogatók áramlását, a turizmus térnyerése hozzájárulhat a természeti erőforrások kimerüléséhez (pl.: vízhiány). A népszerű úti célok rendszerint érintettek a nagyobb mennyiségű hulladék kezelésének problémájával, az utcai szemeteléssel, mely szennyezi a természetes vizeket és a szárazföldi területeket, rontva az ökoszisztémák állapotát. Túlzott látogatói jelenlét esetén gyakoribbak a rongálások és a vandalizmus is, erősebben érzékelhető a légszennyezés, a hőszennyezés, a talajszennyezés, a vízszennyezés és a zajszennyezés is (Sadeghian, 2019). Néhány desztináció esetében beszámolnak a tájba nem illő építkezés negatív hatásáról, mely a településképet és a természeti tájat is befolyásolja, rontja a desztináció esztétikai és ökológiai egyensúlyát. A növény- és állatvilág is gyakorta szenved a turisták jelenlétéből adódó károktól, az élővilág pusztítása, veszélyeztetése olyan negatívum, mely számos turisták által kedvelt célpontot érint (Anup, 2018). A turizmus szezonális jellege miatt a növény- és állatvilág sokszor egyszerre, rövid idő alatt van kitéve a legnagyobb terhelésnek. A főszezon gyakran éppen

egybeesik a természet szempontjából érzékeny időszakokkal, például a költési, fészkelési vagy virágzási idővel, így a zaj, a taposás és a szennyezés különösen súlyos károkat okoz. A hirtelen megnövekedett emberi jelenlét élőhely-pusztuláshoz, állatok elvándorlásához és a növényzet visszaszorulásához vezethet. Lehetséges megoldás volna a turizmus környezeti korlátozásainak erősítése, valamint a jogszabályok szigorítása a fenntartható turizmus irányába, hiszen a tömegturizmus, kalandturizmus vagy egyes esetekben még a természetjárás is zavaró hatással lehet az élőhelyekre és a fajokra. A jelenlegi szabályozási tendenciák azonban inkább a turisztikai tevékenységek kiterjesztésének kedveznek, ami gyengíti a természetvédelmi célokat, és hozzájárulhat a talaj, a növényzet és az állatvilág sérüléséhez (Temesi, 2019).

1.5. Piaci kudarcok a turizmusban

Azokat az eseteket, amelyekben a piac nem képes hatékonyan allokálni erőforrásait, a társadalmilag optimális helyzet nem valósul meg, piaci kudarcoknak nevezzük. A jóléti közgazdaságtan négy piaci kudarcot ismer: a nem tisztán versenyzői piacok, vagyis tökéletlen piacok (monopólium, oligopólium); információs aszimmetria; közjavak; externáliák (Nordhaus – Samuelson, 2016).

Bár ezek mindegyike megjelenhet, és rendszerint meg is jelenik a turizmusban, a továbbiakban részletesen utóbbi kettő kerül kifejtésre. Ennek oka, hogy ezek azok az elemek, amelyek a kutatás témájához közvetlenül és szorosan kapcsolódnak. A fennmaradó két tényező jelentősége elismerhető, azonban jelen elemzés szempontjából kevésbé tekinthető relevánsnak.

1.5.1. Közjavak

„A közjavak olyan javak, amelyek fogyasztásából senki nem zárható ki, ugyanakkor a jószág fogyasztása nem csökkenti a többi fogyasztó rendelkezésére álló mennyiséget, tehát az egyén fogyasztása nem zavarja a többiek fogyasztását (Jandó, 2024:37).” Ellenben a magánjavak a szolgáltatásoknak az a típusa, ahol a fogyasztó kizárható a javak fogyasztásából, valamint az egyik fogyasztó használata csökkenti a többi fogyasztó számára elérhető fogyasztható mennyiséget, minőséget. A közjavak esetében sem feltétlenül igaz, hogy a fogyasztó nem zárható ki, azonban előfordulhat, hogy a kizárás túlzottan költséges.

A turisztikai desztinációk és attrakciók sok esetben természetes vagy mesterségesen létrehozott közjavakra épülnek. Természeti közjavakra épülnek például a tengerparti, tóparti helyszínek, nemzeti parkok, természetvédelmi területek, hegyek, kilátópontok (Puczkó, 1999).

Mesterségesen létrehozott közjavak jelenthetik a turisztikai érdeklődés alapját egyes történelmi emlékművek, történelmi városrészek, vallási helyek, közterek esetében. A turisták által használt közjavak közé tartozik még a közbiztonság és az infrastruktúra (pl.: közutak, közlekedési hálózat, közszolgáltatások, közvilágítás) is.

A közjavak túlhasználata hosszú távon veszélyezteti a turizmus fenntarthatóságát is, a környezeti, kulturális, táji és történelmi értékek olyan közös javak, amelyek megőrzése a társadalom egészének feladata és felelőssége.

1.5.2. Externáliák

Az externáliák (5. táblázat) olyan esetek, amikor a piaci allokáció nem Pareto-hatékony. Pareto-hatékony az az állapot, amelyben a gazdasági szereplők között a javak eloszlásán már nem tudunk úgy javítani egyik szereplő jólétén sem, hogy más szereplő jóléte ne csökkenne (Ecopedia, 2024). Az externáliák, extern hatások vagy külső gazdasági hatások – mint piaci kudarcok – a fenntartható turizmusfejlesztés és turizmustervezés szempontjából komoly kihívásokat jelentenek.

5. táblázat: Az externália fogalma

Szerző	Definíció
Nordhaus – Samuelson, 2016:69	„akkor jelentkeznek, ha vállalatok vagy egyének tevékenysége folytán költségek vagy előnyök érik az adott piacon kívüli szereplőket.”
Kerekes, 2018:47	„az olyan események (...), amelyeknél egy pénzügyileg önálló egység, például egy vállalkozás közvetlenül befolyásolja egy másik, pénzügyileg önálló egység, egy vállalkozás vagy egy fogyasztó helyzetét anélkül, hogy a piacon kerülnének kapcsolatba. A gazdaságon kívül rekedt hatások (...).” „A tevékenység valamely harmadik személynek vagy személyeknek a jóléti függvényét módosítja. (...) A jólét növekedéséért (pozitív externália esetén) vagy csökkenéséért (negatív externália esetén) a harmadik felet nem kötelezik a haszon ellenértékének a megfizetésére, vagy a kárért nem kompenzálják. A harmadik fél részére előidézett hatás létrehozása nem szándékolt.”
Callahan, 2001:1	„ha a kérdéses gazdasági aktivitás olyan résztvevőt (harmadik személyt) is érint, aki nem vesz részt a piaci tranzakcióban.”
Lengyel – Mozsár, 2002:2	„akkor lép fel egy adott tevékenység következményeként, amikor az, aki a tevékenység előnyeit élvezi, nem fizet érte a forrástevékenység alanyának, aki pedig a hátrányokat elszenved, nem kap érte kártérítést a hátrányok okozójától. (...) a forrástevékenység aktora nem veszi számításba az általa előidézett extern előnyöket, illetve hátrányokat, s ezért tevékenységének intenzitása eltér a társadalmi optimumtól.”

Forrás: saját szerkesztés (2022) a megjelölt források alapján

A legtöbb definíció a fent bemutatottak közül az egyének szintjén és vállalati szinten is értelmezi a fogalmat, mind az okozó, mind az érintett szemszögéből. Mindegyik szakember valamilyen tevékenységről, gazdasági aktivitásról, termelésről vagy fogyasztásról, magatartásról, eseményről tesz említést. A definícióikban szerepelnek olyanok, akik az esemény során a résztvevőkön kívül érintettek lesznek, akik az említett eseménynek nem valódi résztvevői, sőt, piaci, üzleti kapcsolatban sincsenek a résztvevőkkel. Ezek a gazdasági tevékenységben részt nem vevő szereplők – harmadik felek – járulékos előnyökhöz jutnak vagy költségekkel szembesülnek, tevékenységük befolyásolva lesz a résztvevők tevékenysége által, jóléti függvényük megváltozik, jólétük növekszik vagy csökken. Az előny megfizetését nem várják el tőlük, az elszenvedett veszteségekért nem kártalanítják őket a kárt okozó felek (Puczko, 1999).

Kerekes (2018) illetve Lengyel és Mozsár (2002) meghatározásaikban arra is kitérnek, hogy a fent említett tevékenység által okozott hatás nem szándékos, nem tervezett, az okozója nem veszi számításba annak jelentkezését. Mivel a döntést meghozó egyén vagy vállalat nem tud

róla, nem akarja, nem tervezi, vagy tudomást sem vesz róla, így nem is tudja figyelembe venni azt, hogy döntéseinek milyen hatásai lesznek vagy lehetnek a harmadik felekre.

A külső gazdasági hatások csoportosítására számos módot találtak a témát kutató szakemberek (Varian, 2016; Nordhaus – Samuelson, 2016; Lengyel – Mozsár, 2002; Mosteanu – Iacob, 2009), melyek segítségével rendszerezni lehet az észlelt és beazonosított externáliákat.

A legelterjedtebb és egyben legalapvetőbb csoportosítási módja a külső gazdasági hatásoknak a pozitív és negatív externáliák megkülönböztetése, melynek alapjául az szolgál, hogy az extern hatással érintett feleknek előnyöket vagy hátrányokat okoz az. Míg a pozitív külső gazdasági hatások növelik a jólétet, addig a negatívak csökkentik azt. A pozitív externália többlethaszon vagy költségcsökkenés formájában eredményez kedvezőbb helyzetet a harmadik félnek. A negatív externáliák többletköltségeket vagy pedig veszteségeket okoznak az adott gazdasági tevékenységben részt nem vevő szereplőknek. A negatív externáliák mindenképpen kedvezőtlenül hatnak az érintettekre, ezzel szemben a pozitív extern hatások kedvezően érintik azokat. Gyakorta előfordulnak olyan externáliák is, melyek néhány szereplő számára pozitívként, mások számára negatívként azonosíthatók. Ezekben az esetekben el kell különíteni a két érintett csoport nézőpontját és külön-külön azonosítani a hatást.

Érdemes lehet különbséget tenni a magánszférát és a társadalom egészét érintő extern hatások között is. Ha az externáliát okozó tevékenység magánszemélynek vagy magánszemélyeknek a jóléti függvényét módosítja, akkor magánszférát érintő externáliáról beszélünk. A külső gazdasági hatást okozó szereplő azonban ezekben az esetekben sem feltétlenül magánszemély.

Közsférát érintő externáliát akkor tapasztalunk, ha egy vállalat vagy egyén tevékenysége folytán nem szándékoltan előidézett költségeket vagy előnyöket okoz a társadalomnak. A szakirodalom szerint (Mosteanu – Iacob , 2009), ha a helyi externáliák problémáira a magánszektor megoldásokat talál, akkor a közsférát érintő externáliáknak – például a globális felmelegedésnek – kormányzati beavatkozásra van szüksége az internalizáláshoz.

A közjavakhoz – melyek esetében nem áll fenn a kizárás lehetősége és a rivalizáció sem – köthető externáliákra jellemző példa a környezetszennyezés számos módja, hiszen a környezeti elemek legtöbbje (pl. a föld, a levegő, a víz, a táj) közjószág. Ezen környezeti elemek esetében a leggyakrabban mások kizárása nem valósítható meg, s az ingyenes használat mellett a rivalizáló fogyasztás miatt előfordulhat a túlfogyasztás. Gyakran előforduló közjavakhoz köthető negatív extern hatás a zaj, a vízszennyezés, a levegőszennyezés, melyek nem kimerülők, nem oszthatók és fogyasztásuk alól senki nem zárható ki.

A magánjóságokhoz – melyekre jellemző a kimerülő készlet, a rivalizáló fogyasztás, illetve az egyének kizárása a fogyasztásból – köthető külső hatások esetére a legjobb példa a szemét, melynek lerakása egyidejűleg érinthet csak egy telektulajdonost is.

Az extern hatások megjelenésének területe szerint elkülöníthetjük a gazdasági, társadalmi és környezeti hatásokat. Gazdasági területen előfordulhat többek között az infláció, új közlekedési kapcsolatok létesítése, az ingatlanárak növekedése vagy csökkenése, a kereskedelem élénkülése, mint külső gazdasági hatás. A társadalom jóléti függvénye változik az extern hatás miatt például a bűnözés erősödése miatt, a biztonságérzet gyengülésével, a kulturális programok elérhetőségének növekedésével vagy csökkenésével, az elvándorlással, a közszolgáltatások minőségének változásával. A nem szándékoltan előidézett extern hatással a környezet is lehet érintett. A környezet szebbé tétele virágok ültetésével vagy tereprendezéssel, a természeti értékek megőrzése pozitív környezeti externália; míg a táj beépülése, a légszennyezés, a vízszennyezés, a talajszennyezés, a zaj mind negatív környezeti externáliaként azonosíthatók.

Rendszerint nehéz felmérni és kezelni az idegenforgalomhoz kapcsolódó mellékhatások sokaságát, különösen a nem gazdasági jellegűeket. Ezek externáliákat jelentenek annak révén, hogy azok olyan előnyök vagy költségek, amelyeket a turisták vagy cégek harmadik félnek okoznak, ellentételezés nélkül. Ezen piacok által nem figyelembe vett hatások miatt az externáliák egyéni döntésekhez vezethetnek, amelyek optimálisak az egész társadalom számára, és ezek az externáliák meglehetősen jelentősek lehetnek (Schubert, 2009). A desztinációk helyi lakosságának jólétének javítása érdekében fontos a külső gazdasági hatások azonosítása, s a megfelelő politikák kialakítása és végrehajtása az externáliák kezelésére.

A turizmus gazdasági externáliáiról, – például a megnövekedett megélhetési költségekről, áremelkedésről, inflációról, ingatlanhoz jutás nehézségeiről – számos kutatás érhető el (Copeland, 1991; Sheng, 2016a; Williams – Hall, 2000).

A környezetet érintő negatív hatások közül a legjelentősebbek a szemét, a légszennyezés, a tájba nem illő építkezés, az élővilág pusztítása, a hőszennyezés, a tűzgyújtás okozta veszélyek, a rongálás, a vandalizmus, a talajszennyezés, a vízszennyezés és a zaj (Briassoulis, 2002; Brohman, 1996; Saenz-de-Miera – Rosselló, 2014; Sheng – Tsui, 2009).

A turizmus társadalmi externáliái is megjelennek a turisztikai célpontokon, ilyen például a fokozott bűnözés, a biztonságérzet gyengülése, a helyi nyelv visszaszorulása, a társadalmi polarizáció, a vallási konfliktusok, a helyi tradíciók elhalványulása és a kulturális elidegenedés (Castells, 1978; Harvey, 2008; Sheng, 2016b).

1.6. Túlzott mértékű turizmus

A turizmus gyors fejlődése, nagy növekedése olyan jelentős változásokhoz vezetett, melyek a desztinációkra, a küldő és a fogadó felekre egyaránt hatást gyakoroltak. A túlzott mértékű turizmus fogalmának bevezetését korábban megjelent publikációim alapján végeztem (Szöllős-Tóth, 2022a; Szöllős-Tóth 2022b).

1.6.1. A túlzott mértékű turizmus fogalma

Az emberek nagyfokú érdeklődése egyes úti célok iránt sok esetben zsúfoltságot, a turisták túlzott mértékű jelenlétét, túlzott mértékű turizmust (overtourism) okoz. A túlzott mértékű turizmus viszonylag újkeletű kifejezés a turizmus negatív következményeinek vizsgálatában. Azonban a jelenséget – mely a helyi közösségekre és a környezetre gyakorol káros hatásokat – már évtizedek óta tanulmányozzák.

Az angol „overtourism” kifejezésnek a magyar nyelvű szakirodalomban eddig nem alakult ki egyetlen, általánosan elfogadott és tökéletesen használható fordítása. Ennek következtében többféle magyar terminus használatos, amelyek jelentéstartalmukban, árnyalataikban és alkalmazási körükben néhány kivételtől eltekintve fedik egymást, így jelen kutatás során ezen változatok legtöbbje használatra kerül (2. ábra). Ugyanakkor akadnak olyan kifejezések is a magyar szakirodalomban, amelyek kevésbé pontosan tükrözik a jelenséget, ilyenek például a „turistasodás” szót magában foglaló kifejezések (pl.: túlturistasodás, túlzott elturistasodás), amelyeket időnként szinonimaként használnak, de más jelentésárnyalatot hordoznak. A „turistasodás” szó inkább arra utal, amikor egy hely elveszíti eredeti karakterét vagy hitelességét, és túlságosan a turisták igényeihez igazodik, mely inkább egyfajta autentikusságvesztésre utal.

overturizmus

- Michalkó et al., 2023:10
- Michalkó, 2023:14
- Németh, 2022:170
- Turizmus.com, 2019

túlturizmus

- Jászberényi, 2022:7
- Pinke-Sziva et al., 2022:52
- Gonda, 2022a:58

túlzott turizmus

- Gonda, 2022b:27
- Turizmus.com, 2018

túlzott mértékű turizmus

- Gonda, 2022a:1
- Szabó, 2022:41

nemkívánatos mértékű turizmus

- Molnár-Csomós, 2024

turizmus túlzott koncentrációja

- Gonda, 2022b:34

túlzott elturistasodás

- Turizmus.com, 2018

túlturistasodás

- Varga – Csákvári, 2020:172
- Schultz, 2020:75
- Turizmus.com, 2018

2. ábra: Példák az angol „overtourism” kifejezés magyarosított változatainak használata

Forrás: saját szerkesztés (2024)

A nemzetközi irodalmat kutatva számos definíciójával találkozhatunk a túlzott turizmusnak, melyek közül néhány egy táblázatba gyűjtve kerül bemutatásra (6. táblázat).

6. táblázat: A túlzott turizmus definíciója

Szerző	Definíció
Peeters et al., 2021:15	„A túlturizmus azt a helyzetet írja le, amikor a turizmus hatása bizonyos időpontokban és helyeken meghaladja a fizikai, ökológiai, társadalmi, gazdasági, pszichológiai és/vagy politikai kapacitásküszöböt.”
Mihalic, 2020:4	„Turizmus, amely irritálja az érdekelt feleket.”
Goodwin, 2017:1	„A túlturizmus olyan desztinációkat ír le, ahol a vendéglátók vagy a vendégek, a helyiek vagy a látogatók úgy érzik, hogy túl sok a látogató, és hogy a terület életminősége vagy az élmény minősége elfogadhatatlanul romlott.”
UNWTO, 2018:4	„Olyan helyzet, amelyben a turizmus egy desztinációra vagy annak egy részére gyakorolt hatása túlzottan negatívan befolyásolja a polgárok és/vagy a látogatók észlelt életminőségét.”
Milano et al., 2018:2	„A látogatók számának túlzott növekedése, amely túlszűfolttséghez vezet azokon a területeken, ahol a lakosok szenvednek az ideiglenes és szezonális turisztikai csúcsidők következményeitől, amelyek tartós változásokat idéznek elő életmódjukban, a szolgáltatásokhoz való hozzáférésükben és általános jólétükben.”
Michalkó et al., 2023:10	„a turisták immáron nem csak a tradicionális attrakciókat keresik fel, hanem ellepik a környező utcákat, behatolnak a helyi lakosság mindennapi életterébe és nehezen elviselhető terhelést okoznak a környezetre, vagyis már nemkívánatos mértékű keresletet gerjesztenek.”

Forrás: saját szerkesztés (2022) a megjelölt források alapján

Az túlzott turizmus fogalmának meghatározásakor a nemzetközi szakirodalomból kitűnik, hogy a turizmus és a turisták jelenlétének olyan mértékéről van szó, mely a résztvevőket (helyiek és látogatók vagy turisták) negatívan érinti, irritálja, s hozzájárul a felek között kialakuló konfliktusokhoz, nézeteltérésekhez.

1.6.2. A túlzott mértékű turizmus kialakulása

A népességnövekedésnek köszönhetően egyre nagyobb a potenciális turisták köre, s úgy, hogy az utazás fokozatosan megfizethetőbbé válik a gazdasági fejlődésnek, kulturális és politikai változásoknak hála, a turizmusban gyakorlatilag is többen és többen vesznek részt (pl. a növekvő középosztály a fejlődő országokban, mint India és Kína). Ezzel párhuzamosan a turisztikai kínálat is bővül, a technológiai fejlődés, az infrastruktúra javulása, a közlekedés költségének általános csökkenése mind ahhoz vezet, hogy az a réteg, amely valamilyen oknál fogva kimarad a turizmusból, egyre szűkebbé válik.

Nem csak a közlekedés vált olcsóbbá, elérhetőbbé, de az online szállásfoglalási platformok megjelenésével a szálláskeresés, szállásfoglalás is egyszerűbbé vált, az árak könnyebben

összehasonlíthatók az online térben. Az Airbnb és más rövid távú lakáskiadásra specializálódott felületek használatával olcsó és rugalmas szálláslehetőségeket találhatnak az utazók, azonban ez a tevékenység hozzájárul a helyi ingatlanárak, albérletárak emelkedéséhez is.

Az online világ fejlődése a turisztikai desztinációmarketing területén is jelentős. A közösségi médiában megjelenő helyszínek, attrakciók hirtelen felkapottá válnak, főként, ha népszerű influenszerek nyilatkoznak róluk.

Ezzel párhuzamosan a turizmusmenedzsment feladata fokozatosan válik összetettebbé, komplikáltabbá. Az egyik legfontosabb problémát a szezonális adja, mely nem más, mint a turisztikai kereslet ingadozása. Jellemzően az éven belüli szezonálisról beszélünk, de ezen kívül létezik még a héten belüli, napon belüli keresletingadozás is, melyeket szintén figyelembe kell venni.

1.6.3. Tömegturizmus és túlzott mértékű turizmus

A korábban bemutatott tömegturizmus és a túlzott mértékű turizmus egyes jellemzői ugyan hasonlóak, a két fogalom nem fedi egymást teljes mértékben. Míg a tömegturizmus a turizmus egyik formája, az túlzott mértékű turizmus egy jelenség. A tömegturizmus a nagy volumenű turistaérkezésre vonatkozik, jellemzően utazási irodák által szervezett módon, csoportos utazásként, turisztikai csomagok igénybevételével, rendszerint sztenderdizált élménykínálattal. Ezzel szemben a túlzott turizmus akkor következik be, amikor egy desztináció túlzottan telítetté válik turistákkal, a helyszín a kapacitásán felül kényszerül fogadni az utazókat, ami negatív hatással van a helyi lakosságra, a környezetre és a turisták élményére, valamint a desztináció fenntarthatóságát veszélyezteti (Gay, 2024).

A tömegturisztikai célpontok desztinációmenedzsmentje stratégiai tervezéssel, infrastruktúrafejlesztéssel, szálláskapacitásbővítéssel készíti fel a fogadóterületet a turisták tömegének érkezésére. Ellenben a túlturizmussal érintett helyszínek nem tudnak megfelelő előkészületeket tenni a turistaáradat érkezését megelőzően, melynek okai eltérőek lehetnek: sok esetben a célpont földrajzi fekvése, a terület nagysága jelent korlátot (pl.: kisvárosok, szigetek, óvárosok), máskor a nagyfokú érdeklődés váratlansága okozza a problémát (pl.: közösségi médiában hirtelen felkapott úti célok). Látható tehát, hogy a tömegturizmus bár hozzájárulhat a túlzott turizmus jelenségéhez, nem az egyetlen okozója annak. A túlzott mértékű turizmus nem csupán a turisták nagy számát jelenti egy adott helyen, hanem az ebből fakadó társadalmi, gazdasági és környezeti problémák rendszerszintű hatásaira utal (Milano et al., 2024).

1.7. Fenntarthatóság és turizmus

A fenntartható turizmus bevezetéséhez elengedhetetlen a fenntarthatóság keretrendszerének bemutatása, amely a környezeti, társadalmi és gazdasági szempontok hosszú távú egyensúlyának megteremtésére törekszik. Ahogy minden iparágban, úgy a turizmusban is alkalmazhatók a fenntarthatóság elvei. A fenntartható turizmus célja a turizmus negatív hatásainak minimalizálása és a pozitív hatások maximalizálása. Ez magában foglalja a természetvédelem támogatását, a helyi kultúrák megőrzését és a helyi gazdaság erősítését. A fenntarthatóság és a fenntartható turizmus az utóbbi évtizedek gyakran kutatott témáivá váltak.

1.7.1. A fenntarthatóság

1987-ben tette közzé az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Környezet és Fejlődés Világbizottsága (Brundtland-bizottság) Közös jövőnk című jelentést, melyben megfogalmazta a fenntartható fejlődés jelenségét: a jelen szükségleteinek kielégítése anélkül, hogy az veszélyeztetné a jövő nemzedékek képességét saját szükségleteik kielégítésére (Imperatives, 1987; Gonda, 2022a). A fenntartható fejlődésnek 3 alappillére vagy dimenziója került meghatározásra: gazdasági, társadalmi, környezeti (UN, 2025).

Az ENSZ tagországai hosszú idő óta egyetértettek abban, hogy a gazdasági növekedés, és a társadalmi fejlődés nem valósulhat meg a környezetvédelem figyelembevétele nélkül, s évtizedeken keresztül tartó közös munka után végül 2000-ben megfogalmazták a Millenniumi Fejlesztési Célokat (Millennium Development Goals – MDGs), amelyek globális mérföldkőként szolgáltak a fenntartható fejlődés felé vezető úton (3. ábra).

3. ábra: Milleniumi Fejlesztési Célok (MDGs)

Forrás: saját szerkesztés (2025) UNISV (2025) és MDG (2017) alapján

A 189 ország által elfogadott globális szintű fejlesztési célkitűzések, amelyek a szegénység, az egyenlőtlenségek és a környezeti problémák felszámolására irányultak, főként a fejlődő országokat célozták meg. Ennek kapcsán került a középpontba a legszegényebb országokban élők egészségi, oktatási, lakás- és egyéb körülményeinek javítása. A 8 átfogó cél (goal) mellé megfogalmazásra került 18 feladat (target) is, melyek segítették a visszamérések megvalósítását konkrétumokkal (Szilágyi, 2007). A Milleniumi Fejlesztési Célokról szóló jelentés szerint a 2000 és 2015 közötti időszakban – melyet az MDG-k megcéloltak – minden területen kiemelkedő sikereket értek el a tagországok.

A sikerek láttán érdemesnek vélték a következő 15 év céljait is megalkotni, így 2015-ben a New Yorkban tartott csúcstalálkozón kidolgozásra kerültek a Fenntartható Fejlődési Célok (Sustainable Development Goals – SDGs). A célok kialakítása újabb hosszú folyamat eredménye, amely a nemzetközi közösség évtizedeken át tartó tapasztalatain és az emberiség előtt álló globális kihívások felismerésén alapszik. Az SDG-k (4. ábra) az emberiség, a bolygó, a jólét és a béke fenntartásának és fejlesztésének átfogó irányelveit takarják, tartalmazzák az egyenjogúság és a klímaváltozás kérdésköreit is. Az SDG-k a 2030-ig tartó időszakra biztosítanak célkitűzéseket és 193 ország fogadta el őket (UN, 2015).

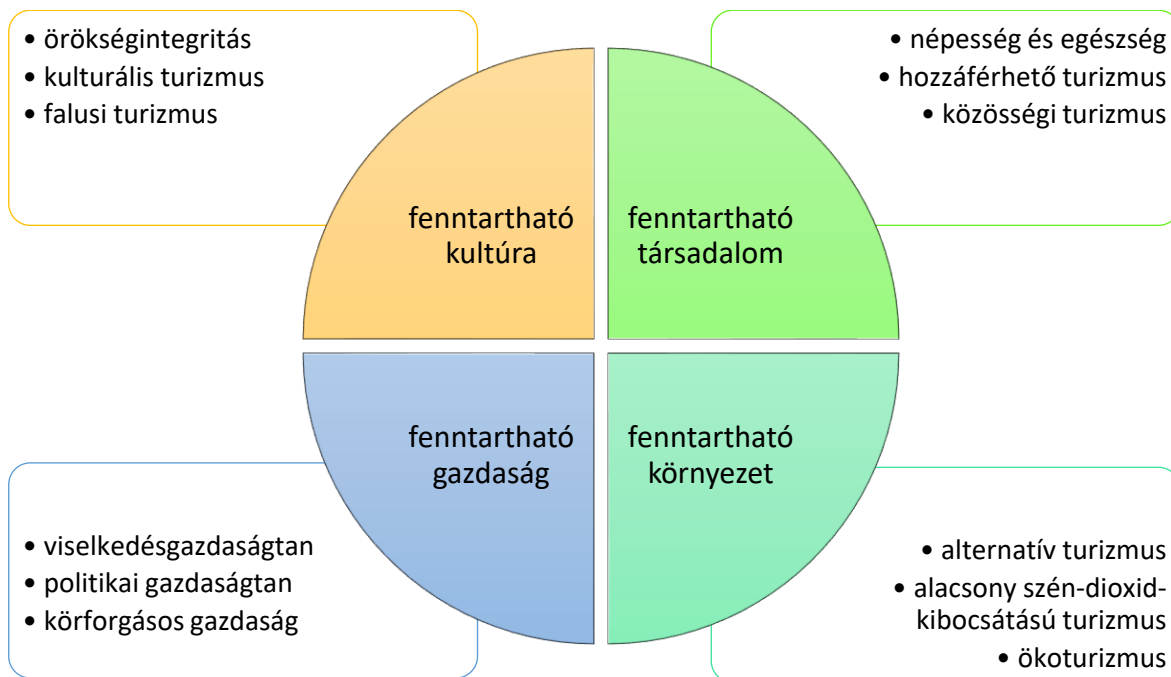
4. ábra: Fenntartható Fejlődési Célok (SDGs)

Forrás: UNISV (2025)

A turizmuszsetektor a COVID-19 világjárványt megelőzően a világ GDP-jének 10%-át adta, és minden 10. munkahely realizálódott ebben a szektorban, így az nagy mértékben tud hozzájárulni a gazdasági növekedéshez, a társadalmi fejlődéshez és a környezetvédelemhez. Éppen emiatt az célkitűzések közül többen meg is jelenik: 8. cél: Tisztességes munka és gazdasági növekedés; 12. cél: Felelős fogyasztás és termelés; 14. cél: Óceánok és tengerek védelme. Azonban vitathatatlan, hogy az itt fel nem sorolt célokhoz is hozzá tud járulni a turizmus kisebb-nagyobb mértékben (Ásványi, 2022).

1.7.2. A fenntartható turizmus

A fenntartható fejlődés kapcsán megfogalmazott alappillérekhez hasonlóan a fenntartható turisztikai tevékenységek kapcsán is bemutatathatók alappillérek (5. ábra), melyek a fenntartható turizmusfejlesztés környezeti, gazdasági, társadalmi és kulturális vonatkozásait fedik le.

5. ábra: A fenntartható turizmusfejlesztés kulcsösszeteve

Forrás: saját szerkesztés (2022) Pan et al. (2018) alapján

A természeti erőforrások intenzív felhasználása az idegenforgalmi vállalkozásokban, a fokozott turisztikai tevékenység jelentős hatással lehetnek a környezetre, az ökoszisztémákra, a gazdaságra, a társadalomra és a kultúrára.

A fenntartható turizmushoz való hozzájárulás a turisták viselkedése révén is megvalósulhat, hiszen a turisztikai szereplők mindegyikével szembeni elvárás az, hogy kivegyék a részüket a felelősségvállalásból.

1.7.3. A felelősségteljes turizmus

A felelősségteljes turizmus a gazdasági és a természeti környezeten kívül a társadalomra is fókuszál, hozzájárul a fenntartható turizmus megvalósításához (Happ, 2014). A felelősségteljes turizmus legfontosabb céljait és jellemzőit 2002-ben gyűjtötte össze és hozta nyilvánosságra 20 ország 280 küldöttje a dél-afrikai Fokvárosban:

1. A negatív gazdasági, környezeti és társadalmi hatások minimalizálása.
2. Nagyobb gazdasági előnyök biztosítása a helyi lakosság számára, a fogadó közösségek jólétének fokozása, a munkalehetőségek és munkakörülmények javítása, a turizmus szektorba való becsatlakozás megkönnyítése.

3. A helyi lakosság bevonása azokba a döntésekbe, melyek befolyással lehetnek az életükre, lehetőségeikre.
4. Pozitívan hozzájárulni a természeti és kulturális örökség megőrzéséhez, a világ sokszínűségének fenntartásához.
5. Élményeket nyújtani a turisták számára a helyi lakosokkal folytatott közvetlen kapcsolatok által, a helyi kulturális, társadalmi és környezeti kérdések megismerése révén.
6. Hozzáférés biztosítása a mozgássérültek számára.
7. Kulturális érzékenység, kölcsönös tisztelet kiépítése a turisták és a vendéglátók között, helyi büszkeség és bizalom megteremtése.

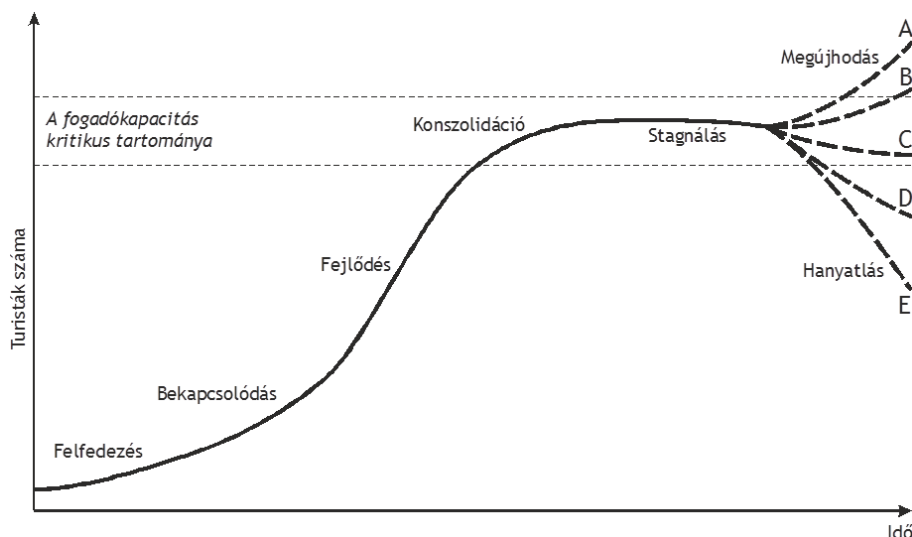
A hét elv megfogalmazása óta mindez a felelősségteljes turizmusfejlesztés alapjául szolgál az idegenforgalom szereplői számára (Goodwin, 2014).

1.8. Turisztikai modellek

A modellalkotások célja általában az, hogy a valós világ egy részének leegyszerűsített, könnyebben érthető és jól kezelhető reprezentációját biztosítsák. Használatuk a problémák azonosításától a jövőbeli trendek előrejelzésén át a hatékonyabb döntéshozatalig számtalan területen megjelenik. A turizmushoz köthető modellek használata is több előnnyel jár, úgy, mint a rendszerezés, strukturálás, rendszeralkotás; az összetettebb, komplexebb folyamatok átláthatóbbá tétele; a tervezés és döntéshozatal támogatása például a turisztikai stratégiák megalkotásakor; problémafeltárás és -megoldás; a jövőbeli igények, látogatói szokások, piac alakulásának előrejelzése.

1.8.1. Butler: Tourism Area Life Cycle (TALC)

A fenntartható turizmus tervezésében és a desztinációk hosszú távú sikerének biztosításában jelentős szerepe van annak, hogy a desztinációk fejlődését nyomon kövessük, változásait megértsük. Ebben nyújt segítséget Butler (1980) desztinációs életciklus-görbéje (Tourism Area Life Cycle – TALC), más néven a turisztikai terek életpálya- vagy életciklusmodellje. A TALC modell a desztinációk életét a felfedezéstől kezdődően, a természetes fejlődésen keresztül, a turizmus volumenének csúcsosodásán át mutatja be, egészen a stagnálást követő hanyatlás vagy újbóli kivirágzás időszakáig (Gonda, 2022a). A modell így a desztináció fejlődésének hat szakaszát különböztet meg: felfedezés, bekapcsolódás, fejlődés, konszolidáció, stagnálás, hanyatlás vagy megújulás (6. ábra).

6. ábra: Butler – TALC modell

Forrás: Jancsik (2011) Butler (1980) alapján

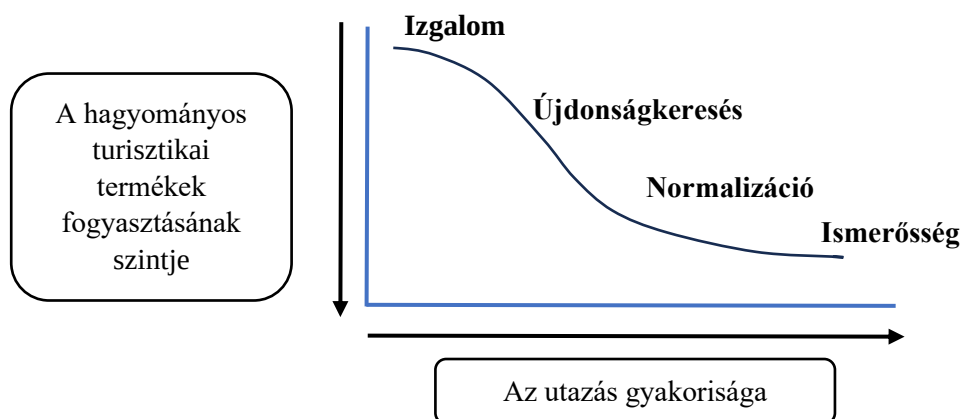
A felfedezés szakasza az, amit a turisták alacsony száma jellemez. Ebben az időszakban még nem jelennek meg a turisták számára létrehozott létesítmények, a turisztikai célterület kultúrája és érintetlen természeti környezete vonzza a kalandvágyó utazókat, akik előszeretettel kerülnek személyes kapcsolatba a helyi lakosokkal, helyiek vendégszeretete kifejezetten vonzza őket. A látogatószám enyhe növekedése és rendszeresebbé válása okot ad arra, hogy a bekapcsolódás szakaszában már kialakuljon néhány turisztikai létesítmény, a helyiek közül többen a turizmusban vállalnak munkát. A fejlődés szakaszában a turisták száma már gyorsan nő, ami csúcsideszakban elérheti vagy meghaladhatja a helyi lakosság számát. A helyi gazdasági szereplők száma és jelentősége drasztikusan csökken a betelepülő vállalatokkal, nemzetközi befektetőkkel, szállodaláncokkal szemben. Megjelennek olyan turisztikai fejlesztések, mesterséges attrakciók, melyek már nem a terület eredeti jellegét, megjelenését tartják szem előtt, hanem azt, hogy minél több turistát vonzzanak. A negyedik szakasz a konszolidáció, amelyben a látogatók száma tovább növekszik, de a növekedés üteme már lelassul. A terület gazdaságának fő mozgatója a turizmus, melyet a nemzetközi vállalatok, vállalatcsoportok vezetnek. A turistatömeg a helyi lakosok ellenérzését válthatja ki, főként azon rétegek körében, amelyek nem részesülnek a turisztikai bevételekből. A látogatószám a stagnálás szakaszában tetőzik. Környezeti, társadalmi, gazdasági károk keletkeznek mivel a terület a teherbíróképességét eléri, vagy meg is haladja azt. Bár a desztináció erős imázssal rendelkezik, már nem divatos, nem trendi, ezért erős marketingtevékenység szükséges a turisztikai bevételek szintjének megtartásához. A fogadóképesség határainak átlépése a desztináció leépülésének

veszélyét hordozza magába a látogatók élményének romlásán keresztül. A stagnálást követően az életgörbe utolsó szakasza a hanyatlás (a 6. ábra C, D és E opciója), mely akkor következik be, amikor az úti cél már nem versenyképes, küldőpiacait elveszíti. Az érdeklődés szintje a terület iránt nagy mértékben lecsökken, a turisztikai célú létesítmények kihasználtsága egyre alacsonyabb, így azok hasznosítása más funkciók felé terelődik. A kevesebb látogató érkezése beindítja az ördögi kört, hiszen emiatt szűkül az elérhető szolgáltatások kínálata, mely ahhoz vezet, hogy az úti cél még kevesebb érdeklődőt vonz, ami újabb infrastrukturális létesítmények bezárását hozza magával. A stagnálás szakaszát követően azonban nem feltétlenül kell a hanyatlás időszakának következnie. A turisztikai kínálat megreformálásával, jelentős mértékű átalakításával a desztináció megújulhat, és újra növekedési ciklusba foghat (erre utal az ábrán az A és B opció) (Rácz, 1999; Jancsik, 2011). A megújulásra többféle lehetőség is kínálkozik, például új szolgáltatások bevezetése, innovatív mesterséges attrakciók létesítése vagy különleges célcsoportok megcélzása, szálláshelyek korszerűsítése, digitális infrastruktúra fejlesztése, de a regionális együttműködések, szomszédos régiókkal vagy országokkal való közös turisztikai csomagok kialakítása is jó megoldást nyújthat.

Bár a modell jól szemlélteti a desztinációk fejlődési szakaszait és segíti a hosszú távú tervezést, korábbi kutatások rámutattak, hogy a TALC modell nem alkalmazható minden desztinációra, és figyelembe kell venni a helyi sajátosságokat (Jancsik, 2011; Lőrincz – Sulyok, 2017). Noha a modell valóban egy logikus és jól átlátható keretbe foglalja a desztinációk életét, el kell ismerni, hogy létezhetnek olyan desztinációk, melyek az életciklus-görbe egyes szakaszait kihagyják, vagy olyan rövid ideig élnek csak meg, hogy szinte elhanyagolható, hiszen a szakaszok között nincsen egyértelmű határvonal. Továbbá előfordulhatnak olyan turisztikai területek is, amelyek a desztináció különböző részein egyszerre több szakasz jellemzőit tapasztalják (míg a desztináció egyes részein fejlődés zajlik, máshol a stagnálás vagy hanyatlás is végbe mehet).

1.8.2. Dodds: Tourist Experience Life Cycle (TELC)

Butler TALC modellje nyomán Dodds (2020) kialakított egy újabb keretrendszert a turisták tapasztalatára, élményszerzésére fókuszálva. A Tourist Experience Life Cycle – TELC – a turisták élményének életciklus modellje, egy elméleti keretrendszer, amely a turisták utazási tapasztalatainak fejlődési folyamatát írja le, azzal a céllal, hogy mélyebb megértést nyújtson a látogatói viselkedésről, motivációkról és tapasztalatokról hosszabb időtávon keresztül (7. ábra). A modell rávilágít arra, hogyan alakulnak a turisták élményei és viselkedésük az ismételt látogatások során.

7. ábra: Dodds – TELC modell

Forrás: saját szerkesztés (2024) Dodds (2020) alapján

Az elméleti modell négy fő szakaszt különít el egymástól. Az első szakasz az izgalom (excitement), ami a desztináció előszöri felkeresését mutatja be. Az első látogatás fázisában a turista izgatott a célállomás felfedezése miatt. Ebben a szakaszban a látogatók hajlamosak a legismertebb attrakciókat felkeresni, mivel úgy gondolják, többször nem lesz lehetőségük megtekinteni a helyszínt. A hely újdonsága és az ikonikus helyszínek felfedezése dominálja az élményeket.

A második szakasz az újdonságkeresés (novelty), ami a második látogatás alkalmával következik be. Ekkor a turistákra kevésbé jellemző, hogy a legismertebb helyszíneket keresnek fel, hiszen ezeket már az első látogatás során megtekintették. Ehelyett kisebb, kevésbé ismert attrakciókat keresnek fel, hogy új élményeket szerezzenek. Az újdonság iránti vágy hajtja őket ebben a szakaszban.

A modell harmadik szakasza a normalizáció (normalization). A gyakori látogatók már nem a turisztikai attrakciókra koncentrálnak, hanem autentikusabb élményeket keresnek. Ebben a szakaszban a látogatók igyekeznek beilleszkedni, „helyiként” próbálnak viselkedni, például kerülnek a zsúfolt turisztikai helyeket, és egyre jobban megértik a helyi kultúrát és szokásokat. Gyakran felelősségteljesebb viselkedést is tanúsítanak, mivel egyre szorosabb érzelmi kötődést alakítanak ki a helyszínnel és a helyiekkel egyaránt.

Az ismerősség (familiarity) a keretrendszer utolsó szakasza. Dodds úgy fogalmaz, hogy a látogatók ebben a szakaszban gyakran inkább utazóknak, mintsem turistáknak tekintik magukat. Az utolsó szakaszban a turisták már annyira ismerik a helyet, hogy akár térkép nélkül is navigálnak, vagy segítenek más turistáknak. Kevesebb turisztikai élményre vágnak, és

gyakran otthonként kezelik az adott helyet. Az ilyen turisták a legkevésbé „turistaszerűek”, mivel teljesen beilleszkednek a helyi környezetbe.

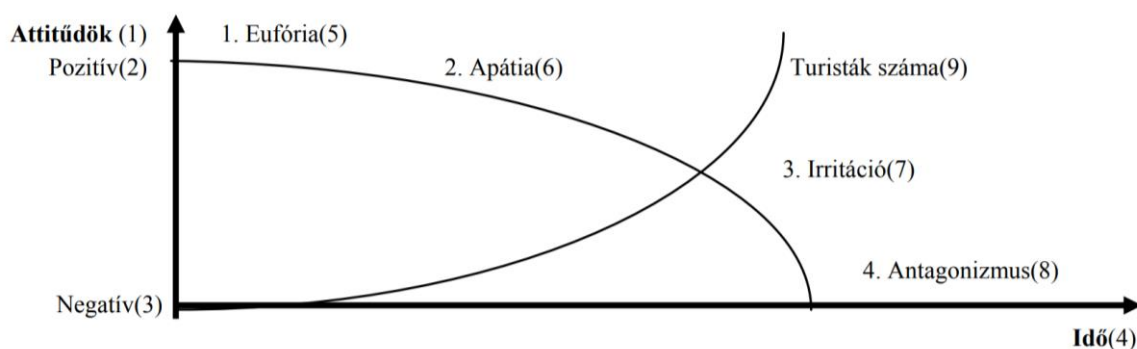
A TELC hasznos eszköz lehet a turisztikai desztinációk menedzsmentjében és marketingjében.

A szegmentáció során fontos, hogy a turisták különböző szakaszokban más-más élményeket keresnek. A modell jó kiindulópontot jelenthet a célcsoportok kialakításában és egyénekre szabott élmények tervezésében. Mivel azok a turisták, akik nem először keresik fel a helyszínt, kevesebb érdeklődést mutatnak a leghíresebb attrakciók iránt, az ő figyelmüket kevésbé ismert helyek felé lehet irányítani, ami csökkentheti a turisták koncentrációját a legnépszerűbb látványosságok körül. Bár a modern turizmus központi eleme a turisták élményszerzése, nem szabad szem elől téveszteni, hogy az csupán szubjektív mérőszámokat biztosít a kutatók számára, a látogatók egyes csoportjainak eltérő elvárásai, tapasztalatai, preferenciái lehetnek, melyek időről időre még az egyén életében is változnak.

1.8.3. Doxey: Irritációs Index – Irridex modell

A desztináció lakosságának attitűdjeit vizsgáló Irridex modellt Doxey (1975) dolgozta ki azzal a céllal, hogy a helyi lakosság és a turisták közötti kapcsolatot vizsgálja. A modell segítségével bemutatható, hogyan változik a helyiek hozzáállása a turizmushoz a turisták számának növekedésével.

A modell alapfeltevése az, hogy a turisták számának emelkedése növekvő feszültséget indukál a desztináció helyi lakosságának körében, ezért az attitűdjük egyre negatívabb lesz (Vargáné Csobán, 2007). Doxey négy szakaszt különböztet meg a keretrendszerben: eufória, apátia, irritáció és antagonizmus (8. ábra).

8. ábra: Doxey – Irridex modell

Forrás: Vargáné Csobán (2007)

A fogadó közösség attitűdje a turisták számának növekedésekor egyre negatívabbá válik, a feszültség fokozódik a helyiek és a turisták között.

Ahogy Butler TALC modellje is a turizmus megjelenésének időszakát tekinti az első szakasznak, úgy az Irridex is a turizmus fejlődésének korai szakaszát veszi kiindulópontnak. Ebben az állapotban a turisták száma még elenyésző, a helyiek vendégszeretete nagy az irányukba: ez az eufória. A második szakaszban – apátia – már a helyi lakosság köréből is egyre többen részesülnek a turizmus gazdasági előnyeiből, hiszen a turisták száma a turizmusra épülő üzleti tevékenységek erősödésével együtt nő. Ekkor válik a helyiek és a turisták kapcsolata formálissá. A harmadik szakasz az irritáció elnevezést kapta, mely találóan utal a helyi lakosság ellenérzéseire a látogatók és összességében a turizmus irányába. Eközben a befektetők, vállalkozók, nemzetközi üzletláncok és szállodaláncok a turisták nagy érdeklődésére alapozva további turisztikai beruházásokat szorgalmaznak. A modell utolsó szakaszában – antagonizmus – a lakosság hangot ad nemtetszésének, megragad minden lehetőséget az ellenszenve kifejezésére. Az elutasító, haragos, ellenséges hozzáállás forrása nem csak a turisták létszáma miatt jelenik meg, hanem a turizmus negatív gazdasági, társadalmi és környezeti hatásainak érzékelése is indokolja mindezt (Rátz, 1999; Vargáné Csobán, 2007).

Bár a modern turizmus nagyobb hangsúlyt fektet az egyén szerepére (turista és fogadó közösség egyaránt), a szubjektív véleményeken alapuló visszajelzések olykor félrevezetőek lehetnek, hiszen azok nagyban függenek az egyén személyiségétől, tapasztalataitól, alkalmazkodóképességétől. Kvantitatív jellegű vizsgálatokkal együttesen alkalmazva azonban kiválóan használhatók iránymutatásra és döntéshozatalra épp úgy, mint stratégiatervezésre (Rátz, 1999).

1.8.4. Carrying Capacity Model – Turisztikai eltartóképesség modell

A korábban bemutatott modellekkel ellentétben a turisztikai eltartóképesség modell eredete nem köthető egyetlen konkrét kutatóhoz, mégis széleskörben használttá vált a fenntartható turizmus és a fenntartható turisztikai desztinációmenedzsment kutatásában. Az eltartóképesség fogalmát először az ökológiában alkalmazták, később a turizmusra is kiterjesztették. Az ökológiában használt modell azt méri, hogy egy adott terület a környezet károsodása nélkül maximálisan hány egyedet képes eltartani az adott fajból (Tóth, 2012; Kerekes, 2018). Ennek mintájára a turisztikai eltartóképességi modell azt vizsgálja, hogy egy desztináció mennyi látogatót képes befogadni úgy, hogy közben ne károsodjon a környezet, a helyi közösség életszínvonala,

valamint ne romoljon a turisták élményszerzése sem. A turisztikai eltartóképesség alatt azt a határértéket értjük, amelyet egy adott terület a turisták látogatásának szempontjából elviselni képes anélkül, hogy a környezet állapota romlana, a helyi közösség életminősége jelentősen csökkenne, a látogatói élmény színvonala gyengülne, jelentős gazdasági vagy infrastrukturális problémák lépnének fel. A turisztikai eltartóképesség az összes érintett tényező (környezet, társadalom, gazdaság) dinamikus egyensúlyára épülve határozza meg azt a maximális turisztikai volument, amely fenntartható módon kezelhető (WTO, 1983; O'Reilly, 1986; Jurado et al., 2013).

Az modell alkalmazásával megállapítható az egyes területeken a túlzott turizmus (Herntrei – Jánová, 2024), mivel az elmélet szerint túlturizmus akkor alakul ki, amikor a látogatók száma meghaladja a desztináció eltartóképességét (pl. túlszűfolttság, infrastruktúra túlterhelése, környezeti károk). Ugyanakkor nehéz feladat pontosan számszerűsíteni, hogy mekkora egy adott földrajzi terület eltartóképessége, mivel ez számos tényezőtől függ, melyek egy része folyamatosan változik, míg más része szubjektív tapasztalatokon, érzeteken alapszik, ezért statikus határérték megállapítása és alkalmazása az egyes desztinációk esetében nem feltétlenül célravezető.

Azonban ez az elemzési keretrendszer jó iránymutatást képes adni a turisztikai desztinációmenedzsment számára, hogy a terület milyen mértékben képes befogadni a látogatókat, valamint milyen mértékben képes turisztikai tevékenységet végezni anélkül, hogy a helyi környezet, gazdaság, társadalom, vagy a látogatói élmény tartós károsodást szenvedne. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy a turizmuspolitika kialakítása során ne csupán a gazdasági előnyök figyelembevétele legyen mérvadó, hanem a környezeti, társadalmi szempontok előtérbe helyezése is (Csapó, 2019).

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. A túlzott turizmus trendjei

A túlturizmus jelenségéhez köthető aktuális kérdéskörök bemutatása és elemzése főként online adatbázisokból (pl.: EUROSTAT, UNWTO vagy UN Tourism, Knoema, UNESCO, Statista, INE) nyert adatok használata révén valósult meg, mely során nyilvánosan elérhető adatbankok, szakmai összeállítások, interaktív térképek kerültek felhasználásra. Ezeket a különböző forrásokból származó adatokat egységes keretbe integrálva valósult meg a turizmus egyes aspektusainak időbeli változásait, szezonálisának és attrakcióinak földrajzi eloszlását bemutató fejezetek prezentálása. Különös figyelmet fordítottam a logikai összefüggések feltárására, amelyek segítségével a COVID-19 világjárvány, valamint a globalizáció és digitalizáció hatásai is felvázolásra kerültek a túlzott mértékű turizmushoz kötődően. Az adatok feldolgozása során törekedtem arra, hogy az összegyűjtött és rendszerezett információkat kontextusba helyezzem, és ezáltal mélyebb megértést nyújtsak a túlturizmus aktualitásait tekintve.

A fejezetben megjelennek a túlzott turizmus mérése során leggyakrabban alkalmazott származtatott mutatók: a turizmus sűrűsége és a turizmus intenzitása.

Az elemzés alapjául szolgáló egyes szempontok szerinti rangsorok első helyét elfoglaló desztinációkról részletes vizsgálat és összehasonlítás készült, mely segített felfedni a helyszínek közötti közös vonásokat és eltéréseket, valamint a településeken megjelenő túlzott turizmus jelenség egyedi karakterisztikáját. Bizonyos esetekben részletesebb elemzés került bemutatásra az úti célok sajátosságaira koncentrálva, melyek a túlzott turizmushoz vezető tényezőket, valamint az érintett városok vagy régiók által alkalmazott kezelési stratégiákat is felölelik.

A térbeli megjelenítés érdekében az adatok vagy saját készítésű térképes, hőtérképes ábrázolások és diagramok formájában kerültek feldolgozásra, vagy pedig már meglévő, online platformokon elérhető vizualizációk lettek felhasználva.

2.2. A városi turizmus léptékváltozásának globális trendjei a XXI. században

2.2.1. Adatok

A kutatás során alkalmazott statisztikai elemzések megbízhatóságának érdekében a vizsgálathoz használt adatokat egy jelentős nemzetközi adatbázisból nyertem, amely széles körben elfogadott és elismert szakmai körökben. Az Oxford Economics (2024) adatbázisa

globális és regionális szinten gyűjt adatokat, az információk beszerzése több forrásból történik, ideértve például a kormányzati statisztikákat, iparági felméréseket, nemzetközi szervezetek jelentéseit. Az adatbázis által szolgáltatott információkat a kutatás során tovább szűkítettem és rendszereztem, biztosítva, hogy azok pontosan illeszkedjenek a statisztikai modellek igényeihez, így a statisztikai elemzések elvégzésére 255 desztináció bevonásával került sor, melyek főképp városi helyszínek.

2018-ban került publikálásra egy átfogó kutatás a túlzott mértékű turizmussal a fókuszban, mely a világ minden területén fellelhető turisztikai célpontokat vizsgálta. Az Európai Parlament Közlekedési és Idegenforgalmi Bizottsága (TRAN – European Parliament's Committee on Transport and Tourism) szakértőinek tanulmánya (Peeters et al., 2018) szekunder adatokat elemezve és esettanulmányokra összpontosítva elemezte a túlzott mértékű turizmus mutatóit. Arra a következtetésre jutottak akkor, hogy a túlturizmus összetett okai és hatásai miatt nem lehetséges esetükben közös mutatókat meghatározni. Tanulmányukban összegyűjtöttek olyan helyszíneket globális szinten, melyek ki vannak téve a túlzott mértékű turizmus negatív hatásainak, azokat konkrétan „overtourism desztinációkként” említik. A TRAN többféle statisztikai elemzési módszert alkalmazva vizsgálódott az említett helyszínek esetében, azonban néhány év elteltével és más statisztikai módszereket is alkalmazva újszerű eredmények érhetők el.

2.2.2. Mutatók

A túlturizmus mérése kihívást jelentő feladat ugyan, de léteznek olyan mutatók, amelyek segíthetnek a szakembereknek ebben. Buitrago és Yñiguez (2021) relatív mutatókat (turisztikai mutatók/általános mutatók) használtak a turizmus intenzitásának (pl.: turisták/lakosok, látogatók/lakosok, vendégéjszakák/lakosok, vendégéjszakák/1000 lakos, tengerjáró hajók utasai/lakosok) és a turizmus sűrűségének (pl.: turisták/km², vendégéjszaka/km², vendégágyak/km²) mérésére. A turizmus sűrűségét általában az egy négyzetméterre jutó látogatók számával, vendégéjszakák számával vagy a turisták számával mérik. A turizmus intenzitását jellemzően a látogatók, a vendégéjszakák vagy a turisták egy lakosra jutó számával mérik (WTTC, 2017).

A világ többszáz települését az elmúlt évtizedekben vizsgáló rész eredményei olyan adatok felhasználásával készültek, mint a település területe, népessége és GDP-je, belföldi és nemzetközi fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakáinak száma, belföldi és nemzetközi

turistaérkezéseinek száma, a településen realizálódott összes turisztikai költség a belföldi és a nemzetközi turisták által.

2.2.3. Módszertan

Az elemzés első szakaszában változók klaszterezése (VARCLUS) (Vigneau – Qannari, 2003) valósult meg a redundáns dimenziók kiküszöbölésére és az adatok alacsonyabb dimenziójú térben való ábrázolására. A módszer szorosan kapcsolódik mind a főkomponens-elemzéshez (Principal Component Analysis – PCA), mind a klaszterelemzéshez. Az algoritmus olyan változócsoportokat azonosít, amelyek a lehető legnagyobb korrelációt mutatják egymással és a lehető legkisebb korrelációt a más klaszterekben lévő változókkal. Az eljárás célja, hogy az adott változók lineáris kombinációjaként látens komponenseket (optimális reprezentánsokat) hozzon létre minden korrelált változócsoporthoz. Az eljárás először K-közép (K-means) (agglomeratív) klaszterelemzést alkalmaz a kezdeti csoportosításhoz, majd a látens komponenseket minden klaszterhez hozzárendeli. A végső szakaszban a változók és a látens komponensek közötti négyzetes Pearson-féle korrelációs együttható alapján új klaszterek kerülnek kialakításra. Az eljárás iteratív, és akkor ér véget, amikor a klaszterstruktúra elérte a stabilitás állapotát. Az egy klaszteren belül elkülönített változóknak korrelációval kell rendelkezniük a saját klaszterükben lévő más változókkal, és nem szabad korrelálniuk más klaszterekkel. Az egy osztályba klaszterezett változók így azonosak vagy nagyon hasonlóak, és nem hasonlítanak más osztályok változóihoz (Khattaba et al., 2019). Az aggregációs stratégia a megfigyelt varianciákon alapszik, és két klaszter összevonása az összevonás után a teljes magyarázott variancia minimális csökkenésétől függ. A VARCLUS egyik fő előnye az egyszerű főkomponens-elemzéssel szemben az, hogy a kapott struktúra világosabb és könnyebben értelmezhető. Továbbá a VARCLUS által képzett látens komponensekre Kruskal-Wallis-elemzés is elvégzésre került, hogy a látens komponensek pontszámaiban a régió, a helyszín és a túlturizmus típusa tekintetében fennálló különbségek kimutathatóvá váljanak.

A főkomponens-elemzés célja az egymással összefüggő változók sorának lineáris transzformáció segítségével történő átalakítása egymással nem összefüggő, lineáris változókká (Ghuri – Grønhaug, 2016). A módszer a változók számának csökkentését úgy hajtja végre, hogy a kiindulási változókra vonatkozó információ minél nagyobb részét megőrizze, tehát a faktormodellből az eredeti rendszerre vonatkozó információk kinyerhetők maradjanak (Jánosa, 2023). A világ városainak vizsgálata során végül egy egyszerű PCA is alkalmazva lett a kutatáshoz használt összes túlturizmust mérő indexből egyetlen főkomponenst képezve, mellyel egy olyan egységes, általános index kidolgozása volt a cél, mely a túlturizmust méri.

A vegyes adatok faktoranalízise (Factor Analysis of Mixed Data – FAMD) technika egy olyan statisztikai módszer, amely képes egyesíteni és elemezni a különböző típusú adatokat (pl. folytonos és kategorikus adatokat), ezért kiválóan alkalmazható vegyes adathalmazok esetében, ahol a változók különböző típusúak, de azok mindegyike hozzájárulhat az adathalmaz struktúrájának feltárásához. A faktoranalízis úgynevezett struktúrafeltáró módszer, tehát arra használatos, hogy alkalmazásával fény derüljön az adatok mögött meglévő struktúrára (Molnár, 2017). Az elemzés második szakaszában a vegyes adatok faktorelemzése (FAMD) (Pagès – Pagès, 2014) lett alkalmazva a helyszíneket ábrázoló térkép létrehozására, a folytonos és kategorikus adatokkal együtt. A folytonos adatok jellemzője, hogy adott intervallumon belül felvehetnek bármilyen tetszőleges értéket (Füzesiné, 2018). A folytonos adatok közé tartoztak a nemzetközi és belföldi turistaérkezések, a nemzetközi és belföldi fizető szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák, valamint a nemzetközi és belföldi turisztikai költségek. Kategorikus változók nem számértékekkel jellemezhetők, hanem kategóriákkal vagy csoportokkal. A kategorikus adatok közé tartozott a nagyrégió (Afrika, Ázsia, Ausztrália, Európa, Észak- és Dél-Amerika), valamint a túlturizmus típusai, úgymint tengerparti és sziget, örökségi, városi, vidéki és az a kategória, amelybe olyan települések tartoznak, amik nincsenek kitéve a túlturizmusnak a 2018-ban megjelent globális tanulmány szerint (Peeters et al., 2018). A létrehozott térkép arra szolgál, hogy kiemelje és összefoglalja az adathalmazon belül létező összes összefüggést.

2.3. A túlturizmus mértéke európai helyszíneken

2.3.1. Adatok

Az adatok gyűjtése online forrásokból történt, amelyek közül a legfontosabbak az Oxford Economics – egy független gazdasági tanácsadó cég – (Oxford Economics, 2024) és az Eurostat – az Európai Unió statisztikai hivatala – (Eurostat, 2023).

Jelen kutatás célja az Európai Parlament Közlekedési és Idegenforgalmi Bizottsága (TRAN) által korábban „overtourism desztinációkként” azonosított helyszínek esetében újabb statisztikai és elemzési módszereket felhasználva újszerű eredmények bemutatása. A kutatás során a Közlekedési és Idegenforgalmi Bizottság által alkalmazott mutatókon túl más mérőszámok is figyelmet kapnak, mely révén még inkább átláthatóvá válnak a természeti adottságok és a társadalmi-gazdasági folyamatok együttes hatásai a túlzott turizmus által érintett területeken. A TRAN által azonosított 67 európai túlturisztikai desztináció (*1. melléklet*) között több kis falu, vidéki település, egyedi attrakció vagy kisebb méretű egység is szerepel

(pl: Geiranger-fjord területe, Plitvicei-tavak, Vezúv, Kerry-gyűrű, Stonehenge). A vizsgálni kívánt turisztikai mutatók nem igazán hasonlíthatók össze egyes kisebb desztinációk esetében a kategóriák között (hiszen sok esetben nem rendelkeznek lakosságszámmal vagy nem mérik a turizmus nagyságát ilyen kicsi egységek szerint), ezért a kutatásban főként a városi helyszínek szerepelnek. Összesen 28 úti célról álltak rendelkezésre adatok (9. ábra), ami nagyobb minta elemzését tette lehetővé, mint más hasonló témájú és célú vizsgálatok esetében, például Amore és szerzőtársai (2020) kutatása. Fontos megjegyezni, hogy azokban az esetekben, amikor a TRAN által jegyzett helyszín a településnek egy különleges része vagy egy történelmi városközpont volt, a vizsgálatban a teljes település adatai kerültek górcső alá – hiszen annál kisebb egység turisztikai adatai nem voltak biztosítva (pl.: Dubrovnik óvárosa, Athén - Akropolis, Firenze történelmi központja).

9. ábra: A kutatás tárgyát jelentő 28 európai turisztikai desztináció térképes ábrázolása

Forrás: saját szerkesztés (2025) MapCustomizer (2025) segítségével

2.3.2. Mutatók

A COVID19 világjárványt követő években a sűrűségi mutatók egyre fontosabbá váltak, mivel a turisták egyre inkább odafigyeltek arra, hogy elkerüljék a fertőzések kockázatát és a korlátozásokkal járó kellemetlenségeket. A zsúfoltság elkerülése ezért különösen fontos

szempont lett a turisták számára ebben az időszakban, és ez tükröződik a trendekben is. A vizsgált mutatók kiválasztásának indoklása egyrészt a fent említett hivatkozásokon alapszik, másrészt ezek voltak az adatbázisokban rendelkezésre álló mutatók közül a turizmus intenzitásának és sűrűségének méréséhez legideálisabban felhasználható indikátorok. A disszertáció ezen részének célja volt továbbá olyan megközelítés alkalmazása, amely az idegenforgalom tényleges szintjét/mértékét/sűrűségét/intenzitását méri, nem pedig a helyiek médiában megjelenő sérelmeinek volumenét.

A doktori értekezés európai városi turizmussal foglalkozó fejezetében bemutatott eredményekhez a következők kerültek alkalmazásra: az egy lakosra jutó légi utasok száma, az egy lakosra jutó fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma, az egy lakosra jutó vendégéjszakák száma, az egy km²-re jutó vendégéjszakák száma, az összes turisztikai költség a GDP százalékában kifejezve. A skálán szereplő változók megbízhatóságának ellenőrzése McDonald-féle omegával történt, mely a hagyományos Cronbach-alfa értéknek alternatívája, és leginkább többdimenziós és faktoranalízisen alapuló skálák esetében alkalmazható jól. A McDonald-féle omega értéke 0 és 1 közötti értéket vehet fel: a 0,7 feletti érték már elfogadható, a 0,8-et meghaladó érték kiválónak számít a látens változók megbízhatóságának értékelése során (Kocsel, 2019).

A turizmus mértékének mérésére a jelen vizsgálat ugyanazokat vagy hasonló mérőszámokat használt, mint Popescu és munkatársai (2023), Maggi és Fredella (2010), valamint Manera és Valle (2018), de más turisztikai szakemberek is elismerik, hogy az abszolút turisztikai mutatók és a származtatott mutatók eredményei közötti különbség igen nagy lehet, ezért a koncentrált mutatók és származtatott mutatók használata indokolt lehet (Tóth, 2016).

A vizsgált jelenség esetében fontos szerepe van az online szállásfoglalás egy különleges típusának – az Airbnb-nek. Ezért annak ellenére, hogy az Airbnb turisztikai adatai nem állnak rendelkezésre a teljes vizsgált időszakra vonatkozóan, hasznosnak találtam kiegészítésként egy összehasonlító elemzés elvégzését még a korlátozott számú év adatainak felhasználásával is.

2.3.3. Módszertan

Az MCDM (Multiple-Criteria Decision-Making), vagyis többszempontú döntési modell (Gyarmati – Szalai, 2018) vagy többszempontú döntéshozatali módszer (Rideg et al., 2009) segítségével a kutatók képesek különböző alternatívák komplex szempontrendszerek alapján történő összehasonlítására (Gyarmati – Szalai, 2018). Az európai desztinációkat érintő kutatás

első szakaszának alapja a többszemponútú döntéshozatali módszerek (MCDM) alkalmazása volt a 28 túlturisztikai helyszín 7 kritérium (mutató) és 10 év (2014 és 2023 között) szerinti rangsorolásával. A megbízhatóság növelése érdekében (Kocsi, 2020) három különböző rangsorolási módszer került alkalmazásra:

- TOPSIS (Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution, magyar fordításban hozzávetőlegesen: Sorrend preferencia az ideális megoldáshoz való hasonlóság alapján) (Behzadian et al., 2012) vektor normalizálással (Hwang – Yoon, 1981). A TOPSIS módszer az egyes döntési alternatívák legjobb és legrosszabb teljesítményhez mért távolságaként összegzi a teljesítményt (Kovács, 2019).
- VIKOR (Multi-Criteria Optimization and Compromise Programming) (Opricovic, 1998). A VIKOR módszer jellemzője, hogy az alternatívák rangsorolásra és azok kompromisszumos kiválasztásra összpontosít konfliktusos kritériumok esetén (Gyarmati – Szalai, 2018), melyre neve is utal: Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje, (magyar fordításban megközelítőleg: Minden kritérium optimalizálása I Kompromisszumos megoldás).
- MMOORA (Multiplicative Multi-Objective Optimization by Ratio Analysis, magyar fordításban leginkább: Multiplikatív többcélú optimalizálás az arányelemzés alapján) (Brauers – Zavadskas, 2006). A MMOORA-módszer a rendelkezésre álló alternatívákat olyan arányrendszerek alapján rangsorolja, amelyekben az egyes alternatívák teljesítményét egy kritérium tekintetében egy olyan nevezőhöz viszonyítják, amely az összes alternatívát képviseli az adott kritériummal kapcsolatban (Singh et al., 2024).

Ezeket a módszereket más kutatási területeken gyakran alkalmazzák sikerrel, de néhány szerző a turizmus különböző területein is alkalmazta már őket, például Önder és szerzőtársai (2013), valamint Göksu és Kaya (2014). Ezek a módszerek lehetővé teszik a felhasználó számára, hogy mérlegelje, hogy egy magasabb vagy alacsonyabb érték kedvezőbb-e az adott jelenség vizsgálatakor, és súlyozza a kritériumokat (Rideg et al., 2009). Több különböző rangsorolás alapján egy összesített rangsor jött létre a Rubinstein (1999) és Kroese és szerzőtársai (2006) által kifejlesztett, meglehetősen robusztus optimalizációs algoritmus, a Cross-Entropy segítségével. Az algoritmus a következő célfüggvényt minimalizálja (Pihur et al., 2009):

$$\Phi(\delta) = \sum_{i=1}^m w_i \cdot d(\delta, L_i), \quad (1)$$

ahol δ az általános rangsor,

m a kritériumok száma,

L_i az i -edik rangsor ($1 < i < m$),

az alkalmazott távolsági metrika jelölése d , amely ebben az esetben az euklideszi távolság,
 w_i a kritériumsúlyokat jelöli.

Több más súlyozási eljárás alkalmazását követően a végeredmény az egyenlő súlyok alkalmazásával jött létre, amely a legértelmezhetőbb eredményt adta. A súlyozás lehetősége más kutatók számára is jól használhatóvá teszi az MCDM eljárást (Rideg et al., 2009).

A következő lépésben a helyszínekre kapott rangsoroknak és azok éves változásának grafikus bemutatása következett PCA (Principal Component Analysis) segítségével egy kétdimenziós térben, az úgynevezett biplot grafikonon (kettős szórásdiagram). A PCA egy dimenziócsökkentő technika, amely segít az összetett adathalmazokban lévő információkat kevesebb dimenzióban megjeleníteni úgy, hogy közben a legfontosabb információkat megőrzi. Ez a módszer azt segít elemezni, hogy az adathalmazban milyen fő irányok (főkomponensek) mentén magyarázható a legnagyobb variancia. A biplot grafikon a PCA eredményeit vizualizálja két főkomponens mentén. Ez a grafikon pontokat és vektorokat is ábrázol egyszerre. A pontok a vizsgált településeket jelenítik meg az alapján, hogy az adott két főkomponens mentén hol helyezkednek el. A pontok közötti távolság azt mutatja, mennyire hasonlóak egymáshoz a települések a vizsgált rangsor szempontjából. A vektorok a kritériumokat, indikátorokat reprezentáló irányokat jelenítik meg. A vektorok hossza a főkomponensek magyarázó erejét mutatja, irányuk pedig azt, hogy az adott tényező milyen irányba hat (Podani, 1997).

A helyszínek rangsorai alapján klaszterelemzés is készült K-közép (K-means) (Bock, 2007; Jauhari et al., 2022) és hierarchikus klaszterezés (Murtagh – Contreras, 2012) segítségével 2-6 csoportra. A K-közép módszer esetén az optimális klaszterszám megválasztása a kutatóra van bízva, majd minden elem ahhoz a klaszterhez rendeltetik, amelynek a középpontjához legközelebb esik. A hierarchikus eljárás során az adatok hierarchikus struktúrája épül fel, ebben az esetben nincs szükség előzetesen megadott klaszterszámmra. A K-közép és a hierarchikus klaszterezés módszereinek kombinált alkalmazása más kutatók által is preferált gyakorlat (Mészáros – Sebők, 2018). Végül az NbClust optimalizációs csomag segítségével és az úgynevezett Silhouette együttható (Sekula et al., 2017) alapján K-közép klaszterezést alkalmazva került kiválasztásra a 3 csoportos megoldás. A klaszterelemzés módszere nem ismeretlen az túlzott mértékű turizmus kutatásának területén. González-Reverté (2022) a

túlturizmus által érintett helyszínek lakóit klaszterekbe osztotta, 3 csoportot különböztetve meg: (1) Turizmus támogatói; (2) Turizmust ellenző lakosok; (3) Semleges lakosok.

A klaszterelemzést követően a 3 halmazra osztott adathalmazon ANOVA-elemzésre (Analysis of Variance – variancianalízis) került sor, annak érdekében, hogy megállapíthatóvá váljon, hogy a klaszterek valóban szignifikánsan különböznek-e egymástól egy vagy több változó mentén, vagy a különbségek csupán a véletlennek köszönhetők.

3. VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK ÉS AZOK ÉRTÉKELÉSE

3.1. A túlzott turizmus trendjei

3.1.1. COVID-19

A XXI. századot számos globális esemény határozta meg, melyek közül az egyik legjelentősebb az új koronavírus (SARS-CoV-2) járványa, amely 2019 végén jelent meg Kínában. A vírus világszerte mélyen érintette az egészségügyi rendszereket, és globális szinten jelentős hatással volt a társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokra is. A vírus gyors terjedése számos addig példátlan intézkedést eredményezett, amelyek hatásai jelentősen befolyásolták a mindennapi életet, a gazdasági termelékenységet, az ellátási láncokat és az egyéneket.

Michalkó és szerzőtársai sorra veszik az olyan válságokat, melyek a turizmust nagy mértékben érintették egészen az első (1914-1918) és második világháborútól (1939-1945) a nagy gazdasági világválságon (1929-1933) át az elmúlt évekig. A kétezres éveket érintő krízisek közül kiemelkedik a 2001-es USA-beli terrortámadás-sorozat, a 2008-as globális pénzügyi válság, valamint a COVID-19 világjárvány (Michalkó et al., 2023).

A világméretű járvány jelentős hatással volt a turisztikai ágazatra, a korábban népszerű úti célok látogatottsága drasztikusan lecsökkent. A túlturizmus jelensége a járatfelfüggetlések, határzárak és karanténintézkedések végrehajtása miatt átmenetileg megszűnt. A turisztikai célpontokon csökkent a látogatók nagy számából adódó környezeti hatás, ami lehetővé tette a helyi ökoszisztéma regenerálódását. Javult a levegő és a víz minősége, és helyreálltak a természetes élőhelyek. Az olyan turisztikai mutatók, mint az utazások száma, turisták száma, szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma, légiutasként száma, drasztikus visszaesést mutattak (Arbulú et al., 2021).

A világjárvány miatt bevezetett korlátozások (pl.: kijárási tilalom, maszkviselés) enyhítését követően is a turisták egy része érzékenyebb maradt a zsúfoltságra és a biztonsági előírások betartására. A turisták jelentős hányada a járvány időszakát követően továbbra is kerülte a tömeget, és inkább a kevésbé látogatott helyeket kezdte látogatni. Egyes kutatók azzal a feltételezéssel élnek, hogy az utazók továbbra is nagyobb hangsúlyt fektetnek majd a higiéniai intézkedésekre, a távolságtartásra és a biztonsági protokollokra. Ezek az új preferenciák várhatóan hosszabb távon befolyásolni fogják az utazási döntéseiket és az úti cél kiválasztását (Butler – Dodds, 2022). Más kutatók szerint a járvány után a turizmus várhatóan ismét növekedni fog, ami újra felveti a túlturizmus kérdését (Kainthola et al., 2021). Emellett mások innovatív megoldások, például olyan intelligens technológiák, mint a big data és a mesterséges intelligencia alkalmazását javasolták a látogatószámok valós idejű nyomon követése és

kezelése érdekében. Az ilyen technológiák megkönnyíthetik a desztinációk és a turistaáradatok fenntarthatókezelését (Fontanari – Traskevich, 2022).

A nemzetközi turistaérkezések száma 2009 óta (476,9 millió) folyamatos növekedést mutatott Európában egészen a COVID-19 világjárvány időszakáig. 2019-ben 742,4 millió turistaérkezést realizált Európa, majd 2020-ban drasztikus csökkenés volt tapasztalható (239, 4 millió), mely 2021-ben még csak kis mértékben nőtt (301,3 millió), majd gyors rehabilitációt mutatott (2022: 609,5 millió; 2023: 708,4 millió), végül 2024-ben meghaladta a járvány előtti szintet 747,3 millió turistaérkezést számlálva (UN Tourism, 2025).

Koh (2020) kimutatta, hogy a COVID-19 világjárvány kitörése komoly hatással volt a túlturizmus jelenségére, ugyanakkor új lehetőségeket teremtett a turizmus fenntarthatóbb és felelősségteljesebb jövőjének megvalósítására. A szerző hangsúlyozta a fenntarthatóság, az innováció és a közösségi szerepvállalás fontosságát a turizmusirányítással összefüggésben, azt sugallva, hogy ezek a tényezők kulcsfontosságúak lesznek a túlzott turizmus kihívásának kezelésében a pandémiát követő korszakban.

3.1.2. Turisztikai desztinációk szezonalitása

Formádi és Varga-Toldi (2020:496) a Turisztikai Világszervezet által közöltek alapján így fogalmazta meg a szezonalitást: „a szezonális a turizmusban időszakos egyenlőtlenséget jelent, mely kifejezhető olyan mutatókkal, mint pl. a vendégforgalom alakulása, a látogatók költsége, a közlekedési forgalom, turisztikai foglalkoztatási adatok és attrakcióbelépők.” A szezonális egy rendszeresen jelentkező, előre megjósolható jelenség, ami nem csupán a turizmusban jelenik meg. A turisztikai szezonalitást taglaló alfejezet egy 2022-ben megjelent tanulmányomban közöltek ismerteti részletesebben (Szöllős-Tóth, 2022c).

A turisztikai szezonális jelleg jellemzése

A jelenség, melyet szezonálisnak nevezünk, többféle okra vezethető vissza. A természeti, környezeti tényezők közé sorolható a hőmérséklet, az időjárás alakulása, a napsütéses órák száma. Az ünnepek is okozhatnak szezonalitást, hiszen sok ünnep munkaszüneti nappal, akár hosszú hétvégével jár együtt, melyek lehetőséget teremtenek az utazásra. Az intézményesített tényezők – például az iskolai szünetek, téli szünidő, nyári vakáció – is hatással vannak az utazási döntésre, így a turistaforgalom alakulására. Léteznek még egyéb tényezők is, melyek befolyással lehetnek a szezonálisra, például nagyobb rendezvények, sportesemények,

meccsek, koncertek, fesztiválok (Corluka et al., 2016). Mindezekén túl érdemes említést tenni az egy héten belüli szezonálisról is, hiszen a szabadidős utazást folytató turista számára a hétvégi szabadnapok ideálisak az utazásra, azonban a hivatásturizmusban résztvevő utazók éppen fordított módon viselkednek – ők a hétköznapi munkanapokon bonyolítják le üzleti útjaikat.

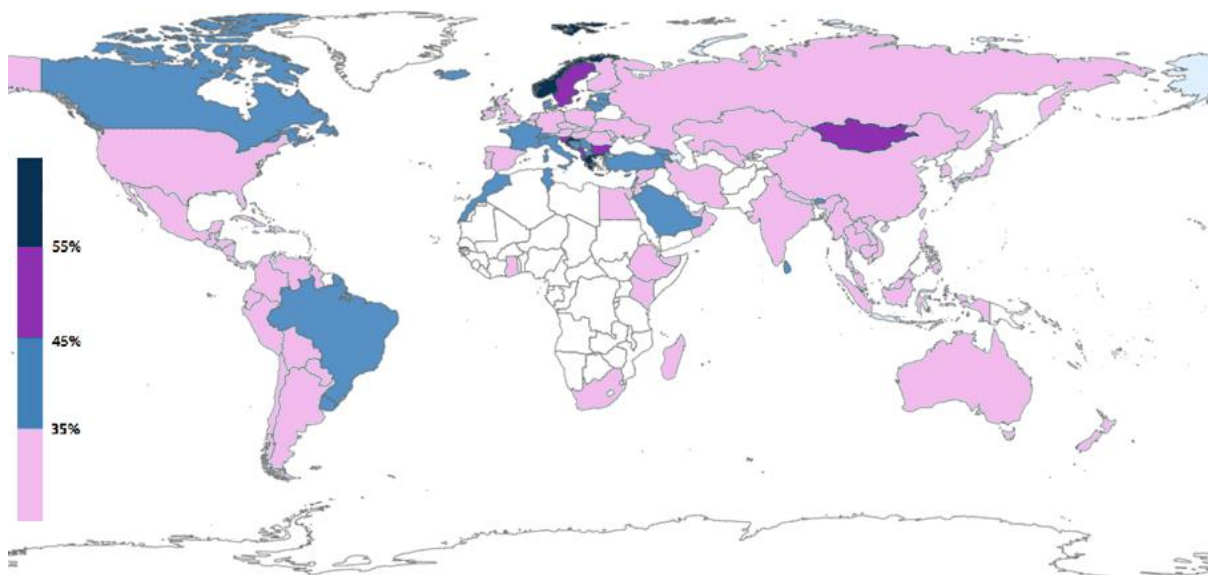
A szezonális megvalósulhat a desztináció kínálati oldaláról – például az úti cél klímája miatt – és megvalósulhat a keresleti oldalról is, mivel tapasztalható, hogy a turisták leginkább abban az időszakban utaznak melegebb éghajlatú területre, amikor hazájukban hideg az időjárás (Allcock, 1989).

Fernández-Morales és Mayorga-Toledano (2008) szerint háromféle szezonálisitást érdemes megkülönböztetni egymástól. Létezik az egyszezonú desztináció, kétszezonú desztináció és szezon nélküli desztináció. Az egyszezonú úti célok estében beszélhetünk főszezonról, előszezonról, utószezonról és holszezonról. Logikus, hogy leginkább az egyszezonú desztinációk vannak kitéve a szezonális nehézségeinek, hiszen az ő esetükben beszélhetünk a holszezonról, ami a turisták által legkevésbé kedvelt időszak az odautazásra.

A Gini-index vagy más néven a Gini-koefficiens általában a jövedelmi egyenlőtlenség kimutatására alkalmazott eszköz, azonban a turisztikai szakemberek rendszerint alkalmazzák a Gini-indexet a turisztikai szezonális mérésére is (Duro, 2016; Þórhallsdóttir – Ólafsson, 2017). A Gini-koefficiens a gyakorisági eloszlás értékei közötti egyenlőtlenség mértékét mutatja meg (Marton et al., 2017), így az alkalmas a turisztikai szezonális mérésére is. Ha minden hónapban ugyanannyi turista érkezne a desztinációba, akkor a Gini-koefficiens érték (G) 0 volna. Ha egy hónapra koncentrálódna az összes turistaérkezés, akkor a G értéke 1 lenne.

A turisztikai szezonális világszerte

A Turisztikai Világszervezet interaktív térképen illusztrálja a 2019-es adatokat felhasználva a világ országainak szezonálisát (10. ábra).

10. ábra: Szezonálitási térkép (2019)

Forrás: UNWTO (2022a), módosított verzió

A szezonálitási térképen négy különböző színnel jelöli a turisztikai szezonálitás erősségének négy szintjét: rózsaszínnel jelölve azokat az országokat, ahol a szezonálitás mértéke kicsi (1-es szint); kék színnel, ahol közepes (2-es szint); lila színnel azokat az országokat, ahol erős a szezonálitás (3-as szint); sötétkék színnel pedig azok az országok vannak megkülönböztetve, ahol a szezonálitás mértéke nagyon erős (4-es szint).

Az 1-es szint jellemző azokban az országokban, ahol a turistaforgalom egész évben jelentős, vagyis ahol a látogatószám alapján a legnépszerűbb három hónap forgalma nem több, mint a teljes évi forgalom 35%-a, például az Amerikai Egyesült Államok (29%), a Fidzsi-szigetek (30%), Spanyolország (35%) és Magyarország (34%) esete is.

A közepes – 2-es – szint azt jelenti, hogy az évi turistaforgalom 35-45%-a tehető az év leglátogatottabb három hónapjára. Erre jó példa Európából Franciaország (42%) vagy Svájc (37%), Ázsiából Sri Lanka (39%), Afrikából Marokkó (38%), Amerikából Brazília (37%) vagy Kanada (43%).

Erős szezonálitás – 3-as szint – jellemző azokban a desztinációkban, ahol az éves látogatószám 45-55%-a érkezik a legkedveltebb három hónapban, mint például Bulgáriában (47%), Albániában (53%), Mongóliában (45%).

A legerősebb szezonálitási fok – 4-es szint – azokat az országokat jellemzi, ahol a turistaérkezések száma a legnépszerűbb három hónapban az egész évesnek legalább 55%-át teszi ki. Kevés ilyen ország létezik, ám azok kivétel nélkül Európában találhatók: Norvégia

(61%), Horvátország (64%), Görögország (56%). Ezek az országok vannak legnagyobb mértékben kitéve a turizmus jellegéből adódó szezonálisnak, így az abból származó egyenlőtlenségnek is. Hiszen addig, amíg a szezonális fenyegetett országok egész évben tudnak támaszkodni a turistaforgalomból származó bevételekre, addig ezt a biztonságot a szezonális fenyegetett országok nem élvezhetik (UNWTO, 2022a).

A turisztikai szezonális okozta gazdasági kihívások

A szezonális a turizmusban különféle gazdasági kihívásokat okoz, melyek közül az egyik leg súlyosabb a szezonális munkaerő kérdése. Az egyszezonú desztinációk esetében – mely leginkább a nyári időszakot érinti – gyakori a diákok, gyakornokok, felsőoktatásban tanulók alkalmazása diákmunkásként vagy szakmai gyakorlat keretei között, ám ez nem mindig elegendő a teljes személyzet betöltésére. A kétszezonú úti célok esetében – melyek legtöbbször egy nyári és egy téli szezonra bonthatók – szintén problémákat okoz a munkahelyek betöltése, mivel a szezonok közötti periódus alatt a munkavállaló nehezen talál időszakos munkát magának, valamint a társadalombiztosítás kérdése is bizonytalan számára.

A szezonok váltakozása és a szezonok közti hosszú időszak miatt jellemző a szakképzetlen szezonális munkaerő külföldről való beáramlása.

Palasics és Hinek (2018) kiemeli, hogy munkaadó szempontjából tekintve súlyos probléma a szezonális munkaerő megtartásának nehézsége. A turizmusban és a vendéglátásban dolgozók jellemzően a szezonokhoz igazodva több munkahelyet is fenntartanak, így hazájukban az egyszezonos desztinációt a családjuk közelében töltik, míg télen jellemzően olyan külföldi desztinációt választanak, mely kétszezonos, így a téli szezonban is találhatnak ideiglenes munkát.

Marton és szerzőtársai (2019) hangsúlyozzák, hogy a szezonális mérés, az azt befolyásoló tényezők és jelenségek azonosítása, az okok megismerése mind elengedhetetlen feltételei annak, hogy a szezonális által okozott negatívumokat semlegesíteni tudjuk, a felmerülő kihívásokra reagálni tudjunk. Ekképpen lehetséges lépéseket tenni például a szezon kibővítésére, a szezonon kívüli attrakciók fejlesztésére, esetlegesen második szezon bevezetésére, vagy új, szezontól független attrakciók létesítésére (Butler, 2014). Mindezek az innovációk hozzájárulhatnak a szezonális okozta turisztikai egyenlőtlenségek csökkentéséhez, így a fejlődéshez is.

A turisztikai szezonáltság és a túlzott turizmus

A szezonáltság által okozott negatívumok között beszélhetünk a túlzott mértékű turizmusról is, hiszen sok esetben a turizmus által kiváltott problémákat súlyosbítja a szezonális jellege. A látogatók számának túlzottan nagy növekedése túlszűfolttséghez vezet azokon a területeken, ahol a lakosok a szezonális turisztikai csúcsidőszakok következményeitől szenvednek (Milano et al. 2019). A szezonáltság azért is jár jelentős károkkal a desztináció számára, mert a látogatók nagyfokú jelenléte az általuk okozott negatív hatásokat időben koncentrálttá teszi. A gazdasági negatív hatások között említhetjük meg például a szezonális munkahelyek nagy számát, mely problémát jelent a szezonon kívüli foglalkoztatás nehézségei miatt; a desztináció turizmustól való függésének kialakulását; a szakképzetlen munkahelyek nagy számát. A szezonáltság miatt a turizmus által okozott természeti hatások is erősödnek a turisták által leginkább kedvelt időszak(ok)ban: az élővilág pusztítása, zavarása; nagy mennyiségű szemét keletkezése a desztinációban; rongálás és vandalizmus; hő-, lég-, talaj-, víz-, zajszennyezés mértékének növekedése. A szezonálisan felerősödő társadalmi negatív hatások között érdemes megemlíteni a növekvő bűnözést, valamint a biztonságérzet gyengülését, a tömeget, zsúfolttságot.

Habár Gonda (2016) leszögezi, hogy a turisztikai kereslet alapvető jellemzője a szezonáltság, az időbeli és térbeli koncentrálttság, a turisztikai szezonon kívüli időszak keresletének ösztönzése a turizmusfejlesztés egyik központi feladata. Figyelemre méltó az a tendencia is, mely szerint az utazók tudatosságába is beépülni látszik a csúcsidőszakon kívüli vakációzás. Egy felmérés – melyben hat ország (Egyesült Királyság, Hollandia, Németország, Olaszország, Franciaország és Spanyolország) lakosságát kérdezték a 2025-ös utazási terveikről – eredményei szerint a csaknem 8000 válaszadó majdnem egyharmada (31%) nyilatkozott úgy, hogy a túlszűfolttség elkerülése érdekében biztosan nem a főszezonban fog utazni (Accor, 2024).

A túlturizmus kérdését vizsgáló tanulmányok többsége arra a következtetésre jutott, hogy a turisták beáramlásából eredő zsúfolttság jelentős kihívást okoz az érintett települések számára (Amore – Adie, 2021; Torres-Delgado et al. 2023). Az elmúlt évek turizmusát oly nagy mértékben formáló világjárvány hatására a turisztikai szezonáltság számos országban tovább erősödött.

3.1.3. Attrakciók elhelyezkedése

A szakirodalmi áttekintést tartalmazó fejezetben részletesen bemutatott turisztikai attrakciók nem csupán a turisták számára biztosítanak szórakozási lehetőséget, de a helyi lakosság köréből

is csábítanak érdeklődőket. A népszerűbb attrakciók környezetében így látogatók sokasága tartózkodik egyszerre, mely során a túlzott mértékű turizmus jelei, jellemzői kerülhetnek azonosításra.

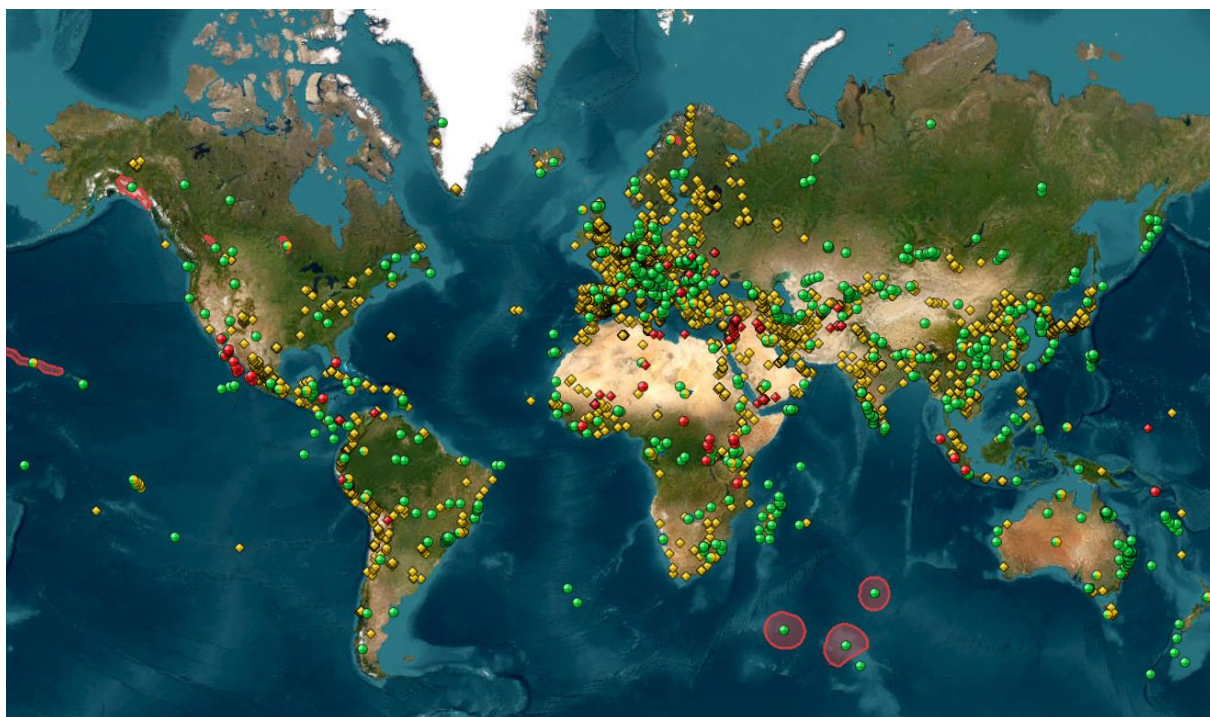
A 2022-ben már publikált vizsgálatomnak (Szöllős-Tóth, 2022d) központi kérdéskörét az a tény adja, hogy az attrakciók térbeli elhelyezkedése nem mutat egyenletes képet. Az egyes területeken megtalálható vonzerők más hasonló méretű vidékek attrakcióinak többszörösének adnak otthont, így azok a térségek, melyek több turisztikai vonzerővel bírnak, rendszerint nagyobb turistaforgalommal számolhatnak, s ezek a desztinációk fokozottan vannak kitéve a túlzott mértékű turizmus veszélyeinek.

A turisztikai vonzerők köre igen sokszínű, s ezek közül nem minden típust egyszerű nyilvántartásba venni (pl. egyes természeti vonzerőket), így a dolgozat ezen szakaszában főként az UNESCO világörökségi helyszínek adatainak prezentálására helyeződik a fókusz, továbbá a tengerpartok szerepének fontosságára a turisztikai attrakciók között, valamint a turisták által kedvelt világvárosok attrakcióinak városon belül megfigyelhető térbeli egyenlőtlen eloszlására.

A túlturizmus kialakulásának és létezésének egyik oka lehet a turisták által legnépszerűbbnek tartott attrakciók koncentrált elhelyezkedése a térben. Bizonyítható, hogy a turisztikai attrakciók térbeli elhelyezkedése nem szabályos rendet követ, így a turisztikai bevételekből való részesülés is rendkívül differenciált a világ országait tekintve és az egyes országokon belül is. Léteznek olyan desztinációk, ahová egyszerre túl sok turista érkezik, és vannak olyan helyszínek is, amelyek több látogató fogadására lennének képesek és hajlandóak is. Egyes régiókban a turizmus az egyetlen ágazat, amire a gazdaság támaszkodik, s ez a függés nem csak az ország, régió gazdasága számára jelent veszélyes elköteleződést. Az egyoldalú függőségre a GDP-ből való részesedés magas hányada mutat rá (Tóth, 2016).

UNESCO világörökségi helyszínek

Ugyan a világ attrakcióinak térbeli elhelyezkedéséről nem található megfelelő térképes összeállítás online, de az UNESCO – az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete – interaktív térképen mutatja be a világörökségi helyszíneket a világban (11. ábra), mely egyfajta kiindulópontot jelenthet a kutatásban. A térképen sárga színnel jelölve a kulturális világörökségi helyszíneket láthatjuk, zöld színnel a természeti világörökségi helyszíneket, zöld és sárga színnel megosztva a vegyes helyszíneket, melyek a kulturális és a természeti világörökség részei is egyben. Piros jelzést kaptak azok a világörökségi helyszínek, melyek veszélyben vannak.

11. ábra: Az UNESCO világörökségi helyszínek térképen

Forrás: UNESCO (2025a)

Az interaktív térképen ábrázoltak alapján szembeűnő, hogy a legtöbb világörökségi helyszín Európában található. Továbbá kirívóan sok világörökséget jelölő szimbólummal rendelkezik még Közép-Amerika és az Andok vonulatai, Dél-Ázsia és Kelet-Ázsia. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy adminisztratív okokból az UNESCO statisztikáiban egy adott ország által jelölt helyszíneket általában az anyaország régiójához sorolnak, függetlenül attól, hogy a helyszín fizikailag hol található, mely Franciaország és az Egyesült Királyság tengerentúli területei esetében némiképp árnyalja a statisztikát.

2025-ben összesen 1248 világörökségi helyszínt tartottak számon, melyek közül 972 kulturális, 235 természeti, 41 pedig kulturális és természeti világörökség is egyben (UNESCO, 2025b). A 7. táblázatban látható az UNESCO által nyilvántartott világörökségi helyszínek száma nagyrégióként és típusonként.

7. táblázat: Az UNESCO világörökségi helyszínek száma

Régió	Kulturális	Természeti	Vegyes	Összesen	%
Európa és Észak-Amerika	496	72	12	580	46,47%
Ázsiai és Csendes-óceáni térség	220	73	13	306	24,52%
Latin-Amerika	105	40	8	153	12,26%
Afrika	63	44	5	112	8,97%
Arab államok	88	6	3	97	7,05%
Összesen	972	235	41	1248	100%

Forrás: saját szerkesztés (2025) UNESCO (2025b) alapján

Ugyan az UNESCO nem minden ország értékeit listázza, de a 170 résztvevő ország esetében kirajzolódni látszik néhány érdekesség. Összesen 33 olyan ország ismert, ahol csak egyetlen világörökségi helyszínt tartanak számon; 24 olyan, ahol kettőt; míg 20 olyan ország létezik, ahol három regisztrált világörökség is megtalálható. A 170 ország 79,41%-ában tíznél kevesebb a világörökségi helyszín megnevezéssel rendelkező attrakció. A legtöbb világörökség-helyszín Olaszországban található (61 helyszín), a második a rangsorban Kína (60 helyszín), a lista harmadik helyén Németország áll (55 helyszín), ezeket követi Franciaország (54 helyszínnel) és Spanyolország (50 helyszínnel), majd India (44 helyszín) és Mexikó (36 helyszín).

Évről évre kerülnek új helyek a listán szereplők mellé, az eddigi legtöbb felvétel egy év alatt 2000-ben történt, amikor összesen 61 világörökségi helyszín került a nyilvántartásba, míg az azt megelőző évben 48 új listázottat mutattak be (UNESCO, 2025b).

A tengerpartok turisztikai szerepe

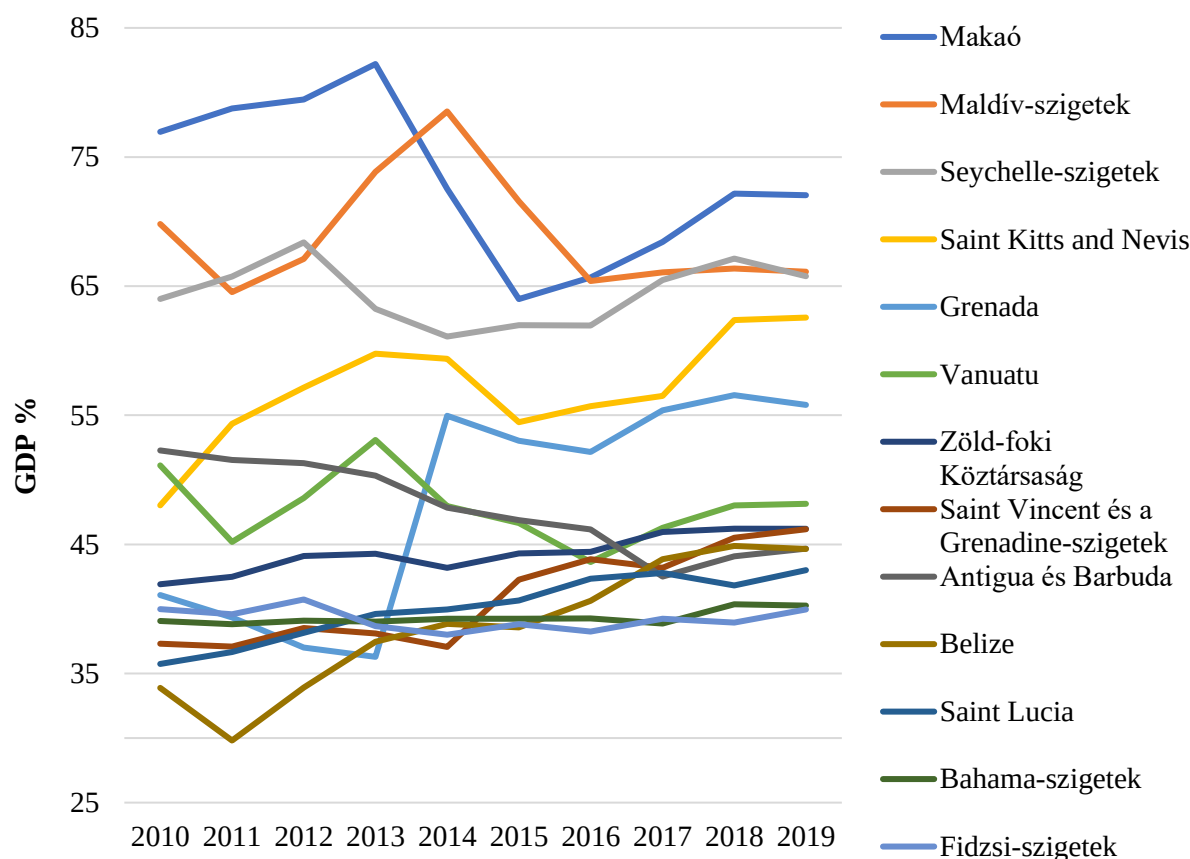
Az attrakciók térbeli elhelyezkedése nem szabályszerű rendszert követ, hiszen azok között sok természetesen kialakult vonzerőt is számontartunk, melyek elhelyezkedését nem lehet befolyásolni, ilyen például a tengerpartok vonzerője, mely az országok esetében egyfajta adottságként van jelen. Jellemző trend, hogy a turisták nagy hányada kifejezetten tengerparti úti célt választ (Carvache-Franco et al., 2020). A napfény, a homokos strandok, a sziklás partok, a meleg óceánvíz vagy tengervíz sok turista számára alapkövetelménnyé vált a desztináció kiválasztásakor (Miller – Hadley, 2005).

A történelem során a tengerpartok szerepe folyamatosan kiemelkedő volt, azonban az elmúlt évtizedekben ez a jelentőség megerősödött, és mint elsődleges utazási motiváció jelent meg a piacon (Orams, 2003). Ebből adódik az egyenlőtlenség, melynek hatására egyes gazdaságok nagyobb mértékben képesek támaszkodni a turisztikai bevételekre, mint mások.

A Föld országainak körülbelül 20%-a nem rendelkezik közvetlen óceán- vagy tengerparttal, ami jelentős földrajzi és gazdasági korlátokat von maga után. A tengertől elzárt országok nem férnek hozzá azokhoz a gazdasági előnyökhöz, amelyek a tengerparti elhelyezkedésből fakadnak. Ezek közé tartozik a tengeri halászatból származó gazdasági haszon, a kikötők nyújtotta logisztikai lehetőségek, a szállítási és tranzakciós költségek csökkentése, a globális tengeri kereskedelemben való közvetlen részvétel, valamint a tengerparti turizmus által generált bevétel. E korlátok miatt a tengertől elzárt országok gyakran magasabb logisztikai költségekkel és korlátozottabb kereskedelmi lehetőségekkel szembesülnek, ami befolyásolhatja gazdasági fejlődésüket.

A tengerparti turizmus meghatározó a világ turistaforgalmában, hiszen elsődleges motivációt jelent az utazók számára a tenger (Miller et al., 2002). A tengerparttal nem rendelkező országok nem tudnak élni a népszerű 3S (sun, sea and sand: napsütés, tenger, homok) turizmus által nyújtott előnyökkel, mint fogadóország. Világszerte példa nélküli a tengerparti turistadesztinációk sikere, jellemzően ezek a célpontok fogadják a legtöbb turistát, valamint ezek a helyek részesülnek a legnagyobb mértékben a turisztikai bevételekből.

Megfigyelhető, hogy azok az országok, melyekben a turizmus az az ágazat, mely legnagyobb mértékben járul hozzá a GDP-hez, főként kisebb területű tengerparti országok, melyek nagy mértékben kihasználják a 3S turizmus előnyeit (12. ábra).

12. ábra: Az utazás és az idegenforgalom hozzájárulása a GDP-hez a GDP arányában (%) azokban az országokban, ahol az arány a legmagasabb volt 2019-ben (2010-2019)

Forrás: saját szerkesztés (2022) Knoema (2022) alapján

A világjárványt megelőző utolsó évben Makaó GDP-jét határozta meg legnagyobb mértékben az idegenforgalom és az utazás, az abból származó bevételek nagysága elérte a GDP 72%-át. 2019-ben a második a listában a Maldív-szigetek, ahol a GDP 66,1%-a származott a turizmusból. Harmadik helyen a Seychelle-szigetek állt, melynek esetében a GDP 65,8%-a származott a turisztikai bevételekből. A világjárvány előtti utolsó évből öt olyan országot tartunk számon, amelyek esetében az utazás és az idegenforgalom hozzájárulása a GDP-hez a teljes GDP több, mint fele volt: a fent bemutatott Makaón, Maldív-szigeteken és Seychelle-szigeteken kívül Saint Kitts and Nevis és Grenada. Valamint még további nyolc olyan országról van tudomásunk, ahol pedig 40 és 50% közötti a turizmus által generált bevételek hozzájárulása a teljes GDP-hez (Knoema, 2022).

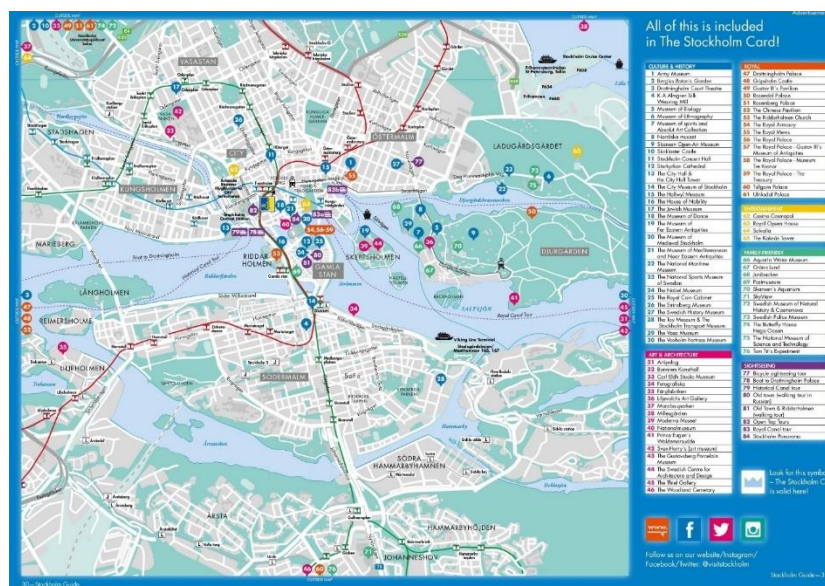
Az a 13 ország, melynek GDP-jéhez 2019-ben legalább 40%-ban járult hozzá a turizmus, mind tengerparttal rendelkező ország, ahol az idegenforgalom nagy mértékben alapoz erre a vonzerőre.

Waters (2001) felmérése szerint a Karib-térségbe látogatók 49%-a a strandok miatt választja az úti célt, míg 28%-uk elsősorban a városnézés miatt, 17%-uk pedig a vízi sportok iránti érdeklődés végett. Gormsen (1997) felhívja a figyelmet arra, hogy a tengerparti turizmus gyakran káros következményekkel is járhat az érzékeny tengerparti tájakra, azonban, ha a turizmusnak minden résztvevője hatékonyan együttműködik az ökológiailag fenntartható fejlődés közös felfogása alapján, akkor a turizmus pozitívan járulhat hozzá a tengerparti területek jövőjéhez.

Attrakciók a városokon belül

Ahogy a természeti vonzerők elhelyezkedése a térben a legkevésbé sem mutat szabályosságot, a mesterségesen kialakult, ember alkotta vonzerők elhelyezkedése is inkább szabálytalan, jellemzően koncentrált képet mutat.

Számos ország esetében figyelhető meg az, hogy a legkeresettebb látnivalók a világvárosok köré csoportosulnak. Ezen belül is gyakori a koncentráció, hiszen a városon belül sokszor található egy óvárosi vagy történelmi belvárosi rész, mely zsúfolva van a turisztikai látványosságokkal, attrakciókkal. Kiváló példa erre a svédországi Stockholm (13. ábra).

13. ábra: Stockholmi turisztalátványosságok

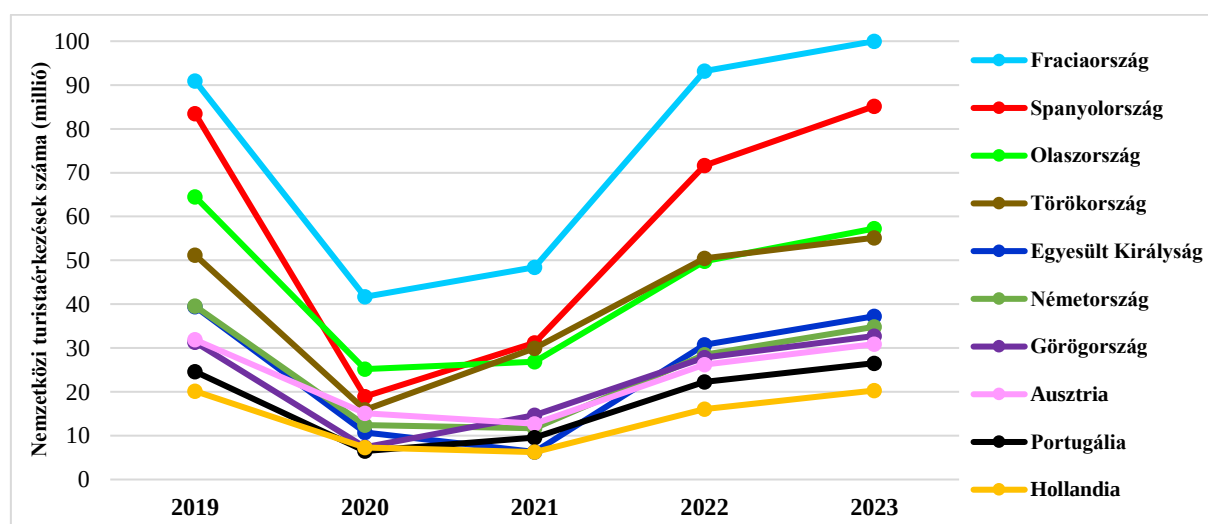
Forrás: Stockholm (2024)

Stockholm példáján keresztül jól vizsgálható, hogy a legfontosabb attrakciókat bemutató térkép a város központjára fókuszál, melynek nagy része egy természetes vonzerőn – szigeten – terül

el. A látnivalók elhelyezkedése a központon belül jellemzőbben a Stadsholmen sziget és az ahhoz közeli partok területére csoportosul. A térképrészlet (turistatérkép) nem a teljes várost ábrázolja, a városba látogatók számára készített térkép Stockholmnak csak egy kisebb területét mutatja be, melyen a főbb vonzerők egy szűkebb területen csoportosulnak. Ahogyan Svédországon belül sem helyezkednek el szabályos rendben a turisztikai attrakciók, úgy a látnivalók fővároson belüli térbeli elhelyezkedése sem követ rendszert.

Tengerparti desztinációk

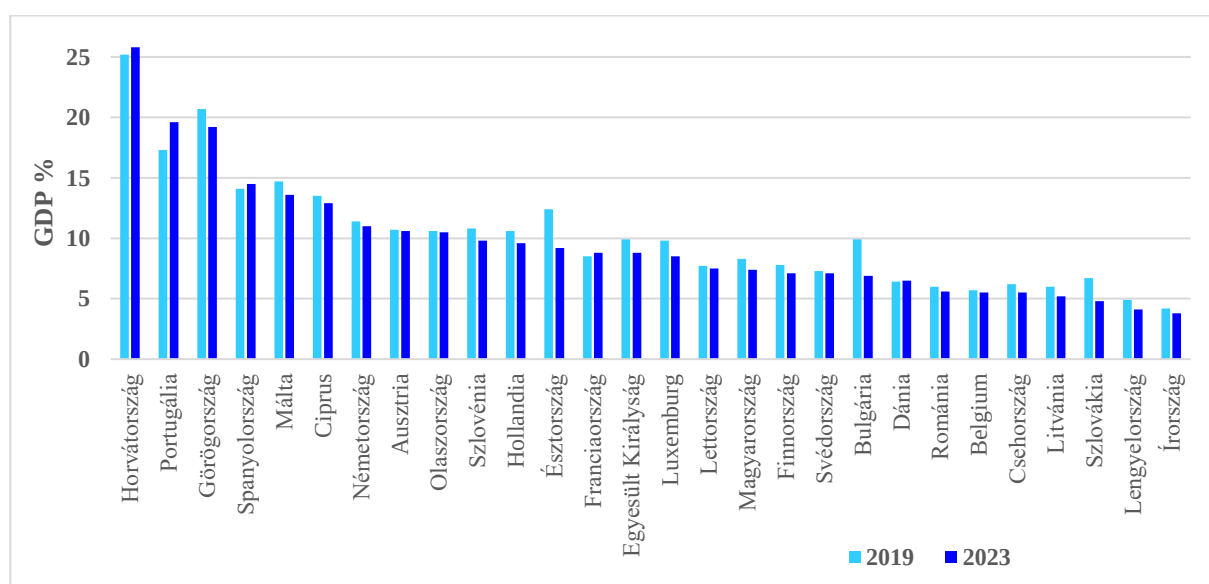
A legtöbb nemzetközi turistaérkezést regisztráló európai országokat mutatja be a 14. ábra a 2019 és 2023 közötti időszakban. A leglátogatottabb ország Európában – és a világon is – 2023-ban Franciaország volt 100 millió turistaérkezéssel, a második pedig Spanyolország volt több, mint 85 millió turistaérkezéssel számlálva – ami a világranglistán is a második helyre volt elég. Az elmúlt években jellemzően ez a két európai ország vezette a turistaérkezések számát tekintve a globális toplistát, megelőzve az Egyesült Államokat (kivétel 2020-ban, amikor az Egyesült Államok valamivel jobban teljesített Spanyolországnál) (UN Tourism, 2025). Fontos azonban megjegyezni, hogy a turistaforgalomból legnagyobb arányban részesülő országok legtöbbszörnek területe az átlagos méretű európai országokénál, illetve az európai országok mediánjánál nagyobb, így ezen országokon belül több régió, több város részesülhet a turistaforgalomból.

14. ábra: A legtöbb beutazó turistát fogadó európai országok 2019-2023 (millió turistaérkezés)

Forrás: saját szerkesztés (2025) UN Tourism (2025) alapján

A 15. ábrán a turizmus teljes GDP-hez való hozzájárulásának aránya látható az Európai Unió 27 tagországában és a 2020-ban az Európai Unióból kilépő Egyesült Királyságban 2019-ben és 2023-ban. A koronavírus megelőző évben mediterrán tengerparttal rendelkező országok – Horvátország (25,2%), Görögország (20,7%), Portugália (17,3%), Málta (14,7%), Spanyolország (14,1%) és Ciprus (13,5%) – vezették a listát. A COVID-19 világjárvány hatására azonban 2020-ban az Európai Unió országainak mindegyikében jelentős mértékben csökkent az utazás és a turizmus teljes GDP-hez való hozzájárulásának aránya. A járvánnyal sújtott időszakot követően a turizmus a legtöbb helyen visszaszerezte jelentőségét a gazdaságban, így 2023-ban a turizmus teljes GDP-hez való hozzájárulásának aránya szerinti toplista első négy helyezettjénél – Horvátországban (25,8%), Portugáliában (19,6%), Görögországban (19,2%) és Spanyolországban (14,5%) – ez az arány meghaladta a COVID-19 előtti. Az Európai Unió országok GDP-jének összetételét vizsgálva leszögezhető, hogy a arányait tekintve a turizmus a mediterrán tengerpartokkal rendelkező országokban igen jelentős hányadot képvisel.

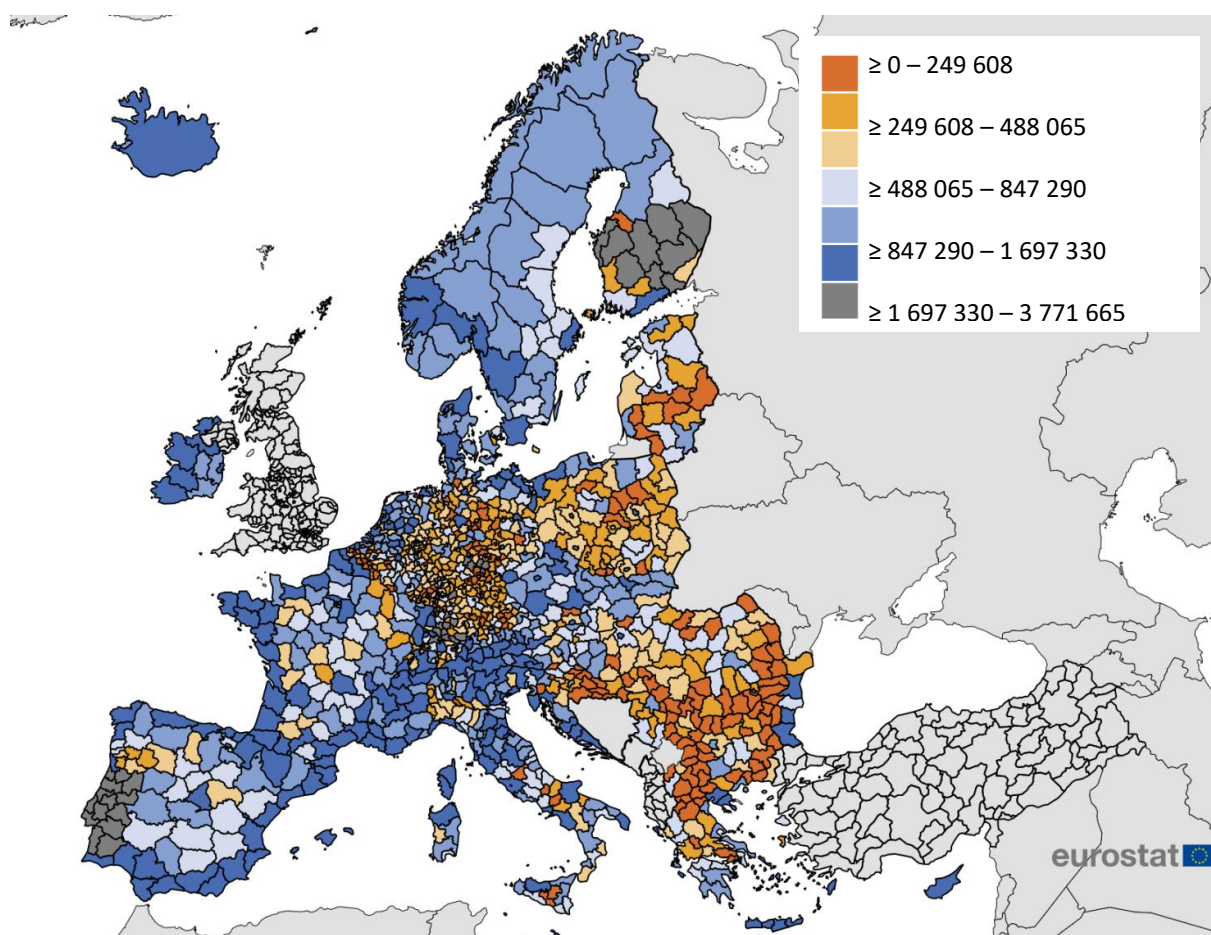
15. ábra: Az utazás és a turizmus teljes GDP-hez való hozzájárulásának aránya az Európai Unió 27 tagországában és az Egyesült Királyságban 2019-ben és 2023-ban

Forrás: saját szerkesztés (2025) Statista GDP (2025) alapján

Európa 14 szárazföldi – vagyis tengertől elzárt – országot foglal magában: Andorra, Ausztria, Csehország, Fehéroroszország, Liechtenstein, Luxemburg, Macedónia, Magyarország, Moldova, San Marino, Svájc, Szerbia, Szlovákia és Vatikán. Ezek azok az országok nem vesznek részt a 3S turizmusban (sea, sand, sun) fogadóországgént. Bár Európa nem csak a

napsütötte homokos tengerpartjai miatt számít kiemelet turisztikai desztinációnak – hanem rendkívül változatos természeti kincseinek, gazdag műemléki adottságainak, a kulturális sokszínűségének, magas szintű infrastrukturális hálózatának, híres vendégszeretetének köszönhetően is –, mégis rendszeresen a tengerparti úti célok fogadják a legtöbb turistát (part menti turizmus vagyis „coastal tourism”).

Az Európai Unió országait bemutató 16. ábra adatai a turisztikai szálláshelyek vendégéjszakaszámait aggregáltan mutatja be NUTS-3-as régiók szerint. Az Európai Unió földrajzi kódolási rendszerének használata révén lehetőség van arra, hogy kisebb egységek adatait vessem össze. A vendégéjszakaszámok nagyságát tekintve kiemelkednek a mediterrán tengerpartok – főként Spanyolország, Franciaország és Olaszország – és az óceáni tengerpartok – Spanyolország, Franciaország és Írország –.

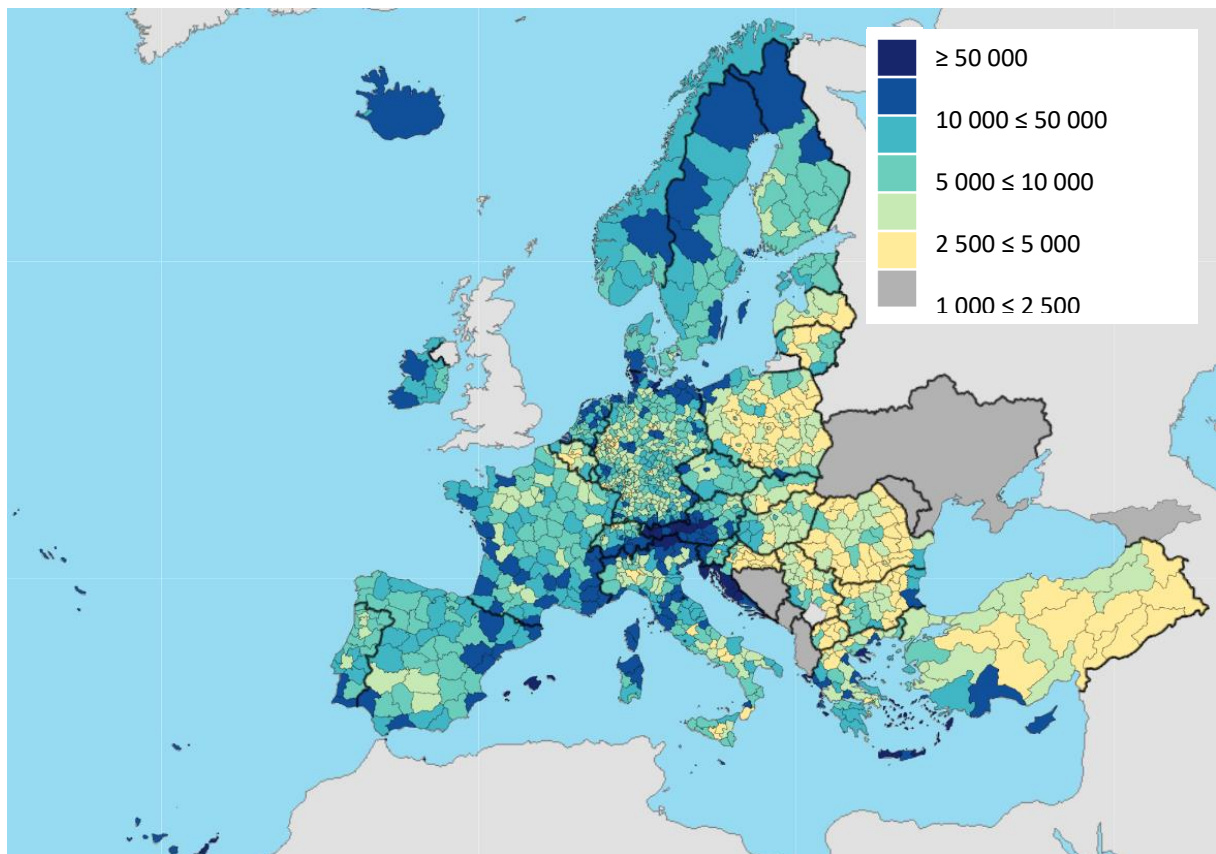
16. ábra: A turisztikai szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma 2023-ban NUTS-3-as régiók szerint

Forrás: Eurostat Nights (2025), módosított verzió

A part menti turizmus nyújtotta előnyök kihasználásának alapfeltétele a tengerpart. Európában a leghosszabb tengerparttal Norvégia rendelkezik (83 281 km), azonban ez nem teszi alkalmassá a 3S turizmusban való részvételre, hiszen az éghajlati adottsága révén a víz hőmérséklet nem kellően meleg a strandoláshoz. Hasonlóan a harmadik leghosszabb tengerparttal rendelkező ország – az Egyesült Királyság (12 429 km) – sem jelentős szereplője a 3S turizmusnak, ahogyan az ötödik – Dánia (7 314) – sem. Azonban azok az országok, amelyek Európa déli részén helyezkednek el, és hosszú tengerpartot tudhatnak magukénak – például a második helyezett Görögország (13 676 km), a negyedik Olaszország (7 600 km), a hatodik Horvátország (5 835 km), nyolcadik Spanyolország (4 964 km) és a kilencedik Franciaország (4 853 km) – az év jelentős részében fürdőzésre alkalmas tengerparttal rendelkező országok, akik a 3S turizmus kiemelkedő fogadóországaiként ismertek (CIA – The World Factbook, 2021).

A tengerpartok és a túlzott mértékű turizmus kapcsolatát a túlturizmus két nemzetközi szakirodalomban is gyakran használatos származtatott mutatója – a turizmus intenzitása és a turizmus sűrűsége – is alátámasztja. Az Eurostat által közzétett interaktív térképek a 2022-es adatokat tartalmazzák NUTS-3 régiók szerint (17. és 18. ábra). A turizmus intenzitása az ezer helyi lakosra jutó vendégéjszakák számát mutatja meg, míg a turizmus sűrűsége az egy négyzetkilométerre eső vendégéjszakaszámot jelenti.

A turizmus intenzitása alapján a legtúlerheltebb területek Észak-Olaszországban, Horvátországban, Izlandon találhatók, valamint az európai szigetek közül Ciprus, Kréta, az Égei-tenger szigetei, Málta, Korzika, Szardínia, a Baleár-szigetek, a Kanári-szigetek és Madeira. Igen magas a turizmus intenzitása továbbá egyes észak-európai régiókban (pl.: a gyéren lakott, szélsőséges klímájú Lappföldön), Dél-Portugáliában, Spanyolország egyes Földközi-tengerhez közeli területein (pl.: Málaga, Alicante, Castellón, Girona), a franciaországi Marseille környékén, valamint Ausztria nyugati területein és a törökországi Antalya vidékén.

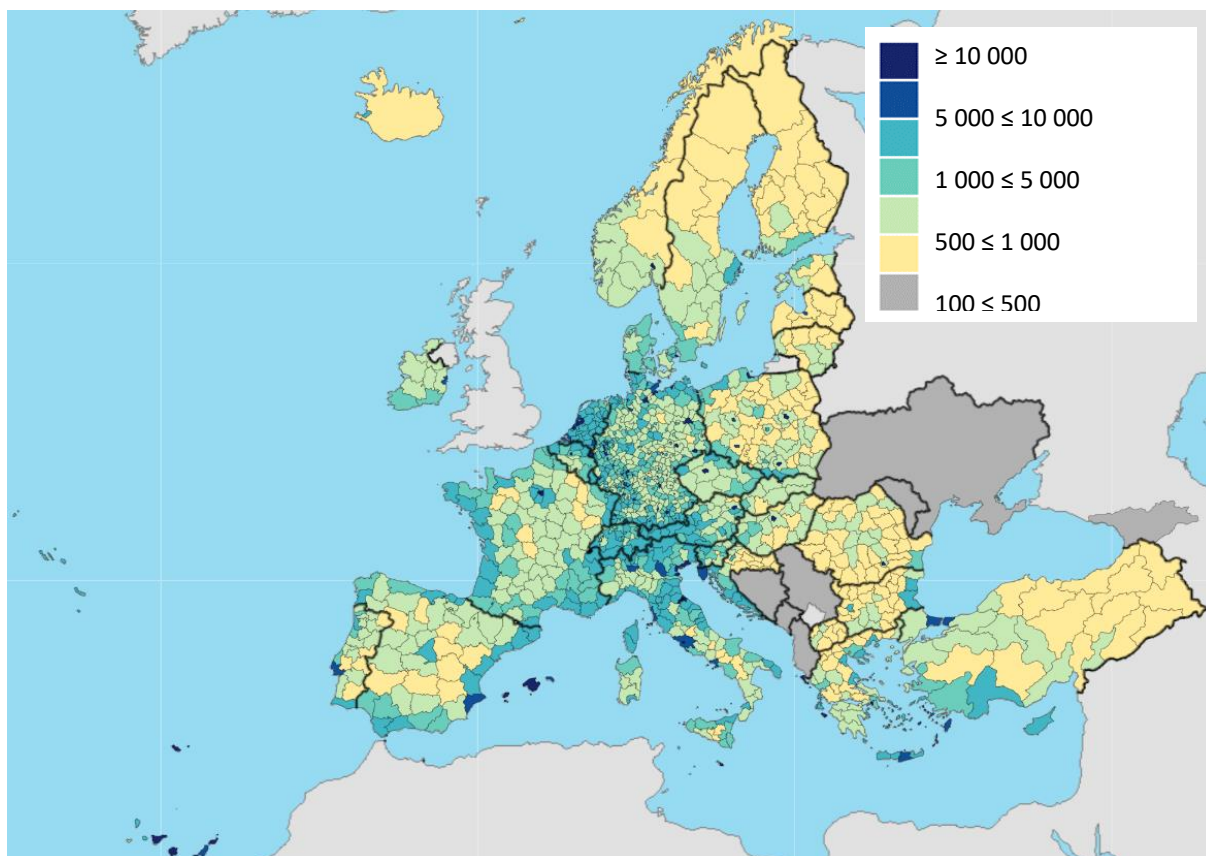

17. ábra: A turisztikai szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma a helyi lakosság számához viszonyítva 2022-ben (1 000 lakosra vetítve, NUTS-3 régiók szerint) – a turizmus intenzitása

Megjegyzés: Belgium és Törökország NUTS-2 szint. Belgium, Izland, Liechtenstein és Törökország 2021-es adatok.

Forrás: Eurostat Population (2025), módosított verzió

A tengerparti területek turisztikai túlterheltségét mutatja a turizmus sűrűsége is. Az európai szigetek közül kiemelten érintett az Égei-tenger szigetvilága, Jón-szigetek, Ciprus, Málta, Korzika, a Baleár-szigetek, a Kanári-szigetek és Madeira. Szintén nagyon magas a turizmus sűrűsége az olyan fővárosi területek környékén, mint Lisszabon, Róma, Párizs, Budapest, Bécs, Prága valamint más nem fővárosi régiók is érintettek (pl.: Alicante, Velence, Verona, Nápoly, Isztambul).

18. ábra: Turisztikai szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák a területhez viszonyítva 2022-ben (km²-re vetítve, NUTS3 régiók szerint) – a turizmus sűrűsége

Megjegyzés: Belgium és Törökország: NUTS-2 szint. Belgium, Izland, Liechtenstein és Törökország: 2021-es adatok.

Forrás: Eurostat Area (2025), módosított verzió

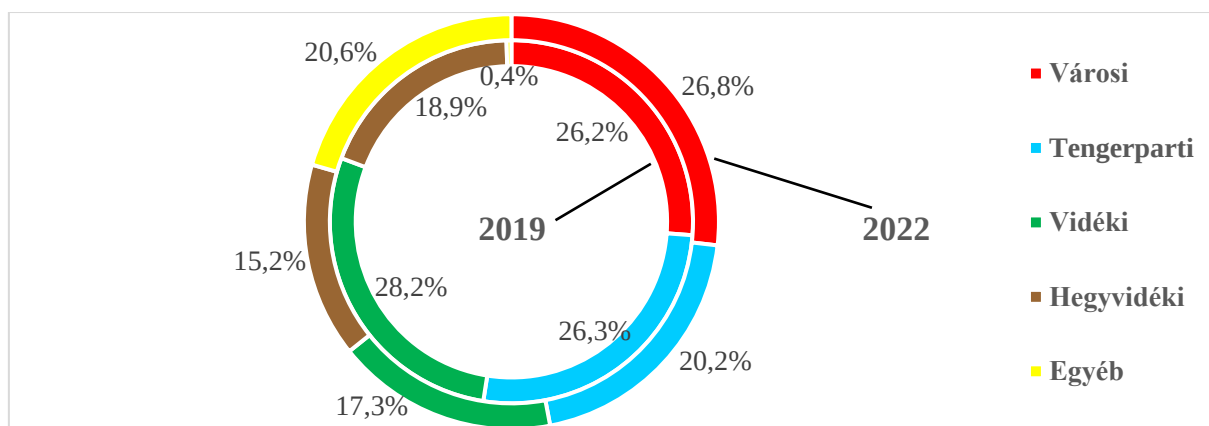
A Kék Zászló az egyik olyan 50 országban működő önkéntes díj a strandok, a kikötők és a fenntartható hajós turizmus szereplőinek körében, melynek elnyeréséhez egy sor szigorú környezetvédelmi, oktatási, biztonsági és megközelíthetőségi kritériumnak kell megfelelni és azokat betartani (BlueFlag, 2025). 2025-ben a világon több, mint 5100 helyszínen használatos, melyből a legtöbb Spanyolországban található (748 helyszín: 639 strand, 102 kikötő, 7 hajó), ezt követi Törökország (614 helyszín: 567 strand, 27 kikötő, 20 hajó), majd Görögország (609 helyszín: 583 strand, 17 kikötő, 9 hajó), Olaszország (566 helyszín: 485 strand, 81 kikötő) és Franciaország (503 helyszín: 398 strand, 104 kikötő, 1 hajó). Az 51 országában működő program, mely Kék Zászló hálózat kritériumainak megfelelő helyszíneket fogja össze, hatékonyan segíti elő a tengerparti turisztikai területek környezetvédelmét.

Az elemzés keretei között ismertetésre kerül a 2023-ban legtöbb turistát fogadó európai országok – Franciaország, Spanyolország és Olaszország – tengerparti turizmusának néhány jellemzője.

Franciaország

A koronavírus járványt megelőző években a francia tengerparti terület stabil, kiegyenlített mértékű, növekvő turistaforgalmat generált, főképp a nyári időszakban. Míg 2015-ben 106,3 millió legalább egy éjszaka tartózkodásról számoltak be, 2019-re ez a szám 121,8 millió volt (Insee, 2019a). A statisztikai adatokból kiderül, hogy 2019 nyarán a turistaérkezések tekintetében a legnépszerűbb a Földközi-tenger partvidéke volt (55,8 millió tartózkodás), majd az Atlanti-óceán partjai (39,1 millió tartózkodás), a Bretagne partjai (16,9 millió tartózkodás), végül pedig Normandia és az északi partok (10 millió tartózkodás) (Insee, 2019b).

A Franciaországot meglátogató turisták (19. ábra) legnagyobb hányada 2019-ben a vidéki (28,2%) láttnivalókat részesítette előnyben, majd a tengerparti (26,3%) és a városi helyszíneket (26,2%) felkeresők következtek, végül pedig a hegyvidékek (18,9%) iránt érdeklődők. A világjárványt követően látható némi átrendeződés, ekkor a városi attrakciók (26,8%) iránt érdeklődők tették ki a legnagyobb hányadot a turisták közül, második helyen ugyanúgy a tengerpartok állnak (20,2%), majd a vidéki helyszínek (17,3%) és a hegyvidékek (15,2%) (Eurostat Trips, 2025).

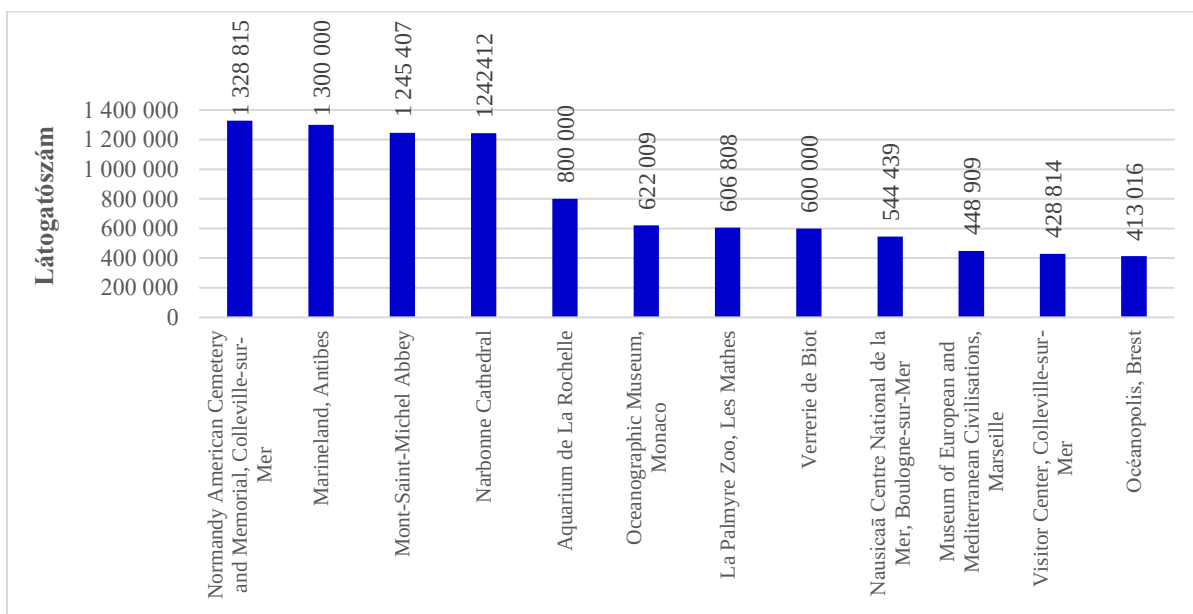

19. ábra: Utazások úti cél szerint 2019-ben és 2022-ben Franciaországban

Forrás: saját szerkesztés (2025) Eurostat Trips (2025) alapján

A világjárványt megelőző időszakban készült felmérés adatai szerint egyes tengerparti látványosságok, műemlékek, kulturális és rekreációs helyszínek több, mint egymillió látogatót

fogadtak 2017-ben (20. ábra). A legtöbb látogató által felkeresett tengerparti emlékhely a normandiai D-nap temetője volt, mely az amerikaiak között is igen népszerű desztináció (Staff, 2013). A második leglátogatottabb helyszín a Francia Riviérán található Marineland tematikus park állatkerttel, delfináriummal, vízi parkkal, játszóparkkal. A látogatószám alapján harmadik legnépszerűbb tengerparti látnivaló az árapályszigeten található Mont Saint-Michel Apátság volt, mely „A Gyűrűk Ura” című film készítőit is megihlette. A Direction Générale des Entreprises (2019) adataival ellentétben egyes források szerint az éves látogatószám elérheti a 2,5 milliót is (The Local, 2017; Stille, 2014). A The Local összefoglalója alapján az apátságba látogató turisták által leggyakrabban említett problémákat a túlszűfolt buszjáratok okozzák – melyek a parkolótól a helyszínre szállítják az utasokat –, valamint a környéken előforduló közlekedési dugók. A túlzottan nagyszámú látogató menedzselése érdekében újabb parkolót hoztak létre a helyszín közelében, valamint igyekeznek rábírní a nézelődőket a helyszín mihamarabbi elhagyására – mely a turistákból ellenszenvet vált ki.

20. ábra: Leglátogatottabb műemlékek, kulturális és rekreációs helyszínek a Francia Riviéra és Monacó mentén 2017-ben

Forrás: saját szerkesztés (2025) Direction Générale des Entreprises (2019) alapján

Nem csak a tengerpartok közelében elhelyezkedő kulturális attrakciók vonzzák turisták tömegeit, hanem a természeti kincsek is. A Marseille közelében található Calanques népszerűsége a turisták körében töretlen, a nemzeti park képviselőinek nyilatkozata szerint a növekvő tömegek a strandokon és a vízben veszélyeztetik a terület érzékeny biológiai egyensúlyát (Noack, 2021). A probléma enyhítésére egy marketingmentesítő kampányt

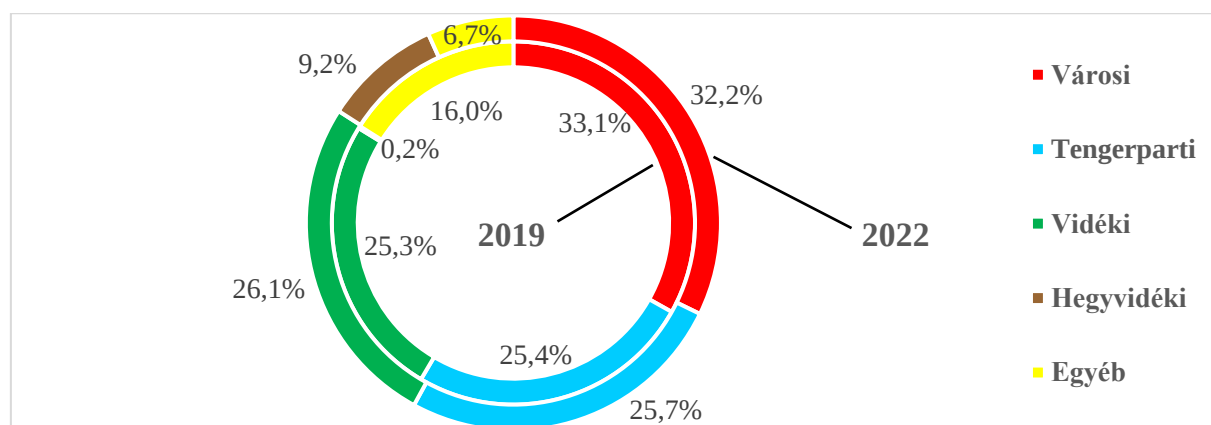
indítottak, amelynek célja, hogy csökkentsék a parkba érkező látogatók számát, akik várhatóan hamarosan jegyrendszerrel szembesülnek majd. A park honlapján (Le Parc national des Calanques, 2021) külön felhívják a figyelmet arra, hogy a víz gyakran hideg, a strandok nehezen megközelíthetőek, szűkösek és tömegek által elárasztottak. Úgy vélik, az intézkedések elnyerik a helyiek elismerését, akik szeretnék inkább a természetbarátok, a biológiai sokféleségre odafigyelők látogatását elősegíteni.

A túlturizmus ellen tett lépések közül egy újabb esetről Foffano (2021) számolt be, aki szerint Dél-Franciaország egyes részein (például: Provence-Alpes-Côte d'Azur régió vagy a korábban említett Calanques) a Waze-t – a népszerű GPS-navigációs szoftvert – úgy programozták, hogy kevésbé frekvenciált alternatívákat javasoljon a közelben a túlszűfolt célpontok helyett.

Spanyolország

Spanyolország fogadta 2019-ben a második legtöbb turistát az európai országok közül (83,5 millió fő), de a világ országai között is rendszeresen előkelő helyen szerepel a 4 964 km tengerparttal rendelkező desztináció.

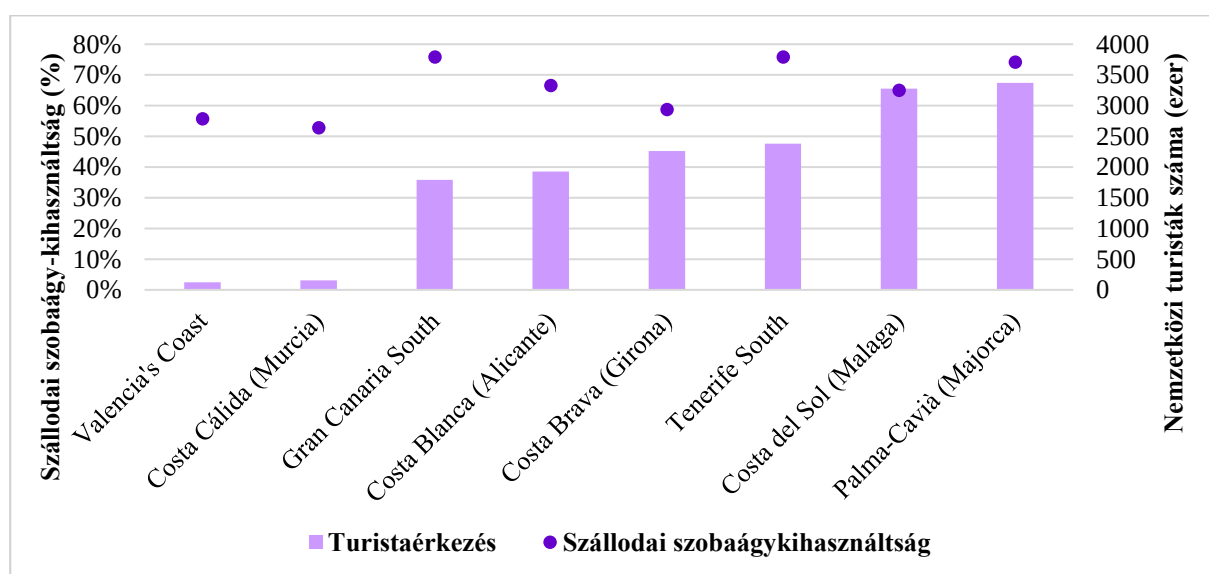
A Spanyolországba történő utazások motivációi között is jelentős hányadot képvisel a tengerpart (21. ábra), ám a legtöbbször a városi úti célokat választják: 2022-ben és 2019-ben is az utazók csaknem egyharmada városi desztinációt tartott fő motivációjának. A tengerparti helyszínek mindkét vizsgált évben körülbelül 25%-os hányadot jelentettek, a vidéki látóvalókat 2019-ben 25,3% részesítette előnyben, 2022-ben 26,1%.

21. ábra: Utazások úti cél szerint 2019-ben és 2022-ben Spanyolországban

Forrás: saját szerkesztés (2025) Eurostat Trips (2025) alapján

A Spanyol Nemzeti Statisztikai Hivatal (Instituto Nacional de Estadística – INE) adatbázisa tartalmaz a spanyol tengerpartokra fókuszáló tartalmakat, melyek közül a szállodákban megszálló nemzetközi turisták száma és a szállodai szobaágy-kihasználtság alakulása került ábrázolásra egy kombinált diagramban (22. ábra). A pontdiagram a szállodai szobaágy-kihasználtságot prezentálja, míg az oszlopdiagramról a turistaérkezések szám olvasható le. A szobaágy-kihasználtság Gran Canaria déli területén volt a legmagasabb (75,86%) a világjárványt megelőző évben, a legalacsonyabb pedig Costa Cálida környékén (52,84%). A turistaérkezések száma Mallorcán (3 368 800) valamint a Costa del Sol régióban (3 279 700) volt a legkiemelkedőbb.

22. ábra: Spanyolország főbb tengerparti desztinációinak szállodáiban megszálló nemzetközi turisták száma és a szállodai szobaágy-kihasználtság alakulása 2019-ben

Forrás: saját szerkesztés (2025) INE (2020a) és INE (2020b) alapján

A Hosteltur (Canalís, 2016) a mesterséges intelligencia által lehetővé tett módszerrel egy átfogó big data (vagyis extra nagy mennyiségű, nagy méretű, komplex és sok adatot tartalmazó) elemzést végzett. A kutatás során 8,63 millió mintát vizsgáltak meg, melyek a közösségi hálózatok (Twitter és Instagram) felhasználói által tett említéseket tartalmazták a turisztikai célpontokról 8 különböző nyelven (spanyol, angol, francia, portugál, német, olasz, norvég és katalán). Kiderült, hogy a legtöbbször említett spanyol tengerparti úti cél Ibiza volt, amelyről több mint 1,31 millió turisztikai tevékenységgel kapcsolatos említést gyűjtöttek össze a kutatók.

A tanulmány az olyan turisztikai elemek részesedését (vagyis az említések teljes számához viszonyított súlyát) is mérte, mint a nap és tengerpart, a kulturális, az éjszakai, az aktív, a

gasztronómiai, a lassú, a családi és a bevásárló turizmus. Mivel a tengerparti úti célokat elemezték, a kutatók számítottak arra, hogy a nap és tengerpart szinte minden esetben a legnagyobb relatív részesedést fogja mutatni.

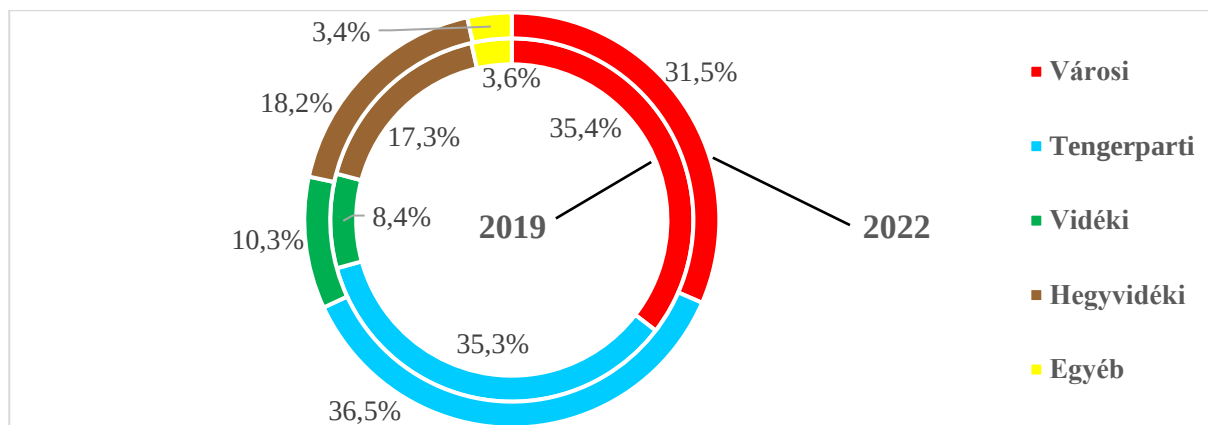
A big data elemzés során a globális elégedettséget is vizsgálni tudták a szakértők a spanyolországi helyszíneken az elégedettségi index segítségével. Az összes vizsgált tengerparti úti cél esetében az index átlagos pontszáma 75,84 volt. A 2015 nyarának adatait vizsgáló felmérés szerint a turisták a leginkább a Baleár-szigetekkel voltak megelégedve a tengerparti desztinációk közül (Menorca: 87,43; Ibiza: 82,99; Mallorca: 82,96), ezt követte Baszkföld (81,47), majd Costa Brava (80,86). A kutatás eredményei szerint a látogatók legkevésbé Barcelona tengerpartjával voltak megelégedve (65,35).

Egy másik vizsgálat (Vega, 2020) szintén egy ismert közösségi oldal (Instagram) tartalmának elemzésén keresztül mutatta be a spanyol tengerpartok népszerűségét. Az elemzést a közösségi oldalon tett említések alapján végezték. Kiderült, hogy a legtöbb említést (922 388) a barcelonai La Barceloneta kapta. Kevesebb, mint negyedannyi említéssel (211 313) a következő legnépszerűbb strand a kanári-szigeteki Playa del Inglés, majd az ibizai Playa d'en Bossa (138 720 említés) volt.

A két felmérés eredményeit összevetve fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a legtöbb említést kapott barcelonai tengerparttal voltak a legkevésbé megelégedve a látogatók 2015 nyarán, tehát az említések nagy száma nem feltétlenül jelenti a turisták elégedettségét is egyben. Látható, hogy nagyszámú turista tölti idejét a barcelonai partokon, mely sok esetben zsúfoltságához vezethet a turisták által leginkább preferált nyári hónapokban (Navarro-Ruiz et al., 2020; Alonso-Almeida et al., 2019; Bourliataux-Lajoie et al. 2019; Coldwell 2017). Az overtourism jelenség érzékelése hozzájárulhat ahhoz, hogy a globális elégedettségi index Barcelona esetében volt a legalacsonyabb a spanyol tengerpartok vizsgálatánál.

Olaszország

A három vizsgált európai ország közül az olaszországi utazások esetében figyelhető meg a legnagyobb elköteleződés a tengerparti úti célok iránt, itt mindkét elemzett évben több, mint 35% választotta a tengerpartot úti célul. A városi desztinációk irányába mutatott érdeklődés azonban Olaszországban sem elhanyagolható, 2019-ben az utazások 35,4%-ának, 2022-ben 31,5%-ának célpontja volt városi helyszín (23. ábra).

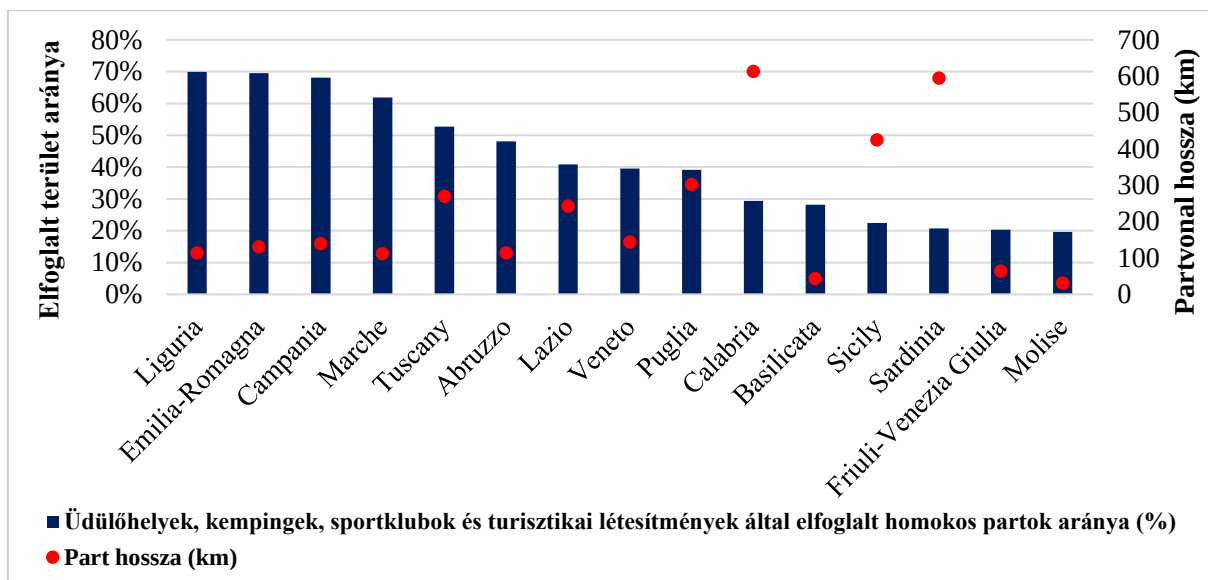

23. ábra: Utazások úti cél szerint 2019-ben és 2022-ben Olaszországban

Forrás: saját szerkesztés (2025) Eurostat Trips (2025) alapján

Olaszország turisztikai szektora jelentős gazdasági hozzájárulást biztosít, a turisták szívesen keresik fel az gazdag kulturális értékekkel, látványos tengerpartokkal, nagyhírű gasztronómiával rendelkező országot. Egy 2021-ben készített felmérés régióként vizsgálta az olaszországi tengerparti üdülőhelyekre vonatkozó engedélyek számát, mely alapján kiderült, hogy Calabria (1677), Toszkána (1481), Emilia-Romagna (1313), Liguria (1198) és Campania (1125) rendelkezik a legtöbb engedélyezett parti üdülőhellyel (Rapporto Spiagge, 2021). A kiadványban szereplő adatsorokat használja fel a 24. ábrán látható kombinált diagram, ahol az oszlopdiagram tengerparti üdülőhelyek, kempingek, sportklubok és turisztikai létesítmények által elfoglalt homokos partok arányát szemlélteti a homokos part teljes területéhez mérten; míg a pontdiagram a tengerpart hosszát mutatja.

A leghosszabb tengerparttal Calabria (614 km) és Szardínia (595 km) rendelkezik az olasz régiók közül. A tengerpartokon a turisztikai létesítmények által elfoglalt terület nagysága a teljes terület nagyságához viszonyítva Liguria (69,9%), Emilia-Romagna (69,5%), Campania (68,1%) megyékben a legnagyobb: több, mint kétharmad rész. Egy adott területen a turisztikai létesítmények túlzottan nagy száma a természeti környezet rovására igen káros lehet. A turizmus negatív hatásai között került említésre a környezetet romboló, olykor tájba nem illő turisztikai építkezés, mely az olaszországi adatokat vizsgálva bizonyítást nyer. A 65 km-nél rövidebb tengerparttal rendelkező régiók mindegyike esetében a komplexumok által elfoglalt terület aránya 30% alatti (Friuli-Venezia Giulia: 64 km, 20,3%; Basilicata: 44 km, 28,2%; Molise: 32 km; 19,6%).

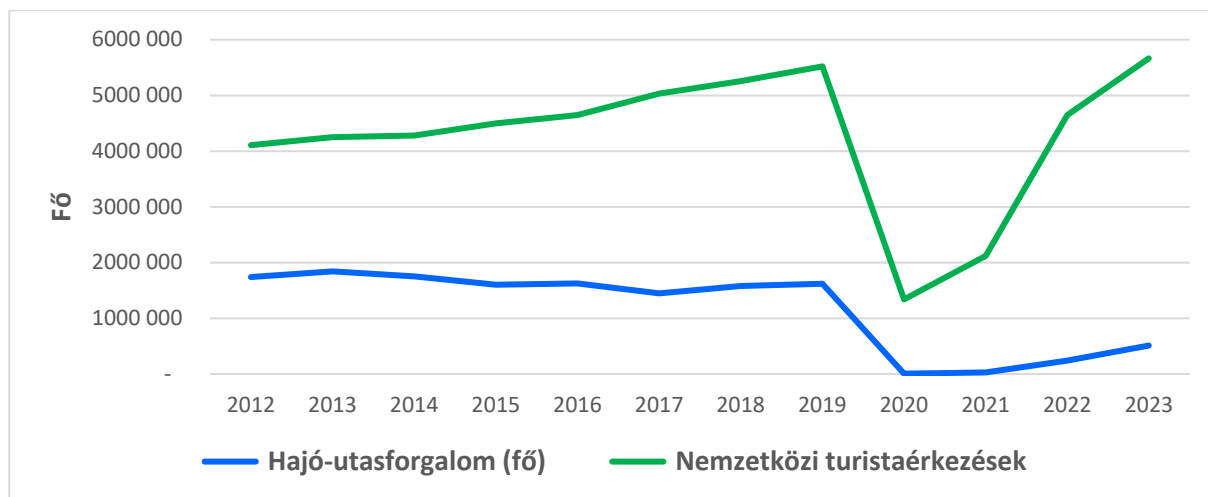
24. ábra: Az olaszországi tengerparti üdülőhelyek, kempingek, sportklubok és turisztikai létesítmények által elfoglalt homokos partok aránya, illetve a partvonalat hossza (2021)

Forrás: saját szerkesztés (2022) Rapporto Spiagge (2021) alapján

A nagy forgalmú tengeri vagy óceáni hajókikötővel rendelkező országokban jelentős a tengerjáró hajók által okozott környezeti terhelés mértéke. Amellett, hogy a hajózási ipar súlyos hatással van a környezetre, a kikötővárosoknak igen csekély előnye származik a tengerjáróhajók turistaforgalmából, mely kiemelkedően járul hozzá az overtourism jelenség erősödéséhez, a túlszűfolttság és a szennyezés szempontjából egyaránt. A hajózási ágazatnak tulajdonított gazdasági, társadalmi és fenntarthatósági problémák által kiéleződött vita miatt a turizmusellenes tüntetők igen aktívak Spanyolországban és Olaszországban is (Coldwell, 2017).

Az olaszországi Velence városközpontjában, a lagúnakon körülbelül 62 000 lakos él, azonban az éves szinten oda látogató turisták száma elérte 4 776 000 főt 2019-ben. A majdnem 4,8 millió főből 1 617 945 fő érkezett a velencei kikötőbe, mint tengeri körutazásban résztvevő turista (25. ábra) (Sistema Statistico Regionale, 2024; Associazione Porti Italiani, 2024). A 2020-ban világméretűvé váló koronavírus járvány Olaszország társadalmát, gazdaságát, turizmusát igen mélyen érintette. A turizmus szektor 2020-ban 100 milliárd eurós veszteséget szenvedett, ami jóval meghaladta a korábbi becsléseket (pl. a WTTC kezdeti 36,7 milliárd eurós előrejelzését) (Business Standard, 2020). A járvány megfékezésével párhuzamosan a turisztikai szakemberek igyekeztek a turizmust biztonságosabbá tenni a hazai és nemzetközi turisták fogadására. Bár a turistaérkezések száma súlyos visszaesést mutatott Velencében is a világjárvány miatt, 2023-ra

(5 566 000 turistaérkezés) már meghaladta a járvány előtti időszakban elkönyvelt rekordokat. A hajó-utasforgalom a járvány lecsengését követően szintén a fellendülés jeleit mutatta, azonban annak élénkülése elmarad a turistaérkezések számának gyors helyreállításától, s 2023-ban a járvány előtti évinek alig több, mint 30%-át teszi ki.

25. ábra: Turistaérkezések és tengeri körutazásban résztvevők száma Velencében (2012-2023)

Forrás: saját szerkesztés (2025) Sistema Statistico Regionale (2024) és Associazione Porti Italiani (2024) alapján

A velencei turizmus túlzottan magas szintre emelkedéséről számos elismert szerző publikált tanulmányt (Richardson, 2017, Seraphin et al., 2018, Michel, 2000), akik egyetértenek abban, hogy a település lakossága és a turisták közötti konfliktusok mielőbbi megoldást igényelnek.

Cinque Terre festői szépségű tája is vonzza a turisták tömegét, akik nem csak egyénileg szervezett kirándulások alkalmával keresik fel a helyet, de buszos túrák és a tengerjáró hajók úti céljaként is. A 4000 lakosú területre az elmúlt időszakban már évente 2,4 millió – többségében egynapos – kiránduló érkezett. A népszerű területen egy valós idejű információkat közzé tevő alkalmazás bevezetését jelentették be, mely segítségével az egyes települések turistaforgalmáról tájékozódhatnak az emberek, akik így dönthetnek arról, hogy mikor és hova látogatnak el a területen belül (Korey, 2017).

Míg Cinque Terre esetében a túlszűfolt tengerpartok felkereséséről a látogató önállóan dönthet, más tengerparti strandokra a belépéshez már szükséges előzetes helyfoglalás. Az Olaszországba látogató turisták nagy száma miatt a túlzott mértékű turizmusra válaszul vezették be a belépőjegy vásárlásával összekötött létszám maximalizálását a szardíniai La Pelosa strandon

(Coffey, 2019). A kis partszakaszon így igyekeznek a naponta érkező látogatók számát 1500 főben maximalizálni, hogy a környezetben tett károk mértékét enyhíteni tudják, s a belépőjegyekből származó bevételt a természet megóvására tudják fordítani. A strandon szigorú szabályok tiltják, hogy a nyaralók törölközőt vagy strandtáskát vigyenek magukkal a partra, így elkerülve, hogy homokot vigyenek magukkal szándékosan vagy akár véletlenül. A szigorítás indoka, hogy a látogatók előszeretettel gondolnak a homokra, kagylókra szuvenírként. 2021-ben a lezárások és a szigorú szabályozások ellenére Szardínia szigetéről körülbelül 6 tonna homokot vittek el a turisták a partokról (Thackray, 2021). A Szardínia északi partjaitól néhány száz méterre, a Bonifacio-szorosban fekvő Budelli sziget rózsaszín homokja már évekkel ezelőtt áldozatul esett a jelenségnek, így azt a turisták elől teljesen elzárták, a természetvédelemnek tartják fent. A példák alapján egyértelműen megállapítható, hogy a turizmus negatív hatásainak menedzselése szükségessé teszi a kormányzati szintű hosszú távú stratégiaalkotást, valamint annak részeként a helyi hatóságok beavatkozását a kritikus esetekben (Vargáné Csobán – Bauerné Gáthy, 2009).

További európai tengerpartok

Európán belül nem csak a leglátogatottabb országok vagy a leghosszabb tengerparti szakasszal rendelkező országok vannak kitéve a túlzott turizmus hatásainak. Számos országban található olyan tengerparti desztinációk, melyek esetében jelentősen érzékelhetők a túlzott mértékű turizmus által okozott negatív hatások. Ezek közül néhány különleges, egyedi esetről számolok be.

Dubrovnik – a horvát kikötőváros – az ország egyik legismertebb turistacélpontja, Európa szinten is előkelő helyet foglal el turistaérkezések számát tekintve (4,2 millió vendégéjszaka 2024-ben (Croatian Bureau of Statistics, 2025)). A város történelmi belvárosi részét UNESCO világörökségi helyszíneként tartjuk számon. A COVID-19 világjárványt megelőző évben készített felmérés alapján az európai városok között Dubrovnik volt a legrosszabb helyzetben az egy helyi lakosra jutó turistaszám alapján (36 turista lakosonként), majd Velence, Brugge és Rodosz (21 turista lakosonként) (Holidu, 2022). Dubrovnik – Velencéhez hasonlóan – kikötővárosként fokozottan ki van téve a túlzott mértékű turizmus azon negatív hatásának, mely szerint a települést napközben ellepik a tengerjáróhajókról érkező turisták, akik főként a történelmi óvárost tekintik meg (Pavlič, 2013; Stanchev, 2018; Horlacher, 2024). Ugyan a zsúfoltság és tömeg generálásához hozzájárulnak a tengerjáróhajókon megszálló és étkező utasok, ők igen keveset költenek a kikötővárosban, így több kárt okozva a fogadóterületen, mint hasznót (Abbasian et al., 2020). A város népszerűségének okai között tartjuk számon a HBO

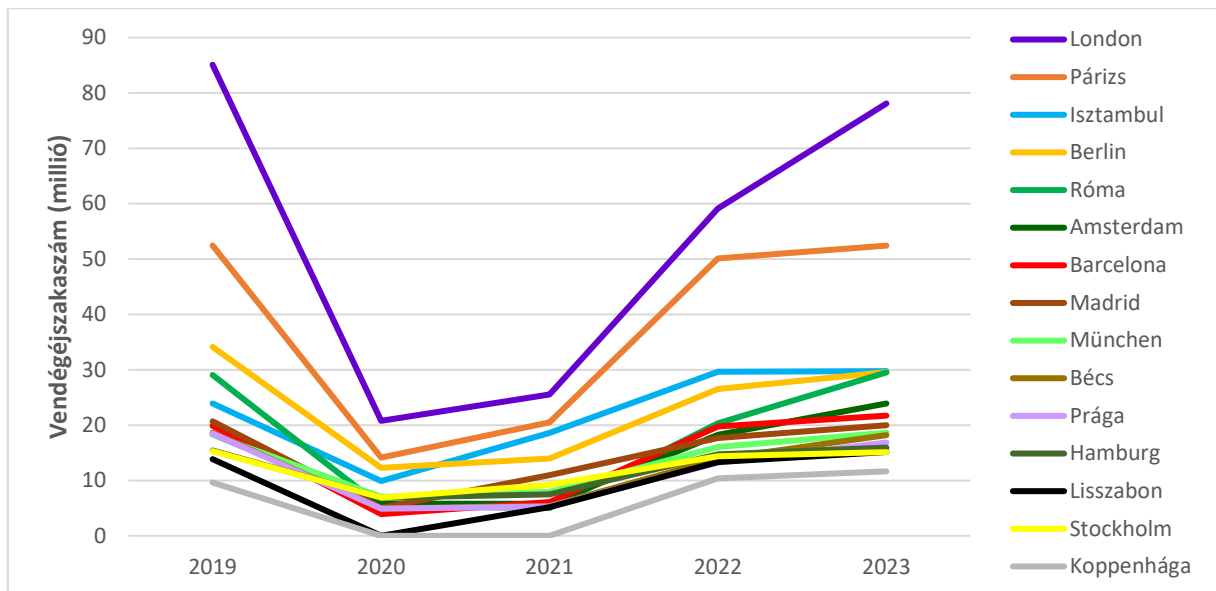
szolgáltató által készített „Trónok harca” televíziós sorozat második évadjában való megjelenést 2011-től (Kessel, 2017).

Görögország számos szigete is érintett a turisták túlzott tömegének jelenlétével. A lélegzetelállító naplementék által híressé vált Santorini 2010-ben 181 746 fő turistát fogadott repülőterén, 2019-re ez a szám már 519 999 volt. Bár a látogatószám a világjárvány kezdetekor visszaesett, 2022-ben már jelentősen túl is szárnyalta a COVID-19 előtti rekord évet (813 937 látogató) (Institute of the Association of Greek Tourist Enterprises, 2024). Ezen túl számolni kell a szigeten a tengeri hajóutakon résztvevő látogatók jelenlétével is, akik all inclusive ellátásban részesülnek a tengerjáróhajón, így a szigeten való költségük – csakúgy, mint Velence és Dubrovnik esetében – igen alacsony. Becslések szerint a nyári szezonban naponta több mint 12 000 utas érkezik a sétahajókról (Bellos, 2017). A szigeten nem csak a zsúfoltság okoz gondot, de komoly problémák merültek fel a turizmus és a földhasználat terén, ami a területrendezési és tájvédelmi intézkedések hiányából adódhat (Sarantakou – Terkenli, 2019), valamint a szamarak és öszvérek túlterhelése, mely etikátlan munkakörülményekkel és az állatok jólétének sérelmével jár (Földjáró, 2024).

3.1.4. Városi helyszínek

Európai városi helyszínek

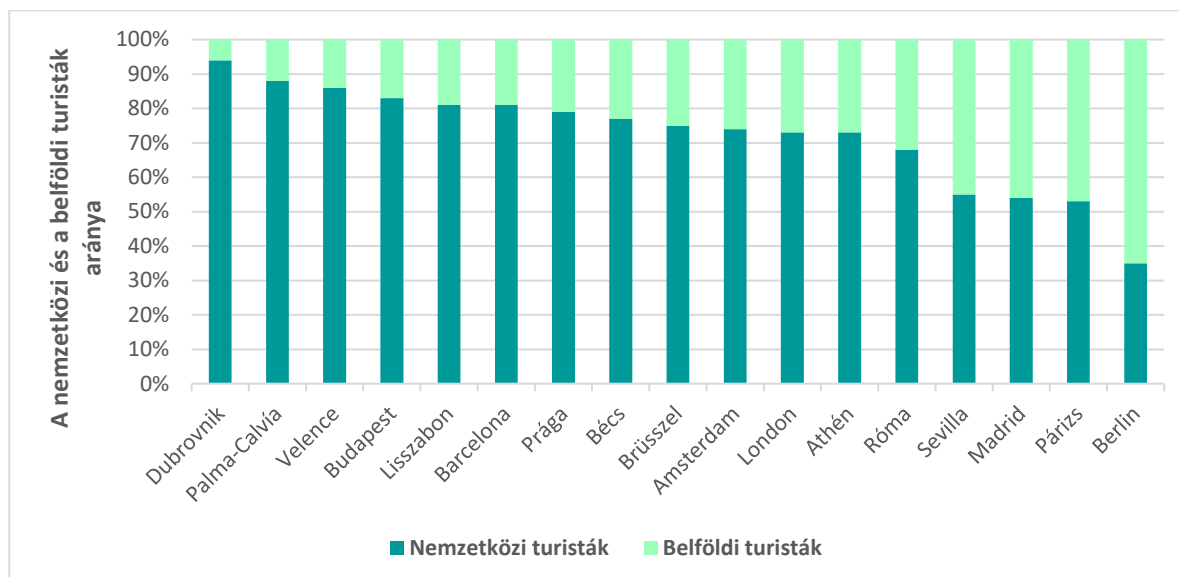
A turistaérkezések számának világszerte tapasztalható növekedését csak a 2020-ban világjárvánnyá fejlődő koronavírus világjárvány zavarta meg, melynek hatására a nemzetközi utazásban résztvevő turisták száma a világ minden táján drasztikusan csökkent. A pandémiát megelőző években a turizmus az egyik leggyorsabban növekvő gazdasági szektor volt (Szöllőstóth, 2022b). Az Európai nagyvárosokat vizsgálva (26. ábra) a legnépszerűbb London (85 100 millió) volt 2019-ben az ott eltöltött vendégéjszakák számát tekintve. A második európai város Párizs (52,45 millió), a harmadik Berlin (34,12 millió) volt, majd Róma (29,07 millió) és Isztambul (23,93 millió) következett. Érdeemes megjegyezni, hogy a világjárvány előtti év négy leglátogatottabb európai városa egyben főváros is. 2023-ban a rangsor első két helye változatlan maradt: London (78,10 millió) és Párizs (52,40 millió) realizálta a legtöbb vendégéjszakát. A harmadik helyre Isztambul (29,75 millió) került jelentős növekedéssel, megelőzve a korábbi harmadik és negyedik helyezettet (Berlin: 29,58 millió; Róma: 29,51 millió). A 15 legnépszerűbb város között összesen 11 fővárost találunk.

26. ábra: Európai nagyvárosi desztinációk vendégforgalma 2019 és 2023 között (millió vendégéjszakaszám)

Forrás: saját szerkesztés (2025) City Destinations Alliance (2024) alapján

A továbbiakban az európai városi helyszínek esetében a nemzetközi és a belföldi turisták arányát mutatom be (27. ábra). Ebben a tekintetben Dubrovnik igazán nemzetközinek számít, hiszen az oda érkező turisták 94%-a külföldi. Szintén jelentős arányú a nemzetközi turisták száma a Baleár-szigeteken található Palma de Mallorca – Calvía területén (88%), valamint Velencében (86%). Hasonlóan nagy a nemzetközi turistaforgalom aránya a belföldihez képest Budapesten (83%), Lisszabonban (81%) és Barcelonában (81%). Ellenben a vizsgált európai nagyvárosok közül Madridban (54%), Párizsban (53%) és Berlinben (35%) az előbbieknél jóval kisebb arányú a nemzetközi turisták jelenléte.

**27. ábra: A nemzetközi és a belföldi turisták aránya egyes európai városi területeken
2023-ban a turistaérkezések száma alapján (%)**

Forrás: saját szerkesztés (2025) Statista Distribution (2024) alapján

A városi desztinációk reakciója a túlturizmusra

Egy csaknem 8000 európai utazó megkérdezésével zajló primer kutatás (Accor, 2024) eredményei szerint a túlzott mértékű turizmus hatásai már nem ismeretlenek turisták számára. 11%-uk állítja, hogy volt már olyan alkalom, amikor elrontotta a nyaralása élményét az, hogy túlszűfolt úti célt választott. A válaszadók 8%-a érzett már büntudatot, amiért túlturizmussal érintett nyaralóhelyen tartózkodott. Éppen ezért az utazók túlnyomó többsége (90%) szerint a túlturizmus okozta problémák valamilyen módon hatással lesznek arra, hogy 2025-ben hova vagy hogyan utaznak majd. Egyesek (31%) a főszezonban való utazást tervezik elkerülni, mások (27%) azokat az úti célokat, amelyek szenvednek a túlturizmus miatt, többen (19%) pedig azokat az úti célokat, ahol a helyiek tiltakoznak a turizmus ellen. A megkérdezettek jelentős hányada (22%) tudatosan választ majd 2025-ben kevésbé ismert úti célokat, hogy elkerülje a turizmus negatív hatásaihoz való hozzájárulást. A résztvevők negyede megérti a fogadóterület lakosságának ellenséges, tiltakozó hozzáállását, általuk felvetett problémákat, s együtt érez a demonstráló lakosokkal.

Párizs

Párizs az egyik leglátogatottabb európai városként ismert, látnivalóira milliók kíváncsiak évente, mely gyakran a túlturizmus jeleinek megmutatkozásához vezet, így a főváros már számos intézkedést és korlátozást vezetett be a turizmus szabályozása területén.

Párizsban a turisták létszámából adódóan gondot okoz a csoportos turizmus, hiszen nagy tömegek érkeznek különjáratú autóbuszokkal egy-egy attrakcióhoz, amikor pedig egyszerre több csoport is érkezik az adott helyszínre, ideiglenesen zsúfolttá válnak a desztinációk. A csoportos turizmus megfékezése és a környezet megóvása érdekében a város vezetése a turistabuszok kitiltása mellett döntött a városközpontból (Skirka, 2019). Mindezzel párhuzamosan a város tovább fejlesztette a bérelhető környezetbarát közlekedési eszközparkját kerékpárok és elektromos motorkerékpárok számának növelésével (Brady, 2019). A főváros fejlesztései között megtalálható az új kerékpárutak létesítése és a már meglévő járdák szélesítése is. Az intézkedés a város tisztább, egészségesebb levegőjéhez, a zaj és a torlódások csökkentéséhez és a helyiek mindennapi akadálytalanabb közlekedéséhez is hozzájárulnak. Párizs mellett több európai fővárosban – köztük Rómában, Amszterdamban, Reykjavíkban is – kitiltották a turistabuszokat a városközpontból. Ez az intézkedés akkor bizonyul hatékonynak, ha kerékpársávok kialakításával és a gyalogosok számára a járdák kiszélesítésével párosul.

A világ leglátogatottabb múzeuma – a Louvre múzeum (Museums.eu, 2021) – egy napra bezárt 2019-ben, miután az alkalmazottak a túlszűfoltásra panaszkodva sztrájkhoz folyamodtak. Az évente több, mint 8 millió belépőjegyet értékesítő múzeum dolgozói korábban gyakran panaszkodtak a túlszűfolt terekre, a kezelhetetlen mennyiségű látogatóra (Hariharan, 2020). A múzeumban gyakoriak a felújítási, rekonstrukciós munkálatok, melyek el is húzódnak egy-egy nem várt eset miatt. Ilyenkor a lezárt részek végett a tömeg kisebb fogadótérbe kényszerül, mely fokozza a zsúfolttságot. A 2019-es sztrájkot követően a múzeum menedzsmentje kötelező helyfoglalási rendszer kiépítését kezdeményezte valamit a hatalmas vendégforgalom könnyebb kezelhetősége érdekében több alkalmazott felvételét ígérte. Továbbá összehangolták a felújítási projekteket, hogy a lehetőségekhez mérten egyszerre minél kevesebb részleg legyen lezárva a látogatók előtt (Amiel, 2019). A Louvre mellett más kiemelkedő kulturális intézmények is bevezettek online foglalási rendszereket a látogatószám szabályozására, így például a barcelonai Sagrada Familia, a római Colosseum és az athéni Akropolisz (Koh, 2020).

Az évente körülbelül 15 millió darab belépőjegyet árusító párizsi Disneyland-be érkezők figyelmét a tematikus park honlapján hívják fel arra, hogy a Walt Disney Parks and Resorts

irányelvei szerint a parkokban nem engedélyezett a kamerák és mobiltelefonok meghosszabbítására alkalmas rudak, például szelfibotok használata (Disneyland Paris, 2021).

Róma

Az olasz főváros Európa egyik legrégebbi, folyamatosan lakott városa méltán népszerű úti cél a turisták körében. A nagy tömegeket csábító fővárosban is gondot jelent az overtourism jelenség, gyakorta válnak zsúfolttá az óváros részét képező terek. A város vezetésének szigorítania kellett a szabályozásokat, nagyobb bírsággal sújtani a szabálytalankodókat az olyan esetekben, mint például az utcán, a történelmi műemlékek környezetében történő alkoholos ital fogyasztása, szemetelés, a szökőkutakban való fürdőzés, a felsőruházat nélkül járás a városban (Brady, 2019). A látogatószám hatékonyabb menedzselése miatt legtöbb műemlék megtekintése belépőjegy vásárlásához kötött, ezen kívül növelték az idegenforgalmi adó mértékét is, melyek hozzájárulnak a bevételek gyarapodása révén az attrakciók állagának megőrzéséhez és a hozzájuk tartozó infrastruktúra kiépítéséhez, fenntartásához. Akadnak azonban olyan szabályok is, melyek meglepik az Olaszországba látogató turistákat, például az újonnan bevezetett korlátozás, melynek értelmében tilos leülni a híres Spanyol Lépcső lépcsőfokaira. Az intézkedés célja a zavartalan gyalogos közlekedés fenntartása volt (Itzkowitz, 2019, Brady, 2019, Staudenmaier, 2019). Rómában nem csak a turistákat korlátozva vezettek be szigorításokat, de az utcai művészek és az alkoholt árusító kereskedők tevékenységére is érvényesek szabályozások (pl.: hajnali 2 óra után tilos alkoholos italokat árusítani) (Staudenmaier, 2019).

Korábban Róma üdvözölte a turistabuszok jelenlétét a belvárosban, azzal a magyarázattal, hogy a tömegközlekedés környezetbarátabb alternatíva a személygépjárműveknél, s kevésbé járul hozzá a közlekedési dugók és torlódások kialakulásához is. A főváros infrastruktúrájára gyakorolt negatív hatások miatt azonban – Párizshoz hasonlóan – Róma vezetése kitiltotta a történelmi városközpontból a turistabuszokat (kivéve a diákokat és fogyatékkal élő utasokat szállító buszok, valamint a szállodai vendégek számára szervezett buszos transzferek) (Diskin, 2019). A közlekedési szabályozások értelmében Róma három, autóbuszok számára kijelölt zónát hozott létre, melyek különböző időbeli korlátozásokkal működnek; a turistabuszok éves korlátlan bérleteit pedig felváltják a többszöri belépésre jogosító jegyek (Peltier, 2018). Az intézkedés célja a levegő- és a zajszennyezés mértékének csökkentése és a történelmi értékek megóvása.

Amszterdam

A holland fővárosra – mely körülbelül 100 szigetre tagolódik a folyók és csatornák által – turisták tömege kíváncsi évről évre. A kiemelkedően nagyszámú turistát fogadó főváros vezetése kénytelen volt felhagyni a beutazás népszerűsítésével, és helyette a rekordmennyiségű látogató kezelésére összpontosítani. A városvezetés tervei között szerepel a látogatók Amszterdamban és a tulipánkerteken kívülre irányítása, s korábban ismeretlen területek reflektorfénybe állítása, mely révén megvalósítható a látogatók egyenletesebb elosztása. Az is kivitelezhető ily módon, hogy több régió és több helyi lakos részesüljön a látogatások értékéből, bevételéből (Bartels, 2018). A helyi turisztikai tanács szerint a jelenlegi kínálat javítása és a jövőbeni kínálat kialakítása oly módon kell, hogy megvalósuljon, hogy azzal különböző érdeklődésű turistákat vonzzanak az országba, akik nem feltétlenül csak a legnépszerűbb látványosságokat tekintik meg, és nem feltétlenül csak a turisták által legkedveltebb időszakban (Clausing, 2019).

A főváros – Amszterdam – és a közigazgatás székhelye – Hága – korábban versenytársként azonosította egymást, azonban néhány éve kooperációra léptek a túlzott mértékű turizmus leküzdése érdekében. Amszterdam a tömegturizmus miatt túlterhelt, míg Hága képes lenne több turistát fogadni. A közös cél megvalósítása érdekében például az amszterdami vasúti pályaudvaron rendszerint népszerűsítik Hágát és díjmentes vonatjegyeket adnak az érdeklődőknek a királyi család és a nemzetközi bíróság városába (Boztas, 2019).

A városban korábban megtalálható népszerű fotópont – az „I Amsterdam” feliratú tábla – eltávolítása szintén hozzájárult ahhoz, hogy a várost meglátogató turisták csoportosulása kevesebb negatív hatást eredményezzen, hiszen korábban naponta körülbelül 6000 fotó készült a táblával (Adams, 2018).

Ahogy Velencében, úgy Amszterdamban is kimutatható a hatalmas tengerjáró hajók okozta károk sokasága, így 2019-ben 9 \$-os utasonkénti adó kivetését vezette be a kormány az óceánjárókra és tengerjáró hajókra (Baratti, 2019, Wood, 2019).

Koppenhága

Dánia fővárosában rendszerint okoz konfliktusokat a turisták jelenléte, így Koppenhágában a városvezetés a helyiek nyugalmanak megőrzése érdekében úgynevezett csendes zónákat hozott létre. A városban bevezetett további intézkedések közül érdemes figyelmet fordítani a helyi kocsma és éttermek megnyitását szabályozó korlátozásra, így például Koppenhágában

korlátozzák az újabb kocsmák és éttermek megnyitását azokon a helyeken, ahol már eleve sok vendéglátóhely üzemel (Staudenmaier, 2019; Bærenholdt – Meged, 2023).

Koppenhága remek példája annak, amikor egy város nem kifejezetten a turisták tevékenységének korlátozásával vagy szabályozásával próbál szembe szállni a turizmus nem kívánatos hatásaival, hanem igyekszik a megfelelően viselkedő, társadalmilag és környezetileg is tudatos utazókat magához csábítani. A város különleges programot vezetett be az környezetbarát, fenntartható viselkedés ösztönzésére: jutalmazza a biciklivel közlekedőket vagy tömegközlekedéssel utazókat, a közterületeken szemetet gyűjtőket vagy kertészkedőket, valamint egyes helyeken ingyen kávét kapnak azok, akik saját bögrével érkeznek a kávézóba, s nem kérnek egyszerhasználatos, eldobható poharat. A törekvések célja, hogy a turizmus kisebb terhet jelentsen a környezet számára, s ezáltal javítsa a kapcsolatot a helyi lakosság és a látogatók között (Connolly, 2024). A kezdeményezés üdvözlendő, hiszen azon túl, hogy a város kifejezetten az környezetvédelem és a fenntarthatóság elveit előtérbe helyező turistákat vonzza, más látogatókat is ösztönöz a turizmus negatív hatásainak csökkentésére az edukáció és az élményszerzés révén.

London

A leglátogatottabb európai fővárosban a lakáskiadásokat korlátozzák: Londonban az Airbnb lakásokat az ingatlanok tulajdonosai évente maximum 90 éjszakára adhatják ki. Ezzel az intézkedéssel próbálják védeni a szállodákat, akik az Airbnb megjelenésével kisebb arányban részesülnek a turisták által generált bevételekből (London, 2021). Érdeemes megjegyezni, hogy a rövid távú bérbeadással szemben szigorúan fellépő városok közül Barcelona 2029-ig minden rövid távú bérbeadást be akar tiltani, Athén pedig ideiglenesen megtiltotta a rövid távú bérbeadásra vonatkozó új engedélyek kiadását három központi kerületében, de más európai városok is alkalmaznak korlátozásokat ezen a területen (pl.: Bécs, Berlin, Amszterdam, Párizs, Mallorca, és Portugália legtöbb része) (Accor, 2024).

Budapest

A közép-európai fővárosok – például Budapest és Prága – a szervezett kocsmázások és legénybúcsúk, lánybúcsúk piacán kiemelkedő ár-érték arányú szolgáltatásaival tűnnek ki (Henley, 2020). A népszerű szórakozóhelyek kései nyitvatartásukkal a szórakozni vágyókat csábítják, azonban negatív externáliaként azonosíthatók a helyi lakosság érdekeit tekintve. Budapesten már készült egy javaslat a bulinegyedként elhíresült területen lévő kocsmák, bárók

és diszkók nyitvatartásának szabályozása céljából, azonban ez a javaslat nem került elfogadásra. Végül a VII. kerületi önkormányzat 2020-tól rendelettel szabályozza az üzletek nyitvatartását, mely alól a bulinegyed intézményei („Az Önkormányzat Király utca - Erzsébet körút - Rákóczi út - Károly körút által határolt területén – ide értve az Erzsébet körút mindkét oldalán elhelyezkedő épületeket – található vendéglátó tevékenységet folytató üzletek (Erzsébetváros, 2020:1)) kivételt képeznek.

Intézkedések, korlátozások, szabályozások

A bevezetett vagy tervezett intézkedések köre sokszínű, azonban a védeni kívánt területek jórészt a természeti környezet és az épített örökség megóvását, illetve a helyi lakosság életszínvonalának megőrzését helyezik a középpontba (8. táblázat) (Szöllős-Tóth, 2022b).

8. táblázat: Az overtourism leküzdése érdekében tett/tervezett lépések és azok céljai

Intézkedés, korlátozás, szabályozás	Az intézkedés legfőbb célja, haszna
Turistabuszok kitiltása a városközpontból	Környezetbarát közlekedési formák használatának elősegítése, csoportos turizmus megfékezése
Kerékpárutak létesítése, járdák szélesítése	Környezetbarát közlekedési formák használatának elősegítése, csoportos turizmus megfékezése
Szelfibotok használatának tilalma	Balesetveszély csökkentése
Online helyfoglalási rendszer	Az egy időben a helyszínen tartózkodó turisták számának kontrollja
Több alkalmazott felvétele	A látogatók menedzselése
Felújítási projektek ütemezésének összehangolása	A lehetőségekhez mérten a legnagyobb tér biztosítása a látogatók számára
Alkoholos ital fogyasztásának / árusításának korlátozása	Randalírozás, vandalizmus, szemetelés megelőzése
Szökőkutakban való fürdőzés tilalma	Fertőzések kialakulásának korlátozása, randalírozás megfékezése
Felsőruházat nélkül járás tilalma	Vallási és kulturális intézmények tiszteletben tartásának elősegítése, a helyiek hétköznapi nyugalmanak, kultúrájának megőrzése
Műemlékek látogatásának belépőjegy vásárlásához kötése	Az értékek megóvásának, rekonstrukciójának finanszírozása, a látványosságok infrastruktúrájának kiépítésére és fenntartására anyagi háttér megteremtése
Műemlékek környezetében való hosszas tartózkodás tilalma	Használati célú emlékek hétköznapi funkciójának betöltésének elősegítése, helyiek életvitelének fenntartása, értékek állagmegóvása, tömeg és zsúfoltság megfékezése
Idegenforgalmi adó mértékének növelése	A helyi értékek megóvásának finanszírozása, infrastruktúrafejlesztés költségeinek megteremtése
Desztináció népszerűsítésének felhagyása	Tömeg és zsúfoltság megfékezése, a környezet óvása, a helyi lakosság életminőségének javítása
Kevésbé látogatott helyek népszerűsítése (pl.: marketing eszközökkel, ingyenes utazásra jogosító jeggyel)	Tömeg és zsúfoltság megfékezése, az idegenforgalomból származó bevételek koncentrációjának oldása
Új kínálati elemek kialakítása	Tömeg és zsúfoltság megfékezése, az idegenforgalomból származó bevételek koncentrációjának oldása
Tömegeket vonzó mesterségesen kialakított attrakció eltávolítása	Tömeg és zsúfoltság megfékezése
Csendes zónák létrehozása	A helyiek nyugalmanak megőrzése, a helyi lakosság életminőségének javítása
Környezettudatos és fenntartható viselkedést tanúsító turisták jutalmazása	A környezetvédelem és a fenntarthatóság népszerűsítésének elősegítése
Újabb kocsmák és éttermek megnyitásának korlátozása	Tömeg és zsúfoltság megfékezése, az idegenforgalomból származó bevételek koncentrációjának oldása
Airbnb lakáskiadások korlátozása	A szállodák szobakapacitás-kishasznátságának erősítése
Lakóövezeti szórakozóhelyek nyitvatartásának szabályozása	A helyiek nyugalmanak megőrzése, a helyi lakosság életminőségének visszaállítása

Forrás: saját szerkesztés (2025) a fejezetben felhasznált források alapján

A korábban említett 2025 évi utazási terveket felmérő európai kutatás eredményei szerint a megkérdezett utazók számottevő hányada támogatta a túlzott turizmus ellen bevezetett vagy tervezett különböző intézkedéseket. 24%-uk egyetért azzal, hogy korlátozni kellene a turisták számát a túlturizmustól szenvedő úti célokban, 21% szerint ezeken a helyszíneken korlátozni kellene a rövid távú üdülési célú bérbeadásra alkalmas magánszállások számát. A tengerjáró hajózás káros hatásainak ismerete is rendkívül széleskörű az utazók között: a felmérésben résztvevők 20%-a szerint a túlzott turizmussal érintett területeken csökkenteni kellene a sétahajók szerepét. Sokan (20%) úgy vélik, hogy az érintett helyszíneken a desztinációmárketing és a vállalkozások általi promóciók csökkentése is helyénvaló. A magasabb adók kivetését a turistákra 12% támogatná, ezért, hogy a látogatók nagyobb mértékben tudják támogatni a helyi gazdaságot; szintén 12% támogatná az olcsóbb fapados repülőjáratok magasabb adóztatását a túlturizmus visszaszorítása érdekében (Accor, 2024).

3.1.5. Digitalizáció – Airbnb

Ahogy a turizmus változásait tárgyaló fejezetben korábban bemutatott táblázat sorai között is látható (3. táblázat), míg a turizmus első szakaszaiban a nyomtatott forrásokon kívül más lehetőség nem állt az utazó rendelkezésére, addig a második kortörténeti időszakban már egymást kiegészítve volt elérhető a nyomtatott és az elektronikus formában megjelenő információ. Napjainkban a papíralapú információszerzés elhanyagolhatóvá vált a turisták nagyobb hányada számára, mivel a könnyedén elérhető és könnyedén szállítható okoseszközök számos funkciója a könyveket igyekszik helyettesíteni az utazásra való felkészülés és az utazás ideje alatt.

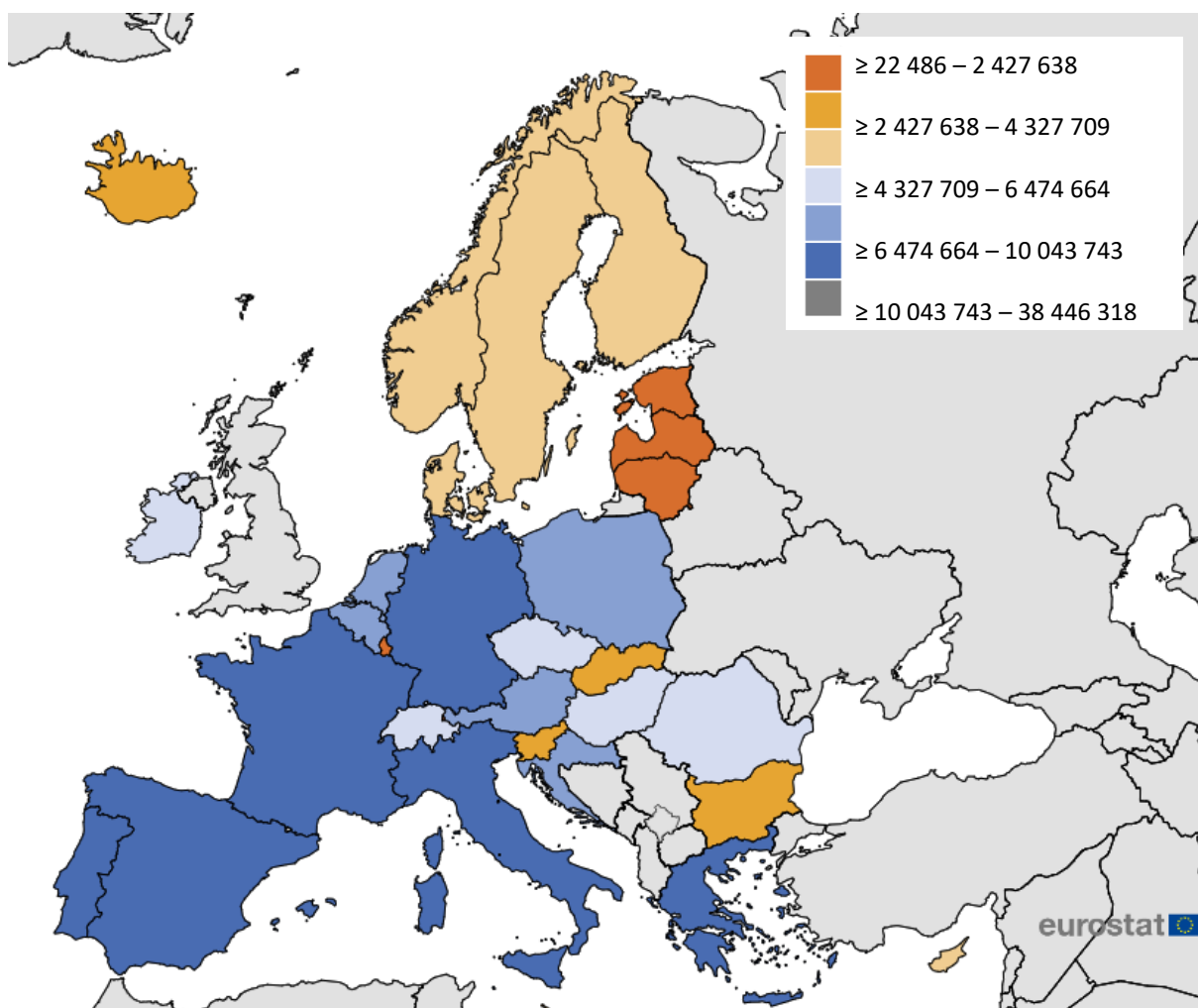
A turizmus jellemzői közé tartozik a folyamatokat körülvevő terek sajátos kihasználása, s ebben napjainkban már a digitális terek is szerepet kapnak. A turisták mindennapjainak részévé vált az okostelefon kezelése, s igyekeznek az okos – smart – megoldások nyújtotta előnyöket is kihasználni. Az okoseszközök használata révén az utazó közösség elé applikációk ezrei tárulnak, melyeket könnyedén személyre szabhat az utazó, így nyújtva egyedi felhasználói környezetet számukra (Zsarnóczy – Dulházi, 2019). Ennek kapcsán egyes kutatók felvetették, hogy a túlzott mértékű turizmus esetében tapasztalható zsúfoltsági probléma megoldása túlmutat a szezonális csökkentésén, és magában foglalja az olyan innovatív eszközök felhasználását, mint a virtuális turizmus (pl. virtuális múzeumlátogatások, szabadulósobák, városnézés), amelyek elősegítik az alternatív turisztikai terek kialakulását (Martins et al., 2022; Farkic – Coca-Stefaniak, 2024). Ebben a tekintetben a szakemberek rendelkezésére állnak

olyan korszerű eszközök, mint például az okos turisztikai technológiák alkalmazása (Fontanari – Traskevich, 2023), ideértve a valós idejű adatelemzést és a turistaáramlások nyomon követését is (Fontanari – Traskevich, 2023). Emiatt az idősoros adatok elemzése, előrejelzések megfogalmazása és a lehetséges problémák összegyűjtése is hasznos lehet.

A digitális turizmus, vagyis az e-turizmus megjelenése hatalmas változásokat okozott a turisták és a szolgáltatók számára egyaránt. Az egyre népszerűbbé váló online platformok használata széleskörű információhoz juttatja a potenciális turistákat, míg a szolgáltatók számára sikeres marketing program használatát teszi lehetővé. A különböző generációk igényeihez alkalmazkodva a turisztikai szolgáltatóknak számos platformon kell megjeleníteni, hogy minél több turistát tudjanak elérni ajánlataikkal, információikkal.

A szálláshelyszolgáltatás piacán 2008-ban jelent meg az Airbnb, egy olyan online platform, melyen magánszemélyek is kiadhatják rövid távra ingatlanjaikat (akár a teljes ingatlant, akár annak kisebb részét), valamint bérbe is vehetnek ingatlant az érdeklődők, így a weboldal összeköti a kínálatot és a keresletet. A rövid távú ingatlanbérlet (short-term rental – STR) alatt a rövid időre, jellemzően egy éjszakától néhány hétig terjedő időszakra kiadott szálláshelyeket értünk, melyek általában magánszemélyek vagy ingatlantulajdonosok kezelnek (nem pedig nagy szállodaláncok vagy keppingek), és különböző típusú szálláshelyek tartoznak közéjük, például apartmanok, házak és magánházakban található szobák (Tourism Economics, 2024).

Az Airbnb néhány év alatt óriási népszerűsége tette szert, s 2024 nyarán már több, mint 8 millió aktív szálláslehetőséget kínált több, mint százezer településen világszerte (Airbnb, 2025). Az európai piacon való megjelenése is igen sikeres volt (28. ábra): 2023-ban Franciaországban több, mint 159 millió, Spanyolországban több, mint 141 millió, Olaszországban valamivel több, mint 107 millió vendégéjszaka realizálódott az Airbnb és más rövid távú szálláshelyek bérbeadásával foglalkozó platformok (pl.: Booking.com) használatával. 2018-ban is ez a három ország vezette az európai listát, ám akkor még Spanyolországban valamivel több, mint 94 millió, Franciaországban körülbelül 85,5 millió, Olaszországban majdnem 66 millió vendégéjszakát listáztak (Eurostat Guest, 2025). Az elemzések elvégzése során más szerzők és szervezetek is úgy kezelik a rövid távú bérbeadás adatait, mint az együttműködő gazdasági platformok által nyújtott szálláshelyekre vonatkozó adatok összessége, amelyek az Airbnb, a Booking, az Expedia és a Tripadvisor foglalási adatain alapulnak (Tourism Economics, 2024).

28. ábra: Rövid távra igénybe vehető szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma 2023-ban

Forrás: Eurostat Guests (2025), módosított verzió

Az Airbnb nyújtotta rövid távú szállásfoglalási lehetőség gyors elterjedése a kedvező árak mellett annak is köszönhető, hogy a vendégek könnyebben ismerhetik meg a helyi kultúrát, ha magánházakban szállnak meg, ahol a szállásadó vendégszeretetét élvezhetik, valamint különleges élményekben részesülhetnek az olyan egyedi szálláshelyeken, mint például a kastélyok, kúriák, faházak, lakóhajók, bungalók.

Míg kezdetben kiváló lehetőségnek tűnt a magánszemélyek üresen álló vendégszobáinak, lakrészeinek turisztikai hasznosítása, s mindez jó bevételi forrást biztosított a házigazdáknak, később egy sor probléma merült fel a megosztáson alapuló gazdaság ezen formájával kapcsolatosan. Mivel egyre több tulajdonos döntött a hosszú távú albérletkiadás helyett a jövedelmezőbb rövid távú turisztikai kiadás mellett, ami a helyi albérletárak drasztikus emelkedésével járt. A helyi lakosok egy része így kiszorult a településről vagy annak központi

részeről, hiszen már nem engedhette meg magának a megemelkedett árakat. Celata és Romano (2020) megjegyezte, hogy az Airbnb-hez hasonló online rövid távú bérleti platformok nemcsak a városi területek szálláskapacitását bővítik, hanem a lakosok és a látogatók közötti kapcsolatokat is befolyásolják. Az otthonok rövid távú bérbeadás révén turistaszállássá történő átalakítása hozzájárul a lakosok kiszorulásához a városközpontokból. Mindez hatással volt az ingatlanok vételi árára is, mely szintén gyors emelkedésnek indult. A folyamat alapos indokot adott a turisták elleni sérelmek kifejezésére azok számára, akik nem részesültek az idegenforgalomból származó bevételekből (Phua, 2019; Gurran, 2018).

Christensen (2020) 33 kvalitatív interjún alapuló tanulmánya szerint az Airbnb – a válság idején különösen sérülékeny megosztáson alapuló gazdaság (Chen et al., 2021) – jelentős hatással lehet a városi területekre, és a negatív következmények ellensúlyozásához szabályozásra van szükség.

3.2. A városi turizmus léptékváltozásának globális trendjei a XXI. században

A városi turizmus dinamikáját tárgyaló alfejezetben bemutatott kutatási eredmények egy 2025-ben publikált tanulmányban kerültek ismertetésre (Szöllős-Tóth et al., 2025).

3.2.1. A kutatás irányának aktualitása

A túlzott mértékű turizmus jelenségének megjelenését követő első években a túlszűfolt terek, a helyiek és a látogatók közötti nézeteltérések, a természeti környezetet ért károk kérdései inkább a kisebb desztinációkat foglalkoztatták. Ennek oka az volt, hogy a turizmus nem tudott lépést tartani a növekvő kereslettel, mivel a teherbíró képességének korlátai miatt a fogadóterületek nem tudtak megfelelni a fokozódó igényeknek. Azzal a feltételezéssel éltek, hogy a nagyobb városok jobban fel vannak készülve a nagy tömegek (tömegturizmus) kezelésére, ennél fogva a túlzott turizmust az ő esetükben nem tekintették jelentős problémának (Bouchon – Rauscher, 2019).

A vidéki turisztikai desztinációk felkeresésére különféle attrakciók adhatnak okot a turistáknak: a borvidékek, a borutak népszerűsége számos kis borászat növekedésének és sikerének lényeges eleme (Meler, 2015), néhány évtizede még apró halászfalvak jelentős forgalmú turista fogadó desztinációkká nőttek ki magukat (pl.: Korfu, Görögország (Goodwin, 2017)), míg más kisvárosok nemzetközi szinten elismert hagyományőrző rendezvényeknek adnak otthont (pl.: Velence, Olaszország (Visentin – Bertocchi, 2019)), az adventi időszakban a karácsonyi vásárok megtekintése jelenthet vonzerőt (pl.: Meran, Olaszország (Brida et al., 2016)), számos

kistelepülés filmforgatási helyszíneként került be a köztudatba (pl.: Matamata, Új-Zéland (Zhang – Ryan, 2022)) vagy filmeket és sorozatokat inspiráló helyszíneként (pl.: Hallstatt, Ausztria (Holson, 2020)), ezen kívül okot adhatnak a turisztikai szerep növekedésére a különleges természeti kincsek (pl.: Cinque Terre, Olaszország (Vegnuti, 2020)), és egyedülálló építészeti örökségek (pl.: Mont Saint-Michel, Franciaország (Ledson, 2023)). Azonban a vidéki turizmus mérésére szolgáló pontos statisztikai adatok jelentős hiányt mutatnak. Sok esetben egy adott terület iránti túlzott turisztikai érdeklődés bizonyítéka csupán csak a helyi lakosok által kifejezett ellenállás alapján azonosítható. Nyilvánvaló, hogy a vidéki turizmus a turizmus által generált teljes GDP viszonylag kis részét teszi ki, és a turistaérkezések száma jelentősen alacsonyabb marad, mint a nagyvárosokban. Ugyanakkor számos, a túlturizmus által közvetlenül érintett kistelepülés még mindig jelentős számú látogatót fogad a helyi lakosság nagyságához viszonyítva.

A 2010-es évek második felében azonban különböző tanulmányok eredményei alapján (Peeters et al., 2018; Hernández et al., 2019; Koens, 2018) világossá vált, hogy a nagyvárosi desztinációknak is jelentős kihívást jelent a túlturizmus, amely a turizmus fenntarthatatlan szintjére utal.

A tudományos körökben viszonylag ritka, hogy a szakértők átfogó statisztikai elemzéseket készítsenek a világ minden táján található városi desztinációk turizmusáról. A túlzott mértékű turizmus területén végzett kutatások többsége csak egyes országokra vagy legfeljebb kontinensekre összpontosít. Más kutatók munkáig közül kiemelendő Van Truong és Daisuke (2022) tanulmánya a túlturizmus jelenségről, mely 12 európai és 16 ázsiai várost fedett le. A tanulmány kvalitatív és kvantitatív mutatók kombinációját használta, beleértve a turizmus sűrűségét, a turizmus intenzitását, a turisták szezonális eloszlását, a napközbeni látogatók és a vendégéjszakát ottöltő turisták eloszlását és a szálláshelyek kihasználtságát, hogy megvizsgálja a turizmus városi területekre gyakorolt hatását. A túlzott mértékű túlturizmus és a szabályozás szigorának összevetésével rangsort állítottak fel. Ez a rangsor feltárta, hogy a turisták túlzottan nagy száma és a szabályozás szigorúsága Dubrovnikot, Velencét és Biei-chót jellemzi leginkább.

A túlzott turizmus városokra gyakorolt kedvezőtlen hatása miatt 2018-ban az UNWTO (2018) 11 stratégiát mutatott be a városi desztinációkba irányuló látogatóforgalom kezelésére. E stratégiák között szerepelt a turisták városokon belüli eloszlásának javítása, a szezonális mérséklése, új attrakciók létesítése mellett a turizmusból származó előnyök biztosítása a helyiek számára, olyan attrakciók fejlesztésének erősítése, melyekből nem csak a turisták, de a

fogadóterületen élők is kivehetik a részüket, valamint a helyi lakosokkal és a turistákkal való kommunikáció erősítése.

3.2.2. Az alkalmazott módszertan és a vizsgált mutatók

Bak és Brelik 2022-es tanulmányukban egy rangsorolási rendszert használtak az uniós országok turisztikai szerepének, fejlettségi szintjének, a turisztikai forgalom intenzitásának és a turizmus fejlődésének értékelésére, melynek során többek között a következő származtatott mutatókat vizsgálták:

- Defert-index: amely a 100 állandó lakosra jutó vendégágyak számát mutatja egy közigazgatási egységben
- Schneider-index: amely a 100 állandó lakosra jutó turisták számát méri
- Charvat-index: amely a 100 állandó lakosra jutó vendégéjszakák számát mutatja
- szálláskapacitás-kihasználtsági ráta: amely azt méri, hogy a kiadható maximális szállásmennyiségből mennyit tudtak kiadni az év során
- turizmus sűrűségének indexe: amely a turisták km^2 -re vetített számát mutatja.

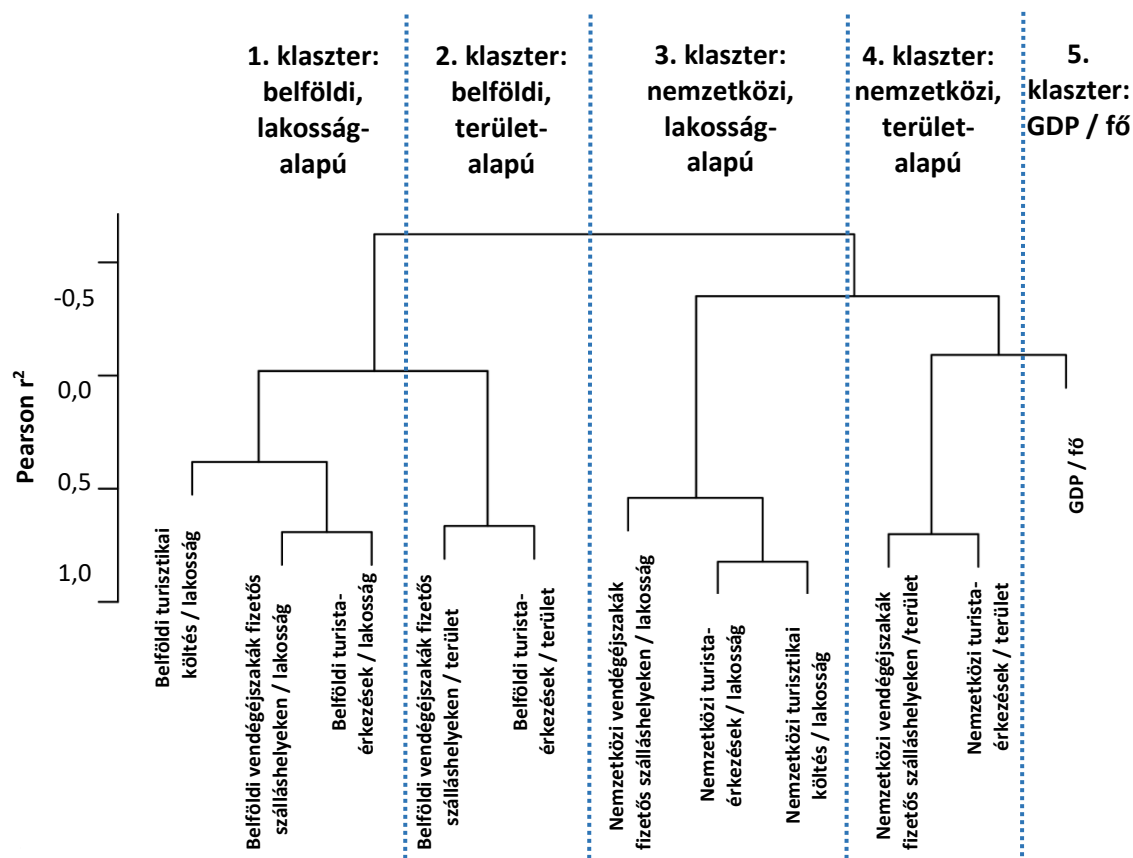
A 2000 és 2019 közötti időszak elemzése azt mutatta, hogy Ciprus és Málta a leginkább turizmusorientált országok. A szerzők kiemelték Magyarország 2000 és 2019 közötti rangsorbeli emelkedését is. A rangsorban bekövetkezett változás nemcsak a turisztikai infrastruktúra fejlődését tükrözi, hanem a turisták növekvő érdeklődését is az érintett úti célok iránt (Bak – Brelik, 2022). Az olyan lakosságszámra vetített mutatók, mint a Defert-index, Schneider-index, Charvat-index más szerzők által is jól alkalmazhatók a desztinációk turizmusának elemzésére (Rakytova – Tomcikova, 2017). Jellemzően a turizmus sűrűsége (tourism density) mellett a turizmus intenzitását (tourism intensity) is vizsgálni szokták a turizmuskutatók. A turizmus sűrűsége mutató a népességstatisztika mintájára készült, és a népsűrűséghez hasonlóan a turisták által eltöltött vendégéjszakák arányát próbálja megmutatni a terület nagyságához viszonyítva, célja az eltérő méretű régiók közötti összehasonlíthatóság javítása. A turizmus intenzitása ezzel szemben az összes vendégéjszakát az összes állandó lakoshoz viszonyítva méri, és becslést ad a turisztikai potenciálról, s azért alkalmazzák, mert jobban mutatja az idegenforgalom gazdasági jelentőségét egy régió számára, mint a vendégéjszakák abszolút száma (European Commission, 2010). A túlturizmus kvantitatív vizsgálata során a turizmus intenzitása és a turizmus sűrűsége váltak a leggyakrabban használt mérőszámokká. Van Truong és Daisuke (2022) értelmezésében a turizmus intenzitása azon turisták átlagos száma, amelyeket egy lakos egy év alatt passzív értelemben fogad. A turizmus

sűrűsége az egy négyzetkilométerre jutó turisták számának földrajzi mérőszáma (Manera – Valle, 2018). A doktori kutatás a népesség- és területalapú indexek alkalmazásával a turizmus intenzitása és sűrűsége indexekkel analóg módszertant alkalmazott.

A bemutatott eredmények értelmezése során azt, hogy az egyes települések a túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínek-e, Peeters és szerzőtársai (2018) munkája nyomán adottnak tekintettem. A minősítés módszertanának és kritériumrendszerének részletes vizsgálata nem képezi a kutatásom tárgyát, a TRAN munkatársai által megállapított kategorizálást kiindulási alapként használtam a további elemzésekhez. Az általam végzett számításokban és statisztikai elemzésekben az overtourism státusz mint meghatározó tényező szerepel. A kutatás során e besorolást exogén változóként kezeltem, amely előzetesen definiált és a vizsgálatok során nem módosul, ugyanakkor kulcsszerepet játszik az adatelemzési folyamatban és az eredmények értelmezésében.

3.2.3. Kutatási eredmények

A VARCLUS módszer – változók klaszterezése – alkalmazása azzal a céllal történt, hogy meghatározza a vizsgált turizmusmutatók klasztereit, és minden klaszterhez látens komponensek képződjenek, az adatok dimenzionalitásának csökkentése érdekében. A VARCLUS módszer egy praktikusabb megközelítés a túlturizmus mutatóinak klaszterezésére, mivel lehetővé teszi a leginkább korreláló mérőszámok kiválasztását, valamint alcsoportok és látens komponensek létrehozását ezekből. A kiinduláskori klaszter öt különböző klaszterbe lett osztva, amelyek mindegyike egy, két vagy három mutatóból áll (29. ábra).

29. ábra: A túlzott turizmus mutatóinak klaszter- és korrelációs szerkezete

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A 29. ábra a túlturizmus jellemzőit tartalmazó öt klasztert mutatja be. A belföldi indexek az első és második klaszterbe lettek sorolva: az első klaszterben a belföldi mutatók közül a lakosság-alapúak kerültek (belföldi turisztikai költés / lakosság, belföldi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken / lakosság, belföldi turistaérkezések / lakosság), a második klaszterben a belföldi, terület-alapú mutatók találhatók (belföldi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken / terület, belföldi turistaérkezések / terület). A harmadik és negyedik klaszterek a terület és a népesség alapján számított nemzetközi mutatókat tartalmazzák: a harmadik klaszter nemzetközi, lakosság-alapú mutatókat takar (nemzetközi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken / lakosság, nemzetközi turistaérkezések / lakosság, nemzetközi turisztikai költés / lakosság), a negyedik klaszter nemzetközi, terület-alapú indikátorokat tartalmaz (nemzetközi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken / terület, nemzetközi turistaérkezések / terület). Az utolsó klaszter kizárólag az egy főre jutó GDP-t tartalmazza. A Pearson-féle r^2 négyzet mutató jelzi az adott klaszteren belüli mutatók és a klaszter mögöttes látens összetevője közötti korreláció mértékét.

9. táblázat: A mutatók korrelációi a saját klaszterükkel és a legközelebbi klaszterekkel, és az általános komponensek súlyai

Klaszter (magyarázott variancia%)*	Számítás alapja	Mutatók	Rövidítés	$r^2_{(OWN)}$	$r^2_{(CLOSEST)}$	$1-r^2$ arány**	Általános komponens súlyok***
82%	Lakosság-alapú	belföldi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken	DNPA_p	0,897	0,304	0,149	0,741
		belföldi turistaérkezések	DOV_p	0,820	0,364	0,284	0,674
		belföldi turisztikai költség	DOMTS_p	0,731	0,212	0,341	0,729
91%	Terület- alapú	belföldi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken	DNPA_a	0,908	0,318	0,135	0,679
		belföldi turistaérkezések	DOV_a	0,908	0,330	0,138	0,671
88%	Lakosság- alapú	nemzetközi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken	INPA_p	0,810	0,035	0,197	0,516
		nemzetközi turistaérkezések	IOV_p	0,915	0,199	0,106	0,629
		nemzetközi turisztikai költség	INBTS_p	0,908	0,097	0,102	0,546
92%	Terület- alapú	nemzetközi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken	INPA_a	0,919	0,156	0,097	0,567
		nemzetközi turistaérkezések	IOV_a	0,919	0,133	0,094	0,570
100%		GDP / fő	GDPPC	1,000	0,047	0,000	0,262

Megjegyzés:

*: Teljes megmagyarázott variancia = 89%

** $1-r^2$ arány az (1) képlet szerint kiszámítva

***: az általános komponensek súlya PCA analízissel számítva

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A 9. táblázat szemlélteti az öt klasztert és az egyes mutatók korrelációját a klaszter látens komponensével. A módszer az egyes klaszterekhez rendelt változók azonosítására szolgál. Továbbá a mutatókat úgy választják ki egy adott klaszterhez, hogy a saját klaszterükkel ($r^2_{(OWN)}$) a legmagasabb, a legközelebbi klaszterekkel ($r^2_{(CLOSEST)}$) pedig a legalacsonyabb korrelációt mutassák.

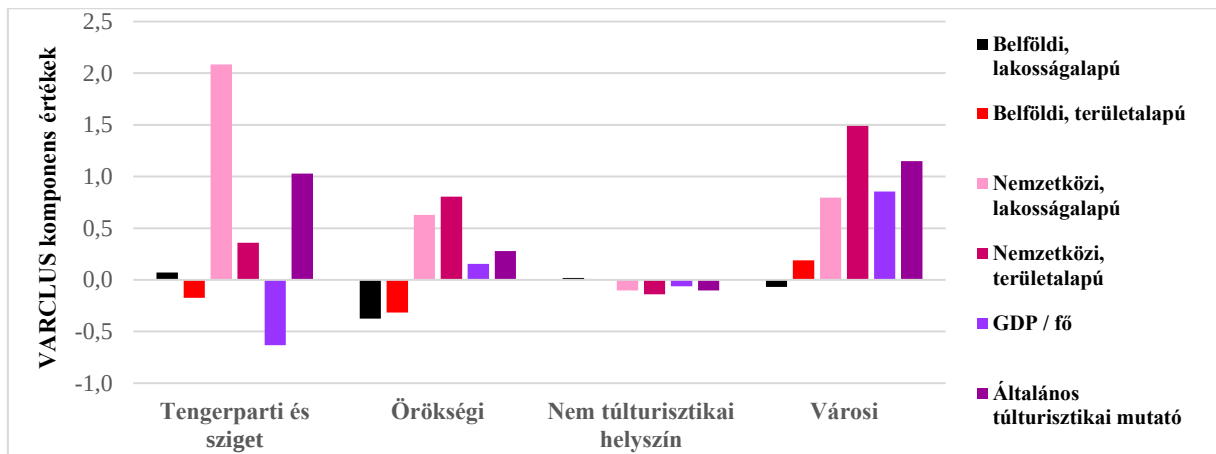
Az $1-r^2$ arány kiszámítása a következőképpen történik (SAS Institute Inc., 2013):

$$1 - r^2 \text{ ratio} = \frac{1 - \text{Pearson } r^2_{(OWN)}}{1 - \text{Pearson } r^2_{(CLOSEST)}} \quad (1)$$

Egy adott mutató erősen korrelál a saját klaszterével ($r_{(OWN)}^2 \rightarrow 1$) és nem korrelál a legközelebbi klaszterrel ($r_{(CLOSEST)}^2 \rightarrow 0$), így az $1-r^2$ arány közel 0 (Sanche – Lonergan, 2006). Ezért a legalacsonyabb $1-r^2$ értékkel rendelkező mutató valószínűleg a legrepresentatívabb a klaszterre nézve.

A klaszterek magyarázó ereje meglehetősen jelentős. A területalapú klaszterek viszonylag nagy arányban magyarázzák a varianciát, a hazai mutatók esetében 91%-kal, a nemzetközi mutatók esetében pedig 92%-kal. A népességalapú klaszterek esetében a magyarázott variancia aránya relatíve alacsonyabb, 82% a hazai mutatók esetében, illetve 88% a nemzetközi mutatók esetében. Összességében a látens komponensek a variancia 89%-át magyarázzák. Az egyes mutatók korrelációs együtthatói meghaladják a 0,7-et, ami a megfelelő látens komponenssel való erősebb korrelációt jelzi. A belföldi mutatók viszonylag nagyobb súllyal kapcsolódnak az általános túlzott turisztikai mutatóhoz. A lakosságszámon alapuló belföldi fizetett vendégéjszakák és a belföldi utazási kiadások rendelkeznek a legnagyobb súlyokkal, 0,741, illetve 0,729 korrelációs együtthatóval. A legalacsonyabb súly (0,262) az egy főre jutó GDP-nek tulajdonítható az általános komponensben. A VARCLUS klaszterezés eredményei öt szintetikus komponensre eredményeztek, amelyek az adott indikátor-klasztereknek megfelelően lettek létrehozva, így minden egyes VARCLUS-komponens a mutatók egy különálló klaszterét képviseli egyetlen pontszámmal. Ezek a komponensek jobban elkülönülnek és könnyebben értelmezhetők, mint a forgatott főkomponensek, ami a VARCLUS módszer elsődleges előnye.

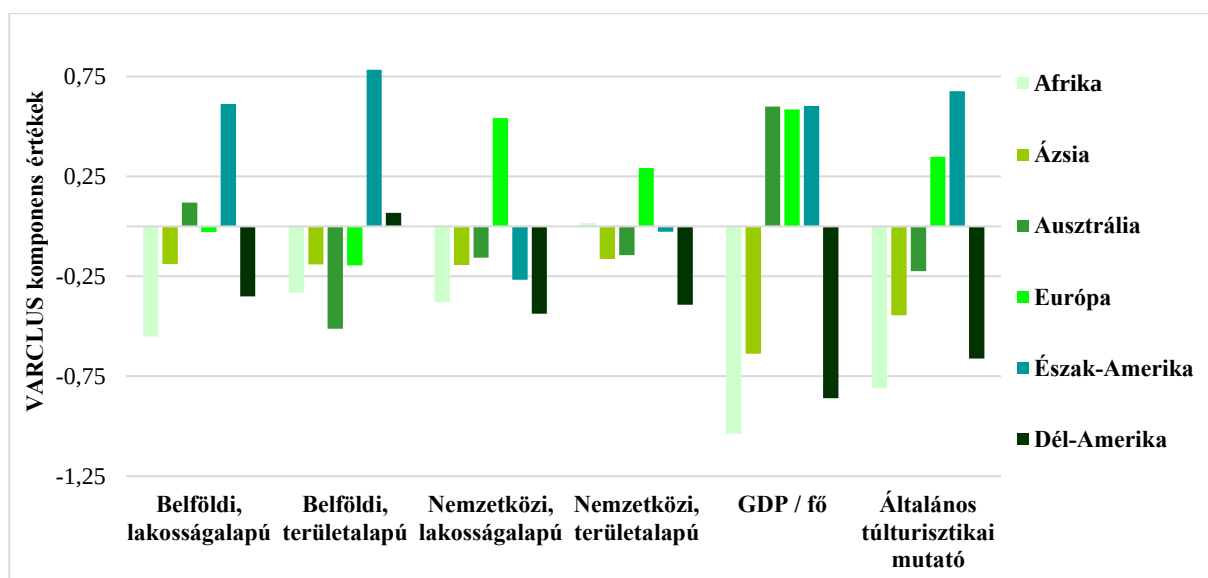
A 30. ábra a különböző típusú helyszíneken a túlturizmus mintázatát vizsgálja az egyes csoportok VARCLUS-komponenseinek átlagos pontszámának kiszámításával. A tengerparti területeken és a szigeteken a nemzetközi népességalapú mutatók magasak, csakúgy, mint az általános túlturisztikai komponens. A többi mutató azonban alacsonyabb értékeket mutat. A városi területeken az egy főre jutó GDP magasabb, az általános túlturisztikai komponens és a nemzetközi területalapú mutatók a legmagasabbak. Az örökségi helyszínek esetében a nemzetközi mutatók viszonylag szerényebbek, míg a hazai mutatók a legalacsonyabbak. A Kruskal-Wallis-elemzés 5%-os szignifikanciaszinten statisztikailag szignifikáns különbséget mutatott ki valamennyi vizsgált mutató esetében.

30. ábra: A VARCLUS komponensek közötti különbségek a túrturizmus típusa szerint

Forrás: saját szerkesztés (2025)

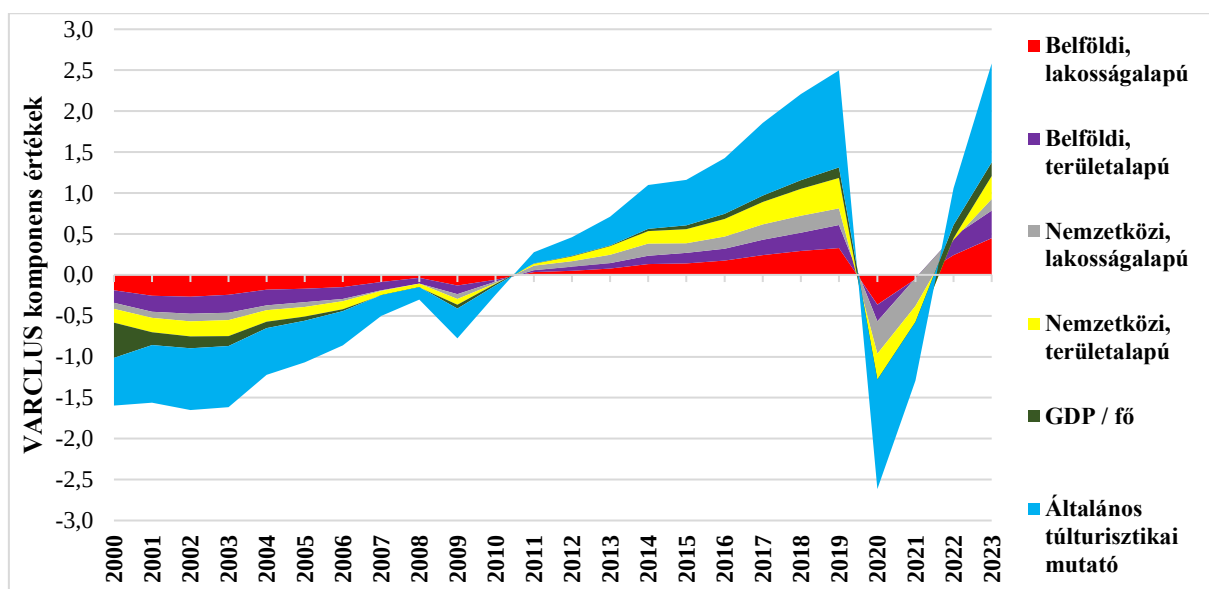
A 31. ábra a VARCLUS komponensek átlagos pontszámait mutatja az egyes nagyrégiókra vonatkozóan. A dél-amerikai helyszínek kifejezetten alacsony mutatókkal bírnak, ahogyan Afrika és Ázsia is. Ausztrália esetében az egy főre jutó GDP ugyan magasabb értéket mutat, de a többi mutató pontszáma igen alacsony. A belföldi és nemzetközi, valamint a lakosságszámon alapuló és terület nagyságon alapuló mutatók tekintetében főként Észak-Amerika és Európa esetében figyelhetők meg magasabb mutatók. Különösen Észak-Amerika esetében láthatók viszonylag magas belföldi mutatók, beleértve a terület- és lakosság alapú mérőszámokat is, valamint az egy főre jutó GDP-t. Más mutatók azonban alacsonyabb értékeket mutatnak. A magasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező európai helyszínek láttatják a legmagasabb nemzetközi lakosság alapú mutatókat és egy kiemelkedő általános komponenst, ami nagyrészt a tengerparti és örökségi helyszíneknek köszönhető. A Kruskal-Wallis elemzés statisztikailag szignifikáns különbséget mutatott ki minden vizsgált mutató esetében 5%-os szignifikancia szinten.

31. ábra: A VARCLUS komponensek közötti különbségek nagyrégiók szerint

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A 32. ábrán a VARCLUS komponensek valamennyi csoportjában következetesen emelkedő tendencia figyelhető meg 2000 és 2019 között. A növekedés különösen 2010 után válik meredekebbé, ami arra utal, hogy az érintett területeken a vizsgált tényezők jelentős javulást mutattak. A komponensek közül kiemelkedik az általános turisztikai mutató, melynek a legdinamikusabb a növekedése az összetevők közül. A növekedés egészen 2019-ig tart, 2020-ban drámai zuhanás következik be, amely az összes indikátorra kiterjed, s nyilvánvalóan a globális világjárvány hatása tükröződik rajta. 2021-től kezdődően erőteljes fellendülés figyelhető meg, ami azt mutatja, hogy a nemzetközi turizmus és a gazdasági teljesítmény a járvány előtti szinthez közelít. A növekedés dinamikája 2022–2023-ban ismét meredekebbé válik, jelezve a turizmus és gazdaság poszt-pandémiás helyreállítását, valamint a járvány miatt bevezetett korlátozások megszűnését.

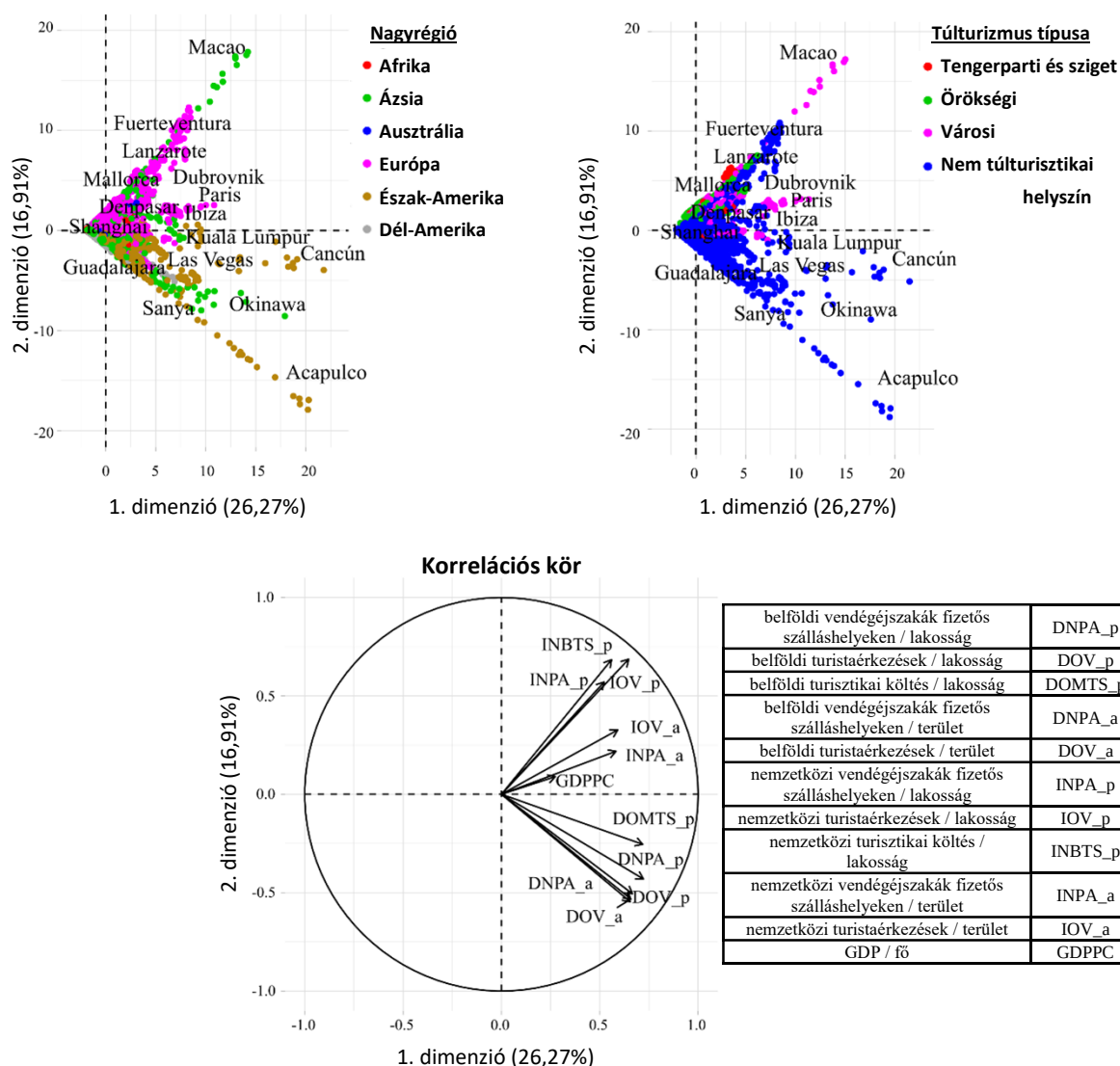

32. ábra: A VARCLUS komponensek értékének változása évenként (2010-2023)

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A 33. és 34. ábra a vegyes adatok faktoranalízisének (Factor Analysis of Mixed Data – FAMD) eredményeit mutatja be, és különböző nézőpontokból kiemeli az adatsoron belüli főbb összefüggéseket. A nagyrégiók tekintetében az ábra bal oldalán található szórásdiagram ad tájékoztatást, míg a túlturizmus típusait a jobb oldali grafikon mutatja be. A tengelyek (1. és 2. dimenzió) az adatváltozók közötti összefüggéseket próbálják megragadni. Az 1. és 2. dimenzió, amelyeket a grafikon szemléltet, az összesített varianciát 26,27%-ban és 16,91%-ban magyarázó főkomponensek. A két felső grafikon térbeli mintázata mutatja, hogy a nagyrégiók és a különböző turizmusformák is jól elkülöníthetők a szórásdiagramokon, mivel a kontinensek és a túlturizmus típusok között is jelentős különbségek vannak a dimenziók mentén.

Az ábra alsó felében elhelyezkedő korrelációs kör segít megérteni, hogyan viszonyulnak egymáshoz a különböző változók. A körön belül a változók nyilai mutatják, hogy mely változók korrelálnak egymással és milyen mértékben. Az egyes vektorok iránya és hossza azt jelzi, hogy az adott változó milyen mértékben járul hozzá a faktorokhoz, és hogyan korrelál más változókkal. A GDP / fő egy rövidebb vektor, ez azt jelzi, hogy ez a változó kisebb hatással van a dimenziókra, és/vagy egyéb faktorok is befolyásolják. Ha két vektor hasonló irányba mutat, az azt jelenti, hogy a két változó pozitívan korrelál egymással (pl.: belföldi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken / terület és belföldi turistaérkezések / lakosság). A főkomponens analízis eredményeit kétdimenziós térben bemutató korrelációs körök jól szemléltetik, hogy az egymáshoz közelebb elhelyezkedő komponensek szorosabb kapcsolatban állnak egymással.

33. ábra: A vizsgált helyszínek korrelációs köre és faktortérképe (1. és 2. dimenzió) nagyrégiók és a túlturizmus típusa szerint

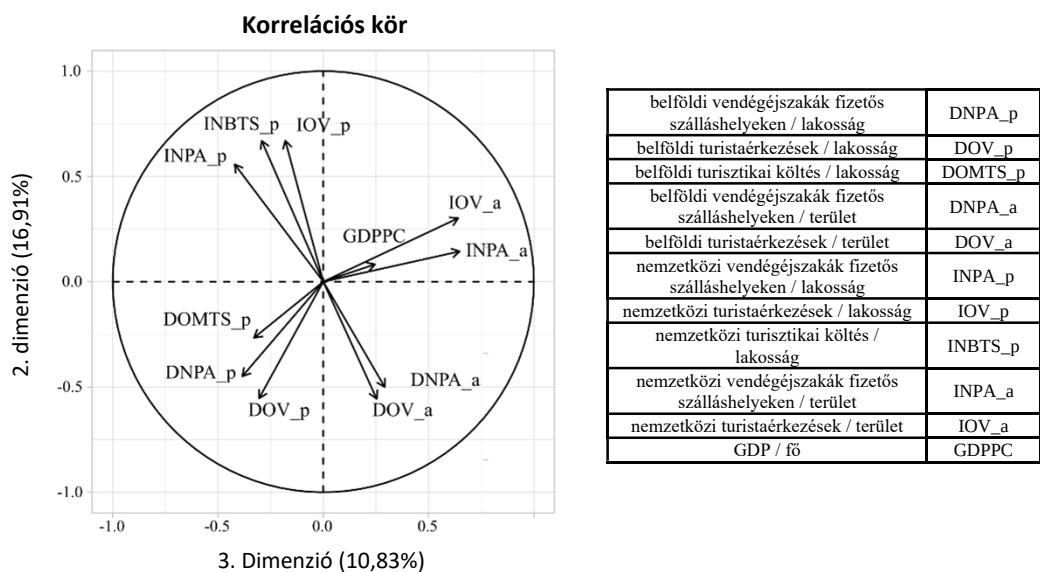
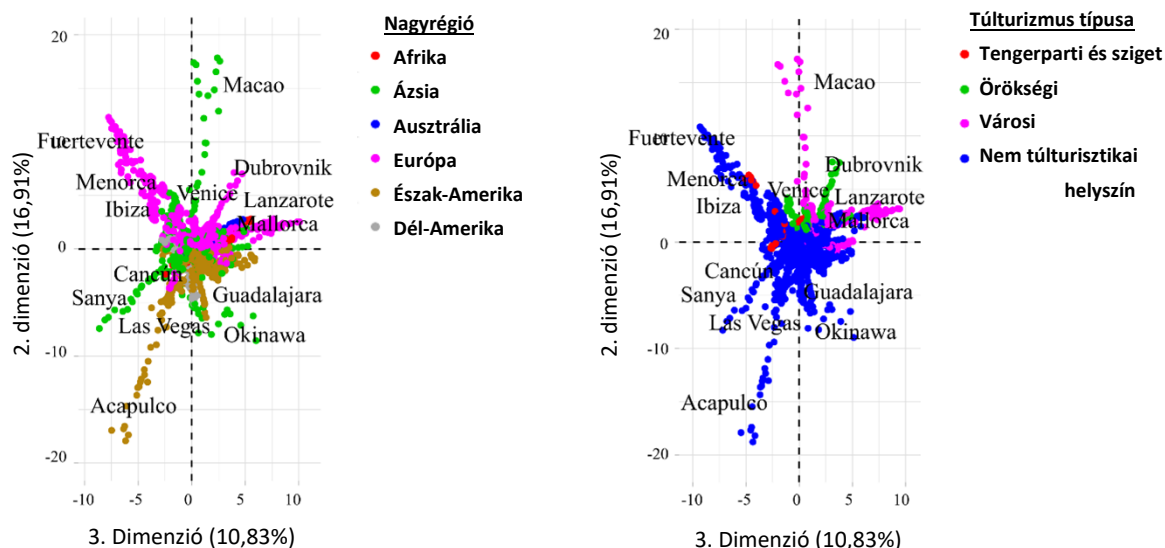
Forrás: saját szerkesztés (2025)

Az első két dimenzió a teljes variancia 43,2%-át tette ki. Az első dimenzió adja a variancia legnagyobb részét (26,27%), és a turizmus intenzitásának indexeként értelmezhető. Ez a nemzetközi és a hazai mutatókkal való kapcsolatának köszönhető, amelyek terület- és lakosságszám-adatokon alapszanak. A második dimenzió elválasztja a nemzetközi mutatókat (amelyek az első kvadránsban helyezkednek el) a belföldi mutatóktól (amelyek a negyedik kvadránsban találhatók). A faktortérképen jól láthat, hogy az első kvadránsban jelentős számú európai úti cél található, köztük Mallorca, Lanzarote, Fuerteventura, Dubrovnik, Párizs és Ibiza. Emellett számos ázsiai helyszín is található benne, például Makaó, Denpasar és Sanghaj. Ezek elsősorban tengerparti és sziget, örökségi, valamint városi típusú túlturisztikai helyszínek, és

ezeket érinti leginkább a nagy nemzetközi érdeklődés. A negyedik kvadránsba észak- és dél-amerikai helyszínek (pl.: Acapulco, Cancún, Guadalajara, Las Vegas) és néhány ázsiai helyszín (pl.: Kuala Lumpur, Sanya, Okinawa) tartoznak, amelyek nagyobb belföldi érdeklődésre tartanak számot.

A harmadik dimenzió is bemutatásra kerül, ez a variancia 10,83%-ának magyarázatát adja. Az első három dimenzió együttesen a variancia 54%-át magyarázza. Lényeges, a második és a harmadik dimenzió bemutatása is faktor-térképen, mivel ez lehetővé teszi a VARCLUS komponenseinek egyértelmű megkülönböztetését.

Az első kvadráns a területalapú nemzetközi mutatókat, míg a második kvadráns a lakosságszám-alapú nemzetközi mérőszámokat tartalmazza. A harmadik klaszter a lakosságszám-alapú belföldi indikátorokat mutatja, míg a negyedik kvadráns a területalapú belföldi mutatókhoz kapcsolódik. A második dimenzió lehetővé teszi a nemzetközi és a belföldi mutatók elkülönítését. A harmadik dimenzió további megkülönböztetést tesz lehetővé a területalapú és a lakosságszám-alapú mutatók között. Jól látható, hogy az európai tengerparti helyszíneket és szigeteket (pl.: Mallorca) a népességükhöz képest relatív nagyobb nemzetközi érdeklődés jellemzi. Az is figyelemre méltó, hogy az ázsiai városi helyszínek (pl.: Makaó) mind területükhöz, mind népességükhöz képest viszonylag nagyobb nemzetközi érdeklődésnek vannak kitéve. A belföldi területalapú mutatók az észak-amerikai városi helyszínek (pl.: Guadalajara) és néhány, a túlturizmusnak nem kitett ázsiai helyszín (pl.: Okinawa) esetében a legnagyobbak. Ezzel szemben a lakosságszám-alapú belföldi mutatók az észak-amerikai (pl.: Las Vegas, Acapulco, Cancún) és ázsiai (pl.: Sanya), a túlturizmusnak nem kitett helyszínek esetében a legnagyobbak.

34. ábra: A vizsgált helyszínek korrelációs köre és faktortérképe (2. és 3. dimenzió) nagyrégiók és a túrturizmus típusa szerint

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A 10. táblázat az adott VARCLUS komponens tekintetében a legjobb és legrosszabb helyeket mutatja be (az a tíz város, amely a legmagasabb és a legalacsonyabb pontszámot kapta az egyes mutatók tekintetében).

**10. táblázat: A vizsgált helyszínek közül a 10 legmagasabb és a legalacsonyabb
VARCLUS komponens pontszámmal rendelkezők**

Helyszín	Általános túlturisztikai indikátor	Helyszín	Belföldi, lakosságálapú	Helyszín	Belföldi, területalapú	Helyszín	Nemzetközi, lakosságálapú	Helyszín	Nemzetközi, területalapú
Makaó (MO)	7,91	Las Vegas (US)	8,12	Okinava (JP)	10,13	Fuerteventura (ES)	13,14	Párizs (FR)	9,91
Las Vegas (US)	7,87	Acapulco (MX)	7,44	Guadalajara (MX)	5,74	Lanzarote (ES)	12,16	Makaó (MO)	6,67
Okinava (JP)	7,65	Cancún (MX)	4,78	Acapulco (MX)	4,91	Makaó (MO)	11,48	Genf (CH)	6,64
Paris (FR)	7,52	Adelaide (AU)	4,35	Las Vegas (US)	4,50	Ibiza-Formentera (ES)	8,11	Miami (US)	3,89
Lanzarote (ES)	7,06	Okinava (JP)	3,87	Miami (US)	4,05	Mallorca (ES)	6,37	Dubrovnik (HR)	3,52
Fuerteventura (ES)	6,71	Orlando (US)	3,21	Paris (FR)	3,82	Menorca (ES)	5,44	Kuala Lumpur (MY)	3,37
Acapulco (MX)	6,56	Edinburgh (UK)	3,17	Mexikóváros (MX)	3,45	Dubaj (AE)	4,21	Dublin (IE)	3,07
Cancún (MX)	6,16	Kuala Lumpur (MY)	2,69	Orlando (US)	2,85	Mekka (SA)	3,84	Lisszabon (PT)	3,00
Kuala Lumpur (MY)	4,96	Lanzarote (ES)	2,67	Osaka (JP)	2,76	Gran Canaria (ES)	2,82	Bukarest (RO)	2,97
Ibiza-Formentera (ES)	4,51	Honolulu (US)	2,35	Cancún (MX)	2,40	Dubrovnik (HR)	2,73	Nizza-Cannes (FR)	2,94
Melaka (MY)	-1,65	Melaka (MY)	-1,11	Melaka (MY)	-0,74	Dakka (BD)	-0,59	Ehime (JP)	-0,61
Nairobi (KE)	-1,61	Luanda (AO)	-1,11	Manaus (BR)	-0,74	Karacsi (PK)	-0,58	Miyagi (JP)	-0,61
Izmir (TR)	-1,58	Kalkutta (IN)	-1,08	Izmir (TR)	-0,74	Kalkutta (IN)	-0,58	El Hierro (ES)	-0,61
Tegú (KR)	-1,58	Dakar (SN)	-1,07	El Hierro (ES)	-0,74	Nairobi (KE)	-0,58	Izmir (TR)	-0,61
Dar Es Salaam (TZ)	-1,58	Ljubljana (SI)	-1,07	Ljubljana (SI)	-0,73	Lagos (NG)	-0,58	Manaus (BR)	-0,61
Manaus (BR)	-1,56	Lille (FR)	-1,07	La Palma (ES)	-0,73	Tegú (KR)	-0,58	Csengtu (CN)	-0,61
La Paz (BO)	-1,54	Tegú (KR)	-1,06	La Gomera (ES)	-0,73	Lahor (PK)	-0,58	Csinan (CN)	-0,61
Luanda (AO)	-1,53	Kuvaitváros (KW)	-1,05	Fuerteventura (ES)	-0,73	Curitiba (BR)	-0,57	Tegú (KR)	-0,60
Haidarábád (IN)	-1,52	Manila (PH)	-1,05	Panamaváros (PA)	-0,72	Melaka (MY)	-0,57	Oklahomaváros (US)	-0,60
Belgrád (RS)	-1,48	Colombo (LK)	-1,04	Tegú (KR)	-0,72	Niigata (JP)	-0,57	Brazíliaváros (BR)	-0,60

Forrás: saját szerkesztés (2025)

Makaó érte el a legmagasabb pontszámot az általános túlturisztikai mutatóban, míg a malajziai Melaka a legalacsonyabb értéket kapta (-1,65). Az eredmények azt mutatják, hogy a legmagasabb pontszámot elért városok, köztük Las Vegas, Okinava és Párizs, jellemzően olyan turisztikai központok, amelyek a belföldi és a nemzetközi piacról egyaránt vonzzák a látogatókat. Ezzel szemben az olyan városok, mint a kenyai Nairobi és az indiai Haidarábád alacsonyabb pontszámot kaptak, és kevésbé vonzó turisztikai célpontoknak számítanak.

Az egy helyi lakosra jutó belföldi mutatókat tekintve Las Vegas mutatja a legnagyobb teljesítményt (8,12), míg Malakka és Luanda a legalacsonyabb pontszámot (1,11). Ez azt jelzi, hogy Las Vegas, Acapulco és Cancún különösen vonzó a belföldi turisták számára, míg az alacsonyabb pontszámot elért városok esetében a belföldi látogatói vonzerő szintje elmarad.

Az egy helyi lakosra jutó nemzetközi mutatók dimenzióban Fuerteventura kapta a legmagasabb pontszámot (13,14), Dakka pedig a legalacsonyabbat (-0,59), ami arra enged következtetni, hogy a magas pontszámot elérő úti célok (pl. : Kanári-szigetek, Makaó, Baleár-szigetek, Dubai, Mekka és Dubrovnik) különösen népszerűek a nemzetközi turisták számára, míg a lista másik végén található úti célok (pl. Dakka, Karacsi, Kalkutta és Nairobi) kevesebb külföldi látogatót vonzanak.

A területalapú nemzetközi mutatókat tekintve Párizs vezeti a mezőnyt (9,91), míg Ehime a lista végén áll (-0,61). Ez a megállapítás megerősíti az olyan világvárosok, mint Párizs, Makaó, Genf és Dubrovnik kiemelkedő nemzetközi turisztikai vonzerejét, míg az olyan városok, mint Ehime és Miyagi viszonylag csekélyebb globális turisztikai jelentőségét bizonyítja.

Az átfogó elemzés hangsúlyozza az olyan magas pontszámú városok gazdasági fejlődését és nemzetközi népszerűségét, mint Honolulu, Párizs, London, Acapulco, Las Vegas és Okinawa. Mindez egybevágh más nemzetközi eredményekkel is, például a WTTC (2022) (World Travel and Tourism Council) – az Utazási és Turisztikai Világtanács – által végzett átfogó kutatásával, melyben 63 város turisztikai felkészültségének vizsgálatát tűzték ki célul, s öt klaszterbe sorolták azokat. A leglendületesebb dinamikájú, vezető szerepet betöltő városok csoportjába került Amszterdam, Barcelona, Honolulu, Las Vegas, London, New York, Párizs, San Francisco, Szingapúr, Tokió. Míg a legkisebb turisztikai felkészültségű „ébredező” városok a következők: Antalya, Bogotá, Kairó, Durban, Ho Si Minh-város, Jakarta, Lagos, Lima, Manila, Mumbai, Rijád. Az alacsonyabb fejlettségi szinttel és kisebb nemzetközi hírnévvel rendelkező városok kevésbé versenyképesek a globális turisztikai piacon.

3.3. A túlturizmus mértéke európai helyszíneken

A globális szintű vizsgálat eredményei okot adtak a szűkebb földrajzi fókuszú kutatásra. Valamint indokoltnak látszott olyan turisztikai desztinációkat elemezni, melyeket kifejezetten a túlzott turizmussal érintett helyszínekként tartanak nyilván (Nádasi et al., 2024).

3.3.1. A kutatás irányának aktualitása

A túlzott turizmus jelensége kapcsán gyakori a kvalitatív vizsgálati módszerek alkalmazása, a témában bemutatott kvantitatív elemzések egyedinek számítanak, mint például Amore és társai munkáját (2020). A szakirodalomban gyakran hivatkozott kvalitatív módszerekkel – amelyek rendszerint a lakosok és a látogatók közötti kapcsolatra koncentráltak – ellentétben, Amore és munkatársai (2020) újszerű megközelítésben olyan tanulmányt tettek közzé, amely a legjelentősebb turisztikai mutatók kvantitatív elemzését alkalmazta. Amore és munkatársai 15 európai városi helyszínt vizsgáltak egy összetett index segítségével. Az indexet a szerzők maguk dolgozták ki jelentős számú mutató figyelembevételével. Ez az index közvetett módon kapcsolódott a turizmus intenzitáshoz és a turizmus sűrűséghez, nevezetesen az adott turisztikai területre jutó vendégéjszakák száma km^2 -ben, a múzeumlátogatások száma a lakosságra vetítve, az összes vendégéjszaka átlagos éves változása (százalékban) 2009 és 2017 között, valamint a nemzetközi vendégéjszakák száma a lakosságra vetítve. Az indexet ezt követően a városok rangsorolásában alkalmazták, amelynek első helyén Velence, a második helyen Firenze, majd Sevilla, Lisszabon és Amszterdam szerepelt.

A tömegturizmusra is jellemző turisztikai mérőszámok összegyűjtése egyes települések esetében nehézséget okozott, ami elsősorban a rendelkezésre álló adatok hiányának tudható be. Nyilvánvaló, hogy a kisebb települések nem szolgáltatnak nemzetközi adatbázisokban nyilvánosan elérhető adatokat gazdaságukról, iparukról és turizmusukról, ezért ezek az elemzésből kizárásra kerültek. A nagyszámú turista által látogatott úti célok között azonban vannak olyan vidéki helyszínek is, amelyeknek a turizmuson kívül nincs jelentős gazdasági erejük. Mivel a kisebb területi egységekkel ellentétben az országokról részletes adatok állnak rendelkezésre, a kutatók általában ezeket a földrajzi egységeket választják elemzésük tárgyának. A túlzott turizmus sajátos módon nyilvánul meg az egyes településeken az adott városi kontextustól függően. A helyi körülmények és változók alapos vizsgálata döntő fontosságú a túlturizmus sajátos dinamikájának megértéséhez egy-egy desztináció esetében. Ehhez annak a ténynek a felismerésére van szükség, hogy a különböző típusú desztinációk, köztük a nagyvárosok, a kisvárosok és a természeti látványosságok különböző módon és mértékben érzékelik a túlzott turizmust (Koens et al., 2018). E kvantitatív tanulmány különlegessége, hogy az országos turisztikai adatok helyett kisebb egységekre, elsősorban városokra összpontosít.

Európában 67 desztinációt azonosított túlzott mértékű turizmussal érintett helyszíneként az Európai Parlament Közlekedési és Idegenforgalmi Bizottsága (TRAN) (Peeters et al., 2018). Ezek között szerepel egész ország (pl. Málta), több települést magában foglaló sziget (pl.

Mallorca), kisebb területű látványosság (pl. Stonehenge), azonban a célpontok legtöbbje jellemzően város vagy városközpont. Tanulmányukban számos olyan helyszínt azonosítottak, amelyek ki vannak téve a túlzott turizmus negatív hatásainak, ezeket kifejezetten „overtourism desztinációkként” definiálták. Fontos kiemelni, hogy a TRAN által készített kategorizálás különbséget tett városi; tengerparti és szigeti; örökségi; valamint vidéki helyszínek között. Azonban ez a besorolás nem diszjunktív felbontás, nem lehetséges az egyes települések egyértelmű kategorizálása oly módon, hogy a meghatározott csoportok közül mindegyik település csakis az egyikbe illjen bele. Több városi helyszínen rendelkezik kiemelt örökséggel, valamint a tengerparti helyszínek közül több vidéki helyszínen is egyben, így akár két kategóriába is sorolhatók lennének ezek az érintett desztinációk. Ezen okok miatt a statisztikai elemzés további része csak a városi területekre összpontosít. Általánosságban elmondható, hogy a túlturizmus mértékének vizsgálatakor a tanulmányok túlnyomó többsége ugyanezen okok miatt szintén a városi célpontokra összpontosított (Nilsson, 2020, Amore et al., 2020). Emellett Żemła (2020) kiemelte a városi turizmus növekvő népszerűségét és a 3E (education, experience, entertainment – oktatás, tapasztalás, szórakozás) turizmusra való áttérést. Hospers (2019) felvázolta a tömegturizmus európai városokra, különösen az olyan fővárosokra gyakorolt káros hatásait, mint Berlin, Koppenhága, Róma, Lisszabon, Prága és Amszterdam. Emellett a kisebb, virágzó turisztikai ágazattal rendelkező városok, köztük Firenze, Porto, Luzern, Salzburg, Palma de Mallorca és Dubrovnik is érintettek.

A kutatási fókusz európai helyszínekre szűkítésének oka között szerepel egyrészt az, hogy az európai városok esetében a túlzott turizmus problémája kiemelten relevánsnak tűnik a nemzetközi szakirodalom szerint, hiszen a kontinens jelentős turisztikai desztinációi hosszú ideje küzdenek a turizmus negatív hatásaival. Másrészt az adatelérhetőség és az összehasonlíthatóság szempontjából az európai kontextus egységesebb keretet biztosít, amely lehetőséget nyújt a jelenség mélyebb elemzésére. Mindezek mellett a bemutatott globális elemzés eredményei is alátámasztják az európai települések hangsúlyos helyzetét.

Továbbá fontos megjegyezni, hogy a kutatás következetessége érdekében kizárólag azokat az európai úti célokat vettem figyelembe, amelyeket a TRAN szakértői túlturisztikai helyszínnak minősítettek.

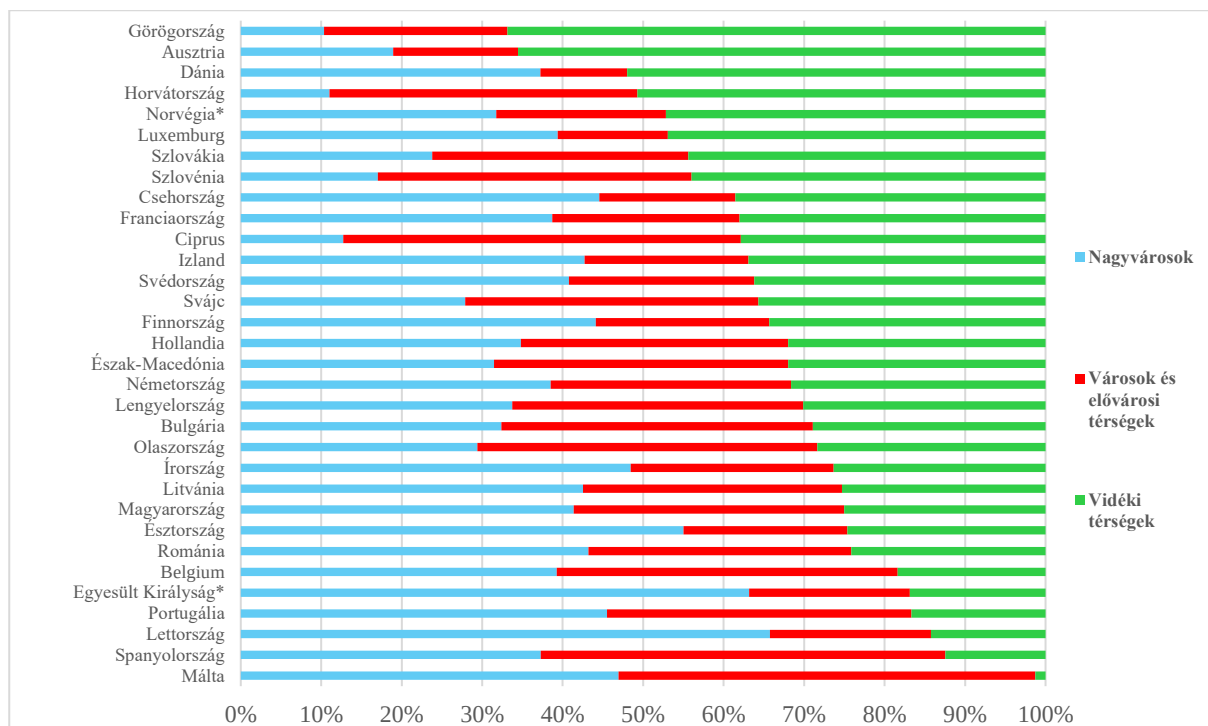
Az elmúlt években az Eurostat LAU (2024) közzétett adatokat, amelyek a szálláshelyen eltöltött vendégéjszakák számát a helyszínen urbanizációs foka szerint osztályozza. A helyi közigazgatási egységeket (LAU – local administrative units) három osztályba sorolják az urbanizáció foka szerint: nagyvárosok (vagy sűrűn lakott térségek), városok és elővárosi térségek (vagy közepesen sűrűn lakott térségek) és vidéki térségek (vagy ritkán lakott térségek). A városi

térségek kifejezés a nagyvárosokat, valamint a városokat és elővárosokat együttesen foglalja magában (sűrűn lakott térségek és közepesen sűrűn lakott térségek).

A COVID-19 előtti utolsó év turisztikai adataira összpontosítva (35. ábra) látható, hogy a nagyvárosi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák legnagyobb aránya Lettorszáiban (65,7%), az Egyesült Királyságban (63,2% 2016-ban) és Észtországban (55,0%) volt mérhető. A városi és elővárosi turisztikai célpontok Máltán (51,8%), Spanyolországban (50,3%) és Cipruson (49,4%) voltak a legnépszerűbbek a vizsgált évben. A legtöbb vidéki éjszakát Görögországban (66,8%), Ausztriában (65,6%) és Dániában (52,0%) töltötték el. Bár Málta területét tekintve meglehetősen kis ország, figyelemre méltó, hogy a máltai vendégéjszakák 98,7%-a városi (nagyvárosi, valamint a városi és elővárosi együttesen) célpontokon realizálódott. Spanyolország, amely Európa egyik legnagyobb területű országa, 87,5%-kal a második helyen áll a városi (nagyvárosi, valamint a városi és elővárosi együttesen) vendégéjszakák tekintetében.

Mindez rámutat annak fontosságára, hogy a turisták milyen településtípust választanak nyaralási célpontként. Bár a vidéki helyszínek is népszerűek az utazók körében, a nyilvánosan hozzáférhető adatbázisokban kevés statisztika áll rendelkezésre. Ez az esetek többségében arra készteti a kutatókat, hogy vizsgálatukat azokra a településekre összpontosítsák, amelyekről rendelkezésre álltak adatok.

Megfigyelhető, hogy a korábban országspecifikusan bemutatott adatok (19., 21., 23. ábrák) és a 35. ábra információi nem fedik egymást. Míg a 19., 21. és 23. ábrák az Eurostat statisztikai adatai alapján az Európai Unióban élők turisztikai utazásainak számát mutatják, addig a 35. ábra a kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák számát hivatott vizsgálni. Az eltérések oka a vizsgált mutatószámok különbségében keresendő (utazások száma és vendégéjszakák száma).

35. ábra: A szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák aránya az európai országok urbanizáció foka szerint 2019-ben

* nem tagja az Európai Uniónak

Forrás: saját szerkesztés (2025) Eurostat LAU (2024) alapján

3.3.2. Alkalmazott módszertan és vizsgált mutatók

A közelmúltban két tanulmány is készült a túlturizmus témakörében, a többszemponútú döntési modell, vagyis az MCDM módszertant alkalmazva (Garcia Mestanza – Bakhat, 2021 és 2022). Első tanulmányukban Garcia Mestanza és Bakhat (2021) Malaga tartomány 8 településének rangsorolására és egy kritériumrendszer létrehozására összpontosított a módszer segítségével. Beazonosították COVID19 előtti időszakában az túlzott mértékű turizmus által leginkább érintett települést a tartományban, valamint a járványhelyzet által okozott változásokat a turizmusban. A második tanulmányukban Garcia Mestanza és Bakhat (2022) a 2010 és 2018 közötti adatok széles skáláját használta fel Spanyolország teljesítményének rangsorolásához. Mohammad Mahmoudi et al. (2017) a SAW, TOPSIS és ELECTRE módszerek alkalmazásával vizsgálta a nemzetközi turisták vásárlási magatartását Iránban. Ezek a tanulmányok különböző módszertani technikákat és a rangsorolás integrált megközelítését alkalmazták. Jelen kutatás azonban több szempontból is eltér a korábbiaktól: többek között a rangsor aggregáció alkalmazása, a pandémiát megelőző és követő időszakot felölelő hosszabb időkeret, valamint a nagyobb számú helyszín bevonása révén.

A túlturizmus és a fenntartható turizmus között fennálló kapcsolatot más szerzők is vizsgálták, akik a jelenség méréséhez indikátorokat is javasoltak. A mutatószámok célja, hogy segítsék a városokban a túlturizmus jeleinek és következményeinek azonosítását. Az indikátorok közé tartozik például a látogatók száma, a turisztikai attrakciók környékén tapasztalható zsúfoltság, a helyi lakosság elégedettsége, az ingatlanárak növekedése, a helyi infrastruktúra terhelése, a szezonális jelleg és mértéke, a turizmus hozzájárulása a GDP-hez, a légi közlekedés intenzitása és az Airbnb szolgáltatás növekedési üteme (De la Calle-Vaquero et al., 2020).

Żemła (2024) egy szisztematikus irodalmi áttekintésben hasonlóságokat azonosított a túlturizmus kihívásai között több összefüggésben is, ugyanakkor megjegyezte, hogy ezek a kihívások különösen a történelmi jelentőségű városokat érintik. Az európai történelmileg jelentős városokban felmerülő problémák eltérnek azoktól, amelyekkel más európai városi desztinációk (pl.: a metropoliszok) szembesülnek. A tanulmány szerzői által bemutatott objektív mutatók azonban nem veszik teljes mértékben figyelembe azt a tényt, hogy a nagyvárosi helyszínek, világvárosok (pl. London, Párizs) jobban fel vannak készülve a tömegturizmus kezelésére, mint más városi célpontok. Az elsődleges tényező a meglévő infrastruktúra nagyságrendje és a városi közlekedési rendszer fejlettségi foka (Stanchev, 2017). Ezen túlmenően a fenntarthatóság előmozdítását nemcsak a turisták számára kell elérhetővé tenni, hiszen az a helyi lakosság számára is előnyös lehet. Az egyik ilyen előny a fenntartható közlekedési formák előmozdítása (Torres-Delgado et al., 2023).

Azt is fontos megemlíteni, hogy a túlzott látogatottságot nem lehet kizárólag csak objektív mutatókkal mérni. Ahhoz, hogy komplex képet kapjunk, fontos figyelembe venni a túlszűfolttség érzékelésének és a turizmus teherbíró képességének jelentőségét is. Az eredetileg a vadon élő állatokkal való gazdálkodás területén kidolgozott teherbíró képesség fogalmát a turizmus kontextusában történő felhasználásra is adaptálták. Ez azt feltételezi, hogy vannak határai annak a látogatószámnak, amelyet egy desztináció negatív társadalmi és környezeti hatások elszenvedése nélkül el tud viselni. McCool és Lime (2001) szerint a jelenleg használatos számszerűen kifejezett teherbíró képesség túlzottan leegyszerűsítő, és nem veszi figyelembe a turizmus hatásait meghatározó sokrétű és dinamikus tényezőket. Egy nemrégiben készült tanulmányban Tokarchuk és szerzőtársai (2022) egy innovatív mérőszámot dolgoztak ki, amely a pozitív és negatív hangulatindexeken alapul (hangulatelemzés), kifejezetten a városi területek esetében. Emellett Neuts és Nijkamp (2012) a zsúfoltság érzékelését vizsgáló tanulmánya kimutatta, hogy bár az emberek a zsúfoltság magasabb szintjét jellemzően kevésbé tartják elfogadhatónak, a zsúfoltság érzékelése az egyéni preferenciáktól függően jelentősen

változik. A mérés nehézségei ellenére a turisztikai teherbíró képesség hasznos eszköz a fogadóterületek helyzetének jobb megértéséhez (O'Reilly, 1986).

2021-es tanulmányukban Kainthola és Chowdhary kvalitatív megközelítést alkalmaztak, hogy a COVID-19 vírus által okozott globális világjárvány összefüggésében vizsgálják a turisták zsúfoltsággal kapcsolatos megítélését. A kutatási eredmények azt mutatták, hogy egyes városokban és desztinációkban közvetlenül a járványt követő időszakban a turistaérkezések számottevő növekedése volt tapasztalható. Egyértelműen a kevésbé forgalmas, vidéki és természetközeli helyszíneket részesítették előnyben az utazók a városi helyszínekkel szemben. Ez a jelenség a korábban kevésbé látogatott helyek népszerűségének növekedéséhez vezetett a járvány utáni utazási preferenciák megváltozása miatt.

Pasquinelli és társai (2021) szintén a városi túlturizmus jelenségét igyekeztek vizsgálni, különös tekintettel az olasz városokra. A tanulmányban megállapítást nyert, hogy a pandémiát követő időszakban néhány kevésbé ismert olasz város és régió a turisztikai érdeklődés jelentős növekedésére tett szert. Míg más tanulmányok a COVID-19 világjárvány kitörését követően a városlátogatási szokásokban bekövetkező lehetséges változást jelezték, e tanulmányok többsége kvalitatív kutatási módszereket alkalmazott, és csak csekély számú tanulmányban alkalmaztak több települést érintő kvantitatív adatelemzést.

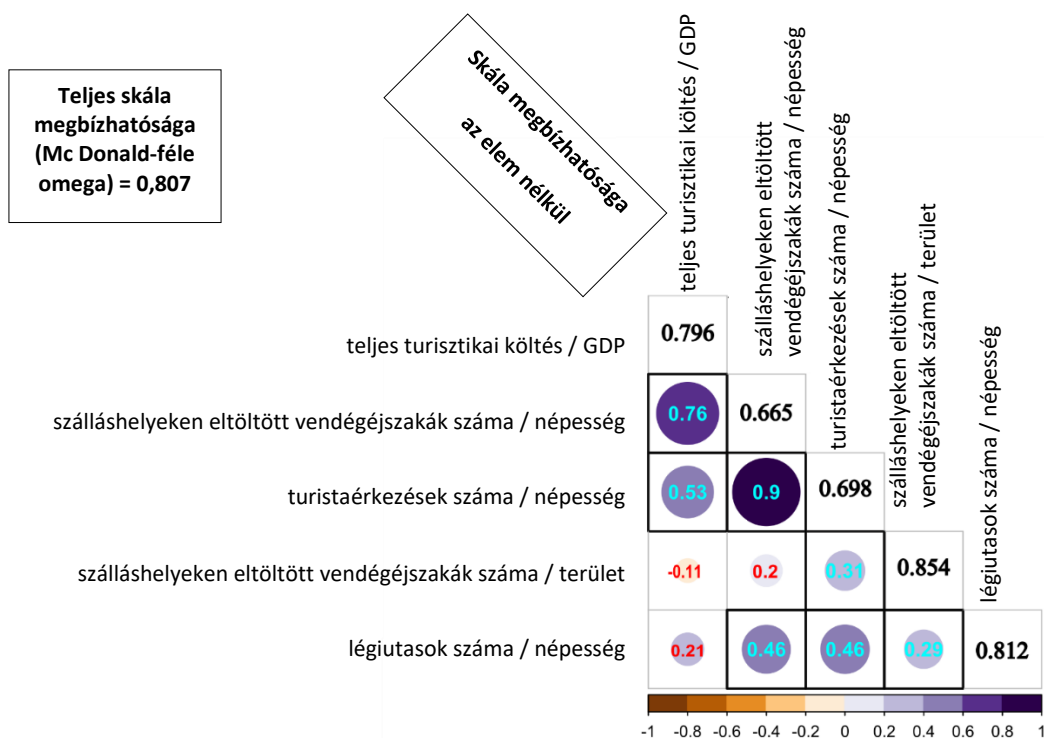
A COVID-19 világjárvány hatását tovább fokozza az éghajlatváltozás. Az emelkedő hőmérséklet, a megváltozott csapadékviszonyok és a szélsőséges időjárási események számának növekedése kedvezőtlenül érinti a turistákat. A kínálat szempontjából az éghajlatváltozás jelentős kihívást jelent a turisztikai ágazat számára, míg a kereslet szempontjából a változó éghajlati viszonyok befolyással vannak a turisták úti cél választására (Tanriseve et al., 2024). Az éghajlatváltozás jelensége következtében eltolódott azon helyek földrajzi köre, amelyek a turisták nagyfokú érdeklődése miatt potenciálisan túraturisztikai célponttá válhatnak.

3.3.3. Kutatási eredmények

Első lépésként a skála belső megbízhatóságának ellenőrzése és a rangsorolásban használt mutatók közötti korrelációs struktúra felderítése zajlott. Ennek segítségével kiderült, hogy a kapott eredmények megbízhatóak-e, a használt indikátorok összhangban vannak-e egymással, vagyis a skála belső megbízhatósága megfelelő-e. Így ellenőrizhető, hogy a rangsorolás eredménye következetes és értelmezhető. A rangsorolásban használt turisztikai indikátorok közötti korrelációs struktúra elemzése lehetőséget biztosított arra, hogy kiderüljön mely

indikátorok mérhetik ugyanazt a jelenséget. Azon indikátorok, melyek esetében felmerült, hogy korrelálnak egymással, elhagyásra kerültek, s a vizsgálatba nem kerültek be.

A 36. ábra a véglegesen használatra kerülő indikátorokra vonatkozó páronkénti Pearson-féle korrelációs együtthatókat és az úgynevezett McDonald-féle omegát szemlélteti.

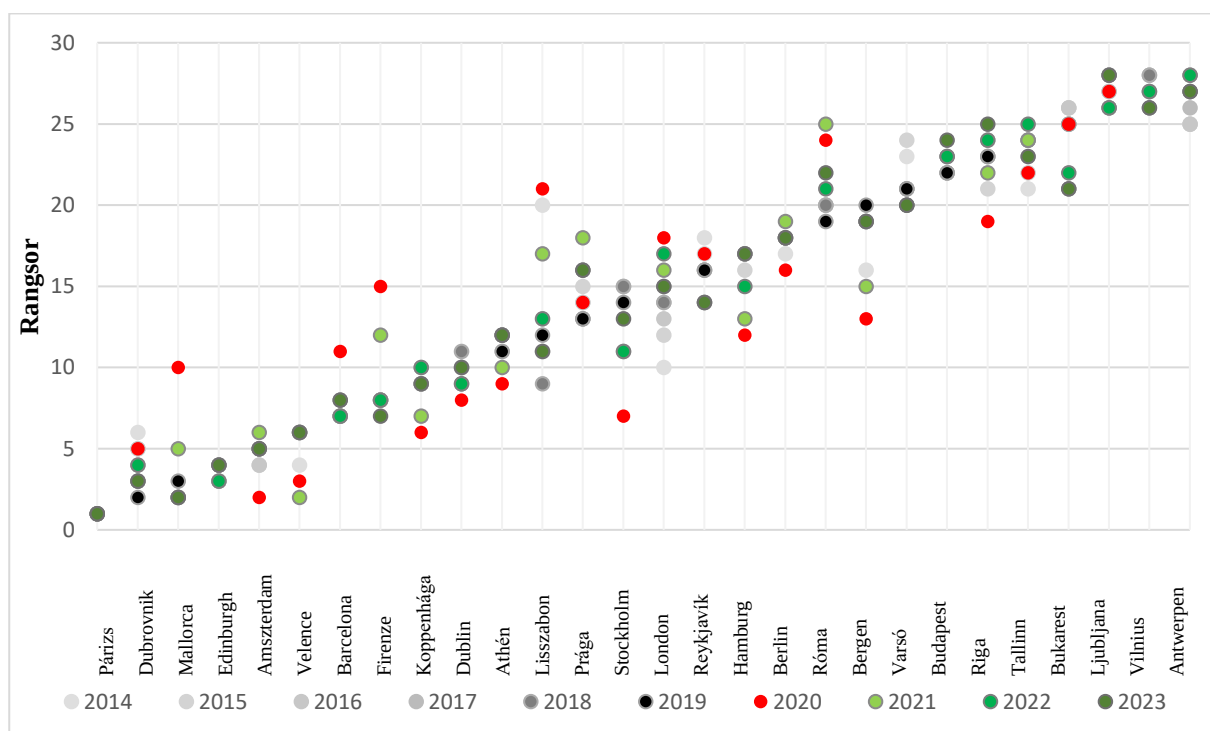
36. ábra: A vizsgált mutatók megbízhatósági skálája és korrelációs szerkezete

Forrás: saját szerkesztés (2024)

A McDonald-féle omega a skála megbízhatóságának mérésére szolgál, megmutatja, hogy a kiválasztott indikátorok mennyire koherensek és milyen jól magyarázzák a közös latens tényezőt (Kocsel, 2019). Az eredmények alapján a skála általános megbízhatósága kitűnő, mivel az omega értéke 0,807. Ez azt jelzi, hogy az elemzéshez kiválasztott mutatók ugyanazt a latens szerkezetet, a túlturizmust mérik. A két legbefolyásolóbb elem a fizetős szálláshelyeken eltöltött éjszakák lakosságra vetített száma és a turistaérkezések száma lakosonként, mivel a megbízhatóság az említett tételek egyenkénti törlése után 0,665-re, illetve 0,698-ra csökkent. Emellett a legnagyobb korreláció e két tényező között lelhető fel, mivel a korrelációs együttható 0,899 ($p < 0,001$). Valamennyi korrelációs együttható 1%-os szinten szignifikáns, kivéve a -0,11-es értéket ($p = 0,065$) a teljes turisztikai költség GDP-re vetítve és a fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma területre vetítve között. A teljes turisztikai kiadások GDP-hez

viszonyított értéke mutató szintén erősen korrelál a fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák számával ($r=0,762$; $p<0,001$) és a turistaérkezések számával ($r=0,526$; $p<0,001$). A légiutasok száma a lakosságra vetítve mérsékelten korrelál a turistaérkezések számával ($r=0,464$; $p<0,001$) és a teljes turisztikai kiadások GDP-hez viszonyított értékével ($r=0,456$; $p<0,001$).

A 2014 és 2023 közötti időszakra vonatkozóan a 28 túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínt a bemutatott mutatókat vizsgálva VIKOR, MMOORA és TOPSIS módszerek alkalmazásával lettek rangsorolva az egyes évekre vonatkozóan. A konszenzus-alapú rangsor ezután a Cross-Entropy optimalizálással készült az egyes évekre vonatkozóan (37. ábra).

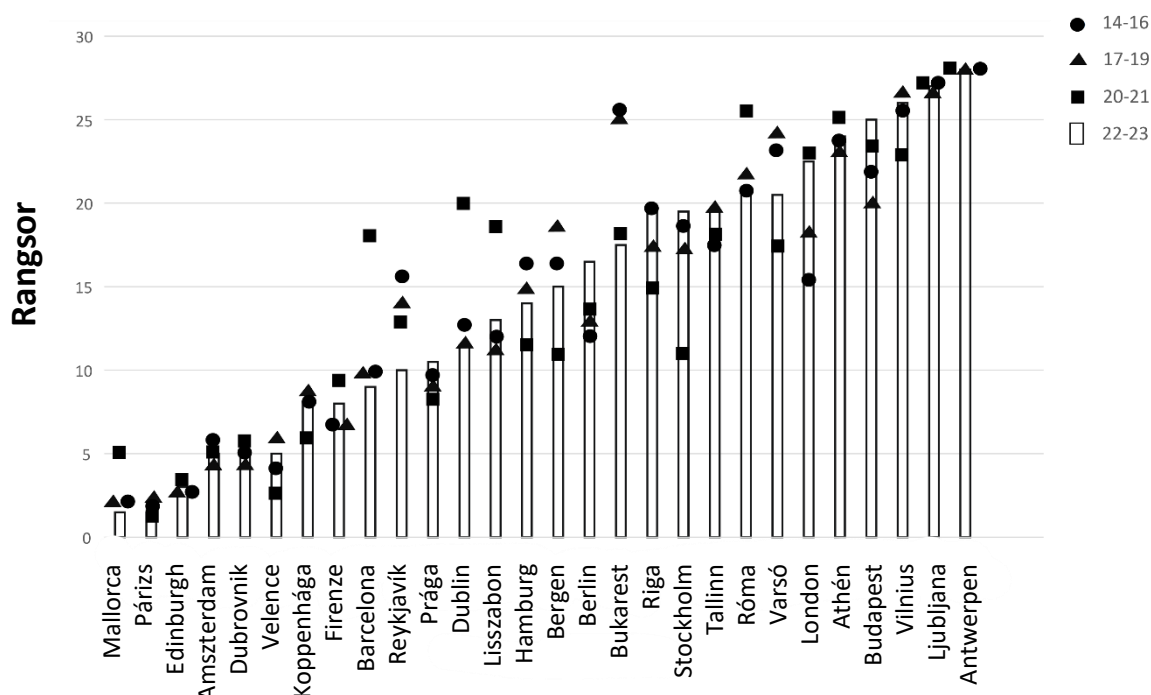

37. ábra: Az túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínek rangsorolása a túlturizmus erőssége szerint évenként (2014-2023)

Forrás: saját szerkesztés (2025)

Az ábrázolást nehezítette az olyan esetek vizuális megjelenítése, melyeknél a desztináció több évben is ugyanazt a helyet foglalta el a rangsorban, például Párizs, mely végig a legelső volt. Mivel felfedezhető volt a rangsorokban a COVID-19 időszak előtti stabilitás, majd a világjárvány hatása, s az azt követő helyreállítás okozta változás, érdemesnek véltem az eseményeket figyelembe véve időszakokra bontani a vizsgált periódust. A rangsorok átlagolva lettek, majd a 2014 és 2023 közötti évek négy különböző időszakra lettek felosztva (38. ábra).

A COVID-19 előtti időszakra így két periódust különítettem el (2014-2016 és 2017-2019), majd a járványt felölölő éveket (2020-2021), végül a helyreállítás, regeneráció időszakát (2022-2023).

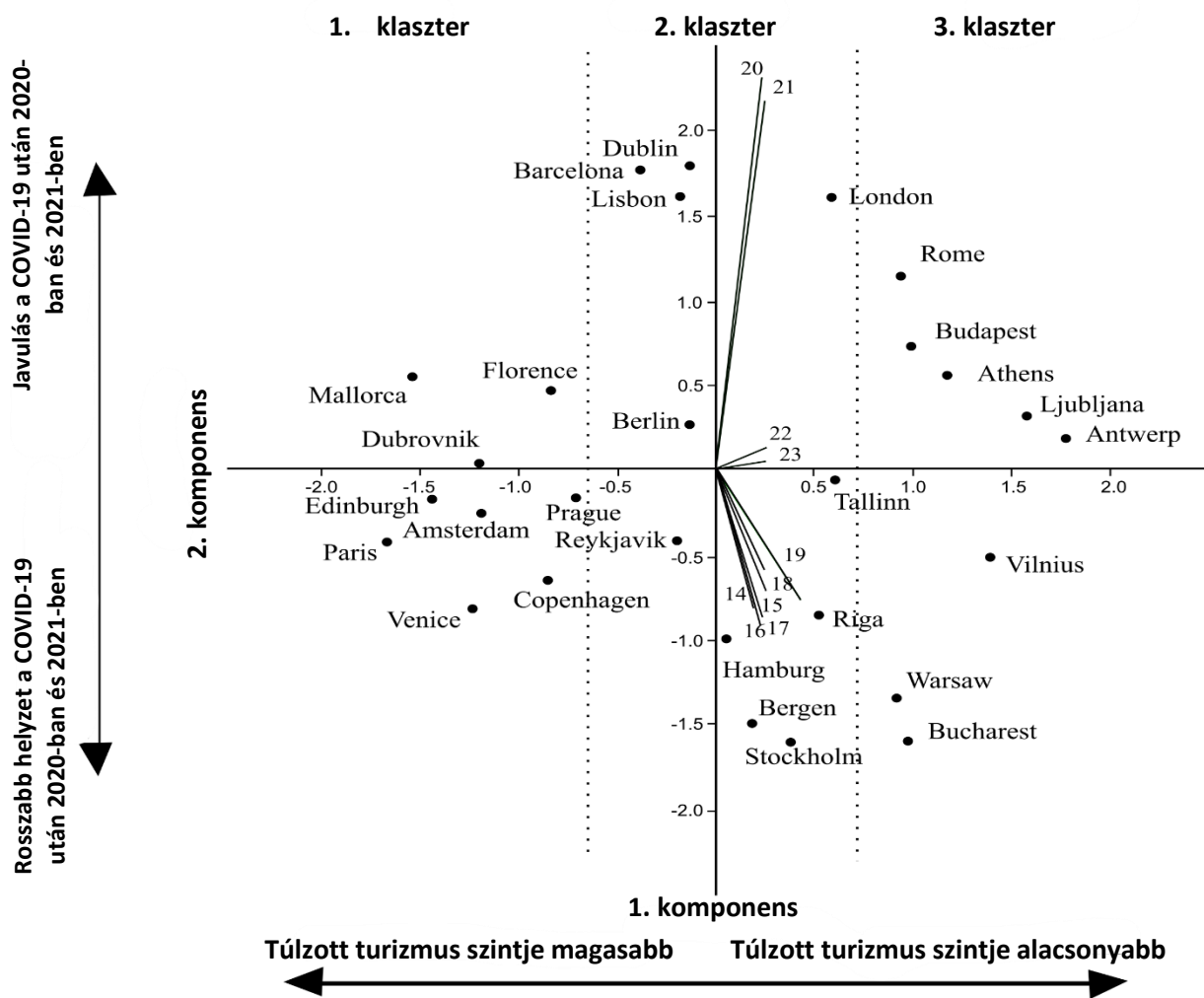

38. ábra: Az túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínek rangsorolása a túlturizmus erőssége szerint időszakonként (2014-2023)

Forrás: saját szerkesztés (2024)

A vízszintes tengelyen a földrajzi egységek szerepelnek, míg a függőleges tengelyen a rangsorban betöltött pozícióik láthatók. A helyszínek balról jobbra haladva a 2022-23-as időszakban elért átlagos rangsoruk szerint lettek sorba rendezve. A rangsor alacsonyabb értékei a túlturizmus magasabb szintjére utalnak, a magasabb értékek pedig a túlturizmus kisebb szintjét jelzik. A legjobban túlturistásodott helyek közül Amszterdam, Antwerpen, Dubrovnik, Edinburgh, Ljubljana, Párizs és Prága rangsorolása az egyes időszakok során stabilnak bizonyult. Bergen, Bukarest, Koppenhága, Hamburg, Riga, Stockholm, Velence, Vilnius, és Varsó a 2020-21-es időszakban ingadozást mutatott, és magasabb helyezést ért el a rangsorban, tehát a túlturizmus mértéke növekedett ezeken a helyszíneken. Barcelona, Dublin, Firenze, Lisszabon, Mallorca szintén nagyobb ingadozást mutatott a 2020-21-es időszakban, és alacsonyabb helyezést ért el, tehát a vizsgált mutatók értelmében a túlturizmus mértéke a többi településhez mérten csökkent. A legnagyobb elmozdulások a rangsorban Barcelona, Bukarest és Lisszabon esetében voltak megfigyelhetők, amelyek 2020-21-ben jelentősen hátrább kerültek a rangsorban, míg Riga, Stockholm és Vilnius 2020 és 2021 között előrébb került. A

leglátogatottabb helyszínek Mallorca, Párizs, Edinburgh, Amszterdam, Dubrovnik és Velence voltak. Fellelhetők olyan városok, amelyek mindegyik periódusban előrébb kerültek a rangsorban, ami arra utal, hogy náluk folyamatosan növekedett a túlturizmus mértéke az idő múlásával (pl.: Bukarest, Reykjavík), valamint azonosíthatók olyan városok is, melyek folyamatosan hátrébb kerültek a listában, tehát a vizsgált mutatók alapján a túlturizmus mértéke csökkent a többi helyszínhez viszonyítva (pl.: Berlin). Az ingadozásoktól eltekintve az észak-európai városok, mint Riga, Stockholm, Tallinn és Vilnius a kevésbé túlturistásodott helyszínek közé tartoztak, melyet a 39. ábra biplot grafikonja is megerősít.

39. ábra: PCA biplot grafikon a túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínek rangsorolásáról (2014-2023)

Forrás: saját szerkesztés (2024)

A 39. ábra grafikusán mutatja be a rangsorok évről évre történő változását, valamint a vizsgált helyszínek csoportjait. A PCA alapvető teljesítménymutatóit tekintve az elemzés megfelelőnek

bizonyult, és az adatok alkalmasak az elemzésre, mivel a 0,89-es KMO-index (Kaiser-Meyer-Olkin-kritérium) nagyon jó értéket mutat, és a Bartlett-teszt is szignifikáns ($\chi^2 = 840$; $p < 0,001$) (Csallner, 2015).

A két főkomponens (PC) által megmagyarázott variancia 98%-os volt (nagyobb, mint az előírt 70%), és az első főkomponens volt a legjelentősebb, mivel a megmagyarázott variancia több mint 50%-ához járult hozzá. A vektorok az egyes évek és az adott PC kapcsolatát mutatják. A vektor hossza jelzi az egyes komponensek és az egyes évek közötti korreláció erősségét. A vektor iránya a korreláció előjelét mutatja.

A 2. komponens elsősorban a 2020-as és 2021-es éveket választotta el a COVID-19 válság előtti (2015 és 2019 közötti) időszaktól. A felső régióban azok a helyszínek szerepelnek, amelyek közvetlenül a COVID-19 után javulást mutattak (a rangsorban való javulás) a túlturizmusban. A lista alján azok a helyszínek helyezkedtek el, amelyek a COVID-19 után még inkább túlturistasodtak, tehát jobb helyezést értek el a rangsorban.

Az 1. komponens főként 2014, 2022 és 2023 évekre vonatkozik. Az 1. komponens jobb oldalán voltak a kevésbé túlturistasodott helyszínek, míg a tengely bal oldalán a túlturizmus által jobban érintett helyszínek. A vízszintes tengelyhez közelebb eső helyszínek stabilabb helyezéssel rendelkeztek, például Dubrovnik, Edinburg, Reykjavik és Tallinn.

Bár a klaszterelemzés egy másik statisztikai eljárás, a PCA az adatok klaszterstruktúráit is megragadhatta. Az 1., 2. és 3. klaszterek a túlturizmus magas, közepes vagy alacsony szintű csoportjaiként értelmezhetők. A K-means klaszterezési algoritmus került alkalmazásra a végleges klaszterstruktúra kialakításához, amely a hierarchikus klaszterezéshez (0,445) képest magasabb Silhouette-indexet (0,519) mutatott.

A 11. táblázat a klaszterprofilokat és a mutatók átlagait mutatja be a vizsgált időszakokban.

11. táblázat: A klaszterek jellemzése a kutatásba bevont mutatók szerint az egyes időszakokra vonatkozóan

Klaszter	Indikátor	Mértékegység	2014-2023 évek átlaga	Időszak			
				2014-2016	2017-2019	2020-2021	2022-2023
1. klaszter	légi utasok/lakosság	utasok száma/helyi lakosok száma	20.86	25.38	30.56	9.91	10.47
	fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/terület	VÉJ/1000 m ²	101.00	99.08	119.22	55.15	122.41
	fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/lakosság	VÉJ/helyi lakosok száma	22.88	23.76	27.69	10.76	26.44
	turistaérkezések/lakosság	érkezések száma/ helyi lakosok száma	6.63	6.81	8.15	3.07	7.61
	összes turisztikai költség/GDP	1000 USD/GDP	119.32	130.89	139.38	54.97	136.23
	rövid távú szálláshelyek online platformokon keresztül*	VÉJ (millió)	4.26	-	5.52	1.84	5.43
2. klaszter	légi utasok/lakosság	utasok száma/helyi lakosok száma	7.53	9.53	10.91	3.46	3.50
	fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/terület	VÉJ/1000 m ²	60.43	64.69	74.04	22.39	71.67
	fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/lakosság	VÉJ/helyi lakosok száma	6.71	7.23	8.13	2.96	7.55
	turistaérkezések/lakosság	érkezések száma/ helyi lakosok száma	2.89	3.10	3.50	1.33	3.26
	összes turisztikai költség/GDP	1000 USD/GDP	48.79	53.10	53.44	26.23	57.89
	rövid távú szálláshelyek online platformokon keresztül*	VÉJ (millió)	2.58	-	3.45	1.21	3.06
3. klaszter	légi utasok/lakosság	utasok száma/helyi lakosok száma	4.51	5.14	6.76	2.31	2.40
	fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/terület	VÉJ/1000 m ²	27.35	27.52	33.27	12.07	33.51
	fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/lakosság	VÉJ/helyi lakosok száma	3.17	3.15	3.89	1.41	3.89
	turistaérkezések/lakosság	érkezések száma/ helyi lakosok száma	1.57	1.59	1.94	0.70	1.86
	összes turisztikai költség/GDP	1000 USD/GDP	48.65	48.40	54.16	27.69	61.71
	rövid távú szálláshelyek online platformokon keresztül*	VÉJ (millió)	2.04	-	2.56	0.88	2.68

* Megjegyzés: a rövid távú tartózkodásra vonatkozó adatok forrása az Eurostat, és 2018-2023 között állt rendelkezésre. Kompatibilitási problémák miatt azonban csak kiegészítő célt szolgálnak, és nem kerültek felhasználásra a rangsorolásban, mivel Dubrovnik, Edinburgh, Mallorca és London esetében nem elérhetőek.

Forrás: saját szerkesztés (2024)

A városi turizmus növekedésének egyik oka a COVID-19 járvány kitörése előtt az Airbnb és más online szállásfoglalási platformok megjelenése volt. Az Airbnb-kapacitás egyes európai kulturális városokban igen magas (Christensen, 2020), ezért az összehasonlítás érdekében egy további tényező, az online szállásfoglalási platformokon (pl. Airbnb) keresztül történő rövid távú szállásadás is figyelembe lett véve. Ez a mutató csak a 2018 és 2023 közötti időszakra

terjedt ki, és a 28 vizsgált helyszín közül csak 24-re volt elérhető az adat. Bár további információkkal szolgált, nem került felhasználásra a rangsorolásban, mivel négy kulcsfontosságú helyszín (Dubrovnik, Edinburgh, Mallorca és London) esetében nem állt rendelkezésre az adatsor, azonban ezen helyszínek eltávolítása a rangsorból nem lett volna célravezető. Az index ugyanakkor némileg korrelált a helyszínek rangsorával, mivel a Pearson-féle korrelációs együttható -0,306 volt ($p < 0,001$). Ez arra utal, hogy minél magasabb a rövid távú szállásokon eltöltött éjszakák száma egy adott helyen, annál valószínűbb, hogy az adott helyszín a túlturizmussal erősen érintett.

Az ANOVA-teszt eredménye szerint a klaszterek szignifikáns különbségeket mutatnak a lakosságszámra vetített turistaérkezések mutatóban, az F-statisztika 137,19 volt ($p < 0,001$). Ezenkívül a fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák helyi lakosokra vetített száma mutató a második legmeghatározóbb változónak bizonyult 130,55 F-statisztikával ($p < 0,001$), amelyet a légi utasok helyi lakosokra vetített száma követett 57,15 F-statisztikával ($p < 0,001$). Az eredmények alapján tehát megállapítható, hogy a legerősebb korreláció a túlturizmussal a lakosságszámra vetített fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák számában figyelhető meg, ezt követi a lakosságszámra vetített turistaérkezések száma, a harmadik legszignifikánsabb mutató pedig a légi utasok helyi lakosokra jutó száma. Az is megfigyelhető, hogy a túlturizmus mértékétől függetlenül valamennyi mutató 2020 és 2021 között csökkent, majd 2022 és 2023 között visszanyerte vagy meghaladta értékét a világjárvány előtti időszakhoz képest.

A 12. táblázat a randomizációs tesztek segítségével végzett rangsor-aggregáció eredményeit mutatja be. A randomizációs teszt során 1000 véletlenszerű rangsor generálódott, majd az aggregált (optimális) rangsorok közötti abszolút eltérések összege (Sum of Absolute Difference – SAD) került kiszámításra az egyes módszerek esetében a teljes vizsgálati időszakra. Ezen értékek átlaga és szórása is kiszámításra került, valamint annak a valószínűsége, hogy egy bizonyos SAD-értéket vagy annál kisebbet kapunk. Ha a p értéke nagyon alacsony, az azt jelzi, hogy az SAD-értéket nem lehetett véletlenül elérni, és hogy az meglehetősen alacsony volt, és nem különbözött jelentősen az optimális rangsorolástól.

12. táblázat: A rangsorolás abszolút eltérések összegének (SAD) értékei és a randomizációs teszt eredményei (2014-2023)

Év	SAD értékek az egyes módszereknél				Randomizációs teszt eredménye				
	VIKOR	MMOORA	TOPSIS	Összeg	Átlag	Szórás	p-érték		
							VIKOR	MMOORA	TOPSIS
2014	180**	144***	174**	498	260,6	30,0	0,003	0,001	0,002
2015	208*	156***	210*	574	261,5	31,7	0,045	0,001	0,049
2016	262	186*	202*	650	262,1	32,5	0,482	0,014	0,038
2017	210*	248	230	668	261,1	31,5	0,045	0,337	0,153
2018	246	194*	226	666	262,6	32,1	0,279	0,019	0,115
2019	228	236	222	686	260,6	30,4	0,139	0,210	0,102
2020	228	150***	200*	578	259,8	31,2	0,155	0,001	0,028
2021	246	150***	200*	596	261,7	32,6	0,306	0,001	0,033
2022	250	126***	146***	522	262,4	32,1	0,344	0,001	0,001
2023	268	214'	206*	688	260,1	31,2	0,584	0,074	0,044
Összeg	2326	1804	2016						

Megjegyzés: $p < 0,10$; *: $p < 0,05$; **: $p < 0,01$; ***: $p < 0,001$

Forrás: saját szerkesztés (2024)

A 12. táblázat a SAD értékeket és a randomizációs teszt eredményeit mutatja három különböző módszer (VIKOR, MMOORA, TOPSIS) esetében az egyes években 2014 és 2023 között. A SAD érték azt mutatja meg, hogy az adott módszer rangsora mennyire tér el az aggregált rangsortól. Minél alacsonyabb a SAD érték, annál közelebb van az adott módszer eredménye az összesített rangsorhoz. A MMOORA módszer SAD értékei általában alacsonyabbak, mint a VIKOR és TOPSIS esetében, ami azt jelzi, hogy a MMOORA stabilabb és közelebb áll az aggregált rangsorhoz. Az összeg sorban a SAD értékek módszerenkénti összege látható az összes vizsgált évre. Ez arra utal, hogy melyik módszer milyen mértékben tért el az aggregált értékektől az egész időszak alatt. A MMOORA (1804) összege a legalacsonyabb, tehát a legstabilabb, míg a VIKOR (2326) esetében tapasztalható a legtöbb eltérés.

A táblázat következő oszlopában az egyes években az SAD értékek randomizációs tesztből származó átlagát és szórását látjuk. A teszt átlagértéke körülbelül 261 volt, 32-es szórással. Ezek az értékek referenciaként szolgálnak, hogy összehasonlítsuk, mennyire tér el az adott módszer eredménye a véletlenszerű értékektől.

A táblázat jobb oldalán feltüntetett p-értékek azt mutatják, hogy az adott módszer rangsora szignifikánsan különbözik-e a véletlenszerű értékektől ($p < 0,10$: gyengén szignifikáns; $p < 0,05$: szignifikáns; $p < 0,01$: erősen szignifikáns). Ha egy módszer SAD értéke szignifikánsan kisebb, mint a randomizált értékek átlaga, akkor az adott módszer megbízható és stabil. A MMOORA módszer alacsony SAD értékei és a szignifikánsan eltérő p-értékek azt mutatják, hogy ez a módszer a vizsgált évek többségében jobban képes volt az aggregált rangsort modellezni, mint a másik két módszer.

Az időszakok és p-értékek tekintetében az elemzés azt mutatja, hogy a COVID-19 világjárvány kezdetén a rangsorok statisztikailag nem tértek el jelentősen a véletlenszerű rangsoroktól, mely szerint ebben az időszakban a rangsorokban nagyobb bizonytalanság volt megfigyelhető. Ennek oka lehet az, hogy a világjárvány első időszakában az adatokat nagyobb ingadozások és kiszámíthatatlanság jellemezte (például az országonként eltérő korlátozások és intézkedések miatt), így a módszerek kevésbé mutattak stabil eredményeket.

A kutatás eredményei nagyrészt összhangban vannak más szerzők (pl.: Amore et al., 2020) eredményeivel, eltekintve néhány kivételtől, melyek valószínűsíthetően az eltérő módszertanok alkalmazásának és a különböző időszakok elemzésének tulajdoníthatók. A kutatás során alkalmazott mutatók azonban nem nyújthatnak megfelelő mérőszámot arra vonatkozóan, hogy az adott desztináció mennyire került az túlzott mértékű turizmus kapcsán a média figyelmének középpontjába. Ez jelentős mértékben függ az fogadó közösség toleranciájától, kulturális háttérétől és az egyének megítélésétől, amelyeket ezek az objektív mutatók nem tudnak kellőképpen megragadni. Összességében, bár nem figyelhető meg egyértelmű elmozdulás a turisták figyelmét illetően Dél-Európáról Észak-Európára, észrevehető tendencia mutatkozik egyes tradicionálisan felkapott turisztikai desztinációkra nehezedő nyomás csökkenésében. Ezen megállapítások egybevágnak McClanahan (2022) eredményeivel, melyek szerint az északi városok népszerűségének növekedése figyelhető meg az éghajlatváltozásnak és a dél-európai országokban tapasztalható hőhullámoknak köszönhetően. A járvány után egyes célpontok esetében fokozódott a turizmusfóbia, miközben a kevésbé zsúfolt északi városok népszerűsége a turisták körében megnőtt (Frago 2021).

4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

4.1. Túlzott turizmus trendjei

A világ turizmusának trendjeit az elmúlt évtizedekben olyan globális hatással bíró események befolyásolták, mint a 2001-es Amerikai Egyesült Államokban történő terrortámadások, a 2008-ban kirobbant gazdasági világválság, vagy a 2020-ban világméretűvé váló COVID-19 járvány. A pandémia nemcsak az utazási korlátozásokkal és az egészségügyi intézkedésekkel formálta a turizmust, hanem hosszabb távon is befolyásolta a turisták viselkedését és a desztinációk fenntarthatóságát. A világijárvány mellett egy másik világméretű jelenségről is érdemes szót ejteni, mely a turizmus átalakulását vezérelte – ez a globalizáció. A globalizáció és digitalizáció térhódítása nyomán a turizmus területén is jelentek meg modern, innovatív megoldások. A túlzott mértékű turizmus negatív hatásainak taglalásakor az egyik ilyen úttörő eszköz – az Airbnb online szállásfoglalórendszer – használatának elterjedése az, amit mindenképpen szükséges kiemelni, hiszen az nagyban hozzájárult ahhoz, hogy egyes városok központi, belvárosi területei túlságosan felkapottá váljanak a turisták körében, miközben a helyi lakosok lakhatási nehézségekkel szembesülnek a városrészben. A helyi lakosság és a turisták közötti feszültségek fokozásában nagy szerepe van a turistaforgalom időbeli egyenlőtlenségének, mely a turisztikai szezonokban teljesedik ki. A turisztikai szezonálisitás a világ legtöbb országában meghatározó tényező. A legsúlyosabb esetekben a főszezonban tapasztalható túlterheltség (pl.: infrastruktúra) és tömeg a helyi közösségekre gyakorol komoly nyomást, mely rendszerint ellenállásban nyilvánul meg a fogadó közösség részéről. Az innovatív megoldások közé tartozik például a szezonnyújtó rendezvények szervezése vagy a szezonon kívül is látogatható attrakciók létesítése. A turisztikai szezon nyújtására kiválóan alkalmasak a kisebb-nagyobb zenei, képzőművészeti, gasztronómiai fesztiválok vagy olyan vonzerők, melyek egész évben látogathatók, például termálfürdők vagy témaparkok. Azok a desztinációk, melyek új attrakciók létesítését tervezik, gyakran választják az élményparkok, vidámparkok, tematikus parkok létrehozását, de hagyományteremtő rendezvények is képesek turisztikai motivációt jelenteni.

Butler (2001) összefoglalja, hogy a túlzott turizmus kezelésére vonatkozó konkrét javaslatok többnyire a probléma enyhítésére vonatkoztak egyes városokban vagy városokon belüli egyes helyszíneken, így a turistákat arra buzdították, hogy kevésbé zsúfolt időpontokban, szezonon kívül látogassanak el a kiválasztott desztinációba, és kevésbé zsúfolt helyszíneket vagy városokat keressenek fel. Ám ő úgy véli, hogy ezek a javasolt intézkedések hosszú távon, illetve globális vagy akár nemzeti szinten nem hoznak eredményt. Butler tanulmányában kifejti, hogy a szezonálisitás kezelésére irányuló erőfeszítések szerint az, hogy az emberek kevésbé zsúfolt

időszakokban érkeznek, nem csökkenti a csúcsidezőszakok látogatottságát, sőt, valójában növeli az általános keresletet és a látogatottságot. Butler következtetései jól alátámasztottnak tűnhetnek, hiszen ha a turisták egy része a csúcsidezőszak helyett azon kívül látogatja meg a népszerű desztinációkat, a legkeresettebb időszakban csökken a zsúfoltság, s ezzel együtt a túlturizmus más negatív hatásait is kevésbé lesznek érzékelhetők, ami teret enged más turistáknak arra, hogy a főszezonban keressék fel az adott helyszínt, mely újra a túlzottan nagy tömeget eredményezheti. Azonban érdemes figyelembe venni azokat a kutatásokat is, amelyek ennek ellenkezőjét erősítik, és a szezonon kívüli utazási döntéseket támogatják.

A turizmus időbeli eloszlásának kiegyensúlyozatlansága mellett a térbeli eloszlás egyenlőtlensége is túlturisztikai problémák forrása lehet. Megfigyelhető, hogy a turisztikai attrakciók jellemzően koncentráltan helyezkednek el a településeken belül (pl.: történelmi városközpontok, óvárosi részek), az egyes országokon belül, valamint a kontinensek területén is. A tengerparti célpontok és a városi desztinációk kiemelt szereplőnek tűnnek a túlzott turizmussal érintett desztinációk között.

A túlturizmus hatásainak mérséklése érdekében világszerte egyre több desztináció menedzsmentje és attrakció turisztikai felelőse vezetett be szabályozási intézkedéseket, például látogatószám korlátozásokat, turistákat megcélzó adókat vagy különleges korlátozásokat. Ezek célja főként a túlzott mértékű turizmus kontrollálása, a turizmus negatív hatásainak kordában tartása, és a fenntartható turizmus előmozdítása, s mindezek révén az egyensúly megteremtése a gazdasági érdekek, a helyi közösségek és a kulturális-történelmi örökség védelme között.

Figyelembe véve az elmúlt évtizedek turisztikai trendjeit hatékony eszköznek tűnik a turizmus területén alkalmazott digitális megoldások elterjedésének ösztönzése, úgy, mint az érintésmentes fizetés, online helyfoglalási rendszer és online belépőjegyvásárlási lehetőség biztosítása az attrakciók esetében, vagy a valós idejű látogatottsági monitoring rendszerek alkalmazása (pl.: Google Popular Times – Népszerű időszakok). Az ilyen okos turisztikai analitikai eszközök segíthetnek a túlzott turistaforgalom kezelésében a dinamikus árazás módszerének használatával is, mely algoritmus az aktuális és a – historikus adatokon vagy előrejelzéseken alapuló – várható kereslet nagyságának összehasonlításán alapszik. A dinamikus árképzés során tehát az ár a kereslet és a kínálat viszonya alapján – a piaci környezet és a fogyasztói magatartás változásait is figyelembe véve – rendszeres felülvizsgálat során dinamikusán változik (Danyi, 2020). Ez a gyakorlat az utasforgalom kiegyenlítése végett már többféle tömegközlekedési eszközre való helyjegyváltáskor alkalmazott, azonban a turizmus számos más területe nyújtana lehetőséget erre. A túlturizmussal leginkább érintett

városközpontok, tengerpartok és természeti látnivalók esetében is indokolt lehet az időjárási viszonyoktól, napszakoktól, turisztikai szezonaitól függő árképzés.

Érdemes lehet megfontolni a legnépszerűbb múzeumok és kulturális intézmények számára a nyitvatartási idő bővítését, az éjszakai látogatófogadás gyakorlatának bevezetését. A bejutás előtti hosszú várakozási idő megspórolása és a csúcsidőszakban rendszeresen jelentkező nagy tömeg elkerülése a dinamikus árazási módszerrel kombinálva a látogatói élmény javulását eredményezheti. Az éjszakai nyitva tartás további előnyei között említhető az új látogatócsoportok érdeklődésének felkeltése például a fiatalabb generáció számára szervezett különleges hangulatú tárlatvezetések révén. A nyitvatartási idő növelése esetén nagyobb arányú diák és egyetemista munkaerő vonható be a létesítmény működésébe (pl.: tárlatvezető, információs munkatárs, jegypénztáros), mely szakmai tapasztalatszerzési és nyelvtanulási lehetőséget biztosítana a tanulói jogviszonnyal rendelkező fiataloknak úgy, hogy a munkaidő nem érinti az oktatási tevékenység időszakát.

A turizmusban fellelhető térbeli és időbeli eloszlás egyenlőtlenségeinek enyhítése a túlturizmus negatív hatásainak csökkentése miatt indokoltá válik. Lehetséges megoldás a szezonális csökkentésre az egész évben látogatható attrakciók üzemeltetésének támogatása, vonzerőt biztosító programok és események szervezése a szezonon kívüli időszakban. Az attrakciók elhelyezkedéséből adódó hátrányok enyhítésére érdemes kevésbé ismert turisztikai helyszínek népszerűsítését erősíteni, valamint új turisztikai célpontokat létesíteni, promótálni.

Azokon a helyszíneken, ahol az emberi jelenlét túlzottan nagy károkat okoz, szükséges lehet a környezetvédelmi előírások szigorítására (pl.: a tengerparti régiók túlzott terhelésének csökkentésére), vagy látogatószám korlátozások bevezetése. Szintén eredményes lehet a turisztikai adók differenciálása a turisták körében népszerű és a kevésbé látogatott helyszíneken. A túllátogatott kulturális, történelmi, természeti attrakciók esetében egy hatékony stratégia lehet az árukapcsolás kevésbé ismert látványosságokkal.

A stratégia alkalmazása révén a túlszűfolt attrakciók részben tehermentesülhetnének azáltal, hogy a turisták a területen töltött időszak alatt ritkán látogatott helyszínekre is ellátogatnának, így azok nagyobb figyelmet kapnának. Ennek ösztönzése megvalósulhatna kedvezményes kombinált jegyek biztosításával (pl.: egy népszerű attrakció megtekintésére szóló belépőjegy mellé kedvezményes áron kevésbé látogatott létesítménybe szóló jegy értékesítése), ingyenes jegyekkel (pl.: egy népszerű helyszín felkeresésekor egy ingyenes jegy biztosítása egy kevésbé ismert helyre), tematikus csomagokkal (pl.: felkapott borászat és helyi kistermelői piac meglátogatása).

Hosszú távon a kreatív ötletek megvalósítása mellett elengedhetetlen a szabályozások, korlátozások bevezetése. Az olyan szabályozások, melyek a turisták viselkedésére fókuszálnak, egyre inkább szükségessé válnak. Ezek közül akadnak olyanok, melyek a látogatók biztonsága miatt lettek megfogalmazva (pl.: Cinque Terre területén a strandpapucsban való túrázás tilalma (Street, 2019)), de olyanok is, amelyek a helyi lakosság nyugalmanak biztosítása érdekében (pl.: éjszakai italozás tilalma) vagy pedig az örökség védelme miatt (pl.: drónhasználat korlátozása sérülékeny ökoszisztéma vagy műemlék közelében). Az ilyen előírások segítik a látogatók magatartásának fenntartható turizmus elveihez való közeledését, azonban további edukációstevékenység, oktatási és tudatosító kampányok tovább erősíthetnék a turisták felelősségteljes viselkedését.

4.1.1. Globális trendek

A VARCLUS-módszer alkalmazása hatékonyan azonosította a túlturisztikai mutatók öt különböző klaszterét, amelyek mindegyike az adatok értelmezését megkönnyítő látens komponensek által reprezentált. Ezek a komponensek erős magyarázó erőt mutattak, a variancia 89%-áért feleltek, a mutatók és a megfelelő klaszterek közötti magas korrelációval. Az elemzés figyelemre méltó regionális és tipológiai mintákat tárt fel, kiemelve a nemzetközi mutatók dominanciáját az európai tengerparti-szigeti és örökségi helyszíneken, valamint a hazai mutatók dominanciáját az észak-amerikai és ázsiai városi helyszíneken. Emellett az eredmények hangsúlyozták a terület- és népességalapú mérőszámok hatását a túlturizmus dinamikájának megkülönböztetésében. A VARCLUS rangsor azt mutatja, hogy a magas pontszámot elért városok, köztük Párizs, Las Vegas és Okinawa, mind belföldön, mind nemzetközi szinten kiemelkedő turisztikai célpontok. Ezek a városok mind az egy főre jutó vendégéjszakák száma, mind a területalapú mutatók tekintetében jelentős erőt mutatnak. Ezzel szemben az alacsony pontszámú városok, amelyeket jellemzően kevésbé fejlett gazdaság jellemez, kisebb szerepet játszanak a turizmusban. Az eredmények robusztus keretet biztosítottak a túlturisztikai minták elemzéséhez, és azt sugallják, hogy a VARCLUS módszer gyakorlatias és értelmezhető alternatívát kínál az összetett turisztikai adatok klaszterezésére szolgáló hagyományos megközelítésekkel szemben.

Mivel az egyedi tényezők is kulcsszerepet játszanak a túlturizmussal való érintettség észlelésében, így azt nehéz különböző aggregált mutatókkal kifejezésre juttatni. Az idősoros megközelítés alkalmazása lehetővé tette a tendenciák azonosítását, a keresztmetszeti elemzéssel szemben a dinamikus folyamatokra összpontosítva. A jelen elemzés lehetővé tette a belföldi és a külföldi látogatók által okozott túlterheltség elkülönítését is. Ez a jelenség

gazdaságpolitikai következményekkel is jár, rámutatva a belföldi és a beutazó turizmusra vonatkozó eltérő szabályozási mechanizmusok szükségességére. Az olyan európai tengerparti és örökségi célpontokban, mint Mallorca, Dubrovnik vagy Velence, ahol a nemzetközi és a belföldi turizmus közötti egyensúly súlyosan megbomlott, harmadfokú árdiszkrimináció alkalmazható a külföldi látogatókkal szemben. Harmadfokú árdiszkrimináció esetében vevői csoportok szerint különböző árak kerülnek megszabásra, függetlenül attól, hogy a kínált termék vagy szolgáltatás, valamint az ajánlat költsége is azonos (Keller – Kotler, 2016). Az ilyen településekkel összefüggésben érdemes lehet megfontolni a látogatókra kivetett „fenntarthatósági adó” vagy „örökségvédelmi díj” bevezetését, amelynek bevételét a helyszínek karbantartására és az infrastruktúra fejlesztésére fordítanák. A törékeny erőforrások védelme és a fenntarthatóság biztosítása érdekében a látogatók szabályozására, a megőrzésre és a dinamikus árképzésre kell helyezni a hangsúlyt. Az észak-amerikai és ázsiai városi helyszíneken a hangsúlyt a várostervezésre, az infrastruktúra szabályozására és a zsúfoltság kezelésére érdemes helyezni a növekvő belföldi turizmus támogatása érdekében, a helyi lakosok életminőségének fenntartása mellett. A turizmus növekedése és a városi élhetőség javítása között is egyensúlyt kell teremteni. Szükség van az infrastruktúra megerősítésére és a fenntartható belföldi turizmus támogatására.

A globális trendek vizsgálatának folyamata során számos kutatási korlátot lehetséges megemlíteni. Ugyan az elemzés 255 település adataira terjedt ki, mely igen jelentős terület lefedését tette lehetővé, kétségtelen, hogy még több városi desztináció adatainak elemzése további eredmények prezentálást biztosíthatná, melyek még mélyrehatóbban tudnák a jelenséget bemutatni.

Annak ellenére, hogy így is többféle turisztikai és gazdasági mutató került elemzésre, belátható, hogy még több indikátor szemre vételezése még részletesebb vizsgálatot eredményezhetne. A vizsgálati időszak (2000-2023) időbeli korlátai kizárták a hosszabb távú tendenciák megfigyelését, ugyanakkor a kutatás ezen része még így is egy átfogó betekintést nyújt a 21. századi folyamatokba. Egy hosszabb vizsgálati időszak alaposabb rálátást nyújthatna a vizsgált jelenségre. A kutatás többször támaszkodott más szerzők által közzétett eredményekre, például a Peeters és szerzőtársai (2018) által kidolgozott kategóriákra, melyekbe a túlzott turizmussal érintett helyszíneket sorolták; valamint a túlturisztikai desztinációként azonosított helyszínek köre is az ő kutatásukban azonosítottakat tükrözi.

4.1.2. Európai desztinációk

A disszertáció Európát fókuszba helyező részének célja az volt, hogy a kiválasztott helyszínek turisztikai adatait dolgozza fel olyan innovatív módszerekkel, amelyekkel a túlzott turizmus jelenségét korábban még nem vizsgálták az adott időszakra vonatkozóan. A kutatás jelentőségét egyrészt az alkalmazott megközelítése, nézőpontok újszerűsége, másrészt a vizsgálatba bevont desztinációk nagy száma adja: a minta 28 európai desztinációt foglal magában, amelyek között túlnyomórészt városok találhatók, de a földrajzi diverzitást olyan egységek is gazdagítják, mint például teljes sziget.

Az eredményeim értékét tovább növeli, hogy lehetőségem nyílt elemezni a COVID-19 világjárvány időszakában tapasztalható turisztikai trendeket, valamint a pandémiát követő helyreállítás időszakát. Ez a kettős perspektíva nem csak a túlzott turizmus jelenségének egyedi értelmezését teszi lehetővé, hanem mélyebb megértést nyújt a turisztikai szektor válságra adott válaszairól és regenerációs folyamatairól.

Bár az eredmények újszerűek, és hasonló mélységű, fókuszú, időtartamot felölelő vizsgálatok még nem kerültek publikálásra más szerzők által, megállapításaim mégis összhangban állnak a témakörben elérhető, elismert kutatások főbb következtetéseivel. Mindez megerősíti a kutatás hitelességét, miközben az alkalmazott módszerek és a vizsgált időszak különlegessége révén további értékes gondolatokat kínál a túlzott turizmus dinamikáinak megértéséhez.

Az európai célpontok turisztikai mutatóinak elemzésekor a 2020 előtti évek rangsora nagyon stabilnak tűnik, 2014 és 2019 között szinte minden évben Párizs, Mallorca, Edinburgh, Dubrovnik, Amszterdam és áll az első helyeken. Azonban az első év, amelyet a COVID-19 érintett, felborította a rangsort. A korlátozások és az emberek félelmei miatt az addig stabilan a második helyen álló Mallorca a tizedik helyre esett vissza, Dubrovnik pedig a 2019-es második helyről az ötödikre esett vissza. Mallorcához és Dubrovnikhoz hasonlóan Firenze is jelentősen visszaesett a rangsorban: 2014 és 2019 között stabilan a nyolcadik helyen állt, 2020-ban a tizenötödik helyre került, majd a következő években fokozatosan visszavette helyét a túlzott turizmus által leginkább sújtott városok között. Hasonlóan Barcelona, mely a COVID-19 előtti években a stabil hetedik helyen állt, majd 2020-ban a tizenegyedik helyre csúszott, ezt követően pedig hetedik-nyolcadik helyekre jutott.

A COVID-19 járvánnyal érintett évben Európa északabban fekvő desztinációi kiemelt szerepet kaptak: Amszterdam, Koppenhága, Dublin, Stockholm, Berlin, Hamburg, Bergen, Riga és Tallinn mind előrébb kerültek a túlzott turizmus jelisséggel érintett helyszínek között elfoglalt helyezésüket tekintve. Azonban a világjárvány hatása csak átmeneti jellegűnek tűnt, mivel a legtöbb esetben a járvány előtti állapot, vagy ahhoz igen hasonló sor rendeződött vissza. A

világjárvány alatt megfigyelt minták nagyrészt olyan átmeneti tényezőknek voltak köszönhetőek, mint az utazási korlátozások, a határzárak, az egészségügyi aggályok és a fogyasztói magatartás változásai (pl.: a higiéniaóra való odafigyelés, a zsúfolt helyek elkerülése). A 2020-as évben a világjárvány miatt a túlturizmus jelentősen visszaesett, a következő évben viszont lassan a számok ismét emelkedni kezdtek, 2022 után pedig minden szinte visszatért a pandémia előtti állapotba. A világjárvány azonban számos úti célt arra készítetett, hogy újraértékelje turizmusirányítási stratégiáját, és a fenntarthatóságot, az ellenálló képességet és a közösségi szerepvállalást helyezze előtérbe.

A korábban túlturizmussal érintett helyszínek – mint Spanyolország, Olaszország és Horvátország tengerparti régiói – küzdöttek azért, hogy egyensúlyt teremtsenek a turizmus gazdasági előnyei és a helyi közösségekre és a környezetre gyakorolt negatív hatásai között. A COVID-19 világjárvány kitörésével és az azt követő utazási korlátozásokkal és határzárakkal azonban a turizmus fókusza jelentősen megváltozott. Számos északi helyszínen, köztük Stockholmban, Hamburgban, Bergenben, Rigában és Koppenhágában – különösen azokon a helyeken, ahol szabadtéri és természetközeli látnivalók vannak – felerősödött a biztonságosabbnak és kevésbé zsúfoltnak tartott úti célokat kereső turisták érdeklődése.

Összefoglalva az értekezés ezen részének fő hozzájárulását, kiemelendő, hogy Cross-Entropy alapú rangsor-aggregációval, valamint 28, a túlturizmus által érintettnek nyilvánított európai helyszín objektív rangsorolásával új összetett mutatót hozott létre az túlzott mértékű turizmus mértékére vonatkozóan. A kiválasztott települések többnyire városiak és ezért homogénebbek voltak, ami lehetővé tette az összehasonlítások elvégzését. A vizsgálatba bevont származtatott mutatók közül a turizmus sűrűsége és a turizmus intenzitása nagyobb hatással bírt, mint más változók. A randomizációs teszt eredményei azt mutatták, hogy a rangsor-összesítést tekintve az MMOORA teljesített a legjobban a három alkalmazott többkritériumos döntéshozatali módszer közül.

Az eredmények is alátámasztják, hogy a túlzott mértékű turizmussal összefüggésben szükség van a fenntartható turisztikai gyakorlatok előmozdítására. Ez például olyan városi szintű fenntartható turisztikai stratégiák kidolgozásával érhető el, amelyek modellként szolgálhatnak a kisebb települések számára. A túlzott turizmus jelenségét tapasztaló városokban ezek a stratégiák gyakran a turistákra vonatkozó korlátozásokat (pl.: a turisták számának korlátozása, látogatók viselkedésének kontrollja), belépődíjakat, különleges engedélyeket egyes érzékeny örökségi helyszínekre, valamint az idegenforgalmi adók bevezetését vagy növelését foglalják magukban. Vitathatatlan, hogy a jelenség megfigyelése és nyomon követése, az adatgyűjtés és

az azt követő elemzések segíthetnek a túlzott mértékű turizmus korai jeleinek azonosításában a már kialakult turisztikai trendek alapján.

A kutatás ezen szakaszában számos limitációval, kutatási korláttal kellett szembenézni. Ezek közül az egyik legszembetűnőbb, hogy a tanulmány azokra a településekre összpontosított, amelyekre vonatkozóan a vizsgált években – 2014 és 2023 között – releváns adatok álltak rendelkezésre. Ennek eredményeképpen a kisebb települések, a vidéki desztinációk és az önálló attrakciók kikerültek a kutatásból. Emellett az adatok nem tartalmazták azoknak az egynapos látogatóknak az adatait, akik nem töltöttek el vendégéjszakát a desztináció területén; sem azokat a turistákat, akik a környező városokban vagy falvakban foglaltak szállást; mint ahogyan a tengerjáró hajók utasait sem, akik hozzájárulnak a nappali látogatók tömegéhez, de nem termelnek jelentős idegenforgalmi bevételt a fogadó terület számára. Ezen túlmenően a tanulmány terjedelme a rendelkezésre álló adatok tekintetében olyan módon is korlátozott volt, hogy több időszak vizsgálata még megfelelőbb eredményeket szolgáltatott volna. Különösen a rövid távú szálláshelyekre vonatkozó adatok tekintetében, melyek csak 2018 és 2023 között álltak rendelkezésre, és a 28 vizsgált helyszín közül csak 24-re vonatkozóan. Ez a kutatás kifejezetten nem a helyi lakosság szubjektív elégedetlenség-érzetével vagy az általa észlelt negatív hatásokkal kapcsolatos tényezők értékelésén alapszik. Ezenkívül a rangsor-összesítési eljárás csak három döntési módszert (VIKOR, TOPSIS, MMOORA) tartalmazott.

További értékes kutatási eredmények születését tenné lehetővé a jövőben a mutatók szélesebb körének vizsgálata, több település adatainak felkutatása, illetve az elemzett időszak kibővítése, valamint a szezonális hatásainak hangsúlyozása végett nem csak az éves, hanem a havi adatok elemzése. Érdemes lehet továbbá a kutatásban alkalmazott módszertan alkalmazását kiterjeszteni az európai régió kívüli helyszínekre is.

5. AZ ÉRTEKEZÉS FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSAI, ÚJ ILLETVE ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI

A túlzott turizmus térbeli és időbeli sajátosságait alapul véve nagy számú turisztikai desztináció demográfiai, földrajzi, gazdasági és turisztikai adatainak statisztikai elemzése valósult meg, melyek a következő új és újszerű eredmények prezentálását tették lehetővé számomra:

5.1. Globális eredmények

Globális elemzés keretei között 255 turisztikai desztináció komplex rangsorolását végeztem el, amely a turisztikai túlterheltség szempontjából leginkább releváns mérőszámok bevonásával valósult meg.

VARCLUS módszerrel klasztereztem a túlzott mértékű turizmus elemzéséhez felhasznált összetett mutatókat, az így kialakított öt klaszter esetében az egyes mutatók varianciát magyarázó ereje közül a területlapú mérőszámok bizonyultak a legerősebbnek, az összes komponens a variancia 89%-át magyarázza. Kutatásom új eredményei a különböző típusú helyszíneken, az egyes nagyrégiókban és idősorosan a túlturizmus mintázatát vizsgálva az egyes klaszterek VARCLUS-komponenseinek átlagos pontszámának kiszámításával kerültek bemutatásra. Ezek közül a legfigyelemreméltóbb a nemzetközi mutatók dominanciája a vizsgált európai tengerparti-szigeti és örökségi túlturisztikai helyszíneken, valamint a hazai mutatók dominanciája az észak-amerikai és ázsiai városi túlturisztikai helyszíneken. A VARCLUS módszer alkalmazásával készült komplex, többdimenziós rangsorban magas pontszámot elért települések a nemzetközi és belföldi turizmus tekintetében is kiemelkedő szerepet betöltő desztinációk. A demográfiai, földrajzi, gazdasági és turisztikai mutatók együttes figyelembevételével készült rangsor egyedülálló és innovatív módszertani megközelítést alkalmaz.

Bár egyes szerzők említést tesznek a nemzetközi és a belföldi turisták eltérő megítéléséről, valamint arról, hogy a nemzetközi turistacsoportok jelenléte nagyban hozzájárul a zsúfoltság érzetének erősödéséhez (Koens et al., 2018), úgy tűnik, korábban nem került bizonyításra a túlzott mértékű turizmus és a nemzetközi turisták túlzottan nagy arányának összefüggése. Az általam bemutatott elemzés azonban lehetővé tette a belföldi és a külföldi látogatók által okozott túlterheltség elkülönítését, mely során azonosíthatóvá váltak olyan kiemelt helyszínek, ahol a nemzetközi és a belföldi turizmus nagysága közötti egyensúly súlyosan felborult.

Főkomponens-analízis (PCA) segítségével sikerült alátámasztani más szerzők álláspontját, mely szerint a túlzott turizmus főként az európai desztinációkat érinti, valamint nagyobb

mértékben érint még egyes ázsiai helyszíneket, közepes mértékben észak-amerikai területeket, azonban nem kifejezetten okoz jelentős problémát a legtöbb vizsgált ausztráliai és afrikai helyszínen, mely a kutatás újszerű eredményének tekinthető, hiszen bár nem új megállapítás, friss adatsort vizsgáló és széles földrajzi területet fókuszba helyező elemzés olyan eredménye, melyhez hasonló nem került még publikálásra más szerzők által.

5.2. Európai eredmények

28 európai – főként városi – turisztikai desztináció kvantitatív megközelítéssel végzett elemzése során a COVID-19 világjárvány előtti és utáni adatok kerültek összevetésre, ami kiemeli jelen kutatást a meglévő szakirodalomból.

A doktori értekezésben egy összetett indexet mutattam be a vizsgált európai túlturisztikai helyszínek objektív rangsorolására és a különböző időszakokban bekövetkező változások nyomon követésére. Ehhez olyan mutatók kerültek alkalmazásra, melyeknek megbízhatósági skálája kitűnő. A 28 európai túlzott mértékű turizmussal érintett helyszín VIKOR, MMOORA és TOPSIS módszerek alkalmazásával lett rangsorolva 2014 és 2023 között az egyes években, majd 4 periódus került meghatározásra. A doktori értekezésem egyik új tudományos eredménye, hogy időbeli összehasonlító elemzést végeztem a 28 európai túlturisztikai desztináció esetében a fontosabb turisztikai mutatók tekintetében a COVID-19 előtti időszakot, a pandémia időszakát és az azt követő helyreállási periódust elkülönítve.

Értekezésem értékes újszerű eredményekkel szolgál a COVID-19 járvány előtti időszak Cross-Entropy alapú rangsor-aggregációjával, mely rangsor stabilnak mutatkozott 2014 és 2019 között. Kifejezetten új eredménynek tekintem a világjárvány alatti időszak rangsorának bemutatását, mely a korábbi években tapasztaltakkal ellentétben Európa északi részén található városok átmeneti erősödését mutatja a vizsgált összetett mutatók alapján. Külön említést érdemel továbbá a megállapítás, mely szerint a vizsgálatba bevont származtatott mutatók közül a turizmus sűrűsége és a turizmus intenzitása nagyobb hatással bírt, mint más változók. A rangsor-összesítés esetében randomizációs teszt is elvégzésre került, ami alapján megállapítható, hogy az MMOORA teljesített a legjobban a három alkalmazott többkritériumos döntéshozatali módszer közül.

A főkomponens-analízis (PCA) segítségével a vizsgált 28 desztinációt három klaszterbe soroltam a túlturizmus magas, közepes vagy alacsony szintje szerint, és bemutattam a klaszterprofilokat is.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A túlzott mértékű turizmus a pandémiát megelőző években a globális turizmus talán legkritikusabb kihívásává vált, amely jelentős gazdasági, társadalmi és környezeti hatásokat eredményezett. A téma iránti személyes és tudományos érdeklődésem túl a kutatás tárgyának kiválasztását több tényező indokolta, melyek között megtalálható a jelenség nemzetközi jellege, a fenntarthatóság kérdéskörének bevonhatósága, a világjárvány okozta változások nyomon követésének lehetősége és az utazási szokások megváltozása is. Mindezeket túl korábbi tanulmányaim során (turizmus–vendéglátás BSc és nemzetközi gazdaság és gazdálkodás MSc) a turizmusmenedzsment és a nemzetközi folyamatok összefüggéseivel foglalkoztam, így a doktori kutatásom lehetőséget ad arra, hogy ezeket a területeket összekapcsolva komplexen vizsgáljam a túlzott turizmus jelenségét.

Az utazás egyre népszerűbbé és elérhetőbbé válása az elmúlt évek turisztikai trendjeit erősíti. A globalizáció hatására a légi közlekedés is nagy tömegek számára a mindennapok részévé vált. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy a turizmus egyre többek életében töltsön be meghatározó szerepet, mint egy társadalmi-gazdasági jelenség. Az egyenlőtlenségek leküzdésének jó eszköze lehet a turizmus és a vendéglátás fejlődése, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni az idegenforgalom által okozott különbözőségeket sem. Míg egyes desztinációk – például Berlin, Párizs, Barcelona, Amszterdam, Velence – túlzottan nagy számú látogatót fogadnak, addig számos olyan település és régió ismert, melyek szívesen nyitnának a turisták felé.

Doktori disszertációm első felében a Szakirodalmi áttekintés fejezetben bemutattam a turizmus területén ismert alapvető fogalmakat (pl.: turisztikai attrakció, turisztikai desztináció), majd a turizmus fejlődését taglalтам különös tekintettel a turizmus kortörténetére és a globalizáció által okozott változásokra, melyek a túlzott mértékű turizmus kialakulásának hátterét alapozták meg. A túlturizmus szempontjából elengedhetetlen volt a turizmus formáinak (tömegetturizmus és alternatív turizmus) ismertetése, valamint a turizmus pozitív és negatív hatásainak strukturált keretbe rendezése. Közgazdasági szempontból szoros kapcsolat mutatkozik a piaci kudarcok és a túlturizmus között, így a közjavak és az extern hatások részletezése is a dolgozat részét képezi. Ezt követően került bevezetésre a túlzott mértékű turizmus fogalma, kialakulása, jellemzése, elhatárolása más turisztikai fogalmaktól. Végül a fenntarthatóság, a fenntartható turizmus és a felelősségteljes turizmus jellemzőire tértem ki. A szakirodalmi áttekintés utolsó alfejezetében a témához szorosan kapcsolódó turisztikai modelleket ismerttettem, úgy, mint Butler: Tourism Area Life Cycle (TALC) modellje, Dodds: Tourist Experience Life Cycle (TELC) modellje, Doxey: Irritációs Index – Irridex modellje, és a Carrying Capacity Model – Turisztikai eltartóképesség modell.

Az Anyag és módszer fejezetet a Vizsgálati eredmények és azok értékelése fejezettel összhangban három fő részre osztottam. Így került kifejtésre a kutatásban felhasznált adatok összessége és azok forrása, a túlzott turizmus mérésére használt mutatók köre, valamint az alkalmazott statisztikai módszerek és a hozzájuk tartozó fogalmak. A túlzott turizmus trendjeiről szóló alfejezetben főként online forrásból származó nemzetközi adatok feldolgozásával, strukturálásával, összefüggések felfedésével kontextusba helyezésével, vizuális reprezentálásával foglalkoztam. A doktori disszertáció globális turizmus dinamikáját taglaló alfejezetének eredményeinek prezentálásához a következő főbb statisztikai módszerek voltak a segítségemre: klaszterelemzés (VARCLUS), főkomponens-elemzés (PCA), Pearson-féle korreláció, Kruskal-Wallis-elemzés, vegyes adatok faktoranalízise (FAMD). Majd az európai desztinációkat fókuszba helyező alfejezetben a következő statisztikai módszerek kerültek alkalmazásra: többszemponútú döntési modell (MCDM) – TOPSIS, VIKOR, MMOORA, Cross-Entropy, főkomponens-elemzés (PCA), klaszterelemzés (K-közép és hierarchikus klaszterezés), varianciaanalízis (ANOVA).

A Vizsgálati eredmények és azok értékelése tehát szintén három alfejezetet tartalmaz.

A túlzott mértékű turizmus trendje között foglalkoztam a COVID-19 világjárvány turizmusra gyakorolt hatásaival és az utazási szokások megváltozásával. A vírus megjelenését követően az utazási korlátozások, karanténkötelezettség, biztonsági és higiéniai kockázatok mellett 2020-ban a túlzott turizmust a nullturizmus vagy zéróturizmus váltotta fel.

A túlturizmussal érintett városi helyszínek esetében súlyos problémákat okoz az Airbnb és más rövidtávú lakáskiadási platformok elterjedése, melyek közül a legkiemelkedőbb a lakhatási válság. Kifejtésre került, hogy a jó adottságokkal rendelkező lakások rövid távú bérbeadásával a magánszemélyek ugyan jövedelmezőbb üzleti lehetőségekhez jutnak, azonban a hosszú távú albérletet kereső helyi lakosok számára a választási opciók szűk köre kínálkozik csak, az is rendkívül magas áron. Felvázoltam továbbá, hogy azok a helyiek sincsenek könnyebb helyzetben, akik saját használatra szánt ingatlan megvásárlása mellett döntenek, hiszen vásárlóként olyan vevőkkel kell versenyezniük a piacon, akik üzleti célból – akár magasabb összegért – kívánnak ingatlant vásárolni.

A turisztikai desztinációk szezonalitása szintúgy olyan témakör, mely a túlturizmus kialakulását és fennmaradását nagy mértékben befolyásolja. Az idegenforgalom területén az egy éven belüli turistaforgalom ingadozása jól ismert jelenség, kiváltképpen a mérsékelt éghajlati övezetben található úti célok esetében. Bemutattam, hogy a szezonális kialakulásának oka többféle területen kereshető, úgy, mint a környezeti tényezők (pl. napsütéses órák száma), az ünnepek és munkaszüneti napok (pl. hosszú hétvégék), vagy a társadalmi életet meghatározó

intézményesített tényezők (pl. iskolai szünidő) között. Feltártam a túlzott mértékű turizmus és a szezonális közötti kapcsolatot, összefüggéseket hazai és nemzetközi szakirodalom és adatbázisok felhasználása révén. Munkám során fókuszba került a szezonális típusainak elkülönítése, a jelenség okainak feltárása, az abból adódó következmények bemutatása, s azok hozzájárulása az egyszerre egy desztináción tartózkodó turistatömegek nagyságához. Végül bemutatásra került néhány megoldási kísérlet a szezonálisból adódó nehézségek leküzdésére.

A turisztikai attrakciók térbeli elhelyezkedésének egyenlőtlenségét bizonyítva ábrázolásra kerültek UNESCO világörökségi helyszínek a világ minden tájáról, tengerparti desztinációk, valamint városi helyszínek. Ahogyan a világ egyes részeinek attrakciókkal való ellátottsága sem egységes intenzitású, úgy az egyes településeken és városrészekben belül sem figyelhető meg rendszer a turisztikai jelentőséggel bíró látnivalók elhelyezkedésében. Nemzetközi adatokat felhasználva támasztottam alá, hogy az egyes desztinációk jóval több figyelmet kaphatnak az érdeklődő turistáktól, mint mások.

A legfontosabb turisztikai vonzerők közé sorolhatjuk a tengerpartokat, melyek a 3S turizmus elemeinek elengedhetetlen részei. Rávilágítottam, hogy azok a területek lehetnek haszonélvezői a 3S turizmusnak, melyek rendelkeznek tengerparttal vagy óceánparttal, hiszen ezeket az úti célokat keresik fel a turisták, akik homokos vagy sziklás tengerpartokon szeretnének feltöltődni. Mivel a 3S turizmus szerepe igen hangsúlyos, így az ez iránt érdeklődő turisták köre is kiemelkedően nagyra mondható. Ezáltal azok a desztinációk, melyek tengertől elzártak, más turisztikai vonzerővel kell, hogy csábítsák a potenciális látogatókat. A vizsgálat középpontjába azok az országok kerültek, melyek a legtöbb nemzetközi turistát fogadták Európában 2023-ban. Ezek az országok mind részt vesznek a 3S turizmusban (sea, sand, sun – tenger, homok, napfény), melynek központi eleme a napsütötte homokos tengerpart, ami a világon hatalmas turistaáradatot vonz. Franciaország, Spanyolország és Olaszország tengerpartjainak turizmusa között sok a hasonlóság, többek között a túlzott mértékű turizmus által érintett tengerpartok gyakorisága is. Mindhárom ország esetében bemutatásra kerültek olyan strandok és partszakaszok, melyeket más szerzők a túlzott turizmus jelenségével érintettnek tartanak. Az általuk publikált szakcikk eredményei nagyban segítették munkámat a tengerparti turizmus átfogó elemzésében. Végezetül röviden ismertettem néhány további desztinációt (Dubrovnik, Santorini), amelyek nem kerültek bele a szélesebb körű vizsgálatba, azonban rendelkeznek a turizmus negatív hatásaival sújtott tengerparttal. Fontos megjegyezni, hogy a túlturizmus jelenség nem csak a legtöbb nemzetközi turistát fogadó országokat, városokat érinti. Leggyakrabban azok a települések kerülnek ebbe a helyzetbe, ahol a turisták által kedvelt turisztikai termékek és attrakciók közül többféle is megtalálható egyszerre.

Számos ilyen kombináció közül érdemes megemlíteni például a napsütötte tengerpart és a kulturális értékekkel rendelkező óváros vagy a kiemelkedő szórakozási lehetőségek meglétét. Kiemeltem továbbá, hogy a nagy látogatószámmal bíró világvárosok és nagyvárosok esetében jellemzően a belvárosban található a legtöbb vonzerő, így ezek a területek a turisták által gyakrabban látogatottak, mint a külvárosi részek. Azok a vállalkozások, melyek kiszorulnak a belvárosból, kisebb mértékben részesülhetnek a nemzetközi turistaforgalom által generált bevételekből. Az európai városi helyszínek kapcsán összegyűjtöttem és rendszereztem a túlturizmusra adott válaszokat, a bevezetett vagy tervezett intézkedések és szabályok széles körét, melyek példaként szolgálhatnak más városok desztináció menedzsmentjének, turisztikai szervezeteknek, vállalkozásoknak.

A második alfejezetben a globális turisztikai trendek elemzésére összpontosítottam, így 255 turisztikai desztináció komplex rangsorolása valósult meg. VARCLUS módszerrel klasztereztem a túlzott mértékű turizmus elemzéséhez felhasznált összetett mutatókat, melyek demográfiai, földrajzi, gazdasági és turisztikai mutatók felhasználásával kerültek meghatározásra. Az öt klaszter esetében az egyes mutatók varianciát magyarázó ereje közül a területlapú mérőszámoké volt a legerősebbnek. A különböző típusú helyszíneken, az egyes kontinenseken és idősorosan a túlturizmus mintázatát vizsgáltam az egyes klaszterek VARCLUS-komponenseinek átlagos pontszámának kiszámításával. Az alfejezetben elkülönítésre kerültek a vizsgált úti célok esetében a belföldi és a nemzetközi turisták jelenlétéből adódó különbségek a felhasznált indexek alakulásában, így kiemelkedővé váltak olyan városi helyszínek, melyek esetében a nemzetközi turistaforgalom nagysága – az egyensúlyt felborítva – számottevően meghaladja a belföldit.

Fontos hangsúlyozni, hogy a kutatás ezen szakasza 255 úti célt vizsgált, mely igazán egyedinek számít, hiszen más tanulmányok nem terjedtek ki a városi helyszínek olyan széles skálájára, mint jelen értekezés. Ez a kutatási rés a disszertáció kulcsfontosságú vizsgálati területként került meghatározásra.

A harmadik alfejezetben az európai helyszínek elemzése következett, melynek figyelemre méltó egyedisége, hogy a városi célpontok változatos körére összpontosít, lefedve 28 olyan európai célpontot, amelyeket a túlturizmussal kapcsolatban azonosítottak. Több település együttes elemzése lehetővé tette a komplex és átfogó kép bemutatását a turisták által túlzottan nagy mértékben látogatott európai úti célokról. Annak ellenére, hogy a legtöbb, legkönnyebben hozzáférhető adat csak az Európai Unió országaira vonatkozóan áll rendelkezésre, a doktori értekezésben más európai városok is vizsgálva lettek (pl. Reykjavik, Bergen, Edinburgh, London). A disszertáció egyik kiemelt célja az volt, hogy a meglévő szakirodalom (Amore et

al., 2020; Peeters et al., 2018) alapján egy összetett indexet mutasson be a helyszínek objektív rangsorolására és a különböző időszakokban bekövetkező változások nyomon követésére. A disszertáció ezen szakasza a Peteers et al. (2018) által azonosított, túllátogatottságot tapasztaló európai úti célokra összpontosított. A kiválasztott úti célok között különböző típusú és nagyságú helyszínek találhatók, köztük számos főváros, második legnagyobb város, kisebb város, vidéki település, szigetek és tartományok. Meg kell azonban jegyezni, hogy az adatgyűjtési eljárás korlátai miatt az elemzéshez végül csak 28 helyszínt sikerült kiválasztani, melyek az elemzéshez szükséges minden jellemzővel rendelkeztek. A 2014 és 2023 közötti időszakot 4 periódusra bontva időbeli összehasonlítást végeztem az európai túlturisztikai úti célok körében. A 4 időszakot áttekintve megállapítottam, hogy a pandémia előtti periódusok rangsorai stabilnak bizonyultak, azonban a világjárvány időszaka felborította a sorrendet, és olyan települések jutottak nagyobb turisztikai szerephez, melyek Európa északi felében helyezkednek el. A vizsgálatba bevont desztinációkat három klaszterbe soroltam főkomponens-analízis (PCA) alkalmazásával, így elkülönítve a túlturizmus magas, közepes vagy alacsony szintjét.

Bár egyes szerzők már publikáltak a COVID-19 utáni időszakban a túlturizmus témájában, még nem jelentek meg olyan átfogó cikkek, amelyek több településre és számos mutatóra kiterjednek. Ez képezte az egyik kutatási rést, amelyet a disszertáció ezen szakasza be kívánt tölteni, hiszen a városok olyan rangsorolását mutatja be, mely a COVID-19 járvány utáni időszakban a turisztikai aktivitásukat veszi alapul.

Az eredmények taglalását követően megfogalmaztam legfontosabb következtetéseimet és javaslataimat, majd összegeztem a doktori értekezés új és újszerű eredményeit.

Mindezeket figyelembe véve elengedhetetlennek tartom a turisták menedzselését abba az irányba, mely egy fenntarthatóbb jellegű turizmust tesz lehetővé a jövőben. Ehhez nem csak a turisták számának ellenőrzése és kontrollálása tartozik hozzá, hanem például a turisztikai imázsformálás, a látogatók szemléletformálása és a turisták környezettudatosabbá válása is. Régóta ismeretes az a tény, hogy az utazási iparágban létfontosságú olyan megoldásokat találni, amelyek lehetővé teszik az emberek számára a világ felfedezését anélkül, hogy ezzel maradandó károkat okoznának. Bár egyre nagyobb figyelem irányul a fenntarthatóságra, és az ágazat különböző szereplői számos területen összehangoltan próbálnak cselekedni, a fenntartható turizmus továbbra is az egyik legnagyobb kihívást jelenti. A disszertáció alapvető célkitűzése volt, hogy hozzájáruljon a turizmus negatív hatásairól és a túlzott turizmus jelenségéről szóló, egyre bővülő ismeretanyaghoz.

7. SUMMARY

In the years leading up to the pandemic, overtourism became perhaps the most critical challenge for global tourism, with significant economic, social and environmental impacts. The decision to focus on this subject was motivated by a combination of personal and professional interests, as well as broader considerations. The international nature of the phenomenon, the inclusion of sustainability issues, the potential for monitoring changes caused by the pandemic, and the evolving patterns of travel were all factors that contributed to the choice of research topic. Moreover, the interdisciplinary character of my previous studies (a BSc in Tourism and Hospitality and an MSc in International Economy and Business) has fostered a keen interest in the relationship between tourism management and international processes, and my doctoral research offers the opportunity to combine these fields in a complex way in order to study the phenomenon of overtourism.

The increasing popularity and accessibility of travel has reinforced the tourism trends of recent years. Globalization has also made air travel part of everyday life for a large number of people. This phenomenon, when considered in its broader socio-economic context, underscores the growing significance of tourism as a major economic force in many individuals' lives. While the development of tourism and hospitality can serve as a means to address inequalities, it is crucial to acknowledge and address the inequalities caused by tourism. While some destinations, such as Berlin, Paris, Barcelona, Amsterdam and Venice, receive an excessive number of visitors, there are many cities and regions that are open to tourists.

In the first part of my dissertation, in the literature review chapter, I introduced the basic concepts known in the field of tourism (e.g. tourist attraction, tourist destination), and then I described the development of tourism, with particular reference to the history of tourism and the changes caused by globalization, which have provided the background for the emergence of excessive tourism. From the point of view of overtourism, it was essential to describe the different forms of tourism (mass tourism and alternative tourism) and to provide a structured framework for the positive and negative impacts of tourism. From an economic perspective, there is a close link between market failures and overtourism, and thus a detailed analysis of public goods and externalities is also part of the dissertation. The dissertation then introduces the concept of overtourism, its development, characterization and differentiation from other tourism concepts. Finally, the characteristics of sustainability, sustainable tourism and responsible tourism were discussed. In the final subsection of the literature review, tourism models closely related to the topic are presented, including Butler's Tourism Area Life Cycle

(TALC) model, Dodds' Tourist Experience Life Cycle (TELC) model, Doxey's Irridex model and the Carrying Capacity Model.

The chapter on Materials and Methods is divided into three main sections, in line with the chapter on Results and Evaluation. The first section details the set of data utilised in the research and their source. The second section details the set of indicators used to measure overtourism. The third section details the statistical methods employed and the concepts involved. In the subsection on trends in excessive tourism, the focus was on the processing, structuring, contextualisation and visual representation of international data from online sources, revealing correlations. The results of the sub-chapter on global tourism dynamics were presented through the application of the following main statistical methods: cluster analysis (VARCLUS), Principal Component Analysis (PCA), Pearson correlation, Kruskal-Wallis analysis, and factor analysis of mixed data (FAMD). In the subsequent sub-chapter, which focuses on European destinations, the following statistical methods were applied: Multi-Criteria Decision Model (MCDM) - TOPSIS, VIKOR, MMOORA, Cross-Entropy, Principal Component Analysis (PCA), Cluster Analysis (K-means and hierarchical clustering), Analysis of Variance (ANOVA).

The Results and Evaluation section is thus also divided into three subsections. In addressing the trends of overtourism, the impact of the pandemic of COVID-19 on tourism and changes in travel patterns are discussed. The emergence of the virus, the imposition of travel restrictions, the requirement of quarantine, the risks of safety and hygiene, and the absence of tourism, superseded overtourism in 2020.

In the context of urban areas affected by overtourism, the emergence of Airbnb and other short-term accommodation platforms is causing serious problems, the most prominent of which is the housing crisis. It has been highlighted that while the provision of well-appointed apartments through short-term rentals can offer private individuals more lucrative business prospects, local residents seeking long-term rentals are confronted with a limited selection of options at significantly elevated prices. Furthermore, it has been demonstrated that local residents who wish to purchase a property for their own use are not in an easier position, as they have to compete in the market with buyers who want to purchase a property for business purposes, even at a higher price.

The seasonality of tourist destinations is also an issue that has a significant impact on the emergence and persistence of overtourism. In the tourism sector, fluctuations in tourist flows over the course of a year are a well-known phenomenon, particularly for destinations in temperate climates. The underlying reasons for seasonality can be traced to various factors,

including environmental considerations, such as the number of hours of sunshine, as well as institutional factors that influence social life, such as school holidays. The present study has explored the links and correlations between excessive tourism and seasonality, using national and international literature and databases. The central focus of this part of the research has been on the differentiation of types of seasonality, the identification of the causes of this phenomenon, the consequences of seasonality and its contribution to the size of the tourist flows in a destination. The final section puts forward several solutions to the difficulties posed by seasonality.

UNESCO World Heritage sites from across the globe, coastal destinations and urban sites have been illustrated to demonstrate the disparity in the spatial distribution of tourist attractions. Just as the intensity of attractions varies across different regions of the world, so too does the pattern of attractions of tourist interest within each municipality or urban area. The utilization of international data has been employed to demonstrate that certain destinations may attract significantly more attention from tourists than others.

It is evident that the most significant tourist attractions are the beaches, which are an integral component of the 3S tourism elements. It has been previously indicated that regions with a coastline, whether it be a beach or ocean, are well-positioned to benefit from the implementation of 3S tourism. These destinations are typically chosen by tourists who wish to relax on a sandy or rocky beach, and the number of tourists interested in this type of tourism is very high. The significance of 3S tourism is underscored by the considerable interest it generates among tourists. Consequently, destinations lacking a direct connection to the sea must leverage alternative tourist attractions to attract visitors. The present study focuses on the countries that received the highest number of international tourists in Europe in 2023. These nations are all engaged in 3S tourism, which is centered on the attributes of sea, sand and sun, and are characterized by their ability to attract large numbers of tourists from all over the world. A notable similarity is observed among the coastal tourism patterns of France, Spain and Italy, including the prevalence of beaches experiencing overtourism. The present study has identified beaches and coastlines in all three countries that are considered by other authors to be affected by the phenomenon of overtourism. The findings of these studies have provided significant insights and have greatly assisted my own research endeavors, specifically the undertaking of a comprehensive analysis of coastal tourism. Finally, I have provided a concise overview of several additional destinations (Dubrovnik, Santorini) that were not incorporated into the comprehensive study but which are nevertheless affected by the negative impacts of tourism on their coastlines. It is imperative to acknowledge that the phenomenon of overtourism does not

exclusively impact the countries and cities that receive the most international tourists. This is most evident in municipalities where numerous tourist products and attractions are concentrated. Among the numerous combinations that merit attention are those that incorporate a sunny beach and an old town with cultural heritage or outstanding entertainment facilities. Furthermore, it has been highlighted that cosmopolitan and metropolitan areas with high visitor numbers tend to have the most attractions in the city center, meaning that these central areas are more frequently visited by tourists than the suburbs. Consequently, businesses that are displaced from the city center are less likely to benefit from the revenues generated by international tourism. In the context of European urban destinations, a comprehensive collection and organization of responses to overtourism, measures and regulations introduced or planned has been undertaken, which can serve as examples for destination management, tourism organizations and businesses in other cities.

In the subsequent sub-chapter, an analysis of global tourism trends was conducted, leading to a complex ranking of 255 destinations. The VARCLUS method was employed to cluster the composite indicators utilized for the analysis of tourism overcrowding, with demographic, geographic, economic and tourism indicators being considered. The analysis revealed that, for the five clusters, the variance explained by each indicator was found to be strongest for the area-based indicators. The phenomenon of overtourism, as it manifests in diverse locations, regions, and time series, was subjected to analysis by calculating the average value of the VARCLUS components of each cluster. In this subsection, the evolution of the indices used is examined, distinguishing between domestic and international tourists in the destinations studied. The focus is thus directed towards urban destinations where the volume of international tourist arrivals significantly exceeds that of domestic arrivals, thereby disrupting the balance.

It is imperative to emphasise that this phase of the research encompassed 255 destinations, a distinctive aspect that sets it apart from other studies in this field. This research niche has been identified as a key area of investigation for this dissertation.

In the third sub-chapter, the analysis of European destinations is presented. This analysis has the remarkable uniqueness of focusing on a diverse range of urban destinations, covering 28 European destinations that have been identified as destinations of overtourism. The combined analysis of several municipalities made it possible to present a complex and comprehensive picture of overtourism in European destinations. Despite the fact that the majority of readily available data are exclusively available for European Union countries, the investigation was expanded to encompass other European cities in the dissertation (e.g. Reykjavik, Bergen, Edinburgh, London). A composite index was developed as a principal objective of the doctoral

research, based on the existing literature (Amore et al., 2020; Peeters et al., 2018), in order to objectively rank locations and track changes over time. The present section of the doctoral research focuses on European destinations experiencing over-visitation, as identified by Peeters et al. (2018). The destinations selected for analysis encompass a range of geographical locations, including capital cities, second largest cities, smaller cities, rural settlements, islands and provinces. However, it should be noted that due to the limitations of the data collection process, 28 sites were ultimately selected for analysis, which had all the characteristics required for the analysis. A comparative analysis of European overtourism destinations was conducted by dividing the period from 2014 to 2023 into four distinct segments. The analysis revealed that, while the rankings remained stable prior to the pandemic, the period of the pandemic shifted the order, with destinations in the northern half of Europe becoming more important as tourist destinations. The study incorporated a principal component analysis (PCA) to categorise the destinations into three clusters based on their overtourism levels, distinguishing between high, medium, and low intensity.

Despite the fact that some authors have already published on the topic of overtourism in the post-pandemic period, no comprehensive articles covering several municipalities and a wide range of indicators have been published. Addressing this research gap was the objective of this section of the doctoral dissertation, which presents a ranking of cities based on their tourism activity in the post-epidemic period.

Following the discussion of the results, the main conclusions and recommendations were formulated, and then a summary of the new and novel findings of the thesis was provided.

Taking all this into account, I believe it is essential to manage tourists in such a way as to make tourism more sustainable in the future. This is not only about monitoring and controlling the number of tourists, but also, for example, about shaping the image of tourism, shaping the attitudes of visitors and making tourists more environmentally aware. It has long been recognised that it is vital for the travel industry to find solutions that allow people to explore the world without causing lasting damage. Despite the growing focus on sustainability and the concerted efforts of various stakeholders in the sector across multiple domains, sustainable tourism remains one of the greatest challenges. The fundamental objective of this dissertation was to contribute to the growing body of knowledge on the negative impacts of tourism and the phenomenon of overtourism.

IRODALOMJEGYZÉK

1. 2016. évi CLVI. Törvény (2016): 2016. évi CLVI. Törvény a turisztikai térségek fejlesztésének állami feladatairól. Letöltve: <https://njt.hu/jogszabaly/2016-156-00-00> 2025. 07. 15.
2. Abbasian, S. – Onn, G. – Arnautovic, D. (2020): Overtourism in Dubrovnik in the eyes of local tourism employees: A qualitative study, *Cogent Social Sciences*, 6:1, 1775944, DOI: 10.1080/23311886.2020.1775944
3. Accor (2024): European travel 2025. Balancing growth and impact. Letöltve: https://files.stv-fst.ch/staging/assets/downloads/kona_accor_travel-trend-report.pdf 2025. 01. 31.
4. Adams, C. (2018): I Amsterdam letters removed amid fears over mass tourism. *Independent*. Letöltve: <https://www.independent.co.uk/travel/news-and-advice/amsterdam-letters-removed-tourism-netherlands-rijksmuseum-a8669901.html> 2021. 09. 24.
5. Airbnb (2025): About us. Newsroom. Letöltve: <https://news.airbnb.com/about-us/> 2025. 01. 15.
6. Alexis, P. (2017): Over-tourism and anti-tourist sentiment: An exploratory analysis and discussion. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 17(2), 288-293.
7. Allcock, J. B. (1989): Seasonality. In: Witt, S. F. and Moutinho, L., (eds.): *Tourism marketing and management handbook*. Prentice Hall International Ltd., Hemel Hempstead. pp. 387-392.
8. Alonso-Almeida, M. D. M. – Borrajo-Millán, F. – Yi, L. (2019): Are social media data pushing overtourism? The case of Barcelona and Chinese tourists. *Sustainability*, 11(12), 3356. pp. 1-17. DOI: 10.3390/su11123356
9. Amiel, G. (2019): Mass tourism troubles the residents of Paris, France. Letöltve: <https://www.stuff.co.nz/travel/news/114402962/mass-tourism-troubles-the-residents-of-paris-france> 2021. 09. 12.
10. Amore, A. – Adie, B. A. (2021): (Re)igniting tourism in cities after COVID: The same old risks of the "new normal". In V. Pecorelli (Ed.). *From Overtourism to Undertourism. Sustainable Scenarios in Post-pandemic Times*. Milan: UNICOPLI. (ISBN: 9788840021560)
11. Amore, A. – Falk, M. – Adie, B. A. (2020): One visitor too many: Assessing the degree of overtourism in established European urban destinations. *International Journal of Tourism Cities*, 6(1), 117-137. DOI: 10.1108/ijtc-09-2019-0152
12. Anup, K. C. (2018): Tourism and its role in environmental conservation. *Journal of Tourism and Hospitality Education*, 8, pp. 30-47. DOI: 10.3126/jthe.v8i0.20009
13. Arbulú, I. – Razumova, M. – Rey-Maqueira, J. – Sastre, F. (2021): Measuring risks and vulnerability of tourism to the COVID-19 crisis in the context of extreme uncertainty: The case of the Balearic Islands. *Tourism Management Perspectives*, 39, 100857. DOI: 10.1016/j.tmp.2021.100857
14. Associazione Porti Italiani (2024): Annual number of cruise passengers transiting, embarking, and disembarking in the port of Venice in Italy from 2012 to 2023. In: Statista. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/944494/number-of-cruise-passengers-in-the-venezia-port-in-italy/> 2024. 11. 28.

15. Ásványi K. (2022): Fenntarthatóság a turizmusban. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634547860. ISBN 978-963-454-786-0
16. Ásványi K. – Komár Z. (2018) Zöld szálloda - örökzöld imázs: A „zöld” mint minőség és minősítés kommunikációjának elemzése fogyasztói visszajelzések és szállodai honlapok vizsgálata alapján. In: A hatékony marketing: EMOK 2018 Nemzetközi Tudományos Konferencia konferenciakötete. Selye János Egyetem, Komárom, pp. 265-276. ISBN 978-80-8122-236-8
17. Bacsí, Z. – Tóth, É. (2020): A világörökségi helyszínek kapcsolata a turisztikai versenyképességgel. *Turizmus Bulletin*, 20(1), pp. 15–24. DOI: 10.14267/TURBULL.2020v20n1.2
18. Bærenholdt, J. O. – Meged, J. W. (2023): Navigating urban tourism planning in a late-pandemic world: The Copenhagen case. *Cities*, 136, 104236. DOI: 10.1016/j.cities.2023.104236
19. Bák, I. – Brelik, A. (2022): Use of tourism intensity indicators for delimitation in European Union countries. *European Research Studies Journal*. Volume XXV, Issue 3, 2022. pp. 273-283. DOI: 10.35808/ersj/3008
20. Baratti, L. (2019): Amsterdam Raises Tourist Taxes, Making Them Highest in Europe. *Travel Pulse*. Letöltve: <https://www.travelpulse.com/news/destinations/amsterdam-raises-tourist-taxes-making-them-highest-in-europe.html> 2021. 09. 29.
21. Bartels, T. (2018): Amsterdam will den Tourismus eindämmen. *Stern*. Letöltve: <https://www.stern.de/reise/europa/amsterdam-will-den-tourismus-eindaemmen-7988802.html>. 2021. 09. 21.
22. Behzadian, M. – Khanmohammadi Otaghsara, S. – Yazdani, M. – Ignatius, J. (2012): A state-of the-art survey of TOPSIS applications. *Expert Systems with Applications*, 39(17), pp. 13051–13069. DOI: 10.1016/j.eswa.2012.05.056
23. Bellos, I. (2017): Growing Cruise Tourism Testing Santorini's Limits. *Greece is*. Letöltve: <https://www.greece-is.com/news/growing-cruise-tourism-testing-santorinis-limits/> 2021. 11. 23.
24. BlueFlag (2025): Blue Flag. Foundation for Environmental Education. Letöltve: <https://www.blueflag.global/all-bf-sites/> 2025. 01. 25.
25. Bock, HH. (2007): Clustering Methods: A History of k-Means Algorithms. In: Brito, P. – Cucumel, G. – Bertrand, P. – de Carvalho, F. (eds) *Selected Contributions in Data Analysis and Classification. Studies in Classification, Data Analysis, and Knowledge Organization*. Springer, Berlin, Heidelberg. DOI: 10.1007/978-3-540-73560-1_15
26. Bouchon, F. – Rauscher, M. (2019): Cities and tourism, a love and hate story; towards a conceptual framework for urban overtourism management. *International Journal of Tourism Cities*, 5(4), pp. 598-619. DOI 10.1108/IJTC-06-2019-0080
27. Bourliataux-Lajoinie, S. – Dosquet, F. – del Olmo Arriaga, J. L. (2019): The dark side of digital technology to overtourism: the case of Barcelona. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, Vol. 11 No. 5, pp. 582-593. DOI: 10.1108/WHATT-06-2019-0041
28. Boztas, S. (2019): Overwhelmed Amsterdam sends tourists to the Hague. *The Telegraph*. Letöltve: <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/09/15/overwhelmed-amsterdam-sends-tourists-hague/> 2021. 10. 05.
29. Brady, S. (2019): How cities around the world managed overtourism in 2019. *Lonely Planet*. Letöltve: <https://www.lonelyplanet.com/articles/new-rules-overtourism-in-2019> 2021. 10. 02.

30. Brauers, W. K. – Zavadskas, E. K. (2009): Robustness of the Multi-objective Moora method with a test for the facilities sector. *Technological and Economic Development of Economy*, 15(2), pp. 325–375. DOI: 10.3846/1392-8619.2009.15.352-375
31. Brendon, P. (1991): *Thomas Cook: 150 years of popular tourism* (372 pp): ISBN: 978-0-436-19993-6
32. Briassoulis, H. (2002): Sustainable tourism and the question of the commons. *Annals of Tourism Research*, 29, pp. 1065–1085.
33. Brida, J. G. – Meleddu, M. – Tokarchuk, O. (2017): Use value of cultural events: The case of the Christmas markets. *Tourism Management*, 59, pp. 67-75. DOI: 10.1016/j.tourman.2016.07.012
34. Brohman, J. (1996): New directions in tourism for third world development. *Annals of Tourism Research*, 23, pp. 48–70.
35. Buhalis, D. (2005): 4 The tourism phenomenon. *Tourism in the Age of Globalisation*, 69.
36. Buitrago, E. M. – Yñiguez, R. (2021): Measuring overtourism: A necessary tool for landscape planning. *Land*, 10(9), 889. DOI: 10.3390/land10090889
37. Business Standard (2020): Covid-19 impact: Italy's tourism sector estimated to shrink by 100 bn euros. *World News*. Letöltve: https://www.business-standard.com/article/international/covid-19-impact-italy-s-tourism-sector-estimated-to-shrink-by-100-bn-euros-120090800362_1.html 2025. 08. 19.
38. Butler, R. W. (1980): The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources; *Canadian Geographer*, 24(1), pp. 5-12.
39. Butler, R. W. (2001): Seasonality in tourism: issues and implications. in Baum, T. and Lundtorp, S. (Eds), *Seasonality in Tourism*, Elsevier, Amsterdam, pp. 5-22.
40. Butler, R. W. (2014): Addressing seasonality in tourism: The development of a prototype. UNWTO Report. Punta del Este Conference.
41. Butler, R. W. – Dodds, R. (2022): Overcoming overtourism: a review of failure. *Tourism Review*, 77(1), pp. 35-53. DOI 10.1108/TR-04-2021-0215
42. Callahan, G. (2001): What is an Externality? *The Free Market* 19, no. 8 (August 2001): The Mises Institute. Letöltve: http://www.mises.org/freemarket_detail.aspx?control=367. 2020.12.21.
43. Cambridge Dictionary (2022): Tourist attraction. Letöltve: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/tourist-attraction> 2022. 01. 04.
44. Canalís, X. (2016): Ranking big data de costas e islas españolas. Letöltve: https://www.hosteltur.com/115329_ranking-big-data-costas-islas-espanolas.html 2021. 11. 08.
45. Carter, M. R. – Nevill, H. L. T. – Ward-Perkins, D. – Connolly, G. (2023): *Destination Management Handbook: A Guide to the Planning and Implementation of Destination Management*. World Bank Group. COI: 20.500.12592/p9nzs3
46. Carvache-Franco, W. – Carvache-Franco, M. – Carvache-Franco, O. – Hernández-Lara, A. B. (2020): Motivation and segmentation of the demand for coastal and marine destinations. *Tourism Management Perspectives*, 34, 100661. DOI: 10.1016/j.tmp.2020.100661
47. Castells, M. (1978): *City, class and power*. London: St. Martins Press.

48. Celata, F. – Romano, A. (2020): Overtourism and online short-term rental platforms in Italian cities. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(5), pp. 1020–1039. DOI: 10.1080/09669582.2020.1788568
49. Chen, G. – Cheng, M. – Edwards, D. – Xu, L. (2021): COVID-19 pandemic exposes the vulnerability of the sharing economy: a novel accounting framework. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(5), pp. 1141–1158. DOI: 10.1080/09669582.2020.1868484
50. Christensen, M. D. (2020): Performing a peer-to-peer economy: how Airbnb hosts navigate socio-institutional frameworks. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(5), pp. 966–982. DOI: 10.1080/09669582.2020.1849231
51. CIA – The World Factbook (2021): Field Listing – Coastline. Letöltve: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/coastline/> 2021. 11. 16.
52. City Destinations Alliance (2024): City Travel Report by City DNA. 20th official edition 2023-2024. Executive Summary. Letöltve: <https://www.calameo.com/read/0006740144c35af8d2b78> 2025. 02. 17.
53. Clausing, J. (2019): Too many visitors: The Netherlands ditches tourism promotion. *Travel Weekly*. Letöltve: <https://www.travelweekly.com/Europe-Travel/The-Netherlands-ditches-tourism-promotion> 2021. 09. 28.
54. Coffey, H. (2019): One of Europe's most popular beaches to start charging for entry. *Independent*. Letöltve: <https://www.independent.co.uk/travel/news-and-advice/sardinia-la-pelosa-beach-charge-entry-italy-tourists-overcrowding-a9202601.html> 2021. 10. 25.
55. Coldwell, W. (2017): First Venice and Barcelona: now anti-tourism marches spread across Europe. *The Guardian*. Letöltve: www.theguardian.com/travel/2017/aug/10/anti-tourism-marches-spread-across-europe-venice-barcelona 2021. 08. 09.
56. Connolly, K. (2024): Copenhagen offers tourist rewards as other EU nations clamp down. *The Guardian*. Letöltve: <https://www.theguardian.com/world/article/2024/jul/15/copenhagen-offers-tourist-rewards-as-other-eu-nations-clamp-down> 2025. 02. 20.
57. Copeland, B. (1991): Tourism, welfare, and de-industrialization in a small open economy. *Economica*, 58, pp. 515–529.
58. Corluka, G. – Mikinac, K. – Milenkovska, A. (2016): Classification of tourist season in costal Tourism. *UTMS Journal of Economics*, 7(1), pp. 71-83. <https://www.econstor.eu/handle/10419/174145>
59. Croatian Bureau of Statistics (2025): Tourist arrivals and nights in commercial accommodation, 2024 (First Release No. TUR-2024-1-2). Letöltve: <https://podaci.dzs.hr/2024/en/76896> 2025. 08. 20.
60. Csallner A. E. (2015): Bevezetés az SPSS statisztikai programcsomag használatába. Szeged. Juhász Gyula Pedagógusképző Kar. Jegyzet, tankönyv. Letöltve: <https://eta.bibl.u-szeged.hu/1264/> 2025. 01. 22.
61. Csapó J. (2019): A turizmuspolitika és turizmusirányítás elmélete és gyakorlata az Európai Unióban. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634544838. ISBN 978 963 454 483 8
62. Danyi P. (2020): Dinamikus árazás a gyakorlatban. In: Danyi P. – Rekettye G. – Veres I.: Modern árazás. Akadémiai Kiadó. ISBN 978 963 454 565 1
63. Dávid L. – Jancsik A. – Rátz T. (2007): Turisztikai erőforrások. A természeti és kulturális erőforrások turisztikai hasznosítása. – Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zrt., Budapest

64. De la Calle-Vaquero, M. – García-Hernández, M. – de Miguel, S. M. – Ferreiro-Calzada, E. (2020): In Search of Overtourism Indicators in Urban Centres. In *Handbook of Research on the Impacts, Challenges, and Policy Responses to Overtourism*, pp. 302-324. IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-7998-2224-0.ch016
65. Direction Générale des Entreprises (2019): Most visited monuments, cultural and recreational sites along French coastlines in 2017, by number of visitors. In: Statista. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/1126124/tourist-attractions-coast-france/> 2021. 12. 02.
66. Diskin, E. (2019): Rome is banning tour buses from driving around its historic city center to protect iconic landmarks. *Business Insider*. Letöltve: <https://www.businessinsider.com/rome-banning-tour-buses-from-historic-center-2019-1> 2021. 10. 12.
67. Disneyland Paris (2021): Are selfie sticks allowed to be used in Disneyland Paris Parks? Letöltve: <https://www.disneylandparis.com/en-gb/faq/theme-parks/selfie-sticks/> 2021. 10. 23.
68. Dodds, R. (2020): The tourist experience life cycle: a perspective article. *Tourism Review*, Vol. 75 No. 1, pp. 216-220. DOI: 10.1108/TR-05-2019-0163
69. Dodds, R. – Butler, R. (2019a): The enablers of overtourism. In R. Dodds R. Butler (Eds.), *Overtourism: Issues, realities and solutions*, 1st ed., Vol. 1, pp. 6-22. Berlin, Boston: De Gruyter Oldenbourg. DOI: 10.1515/9783110607369-002
70. Dodds, R. – Butler, R. (2019b): The phenomena of overtourism: A review. *International Journal of Tourism Cities*, 5(4), pp. 519-528. DOI: 10.1108/IJTC-06-2019-0090
71. Doxey, G. V. (1975): A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants; Paper given at San Diego, California, The Travel Research Association Conference no.6. TTRA pp.195-198.
72. Duro, J. A. (2016): Seasonality of hotel demand in the main Spanish provinces: Measurements and decomposition exercises. *Tourism Management*, 52, pp. 52–63. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2015.06.013>
73. Ecopedia (2024): Ecopedia, pénzügyi fogalmak, Pareto-hatékonyság. Letöltve: <http://ecopedia.hu/pareto-hatekonysag> 2024. 12. 11.
74. Erzsébetváros (2020): Budapest Főváros VII. Kerület Erzsébetváros Önkormányzata Képviselő-testületének 25/2020. (VI.25.) önkormányzati rendelete az üzletek éjszakai nyitvatartási rendjéről. Letöltve: https://www.erzsebetvaros.hu/uploads/files/25_2020_az_uzletek_ejszakai_nyitvatartasi_rendjerol-1046.pdf 2021. 09. 27.
75. European Commission (2010): Eurostat regional yearbook 2010. Statistical books. Luxembourg. ISBN 978-92-79-14565-0 DOI:10.2785/40203
76. Eurostat (2023): Data. Letöltve: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data> 2024. 02. 22
77. Eurostat LAU (2024): Nights spent at tourist accommodation establishments by degree of urbanisation and coastal/non-coastal area. tour_occ_ninatdc, DOI: 10.2908/TOUR_OCC_NINATDC
78. Eurostat Area (2025): 10.5 Nights spent in tourist accommodation relative to area, 2022. Eurostat. Online data code: tour_occ_nin3. Letöltve: <https://ec.europa.eu/statistical-atlas/viewer/?config=RyB-2024.json&ch=C01,C02,C03,C04,C05,C06,C07,C08,C10,C11,C12&mids=BKGCNT,C10M05,CNTOVL&o=1,1,0.7¢er=53.00761,20.9667,3&lcis=C10M05&> 2025. 02. 09.

79. Eurostat Guest (2025): Guest nights spent at short-stay accommodation offered via collaborative economy platforms by NUTS 3 region - experimental statistics. Online data code: tour_ce_oan3 DOI: 10.2908/TOUR_CE_OAN3 Letöltve: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tour_ce_oan3/default/map?lang=en&category=tour.tour_ce.tour_ce_oa 2025. 01. 14.
80. Eurostat Nights (2025): Nights spent at tourist accommodation establishments by NUTS 2 region, 2023. Eurostat. Online data code: tour_occ_nin2. DOI: 10.2908/tour_occ_nin2 Letöltve: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TOUR_OCC_NIN2/default/map?lang=en 2025. 01. 09.
81. Eurostat Population (2025): 10.4 Nights spent in tourist accommodation relative to resident population, 2022. Eurostat. Online data code: tour_occ_nin3. Letöltve: <https://ec.europa.eu/statistical-atlas/viewer/?config=RyB-2024.json&mids=BKGCNT,C10M04,CNTOVL&o=1,1,0.7&ch=C01,C02,C03,C04,C05,C06,C07,C08,C09,C10,C11,C12,C13¢er=53.00761,20.9667,3&lcis=C10M04&> 2025. 02. 09.
82. Eurostat Trips (2025): Trips by type of destination (personal trips only). Eurostat. Online data code: tour_dem_tthd. DOI:10.2908/tour_dem_tthd. Letöltve: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tour_dem_tthd__custom_15302494/default/table?lang=en 2025. 02. 09.
83. Farkic, J. – Coca-Stefaniak, J. A. (2024): Rethinking tourism in cities—alternative spaces and responsible practices. *International Journal of Tourism Cities*, 10(1), pp. 1-5. DOI 10.1108/IJTC-03-2024-294
84. Fernández-Morales, A. – Mayorga-Toledano, M. C. (2008): Seasonal concentration of the hotel demand in Costa del Sol: A decomposition by nationalities. *Tourism Management*. (29), pp. 940-949. DOI:10.1016/j.tourman.2007.11.003
85. Foffano, G. (2021): Waze s'associe avec la Région Sud pour contrôler les afflux de touristes. *Siecle Digital*. Letöltve: <https://siecledigital.fr/2021/06/03/waze-region-sud-controle-afflux-touristes/> 2021. 10. 13.
86. Fontanari, M. – Traskevich, A. (2023): Smart-Solutions for Handling Overtourism and Developing Destination Resilience for the Post-Covid-19 Era. *Tourism Planning & Development*, 20(1), pp. 86-107. DOI: 10.1080/21568316.2022.2056234
87. Formádi K. – Varga-Toldi K. (2020): Szezonalitás: Problémából kihívás és lehetőség. in Ercsey Ida (szerk.): *Marketing a digitalizáció korában*. Széchenyi István Egyetem: Győr. ISBN: 978-615-5837- pp. 493–504.
88. Földjáró (2024): A PETA segítséget kér: ne dolgoztassák Szantorinin a szamarakat, öszvéreket! Letöltve: <https://foldjaro.hu/szantorinin-kihasznalt-szamarak-peticio/> 2025. 08. 20.
89. Frago, L. (2021): Impact of COVID-19 pandemic on retail structure in barcelona: From tourism-phobia to the desertification of city center. *Sustainability*, 13(15), 8215.
90. Füzesiné H. M. (2018): *Bevezetés a tudományos kommunikációba*. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634542445
91. Gamberožić, J. Z. – Tonković, Ž. (2015): From mass tourism to sustainable tourism: A comparative case study of the island of Brač. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 24(2-3), pp. 85-102. DOI 10.17234/SocEkol.24.2.1

92. García Mestanza, J. – Bakhat, R. A. (2021): Fuzzy AHP-MAIRCA Model for Overtourism Assessment: The Case of Malaga Province. *Sustainability*, 13(11), 6394. DOI: 10.3390/su13116394
93. García Mestanza, J. – Bakhat, R. A. (2022): An integrated CRITIC-VIKOR model for overtourism assessment in Spain: post-COVID-19 sustainable actions. *International Journal of Multicriteria Decision Making*, 9(2), pp. 87-107. <http://dx.doi.org/10.1504/ijmcdm.2022.128894>
94. Garcia, C. – Deyà-Tortella, B. – Lorenzo-Lacruz, J. – Morán-Tejeda, E. – Rodríguez-Lozano, P. Tirado, D. (2023): Zero tourism due to COVID-19: an opportunity to assess water consumption associated to tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(8), pp. 1869-1884. DOI: 10.1080/09669582.2022.2079652
95. Gay, J. C. (2024): *Tourismophobia: From "Mass Tourism" to "Overtourism"*. John Wiley & Sons. ISBN: 978-1-394-33235-9
96. Ghauri, P. – Grønhaug, K. (2016): *Kutatásmódszertan az üzleti tanulmányokban*. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789630598590.
97. Go, F. – Moutinho, L. (2010): *International Tourism Management*. In: Moutinho: *Strategic Management in Tourism*. Glasgow. ISBN 0-85199-282-x
98. Gonda T. (2016): *A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai*. PTE KPVK. ISBN 978-963-429-108-4
99. Gonda T. (2022a): *Alternatív turizmus*. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634547686.
100. Gonda, T. (2022b): Turizmus és reziliencia = Tourism and resilience. *Turizmus Bulletin*, 22(2), pp. 27-36. DOI: 10.14267/TURBULL.2022v22n2.3
101. González-Reverté, F. (2022): The perception of overtourism in urban destinations. Empirical evidence based on residents' emotional response. *Tourism Planning & Development*, 19(5), pp. 451-477. DOI: 10.1080/21568316.2021.1980094
102. Goodwin, H. (2014): Cape Town Declaration on Responsible Tourism. Letöltve: <https://responsibletourismpartnership.org/cape-town-declaration-on-responsible-tourism/>. 2022. 02. 12.
103. Goodwin, H. (2017): The challenge of overtourism. Working Paper. Responsible Tourism Partnership. Letöltve: <https://haroldgoodwin.info/wp-content/uploads/2020/08/rtpwp4overtourism012017.pdf> 2023. 12. 11.
104. Gormsen, E. (1997): The impact of tourism on coastal areas. *GeoJournal*, 42(1), pp. 39-54. DOI: 10.1023/A:1006840622450
105. Gowreesunkar, V. G. – Vo-Thanh, T. (2020): Between overtourism and under-tourism: Impacts, implications, and probable solutions. In H. Seraphin, T. Gladkikh, T. Vo-Thanh (Eds.), *Overtourism: Causes, implications and solutions*, 1st ed., pp. 45–68. Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-42458-9_4
106. Göksu, A. – Kaya, S. E. (2014): Ranking of tourist destinations with multi-criteria decision making methods in Bosnia and Herzegovina. *Economic Review: Journal of Economics and Business*, 12(2), pp. 91-103. <https://hdl.handle.net/10419/193841>
107. Gössling, S. – McCabe, S. – Chen, N. C. (2020): A socio-psychological conceptualisation of overtourism. *Annals of Tourism Research*, 84, 102976. DOI: 10.1016/j.annals.2020.102976

108. Gretzel, U. (2019): The role of social media in creating and addressing overtourism. In R. Dodds, R. Butler (Eds.), *Overtourism: Issues, realities and solutions*, 1st ed., Vol. 1, pp. 62-75. Berlin, Boston: De Gruyter Oldenbourg. DOI: 10.1515/9783110607369-005
109. Guglielminetti, E. – Loberto, M. – Mistretta, A. (2023): The impact of COVID-19 on the European short-term rental market. *Empirica* 50, 585–623. DOI: 10.1007/s10663-023-09576-x
110. Gurran, N. (2018): Global home-sharing, local communities and the Airbnb debate: a planning research agenda. *Planning theory & practice*, 19(2), pp. 298-304. DOI: 10.1080/14649357.2017.1383731
111. Guttal, S. (2007): Globalisation. *Development in Practice*, 17(4/5), pp. 523–531. <http://www.jstor.org/stable/25548249>
112. Gyarmati J. – Szalai J. (2018): Többszempon্তু döntési modell alkalmazása a haditechnikai eszközök fejlesztésének és korszerűsítésének folyamatában. *Hadmérnök*, 13(4), pp. 59-66.
113. Hall, M. – Weiler, B. (1992): Introduction. What's special about special interest tourism? In B. Weiler, C. M. Hall (Eds.), *Special interest tourism*. London, UK: Bellhaven Press. ISBN 1852930721.
114. Happ, É. (2014): Fenntartható turizmus és felelősségvállalás. *Gazdaság & Társadalom / Journal of Economy & Society* 2014. 1. szám. DOI: 10.21637/GT.2014.1.07.
115. Hariharan, A. (2020): From Amsterdam To Venice, Cities That Are Fighting Over-Tourism With Restrictions & Curbs. *The Economic Times*. Letöltve: <https://economictimes.indiatimes.com/magazines/panache/from-amsterdam-to-venice-cities-that-are-fighting-over-tourism-with-restrictions-curbs/paris-france/slideshow/73578744.cms> 2021. 10. 18.
116. Harvey, D. (2008): The right to the city. *New Left Review*, 53, pp. 23–40.
117. Henley, J. (2020): Overtourism in Europe's historic cities sparks backlash. *The Guardian*. Letöltve: <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/25/overtourism-in-europe-historic-cities-sparks-backlash> 2021. 10. 21.
118. Hernández, M. G. – Baidal, J. I. – de Miguel, S. M. (2019): Overtourism in urban destinations: the myth of smart solutions. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, (83). DOI: 10.21138/bage.2830
119. Herntrei, M. – Jánová, V. (2024): From Carrying Capacity to Overtourism: The Changing Perspective in the Course of Time. In: Pechlaner, H. – Innerhofer, E. – Philipp, J.: *From Overtourism to Sustainability Governance*, pp. 6-22. Routledge. DOI: 10.4324/9781003365815
120. Holidu (2022): Cities with highest number of tourists per inhabitant in Europe in 2019. *Statista*. Statista Inc. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/778687/overtourism-worst-european-cities/> 2024. 06. 11.
121. Holson, L. M. (2020): This Austrian Village Wants' Frozen' Fans to Let It Go. *International New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/01/17/world/europe/hallstatt-austria-frozen-tourists.html>
122. Horlacher, P. (2024): Tourists Go Home: Stakeholder Attitudes in the Face of Overtourism The case of Dubrovnik, Croatia. In *ISCONTOUR 2024 Tourism Research Perspectives: Proceedings of the International Student Conference in Tourism Research* (pp. 276). BoD–Books on Demand.

- 123.Hospers, G. J. (2019): Overtourism in European cities: From challenges to coping strategies. In CESifo Forum, Vol. 20, No. 03, pp. 20-24. München: ifo Institut–Leibniz-Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München.
- 124.Hwang, C. L. – Yoon, K. (1981): Multiple Attribute Decision Making. In M. Beckmann, H. P. Künzi (Eds.), Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems. New York: Springer-Verlag. DOI: 10.1007/978-3-642-48318-9
- 125.Imperatives, S. (1987): Report of the World Commission on Environment and Development: Our common future.
- 126.INE (2020a): Number of international tourists staying in hotels in major coastal destinations in Spain in 2019 (in 1,000s). Instituto Nacional de Estadística. In: Statista. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/772745/international-tourists-in-hotels-in-major-coastal-destinations-in-spain/> 2021. 11. 22.
- 127.INE (2020b): Annual bed occupancy rate in hotels in Spain's major coastal destinations in 2019. Instituto Nacional de Estadística. In: Statista. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/773024/annual-hotel-bed-occupancy-rate-in-major-coastal-destinations-spain/> 2021. 11. 22.
- 128.Insee (2019a): Number of overnight stays in coastal areas in France in summer from 2015 to 2019 (in millions). In: Statista. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/1125757/france-coast-overnight-stays-summer-timeline/> 2021. 12. 01.
- 129.Insee (2019b): Number of overnight stays in France in summer 2019, by coast (in millions). In: Statista. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/1125624/france-coast-overnight-stays-summer/> 2021. 12. 01.
- 130.Institute of the Association of Greek Tourist Enterprises (2024): Number of international air arrivals on the Greek island of Santorini from 2010 to 2023. In: Statista. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/880883/santorini-international-air-arrivals/> 2024. 12. 11.
- 131.Irimiás A. – Jászberényi M. – Michalkó G. (2019): A turisztikai termékek innovatív fejlesztése. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634544081.
- 132.Itzkowitz, L. (2019): Rome Bans Sitting on the Spanish Steps. Afar. Letöltve: <https://www.afar.com/magazine/rome-bans-sitting-on-the-spanish-steps> 2021. 10. 11.
- 133.Jancsik, A. (2011): A turisztikai terek életciklusát mérő indikátorok. In: Kóródi M.: Turizmus kutatások módszertana. Pécsi Tudományegyetem. ISBN: 978-963-642-431-2
- 134.Jandó, Z. (2024): Az állam és a szabadidősport kapcsolata. In: Szabó Á. (szerk.) A szabadidősport üzleti kérdései. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634549338.
- 135.Jánosa A. (2023): Adatelemzés IBM SPSS Statistics megoldások alkalmazásával. Magyar Könyvvizsgálói Kamara Oktatási Központ Kft. ISBN 978 963 9878 75 4
- 136.Jászberényi M. (2022): A kulturális turizmus aktuális trendjei, fejlődési irányai. In: Jászberényi M. – Boros K. – Miskolczi M. (szerk.): Vonzerőfejlesztés a kulturális és aktív turizmusban. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634548041.
- 137.Jauhari, A. A. D. R. – Anamisa, D. R. – Mufarroha, F. A. (2022): Analysis of clusters number effect based on k-means method for tourist attractions segmentation. In Journal of Physics: Conference Series. 2406. 012024. doi:10.1088/1742-6596/2406/1/012024
- 138.Jurado, E. N. – Damian, I. M. – Fernández-Morales, A. (2013): Carrying capacity model applied in coastal destinations. Annals of Tourism Research, 43, pp. 1-19. <http://dx.doi.org/10.1016/j.annals.2013.03.005>

- 139.Kainthola, S. – Tiwari, P. – Chowdhary, N. R. (2021): Overtourism to zero tourism: Changing tourists' perception of crowding post COVID-19. *Journal of Spatial and Organizational Dynamics*, 9(2), pp. 115-137.
- 140.Keller K. (2023): A turisztikai niche termékek. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634549147.
- 141.Keller, K. L. – Kotler, P. (2016): *Marketingmenedzsment*. Akadémiai Kiadó. ISBN 978 963 05 9778 4. DOI: 10.1556/9789630597784.
- 142.Kerekes S. (2018): *A környezetgazdaságtan alapjai*. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634542261. ISBN 978 963 454 226 1
- 143.Kessel, I. (2017): Is Game Of Thrones Fueling Dubrovnik's Tourism? Statista. Letöltve: <https://www.statista.com/chart/10308/tourists-flock-to-dubrovnik/> 2024. 06. 11.
- 144.Khattab, M. F. – Al-Muqdad, S. W. – Abo, R. K. – Merkel, B. J. (2020): Variable Reduction for Water Quality Investigation using VARCLUS Technique. A Case Study of Mosul Dam Lake, Northern Iraq. *Water Resources*, 47, pp. 1005-1011. DOI: 10.1134/S0097807820060093
- 145.Knoema (2022): Contribution of travel and tourism to GDP as a share of GDP (%). Letöltve: <https://knoema.com/atlas/topics/Tourism/Travel-and-Tourism-Total-Contribution-to-GDP/Contribution-of-travel-and-tourism-to-GDP-percent-of-GDP?action=export&gadget=tranking-container> 2022. 01. 08.
- 146.Kocsel N. (2019): A perszeveratív kogníciók pszichológiai és biológiai korrelátumai. Doktori értekezés. ELTE, Pszichológiai Doktori Iskola. Budapest.
- 147.Kocsi B. (2020): Monte-Carlo szimuláción és kockázateértékelésen alapuló folyamatelemző keretrendszer. Egyetemi doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, Természettudományi és Informatikai Doktori Tanács, Informatikai Tudományok Doktori Iskola.
- 148.Koens, K. – Postma, A. – Papp, B. (2018): Is overtourism overused? Understanding the impact of tourism in a city context. *Sustainability*, 10(12), 4384. DOI: 10.3390/su10124384
- 149.Koh, E. (2020): The end of over-tourism? Opportunities in a post-COVID-19 world. *International Journal of Tourism Cities*, 6(4), pp. 1015-1023. DOI: 10.1108/IJTC-04-2020-0080
- 150.Korey, A. (2017): How Cinque Terre Is Handling the Pressure of Being on Every Traveler's Bucket List. *Travel + Leisure*. Letöltve: <https://www.travelandleisure.com/trip-ideas/cinque-terre-tourist-overflow> 2021. 10. 25.
- 151.Kovács T. (2019): Többszempon্তু döntési módszerek alkalmazása teljesítményfejlesztő programok támogatására. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdaságinformatika Doktori Iskola. DOI 10.14267/phd.2019003
- 152.Kroese, D. P. – Porotsky, S. – Rubinstein, R. Y. (2006): The Cross-Entropy Method for Continuous Multi-Extremal Optimization. *Methodology and Computing in Applied Probability*, 8(3), pp. 383–407. DOI: 10.1007/s11009-006-9753-0
- 153.Kušen, E. (2010): A system of tourism attractions. *Tourism: An international interdisciplinary journal*, 58(4), pp. 409-424. DOI: 10.1007/978-3-319-42246-6_7
- 154.Le Parc national des Calanques (2021): Le Parc national des Calanques. Plages et baignade. Se baigner dans les Calanques. Letöltve: <http://www.calanques-parcnational.fr/fr/plages-et-baignade-se-baigner-dans-les-calanques-de-marseille-cassis-la-ciotat> 2021. 10. 13.

- 155.Ledson, A. (2023): France Starts Campaign To Combat Over Tourism At Sites Like Mont Saint Michel. Forbes, Lifestyle, Travel. <https://www.forbes.com/sites/alexledson/2023/06/25/france-starts-campaign-to-combat-over-tourism-at-sites-like-mont-saint-michel/>
- 156.Lengyel I. – Mozsár F. (2002): A külső gazdasági hatások (externáliák) térbelisége. Tér és Társadalom 16. évf. 2002/2. 1-20. p.
- 157.Lengyel, M. (2004): A turizmus általános elmélete. Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája. Budapest. ISBN: 963-637-237-3
- 158.Lengyel, M. (2008): TDM működési kézikönyv. Heller Farkas Főiskola, Budapest. ISBN 978-963-06-4143-2
- 159.London (2021): Short term and holiday lets in London. Letöltve: <https://www.london.gov.uk/what-we-do/housing-and-land/improving-private-rented-sector/short-term-and-holiday-lets-london> 2021. 10. 21.
- 160.Lőrincz K. Sulyok J. (2017): Turizmusmarketing. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634540601.
- 161.Lv, Z. (2019): Deepening or lessening? The effects of tourism on regional inequality. Tourism Management, 72, pp. 23-26. DOI:10.1016/j.tourman.2018.11.009
- 162.Maggi, E. – Fredella, F. L. (2010): The carrying capacity of a tourist destination. The case of a coastal Italian city. 50th Congress of the European Regional Science Association: "Sustainable Regional Growth and Development in the Creative Knowledge Economy", 19-23 August 2010, Jönköping, Sweden. European Regional Science Association (ERSA)
- 163.Mahadevan, R. – Suardi, S. (2019): Panel evidence on the impact of tourism growth on poverty, poverty gap and income inequality. Current Issues in Tourism, 22(3), pp. 253-264. DOI: 10.1080/13683500.2017.1375901
- 164.Mahendru, M. – Arora, V. – Chatterjee, R. – Sharma, G. D. – Shahzadi, I. (2024): From over-tourism to under-tourism via COVID-19: Lessons for sustainable tourism management. Evaluation Review, 48(1), pp. 177-210. DOI: 10.1177/0193841X231189805
- 165.Manera C, Valle E. Tourist Intensity in the World, 1995–2015: Two Measurement Proposals. Sustainability. 2018; 10(12):4546. DOI: 10.3390/su10124546
- 166.MapCustomizer (2025): MapCustomizer. Letöltve: <https://www.mapcustomizer.com/> 2025. 01. 25.
- 167.Martins, C. S. – Ferreira, A. C. – Pereira, C. S. – Sousa, B. B. (2022): Virtual Tourism and Challenges in a Post-Pandemic Context. In ICT as Innovator Between Tourism and Culture, pp. 122-137. IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-7998-8165-0.ch008
- 168.Marton G. – Csapó J. – Hinek M. – Kiss R. (2017): Pécs turizmusának vizsgálata a turisztikai szezonális tükrében a Gini-index segítségével. Területfejlesztés és innováció 11. évf. 1. sz.
- 169.Marton G. – Hinek M. – Kiss R. – Csapó J. (2019): Measuring seasonality at the major spa towns of Hungary. Hungarian Geographical Bulletin, 68(4), pp. 391-403. DOI: 10.15201/hungeobull.68.4.5
- 170.Mátyás, Sz. – Németh, J. – Ritecz, Gy. (2020): A turizmusbiztonság társadalmi és gazdasági összefüggéseinek statisztikai vizsgálata. Területi Statisztika, 2020, 60(5), pp. 567–580. DOI: 10.15196/TS600503.
- 171.McClanahan, P. (2022): Stockholm Instead of Rome? October Instead of July? How Heat Waves Are Changing Tourism in Europe. International New York Times, NA-NA.

172. McCool, S. F. – Lime, D. W. (2001): Tourism carrying capacity: tempting fantasy or useful reality?. *Journal of sustainable tourism*, 9(5), pp. 372-388.
173. MDG (2017): MDG Monitor: Category: Millennium Development Goals. Letöltve: <https://www.mdgmonitor.org/millennium-development-goals/> 2025. 01. 02.
174. Meler, M. (2015): Wine Tourism as a Centripetal Force in the Development of Rural Tourism. *ToSEE – Tourism in Southern and Eastern Europe*, Vol. 3, pp. 197-209. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2637303>
175. Mészáros R. (2017): A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789630598774
176. Mészáros, E. – Sebők, M. (2018): A szövegbányászati módszerek alkalmazásának lehetőségei a joggyakorlat-elemzésben. In *Forum Sententiarum Curiae*, No. 2, pp. 6-12. Kúria.
177. Michalkó G. (2016): Turizmológia. Budapest: Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789630597173
178. Michalkó G. (2023): A turizmus esszenciája. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634548683.
179. Michalkó, G. – Rátz, T. (2019): Turizmus 3.0 – Támpontok a turizmustörténet legújabb korának megértéséhez. In: Kátay Ákos – Michalkó Gábor – Rátz Tamara: *Turizmus 3.0. Orosháza–Budapest*. ISBN: 978-615-5075-47-6. pp. 9-14.
180. Michalkó, G. – Rátz, T. – Szalai, K. (2023): A válságproblematika felértékelődése a totális turizmus korában. DOI: 10.15201/TA12-1
181. Michel, F. (2000): Des hôtes et des autres. *Tourisme et altérité*. *Revue Espaces*, 171, pp. 4–21.
182. Mihalic, T. (2020): Conceptualising overtourism: A sustainability approach. *Annals of Tourism Research*, 84, 103025.
183. Milano, C. – Cheer, J. M. – Novelli, M. (2018): Overtourism: A growing global problem. *The Conversation*, 18, pp. 1-5.
184. Milano, C. – Cheer, J. – Novelli, M. (2019): Overtourism: Excesses, discontents and measures in travel & tourism. Wallingford: CABI. *Journal of Tourism Futures* 5(3), pp. 295-296. DOI:10.1108/JTF-09-2019-088
185. Milano, C. – Novelli, M. – Russo, A. P. (2024): Anti-tourism activism and the inconvenient truths about mass tourism, touristification and overtourism, *Tourism Geographies*, DOI: 10.1080/14616688.2024.2391388
186. Miller M. L. – Hadley N.P. (2005): Tourism and Coastal Development. In: Schwartz M.L. (eds) *Encyclopedia of Coastal Science*. *Encyclopedia of Earth Science Series*. Springer, Dordrecht. 2005 DOI: 10.1007/1-4020-3880-1_328
187. Miller, M. L. – Auyong, J. – Hadley, N. P. (2002): Sustainable coastal tourism: challenges for management, planning, and education. *Environmental Science*. 2002
188. Mohammad Mahmoudi, M. – Seyed Hojjat, B. – Roya, E. (2017): A hybrid MCDM model for identification and prioritisation of the factors affecting shopping behaviour of foreign tourists. *International Journal of Services and Operations Management*, 26(3), pp. 294-317. <http://dx.doi.org/10.1504/ijsum.2017.081937>
189. Molnár-Csomós I. E. (2024): A nemkívánatos mértékű turizmus hatása a helyi lakosság jóllétére Budapest VII. kerületében. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola. DOI DOI: 10.14267/phd.2024066

- 190.Molnár T. (2017): Empirikus területi kutatások és módszerek. Budapest: Akadémiai Kiadó.
DOI: 10.1556/9789634540229
- 191.Mosteanu, T. – Iacob, M. (2009): Principles for Private and Public Internalisation of Externalities. A Synoptic View. Theoretical and Applied Economics, Asociatia Generala a Economistilor din Romania - AGER, vol. 10(10(539)), pp. 35-42.
- 192.MTÜ (2021): Turizmus 2.0. Magyar Turisztikai Ügynökség, Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (NTS2030), Budapest
- 193.Murtagh, F. – Contreras, P. (2012): Algorithms for hierarchical clustering: an overview. Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery, 2(1), pp. 86-97.
doi: 10.1002/widm.53
- 194.Museums.eu (2021): The most visited museums in the world. Letöltve: <http://museums.eu/highlight/details/105664/the-most-visited-museums-in-the-world>
2021. 10. 22.
- 195.Nádasi L. – Kovács S. – Szöllös-Tóth A. (2024): The extent of overtourism in some European locations using multi-criteria decision-making methods between 2014 and 2023. International Journal of Tourism Cities. DOI: 10.1108/IJTC-05-2024-0103
- 196.Nannini, S. – Radicchi, E. (2019): Changing Lifestyles In Mediterranean Countries: Towards A Homogenization Of Habits, Values And Cultures? In: Ceramella, N. – Gori, U.: The Mythical Mediterranean Sea: Crossroads Of Cultures, People, And Civilizations, pp. 206-214.
- 197.Navarro-Ruiz, S. – Casado-Díaz, A.B. – Ivars-Baidal, J. (2020): Cruise tourism: the role of shore excursions in the overcrowding of cities. International Journal of Tourism Cities, Vol. 6 No. 1, pp. 197-214. DOI: 10.1108/IJTC-04-2018-0029
- 198.Németh, K. (2022): Fenntarthatóság a koronavírus árnyékában, a zöld turizmus új lehetőségei és kihívásai. Turizmusbiztonság, járvány, geopolitika, pp. 167-179. ISBN 978-963-88122-6-1
- 199.Neuts, B. – Nijkamp, P. (2012): Tourist crowding perception and acceptability in cities: An applied modelling study on Bruges. Annals of Tourism Research, 39(4), pp. 2133-2153.
- 200.Nilsson, J. H. (2020): Conceptualizing and contextualizing overtourism: the dynamics of accelerating urban tourism. International Journal of Tourism Cities, 6(4), pp. 657-671.
DOI: 10.1108/IJTC-08-2019-0117
- 201.Noack, R. (2021): As tourists return to Europe, some top destinations want fewer of them. The Washington Post. Letöltve: https://www.washingtonpost.com/world/europe/overtourism-europe-pandemic-travel/2021/07/01/ae3c35a8-d8df-11eb-8c87-ad6f27918c78_story.html 2021. 10. 13.
- 202.Nordhaus, W. D. – Samuelson, P. A. (2016): Közgazdaságtan. Budapest: Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789630597814
- 203.O'Reilly, A. M. (1986) Tourism carrying capacity: Concept and issues. Tourism Management, 7. 4., pp. 254–258. DOI: 10.1016/0261-5177(86)90035-X
- 204.Opricovic, S. (1998): Multicriteria optimization of civil engineering systems. University of Belgrade. Technology and Investment, 6(4).
- 205.Orams, M. B. (2003): Sandy beaches as a tourism attraction: a management challenge for the 21 st century. Journal of Coastal Research, pp. 74-84. 2003
<http://www.jstor.org/stable/40928751>

- 206.Oxford Economics. (2024): Databanks. Letöltve: <https://www.oxfordeconomics.com/> 2024. 02. 24.
- 207.Önder, E. – Yıldırım, B. F. – Ozdemir, M. (2013): Multi criteria decision making approach for evaluating tourism destinations in Turkey. *Academic Journal of Tourism and Management Researches*, 1(1), pp. 1-15.
- 208.Pagès, J.P. – Pagès, J. (2014): *Multiple Factor Analysis by Example Using R*. Chapman and Hall/CRC, New York, NY, USA. DOI: 10.1201/b17700
- 209.Palasics, P. – Hinek, M. (2018): „Még mindig hat hét a Balaton?": A szezonális alakulása és mérséklésének lehetőségei Balatonfüred példáján. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 3(4). ISSN 2498-6984
- 210.Pan, S.-Y. – Gao, M. – Kim, H. – Shah, K. J. – Pei, S.-L. – Chiang, P.-C. (2018): Advances and Challenges in Sustainable Tourism toward a Green Economy. *Science of the Total Environment* 635, pp. 452–469.
- 211.Panasiuk, A. (2020): Policy of sustainable development of urban tourism. *Polish Journal of Sport and Tourism*, 27(2), pp. 33-37. DOI: 10.2478/pjst-2020-0012
- 212.Pasquinelli, C. – Trunfio, M. – Bellini, N. – Rossi, S. (2021): Sustainability in overtouristified cities? A social media insight into Italian branding responses to Covid-19 crisis. *Sustainability*, 13(4), 1848. DOI: 10.3390/su13041848
- 213.Pavlić, I. (2013): Cruise tourism demand forecasting-the case of Dubrovnik. *Tourism and hospitality management*, 19(1.), pp. 125-142.
- 214.Peeters, P. – Gössling, S. – Klijs, J. – Milano, C. – Novelli, M. – Dijkmans, C. – Eijgelaar, E. – Hartman, S. – Heslinga, J. – Isaac, R. – Mitas, O. – Moretti, S. – Nawijn, J. – Papp, B. – Postma, A. (2018): Research for TRAN Committee - Overtourism: impact and possible policy responses. Technical Report no. 629184. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels.
- 215.Peltier, D. (2019): Rome Tour Bus Restriction Stirs Europe's Latest Overtourism Controversy. *Skift. Business Travel*. Letöltve: <https://skift.com/2018/11/15/rome-tour-bus-restriction-stirs-europes-latest-overtourism-controversy/> 2021. 10. 02.
- 216.Phua, V. C. (2019): Perceiving Airbnb as sharing economy: the issue of trust in using Airbnb. *Current Issues in Tourism*, 22(17), pp. 2051-2055. DOI: 10.1080/13683500.2018.1440539
- 217.Pihur, V. – Datta, S. – Datta, S. (2009): RankAggreg, an R package for weighted rank aggregation. *BMC Bioinformatics*, 10, pp. 62–62. DOI: 10.1186/1471-2105-10-62
- 218.Pike, S. (2008): *Destination Marketing: An Integrated Marketing Communication Approach*. Elsevier. ISBN: 978-0-7506-8649-5
- 219.Pinke-Sziva I. – Smith M. K. – Berezvai Z. (2022): Budapest újrapozicionálási lehetőségei a túlturizmus és a Covid-19 pandémia után, a fenntartható irányokért az „Éld át Budapestet” kutatás tükrében. In: Ásványi K. (szerk.) *Fenntarthatóság a turizmusban*. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634547860.
- 220.Piskóti, I. (2017): A desztinációmárketing hatékonysága: modellek, mérése, trendek és eszközök. *Prosperitas*, 4(2), pp. 7-43.
- 221.Podani J. (1997): Bevezetés a többváltozós biológiai adatfeldolgozás rejtelmeibe avagy “Mit is kezdünk azzal a rengeteg adattal?”. *Scientia Kiadó*, Budapest. ISBN 963 8326 06 9

222. Popescu, A. – Tindeche, C. – Marcuța, A. – Marcuța, L. – Hontus, A. – Stanciu, M. (2023): Overtourism in the most visited European city and village destinations. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development*, 23(3).
223. Postma, A. – Schmuecker, D. (2017): Understanding and overcoming negative impacts of tourism in city destinations: conceptual model and strategic framework. *Journal of Tourism Futures*. Vol. 3 No. 2, pp. 144-156. DOI: 10.1108/JTF-04-2017-0022
224. Puczkó L. (1999): Turizmus és környezet. Turizmus vagy környezet? Ph.D disszertáció. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Külgazdaságtan Tanszék, Turizmus Kutatócsoport, Gazdálkodási Ph.D. program
225. Puczkó L. – Rátz T. (2017): Az attrakciótól az élményig. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789630598835.
226. Pulido-Fernández, J. I. – Casado-Montilla, J. – Carrillo-Hidalgo, I. (2019): Introducing olive-oil tourism as a special interest tourism. *Heliyon*, 5(12). DOI: 10.1016/j.heliyon.2019.e02975
227. Raffay, Á. – Lőrincz, K. – Clark, A. (2014): Spirituális és üzleti értékek találkozása a vallási turizmusban. *Turizmus bulletin XV. évfolyam 2. szám*. pp. 34-42.
228. Rakytova, I. – Tomcikova, I. (2017): Assessing sustainability in mountain tourism of Demanovska Valley, Slovakia. *European Journal of Geography*, 8(2). ISSN 1792-1341
229. Rapporto Spiagge (2021): Rapporto Spiagge 2021. La situazione ed i cambiamenti in corso nelle aree costiere italiane. Letöltve: <https://www.legambiente.it/wp-content/uploads/2021/07/Rapporto-Spiagge-2021.pdf> 2021. 11. 11.
230. Rátz T. (1999): A turizmus társadalmi-kulturális hatásai. Ph.D disszertáció. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Külgazdaságtan Tanszék, Turizmus Kutatócsoport.
231. Rátz T. (2011): Attrakció- és látogatómenedzsment. In: Aubert A. *Turizmusmenedzsment*. 6. fejezet, Pécsi Tudományegyetem. ISBN: 978-963-642-433-6
232. Rátz, T. (2014): Az EKF-turizmus mint lehetséges niche termék: A kulturális turizmus egy különleges területének vizsgálata. *Turizmus Bulletin*, 16(2), pp. 24-33.
233. Richards, G. (2022): Urban tourism as a special type of cultural tourism. In J. van der Borg (Ed.), *A research agenda for urban tourism*, pp. 31-50. Edward Elgar Publishing Ltd.
234. Richardson, D. (2017): Europe suffering the strain of tourism. Letöltve: <https://www.ttgmedia.com/wtm/wtm-news/wtm-2017-europe-suffering-the-strain-of-tourism-12206>. 2021. 09. 12.
235. Rideg A. – Deutsch N. – Torjai L. (2009): Háztartási hasznosítású napkollektoros és hőszivattyús beruházás többszemponú értékelése. *Magyar Épületgépészet*, LVIII. évfolyam, 2009/7-8. szám
236. Rubinstein, R. (1999): The Cross-Entropy Method for Combinatorial and Continuous Optimization. *Methodology And Computing In Applied Probability*, 1(2), pp. 127–190. DOI: 10.1023/a:1010091220143
237. Sadeghian, M. M. (2019): Negative environmental impacts of tourism, a brief review. *Journal of Novel Applied Sciences*, 8, pp. 71-76.
238. Saenz-de-Miera, O. – Rosselló, J. (2014): Modeling tourism impacts on air pollution: The Case of PM10 in Mallorca. *Tourism Management*, 40, pp. 273–281.
239. Sanche, R. – Lonergan, K. (2006): Variable reduction for predictive modeling with clustering. In: *Casualty Actuarial Society Forum*, pp. 89–100. Letöltve:

https://www.casact.org/sites/default/files/database/forum_06wforum_06w93.pdf 2025. 01. 07.

- 240.Saner, R. – Yiu, L. – Filadoro, M. (2019): Tourism development in least developed countries: Challenges and opportunities. *Sustainable tourism: Breakthroughs in research and practice*, pp. 94-120. DOI: 10.4018/978-1-5225-7504-7.ch006
- 241.Sarantakou, E. – Terkenli, T. S. (2019): Non-institutionalized forms of tourism accommodation and overtourism impacts on the landscape: The case of Santorini, Greece. *Tourism Planning & Development*, 16(4), pp. 411-433. DOI: 10.1080/21568316.2019.1569122
- 242.SAS Institute Inc. (2013): SAS/STAT® 13.1 User's Guide. Cary, NC: SAS Institute Inc
- 243.Schubert, S. F. (2009): Coping with Externalities in Tourism – A Dynamic Optimal Taxation Approach. Munich Personal RePEc Archive. Paper No. 16736. pp. 1-30. Free University of Bozen-Bolzano.
- 244.Schultz, É. (2020): A múzeumi élmény a 21. században. Bécs, Budapest és Prága versenyképessége a múzeumlátogatói értékelések tükrében. *Marketing & Menedzsment*, 54(2), 75-85. DOI: 10.15170/MM.2020.54.02.07
- 245.Sekula, M. – Datta, S. – Datta, S. (2017) OptCluster: An R package for determining the optimal clustering algorithm. *Bioinformation*, 13/3. pp. 101–103. DOI: 10.6026/97320630013101
- 246.Seraphin, H. – Sheeran, P. – Pilato, M. (2018): Over-tourism and the fall of Venice as a destination. *Journal of Destination Marketing & Management* 9., pp. 374-376. DOI: 10.1016/j.jdmm.2018.01.011
- 247.Sheng, L. – Tsui, Y. M. (2009): A general equilibrium approach to tourism and welfare: The case of Macao. *Habitat International*, 33(4), pp. 419–424.
- 248.Sheng, L. (2016a): Explaining the transformation of urban island politics: The case of Macau. *Island Studies Journal*, 11(2), pp. 521–536.
- 249.Sheng, L. (2016b): Explaining US-China economic imbalances: A social perspective. *Cambridge Review of International Affairs*, 29(3), pp. 1097–1111.
- 250.Singh, R. – Pathak, V. K. – Kumar, R. – Dikshit, M. – Aherwar, A. – Singh, V. – Singh, T. (2024): A historical review and analysis on MOORA and its fuzzy extensions for different applications. *Heliyon*. DOI: 10.1016/j.heliyon.2024.e25453
- 251.Sistema Statistico Regionale (2024): Number of international tourist arrivals in the Italian municipality of Venice from 2011 to 2023 (in 1,000s). In: Statista. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/732572/international-tourist-arrivals-in-venice-italy/> 2024. 11. 18.
- 252.Skirka, H. (2019): Paris to ban tourist buses from city centre. *The National News*. Letöltve: <https://www.thenationalnews.com/lifestyle/travel/paris-to-ban-tourist-buses-from-city-centre-1.883456> 2021. 10. 11.
- 253.Smeral, E. (2019): Overcrowding of tourism destinations: Some suggestions for a solution. In *Overtourism*, pp. 163-173. Routledge.
- 254.Smith, M. D. – Krannich, R. S. (1998): Tourism dependence and resident attitudes. *Annals of tourism research*, 25(4), pp. 783-802. DOI:10.1016/j.tmp.2014.11.002
- 255.Smith, M. K. – Sziva, I. P. – Olt, G. (2021): Overtourism and resident resistance in Budapest. *Tourism Planning & Development*, 16(4), pp. 376-392. DOI: 10.1080/21568316.2019.1595705

256. Soleimani, S. – Bruwer, J. – Gross, M. J. – Lee, R. (2019): Astro-tourism conceptualisation as special-interest tourism (SIT) field: A phenomenological approach. *Current Issues in Tourism*, 22(18), pp. 2299-2314. DOI: 10.1080/13683500.2018.1444021
257. Staff, R. (2013): Tourists dismayed at shutdown of U.S. D-Day site in Normandy. Reuters. Letöltve: [reuters.com/article/us-usa-shutdown-france-idINBRE9930FB20131004](https://www.reuters.com/article/us-usa-shutdown-france-idINBRE9930FB20131004) 2021. 11. 12.
258. Stamboulis, Y. (2008): Destinations as Experience Stages. *Tourism Development Revisited*, 161.
259. Stanchev, R. (2018): The most affected European destinations by over-tourism. Technical Report no. X6508191L. Universitas Balarica, Palma Illes Balears, Spain.
260. Statista Distribution (2024): Distribution of international and domestic tourist arrivals in selected cities in Europe in 2023. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/1493153/inbound-vs-domestic-arrivals-share-cities-europe/> 2025. 02. 17.
261. Statista GDP (2025): Share of travel and tourism's total contribution to GDP in European Union member countries (EU-27) and the United Kingdom (UK) in 2019 and 2023. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/1228395/travel-and-tourism-share-of-gdp-in-the-eu-by-country/> 2025. 02. 04.
262. Staudenmaier, R. (2019): How Europe is tackling mass tourism. Deutsche Welle. Letöltve: <https://www.dw.com/en/how-europe-is-tackling-mass-tourism/g-49984950> 2021. 10. 24.
263. Stille, A. (2014): The Massive and Controversial Attempt to Preserve One of the World's Most Iconic Islands. Letöltve: <https://www.smithsonianmag.com/travel/massive-controversial-attempt-preserve-one-worlds-most-iconic-islands-180951441/> 2021. 11. 12.
264. Stockholm (2024): On The World Map. Stockholm guide. Letöltve: <https://ontheworldmap.com/sweden/city/stockholm/stockholm-tourist-attractions-map.html> 2025. 01. 05.
265. Street, F. (2019): Flip-flop fines introduced in Italy's Cinque Terre. Letöltve: <https://edition.cnn.com/travel/article/cinque-terre-sandal-ban/index.html> 2025. 02. 27.
266. Szabó, R. (2022): Túlzott mértékű turizmus jelensége és a STR (short-term rental) kapcsolata az Európai Unió országaiban. In: Bujdosó, Z.: Ezerarcú tudomány: A MATE Károly Róbert Campusán megrendezett 2022. évi workshop előadásainak összefoglalói.
267. Szalók, C. (2004): A globalizáció mint stratégiai lehetőség a turizmusban. In: Tudományos Évkönyv 2003: Magyarország a gazdasági fejlődés keresztútján. Budapesti Gazdasági Főiskola, pp. 162-166.
268. Szilágyi Gy. (2007): Az ENSZ millenniumi célkitűzései és a statisztika. *Statisztikai Szemle*, 85. évfolyam 5. szám
269. Szöllős-Tóth A. – Kovács S. – Nádas L. – Müller A. (2025): Global trends in tourism scale change in the 21st century. *Geojournal of Tourism and Geosites*.
270. Szöllős-Tóth A. (2022a): A leglátogatottabb európai országok tengerpartjainak érintettsége a túlzott mértékű turizmussal. *METSZETEK Társadalomtudományi Folyóirat*, 11 (1), pp. 98-122. DOI: 10.18392/metsz/2022/1/6
271. Szöllős-Tóth A. (2022b): A túlzott mértékű turizmus hatásmenedzsmentje európai fővárosokban. *Régió kutatás Szemle*, 7(1), pp. 20-33. DOI: 10.30716/RSZ/22/1/2

- 272.Szőllős-Tóth A. (2022c): A turisztikai desztinációk szezonális hatásának hatása a túlzott mértékű turizmusra. In: Bujdosó Z. (szerk.): XVIII. Nemzetközi Tudományos Napok: A „Zöld Megállapodás” – Kihívások és lehetőségek: Tanulmányok. Gyöngyös, pp. 634-641.
- 273.Szőllős-Tóth A. (2022d): A turisztikai attrakciók kapcsolata az overtourism jelenséggel. In: Molnár D. – Molnár D. – Nagy A. (szerk.): XXV. Tavasz Szél Konferencia 2022 Tanulmánykötet II., Közgazdaságtudományi Szekció, pp. 79-89. ISBN 978-615-6457-13-4
- 274.Tanrisever, C. – Pamukçu, H. – Baydeniz, E. (2024), "Climate Change in Tourism: Understanding the Impacts and Opportunities for Sustainability", Tanrisever, C., Pamukçu, H. and Sharma, A. (Ed.) Future Tourism Trends Volume 1 (Building the Future of Tourism), Emerald Publishing Limited, Leeds, pp. 33-45. DOI: 10.1108/978-1-83753-244-520241003
- 275.Temesi G. (2019): Turizmus és éghajlatváltozás. Hazai természetvédelem. Turizmus. Letöltve: http://temesigeza-termeszetor-tarsasag.nhmus.hu/cikkek/turizmus/index.html?utm_source=chatgpt.com 2025. 08. 20.
- 276.Thackray, L. (2021): Tourists steal six 'tonnes' of sand from Sardinia's beaches. Letöltve: <https://www.independent.co.uk/travel/news-and-advice/sardinia-tourists-steal-sand-italy-b1905957.html> 2021. 10. 25.
- 277.The Local (2017): Has Mont Saint-Michel become an overcrowded tourist trap? Letöltve: <https://www.thelocal.fr/20171219/has-mont-saint-michel-become-a-tourist-trap/> 2021. 11. 12.
- 278.Theng, S. – Qiong, X. – Tatar, C. (2015): Mass tourism vs alternative tourism? Challenges and new positionings. Études caribéennes, (31-32). DOI: 10.4000/etudescaribeennes.7708
- 279.Þórhallsdóttir, G. – Ólafsson, R. (2017): A method to analyse seasonality in the distribution of tourists in Iceland. Journal of Outdoor Recreation and Tourism, 19, pp. 17-24. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jort.2017.05.001>
- 280.Tokarchuk, O. – Barr, J. C. – Cozzio, C. (2022): How much is too much? Estimating tourism carrying capacity in urban context using sentiment analysis. Tourism Management, 91, 104522.
- 281.Torres-Delgado, A. – López Palomeque, F. – Ivars-Baidal, J. – Vera-Rebollo, F. (2023): Thoughts on Spanish urban tourism in a post-pandemic reality: challenges and guidelines for a more balanced future. International Journal of Tourism Cities, 9(4), pp. 849-860. DOI 10.1108/IJTC-11-2022-0255
- 282.Tóth I. J. (2012): Eltartóképesség és növekedés. In: Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málovics Gy. (szerk.): Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság. JATE Press, Szeged, pp. 283-302.
- 283.Tóth J. (2016): Világföldrajz. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789630598392.
- 284.Tóth-Kaszás N. – Keller K (2022): A körforgásos turizmus értelmezése és alkalmazási lehetőségei. In: Ásványi K. (szerk.): Fenntarthatóság a turizmusban. Budapest: Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634547860 L
- 285.Tourism Economics (2024): Harnessing the Short-Term Rental Advantage in Europe An Economic Assessment of the STR Segment in the EU and the Impact of Regulation. Tourism Economics, an Oxford Economics company. London, United Kingdom. Letöltve: <https://news.airbnb.com/wp-content/uploads/sites/4/2024/12/Harnessing-the-Short-Term-Rental-Advantage-in-Europe-Oxford-Economics-December-2024-web.pdf> 2025. 01. 19.

- 286.Turizmus.com (2018): KPMG: terv kell a túlzott turistaáradat kezelésére. Letöltve: <https://turizmus.com/cikk/archiv/kpmg-terv-kell-a-tulzott-turistaaradat-kezelesere> 2024. 12. 28.
- 287.Turizmus.com (2019): Overturizmus és bulinegyed a nemzetközi konferencia napirendjén. Letöltve: <https://turizmus.com/cikk/archiv/overturizmus-es-bulinegyed-a-nemzetkozi-konferencia-napirendjen> 2024. 12. 28.
- 288.UN (2010): International Recommendations for Tourism Statistics 2008. United Nations. Statistical Division. ST/ESA/STAT/SER.M/83/Rev.1. ISBN 978-92-1-161521-1
- 289.UN (2015): Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. A/RES/70/1
- 290.UN (2025): United Nations: Sustainability. Letöltve: <https://www.un.org/en/academic-impact/sustainability> 2025. 01. 02.
- 291.UN Tourism (2025): UN Tourism Data Dashboard. Letöltve: <https://www.unwto.org/tourism-data/global-and-regional-tourism-performance> 2025. 02. 02.
- 292.UNESCO (2022): Interactive Map. Letöltve: <https://whc.unesco.org/en/interactive-map/> 2022. 01. 07.
- 293.UNESCO (2025): World Heritage List Statistics. Letöltve: <https://whc.unesco.org/en/list/stat> 2025. 08. 17.
- 294.UNISV (2025): Millenniumi fejlesztési célok (MDG-k). Egyesült Nemzetek Szervezete: Bécsi Információs Szolgálat. Letöltve: <https://unis.unvienna.org/unis/hu/topics/related/2015/millennium-development-goals-mdgs.html> 2025. 01. 02.
- 295.UNWTO (2007): A practical guide to tourism destination management. World Tourism Organization. Madrid. DOI: 10.18111/9789284412433
- 296.UNWTO (2018): 'Overtourism'? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, Executive Summary. World Tourism Organization. Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality; NHTV Breda University of Applied Sciences; and NHL Stenden University of Applied Sciences, Madrid, DOI: 10.18111/9789284420070
- 297.UNWTO (2022a): Seasonality. Seasonality map. Letöltve: <https://www.unwto.org/seasonality> 2022. 02. 03.
- 298.UNWTO (2022b): What is a tourist attraction? / What is a tourist destination? Letöltve: <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/9789284407101.4> 2022. 01. 05.
- 299.Van Truong, N. – Daisuke, F. (2022): An Analysis of Overtourism Policies in Cities by Combining Quantitative and Qualitative Criteria. Transport Policy Studies' Review, 24, pp. 6-18. DOI: 10.24639/tpsr.TPSR_24R_01
- 300.Varga, Z. – Csákvári, T. (2020)? Fenntartható turizmus = Sustainable Tourism. Acta Carolus Robertus : Az Eszterházy Károly Egyetem Gyöngyösi Károly Róbert Campusának tudományos közleményei, 10 (1). pp. 167-180. DOI: 10.33032/acr.2020.10.1.167
- 301.Vargáné Csobán K. – Bauerné Gáthy A. (2009): Long-term government responses to sustainable tourism development: principles and strategies. Applied Studies in Agribusiness and Commerce, 3(3-4), pp. 89–92. DOI: 10.19041/APSTRACT/2009/3-4/19
- 302.Vargáné Csobán K. (2007): Lakossági attitűdvizsgálatok a turizmusfejlesztésről. Agrártudományi közlemények = Acta agraria Debreceniensis. 26 (2007), pp. 220-227

303. Varian, H. R. (2016): *Mikroökonómia középokon*. Budapest: Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789630598095
304. Vega, P. (2020): La lista de las 10 playas más populares de España en Instagram. *ElEconomista*. Letöltve: <https://www.eleconomista.es/status/noticias/10683962/07/20/Las-lista-de-las-10-playas-mas-populares-de-Espana-en-Instagram.html> 2021. 11. 08.
305. Vegniti, R. (2020): Cinque Terre, Italy-a case of place branding: from opportunity to problem for tourism. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 12(4), pp. 471-483. DOI 10.1108/WHATT-05-2020-0032
306. Vigneau, E. – Qannari, E. M. (2003): Clustering of Variables Around Latent Components. *Communications in Statistics Part B: Simulation and Computation*, 32(4), pp. 1131–1150. DOI: 10.1081/SAC-120023882
307. Visentin, F. – Bertocchi, D. (2019): Venice: an analysis of tourism excesses in an overtourism icon. In: Milano C. – Cheer J. – Novelli M. (eds.), *Overtourism: excess, discontents and measures in travel and tourism*, Wallingford (UK): CAB International, pp. 18-38. DOI: 10.1079/9781786399823.0018
308. Wall, G. (2020): From carrying capacity to overtourism: A perspective article. *Tourism Review*, 75(1), pp. 212-215. DOI 10.1108/TR-08-2019-0356
309. Walsh-Heron, J.–Stevens, T. (1990): *The Management of Visitor Attractions & Events*. Prentice Hall, Englewood Cliffs. ISBN: 0135522099 9780135522097
310. Waters, S. (2001): *Travel Industry World Yearbook—The Big Picture 2001*. Vol. 44. Spencertown, NY: Travel Industry Publishing Inc.
311. Williams, A. M. – Hall, C. M. (2000): Tourism and migration: New relationships between production and consumption. *Tourism Geographies*, 2(1), pp. 5–27.
312. Wood, D. (2019): Amsterdam’s Tax on Cruise Passengers Results in 40-Percent Drop in Arrivals. *Travel Pulse*. Letöltve: <https://www.travelpulse.com/news/destinations/amsterdams-tax-on-cruise-passengers-results-in-40-percent-drop-in-arrivals.html> 2021. 09. 29.
313. WTO (1983): *Risks of Saturation of Tourist Carrying Capacity Overload in Holiday Destinations*. Madrid: World Tourism Organization 1983. eISBN: 978-92-844-0754-5
314. WTTC (2022): *Destination 2030: Global Cities’ Readiness For Sustainable Tourism Growth*. Letöltve: <https://researchhub.wttc.org/product/destinations-2030-global-cities-readiness-for-sustainable-tourism-growth> 2025. 02. 03.
315. WTTC. (2017): *Coping with Success: Managing Overcrowding in Tourist Destinations*. World Travel and Tourism Council. McKinsey and Company. New York. Letöltve: <https://www.mckinsey.com/industries/travel-logistics-and-infrastructure/our-insights/coping-with-success-managing-overcrowding-in-tourism-destinations> 2023. 08. 22.
316. Yabancı, O. (2023): Managing seasonality in tourism. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)* 50, pp. 353-369. <http://dx.doi.org/10.32003/igge.1299610>
317. Yu, J. – Egger, R. (2021): Tourist Experiences at Overcrowded Attractions: A Text Analytics Approach. In W. Wörndl, C. Koo, J. L. Stienmetz (Eds.), *Proceedings of the ENTER 2021 eTourism Conference*, Cham, Switzerland, pp. 231-243.

- 318.Zátori, A. (2020): Alternatív városnéző túrák Budapesten. In: Jászberényi M. (szerk.): A kulturális turizmus sokszínűsége. Budapest: Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634545224
- 319.Żemła, M. (2020): Reasons and consequences of overtourism in contemporary cities - Knowledge gaps and future research. Sustainability, 12(5), 1729. <https://doi:10.3390/su12051729>
- 320.Żemła, M. (2024): European historic cities and overtourism - conflicts and development paths in the light of systematic literature review, International Journal of Tourism 10(1), pp. 353-372. DOI: 10.1108/IJTC-07-2023-0140
- 321.Zhang, J. – Jensen, C. (2007): Comparative advantage: explaining tourism flows. Annals of tourism research, 34(1), pp. 223-243. DOI: 10.1016/j.annals.2006.08.004
- 322.Zhang, S. – Liu, X. (2019): The roles of international tourism and renewable energy in environment: new evidence from Asian countries. Renewable energy, 139, pp. 385-394. DOI: 10.1016/j.renene.2019.02.046
- 323.Zhang, X. N. – Ryan, C. (2022): Cultural or Film Tourism? An analysis comparing Hobbiton (New Zealand) and Daguanyuan (China)†. International Marketing Journal of Culture and Tourism, 1, pp. 63-95. DOI: 10.33001/18355/imjct0103
- 324.Zsarnóczky M. – Dulházi F. (2019): Az egészségügyi applikációk lehetőségei a turizmusban. In: Kátay Ákos – Michalkó Gábor – Rátz Tamara (szerk.): Turizmus 3.0. Orosháza–Budapest, pp. 141-153. ISBN: 978-615-5075-47-6

SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

**DEBRECENI
EGYETEM**

**DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR**

H-4002 Debrecen, Egyetem tér 1, Pf.: 400
Tel.: 52/410-443, e-mail: publikaciok@lib.unideb.hu

Nyilvántartási szám: DEENK/480/2025.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Szöllős-Tóth Andrea

Doktori Iskola: Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

MTMT azonosító: 10071384

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Folyóiratcikkek, tanulmányok (6)

1. **Szöllős-Tóth, A.**, Kovács, S., Müller, A. É., Nádasi, L.: Global trends in tourism scale change in the 21st century.
Geojournal of Tourism and Geosites. 60 (2), 1087-1096, 2025. ISSN: 2065-0817.
DOI: <http://dx.doi.org/10.30892/gtg.602spl06-1482>
2. Nádasi, L., Kovács, S., **Szöllős-Tóth, A.**: The extent of overtourism in some European locations using multi-criteria decision-making methods between 2014 and 2023.
International Journal of Tourism Cities. [Epub ahead of print], 1-21, 2024. ISSN: 2056-5607.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1108/IJTC-05-2024-0103>
IF: 2.3
3. **Szöllős-Tóth, A.**: A leglátogatottabb európai országok tengerpartjainak érintettsége a túlzott mértékű turizmussal.
Metszetek. 11 (1), 98-122, 2022. EISSN: 2063-6415.
DOI: <http://dx.doi.org/10.18392/metsz/2022/1/6>
4. **Szöllős-Tóth, A.**: A túlzott mértékű turizmus hatásmenedzsmentje európai fővárosokban: Impact management of overtourism in European capitals.
Régió kutatás szemle. 77 (1), 20-33, 2022. EISSN: 2559-9941.
DOI: <http://dx.doi.org/10.30716/RSZ/22/1/2>
5. **Szöllős-Tóth, A.**: A turisztikai attrakciók kapcsolata az overtourism jelenséggel.
In: XXV. Tavasz Szél Konferencia 2022 Tanulmánykötet II.. Szerk.: Molnár Dániel, Molnár Dóra, Nagy Adrián Szilárd, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 79-89, 2022.
ISBN: 9786156457134
6. **Szöllős-Tóth, A.**: A turisztikai desztinációk szezonális hatásának hatása a túlzott mértékű turizmusra.
In: A "ZÖLD MEGÁLLAPODÁS" - Kihívások és lehetőségek. Szerk.: Bujdosó Zoltán, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Károly Róbert Campus, Gyöngyös, 634-641, 2022. ISBN: 9789636230326

További közlemények

Könyvek (1)

7. Várnagy, E., Kapin, E., **Szőllős-Tóth, A.**, Szűcs, D., Szalacsi, N.: Tematizált, külső helyszínen megvalósuló képzési program a MOL Petrolkémia Zrt. hozzájárulása a fenntarthatósághoz: Esettanulmány. Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Debrecen, 45 p., 2019.

Folyóiratcikkek, tanulmányok (14)

8. **Szőllős-Tóth, A.**, Bujdosó, Z., Csapóné Riskó, T.: Film- és sorozatturisztikai helyszínek összehasonlító vizsgálata európai desztinációk példáján.
Studia Mundi - Economica. 12 (1), 5-21, 2025. EISSN: 2415-9395.
DOI: <http://dx.doi.org/10.18531/sme.vol.12.no.1.pp.5-21>
9. **Szőllős-Tóth, A.**, Bujdosó, Z., Csapóné Riskó, T.: Deciphering overtourism impacts through eye-tracking analysis.
Ecocycles. 10 (1), 18-23, 2024. EISSN: 2416-2140.
DOI: <http://dx.doi.org/10.19040/ecocycles.v10i1.395>
10. **Szőllős-Tóth, A.**, Bujdosó, Z., Csapóné Riskó, T.: Opinion of Lake Balaton Residents on Local Tourism: After the Pandemic.
Deturope. 16 (1), 95-112, 2024. EISSN: 1821-2506.
DOI: <http://dx.doi.org/10.32725/det.2024.005>
IF: 0.5
11. **Szőllős-Tóth, A.**, Bujdosó, Z., Csapóné Riskó, T.: TV series shooting location in the spotlight of tourists through the case of Girona, Spain.
GeoJournal of Tourism and Geosites. 57 (4), 1911-1917, 2024. ISSN: 2065-0817.
DOI: <http://dx.doi.org/10.30892/gtg.574spl05-1358>
12. Vargáné Csobán, K., **Szőllős-Tóth, A.**, Sánta, Á. K., Molnár, C., Pető, K., Dávid, L.: Assessment of the tourism sector in a hungarian SPA town: A case-study of Hajdúszoboszló.
GeoJournal of Tourism and Geosites. 45 (Suppl.4), 1543-1551, 2022. ISSN: 2065-1198.
DOI: <http://dx.doi.org/10.30892/gtg.454spl02-973>
13. **Szőllős-Tóth, A.**: A turizmus negatív hatásainak megjelenése és kezelése magyarországi nemzeti parkokban.
Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. 2 (2), 66-76, 2022. ISSN: 2786-6734.
DOI: <http://dx.doi.org/10.58423/2786-6742/2022-2-66-76>
14. Vargáné Csobán, K., **Szőllős-Tóth, A.**, Sánta, Á. K.: Hajdúszoboszló turisztikai vendégforgalmának elemzése a COVID-19 járványt megelőző évtizedben.
A falu. 37 (1), 67-84, 2022. ISSN: 0237-4323.

15. **Szőllős-Tóth, A.**, Vargáné Csobán, K.: A turizmus hatásainak megítélése Hajdúszoboszló lakosságának körében.
Gazdálkodás. 5, 430-447, 2021. ISSN: 0046-5518.
DOI: http://dx.doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.65.5.t.pp_430-447
16. **Szőllős-Tóth, A.**: Turisztikai túltelítettség: Az elmúlt évek tapasztalatai.
In: A Debreceni Egyetem Szakkollégiumainak I. Tudományos Konferenciája : Konferenciakötet. Szerk.: Dajnoki Krisztina, Felföldi János, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Debrecen, 135-146, 2020. ISBN: 9789634902225
17. **Szőllős-Tóth, A.**: A kiséjszállási, martfői és a szolnoki fürdők szabadidős kínálati elemeinek vizsgálata.
In: "Mozgással az egészségért" : A fizikai aktivitás jelentősége a jövő munkavállalóinak egészségmegőrzésében. Szerk.: Bácsné Bába Éva, Müller Anetta, Debreceni Egyetem, Debrecen, 86-98, 2019. ISBN: 9789634900740
18. **Szőllős-Tóth, A.**, Müller, A. É.: Jász-Nagykún-Szolnok megyei fürdők szabadidős és sportkínálatának vizsgálata.
Acta Carolus Robertus. 9 (2), 175-185, 2019. ISSN: 2062-8269.
DOI: <http://dx.doi.org/10.33032/acr.2019.9.2.175>
19. **Szőllős-Tóth, A.**: Motiváció a szabadidő aktív eltöltésére.
Egyetemi élet. 57 (12), 28-29, 2019. ISSN: 0230-7731.
20. **Szőllős-Tóth, A.**: Szakmai programon Nyugat-Európában.
Egyetemi élet. 57 (11), 28-29, 2019. ISSN: 0230-7731.
21. **Szőllős-Tóth, A.**: Tömeg a turizmusban - turizmus a tömegben.
Egyetemi élet. 58 (6), 28-29, 2019. ISSN: 0230-7731.

Konferenciaközlemények (4)

22. Vargáné Csobán, K., **Szőllős-Tóth, A.**, Pető, K., Sörös, A.: The impacts of the COVID-19 pandemic on residents' attitudes to tourism development - case study of a Hungarian spatown.
In: THE INC 2022: Tourism, Hospitality & Events Innovation and Resilience during Uncertainty / (szerk.) Anna Farmaki, Cyprus University of Technology, Limassol, 43-44, 2022. ISBN: 9789963697427
23. **Szőllős-Tóth, A.**, Vargáné Csobán, K.: An analysis of overtourism based on residents' attitudes in Hajdúszoboszló.
In: 3rd Spa Towns International Scientific Conference. Ed.: Szabó Zoltán, Bujdosó Zoltán, Hungarian Spa Towns Association Society, Gyomaendrőd, 16, 2021. ISBN: 9786158122665

24. **Szőllős-Tóth, A.**, Vargáné Csobán, K.: A túlzott mértékű turizmus Hajdúszoboszlón lakossági attitűdök alapján.
In: III. Fürdővárosok Nemzetközi Tudományos Konferencia. Kivonat-kötet : Az elhangzó előadások rövid kivonatainak gyűjteménye. Szerk.: Szabó Zoltán, Hojcska Ágnes Erzsébet, Magyar Fürdővárosok Szövetsége Egyesület, Gyomaendrőd, 16, 2021. ISBN: 9786158122658
25. **Szőllős-Tóth, A.**, Vargáné Csobán, K.: A túlzott mértékű turizmus Hajdúszoboszlón lakossági attitűdök alapján: An analysis of overtourism based on residents' attitudes in Hajdúszoboszló.
In: Spa town inspiration. Ed.: by Zoltán Szabó, Ágnes Erzsébet Hojcska, Zoltán Bujdosó, Magyar Fürdővárosok Szövetsége, Hajdúszoboszló, 234-245, 2021, (Science papers of the spa towns, ISSN 2677-0814 ; 3.) ISBN: 9786158205603

A közlő folyóiratok összesített impakt faktora: 2,8

**A közlő folyóiratok összesített impakt faktora (az értekezés alapjául szolgáló közleményekre):
2,3**

A DEENK a Jelölt által a Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2025.08.19.

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat	A turisztikai desztináció fogalma
2. táblázat	A turisztikai desztinációmarketing és a turisztikai desztinációmenedzsment összevetése
3. táblázat	A turizmustörténet legjelentősebb korszakai és főbb jellemzőik
4. táblázat	A globalizáció turizmusra gyakorolt pozitív és negatív hatásai
5. táblázat	Az externália fogalma
6. táblázat	A túlzott turizmus definíciója
7. táblázat	Az UNESCO világörökségi helyszínek száma
8. táblázat	Az overtourism leküzdése érdekében tett/tervezett lépések és azok céljai
9. táblázat	A mutatók korrelációi a saját klaszterükkel és a legközelebbi klaszterekkel, és az általános komponensek súlyai
10. táblázat	A vizsgált helyszínek közül a 10 legmagasabb és a legalacsonyabb VARCLUS komponens pontszámmal rendelkezők
11. táblázat	A klaszterek jellemzése a kutatásba bevont mutatók szerint az egyes időszakokra vonatkozóan
12. táblázat	A rangsorolás abszolút eltérések összegének (SAD) értékei és a randomizációs teszt eredményei (2014-2023)

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra Az attrakciók tulajdonságai
2. ábra Példák az angol „overtourism” kifejezés magyarosított változatainak használata
3. ábra Milleniumi Fejlesztési Célok (MDGs)
4. ábra Fenntartható Fejlődési Célok (SDGs)
5. ábra A fenntartható turizmusfejlesztés kulcsösszetevei
6. ábra Butler – TALC modell
7. ábra Dodds – TELC modell
8. ábra Doxey – Irridex modell
9. ábra A kutatás tárgyát jelentő 28 európai turisztikai desztináció térképes ábrázolása
10. ábra Szezonálitási térkép (2019)
11. ábra Az UNESCO világörökségi helyszínek térképen
12. ábra Az utazás és az idegenforgalom hozzájárulása a GDP-hez a GDP arányában (%) azokban az országokban, ahol az arány a legmagasabb volt 2019-ben (2010-2019)
13. ábra Stockholmi turisztalátványosságok
14. ábra A legtöbb beutazó turistát fogadó európai országok 2019-2023 (millió turistaérkezés)
15. ábra Az utazás és a turizmus teljes GDP-hez való hozzájárulásának aránya az Európai Unió 27 tagországában és az Egyesült Királyságban 2019-ben és 2023-ban
16. ábra A turisztikai szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma 2023-ban NUTS-3-es régiók szerint
17. ábra A turisztikai szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma a helyi lakosság számához viszonyítva 2022-ben (1 000 lakosra vetítve, NUTS-3 régiók szerint) – a turizmus intenzitása
18. ábra Turisztikai szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák a területhez viszonyítva 2022-ben (km²-re vetítve, NUTS3 régiók szerint) – a turizmus sűrűsége
19. ábra Utazások úti cél szerint 2019-ben és 2022-ben Franciaországban
20. ábra Leglátogatottabb műemlékek, kulturális és rekreációs helyszínek a francia tengerpartok mentén 2017-ben
21. ábra Utazások úti cél szerint 2019-ben és 2022-ben Spanyolországban
22. ábra Spanyolország főbb tengerparti desztinációinak szállodáiban megszálló nemzetközi turisták száma és a szállodai szobaágy-kihasználtság alakulása 2019-ben
23. ábra Utazások úti cél szerint 2019-ben és 2022-ben Olaszországban
24. ábra Az olaszországi tengerparti üdülöhelyek, kempingek, sportklubok és turisztikai létesítmények által elfoglalt homokos partok aránya, illetve a partvonalat hossza (2021)
25. ábra Turistaérkezések és tengeri körutazásban résztvevők száma Velencében (2012-2023)
26. ábra Európai nagyvárosi desztinációk vendégforgalma 2019 és 2023 között (millió vendégéjszakaszám)
27. ábra A nemzetközi és a belföldi turisták aránya egyes európai városi területeken 2023-ban a turistaérkezések száma alapján (%)
28. ábra Rövid távra igénybe vehető szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma 2023-ban
29. ábra A túlzott turizmus mutatóinak klaszter- és korrelációs szerkezete
30. ábra A VARCLUS komponensek közötti különbségek a túlturizmus típusa szerint
31. ábra A VARCLUS komponensek közötti különbségek nagyrégiók szerint
32. ábra A VARCLUS komponensek értékének változása évenként (2010-2023)

33. ábra A vizsgált helyszínek korrelációs köre és faktortérképe (1. és 2. dimenzió) nagyrégiók és a túlturizmus típusa szerint
34. ábra A vizsgált helyszínek korrelációs köre és faktortérképe (1. és 2. dimenzió) nagyrégiók és a túlturizmus típusa szerint
35. ábra A szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák aránya az európai országok urbanizáció foka szerint 2019-ben
36. ábra A vizsgált mutatók megbízhatósági skálája és korrelációs szerkezete
37. ábra Az túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínek rangsorolása a túlturizmus erőssége szerint évenként (2014-2023)
38. ábra Az túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínek rangsorolása a túlturizmus erőssége szerint időszakonként (2014-2023)
39. ábra PCA biplot grafikon a túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínek rangsorolásáról (2014-2023)

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

3E turizmus: education, experience, entertainment: oktatás, tapasztalás, szórakozás

3S turizmus: sun, sea, sand: napsütés, tenger, homok

4s turizmus tél: snow, slope, ski, sleep: hó, lejtő, síelés, alvás

4S turizmus: sun, sea, sand, sex: napsütés, tenger, homok, szex

ANOVA: Analysis of Variance: varianciavizsgálat

FAMD: Factor Analysis of Mixed Data: vegyes adatok faktoranalízise

INE: Instituto Nacional de Estadística: Spanyol Nemzeti Statisztikai Hivatal

LAU: local administrative units: helyi közigazgatási egységek

MCMD: Multiple-Criteria Decision-Making: többszempontú döntési modell

MDGs: Millennium Development Goals: Millenniumi Fejlesztési Célok

MMOORA: Multiplicative Multi-Objective Optimization by Ratio Analysis: multiplikatív többcélú optimalizálás az arányelemzés alapján

PC: Principal Component: főkomponens

PCA: Principal Component Analysis: főkomponens-elemzéshez

SAD: Sum of Absolute Difference: rangsorok közötti abszolút eltérések összege

SDGs: Sustainable Development Goals: Fenntartható Fejlesztési Célok

SIT: special interest tourism: különleges érdeklődést kielégítő turizmus

STR: short-term rental: rövid távú lakáskiadás

TALC: Tourism Area Life Cycle: Butler desztinációs életciklus-görbéje

TDM: turisztikai desztináció menedzsment

TELC: Tourist Experience Life Cycle: a turisták élményének életciklus modellje

TOPSIS: Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution: sorrend preferencia az ideális megoldáshoz való hasonlóság alapján

TRAN: European Parliament's Committee on Transport and Tourism: Európai Parlament Közlekedési és Idegenforgalmi Bizottsága

UN: United Nations: Egyesült Nemzetek

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete

UNWTO: United Nations World Tourism Organization: az Egyesült Nemzetek Turisztikai Világszervezete

VARCLUS: változók klaszterezése

VIKOR: VIseKriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje: kompromisszumos megoldás

WTTC: World Travel and Tourism Council: Utazási és Turisztikai Világtanács

MELLÉKLETEK

1. melléklet

A TRAN által azonosított európai túlturisztikai helyszínek listája

	Helyszín	Kategória	Saját kutatásban való megjelenés
1.	Amsterdam	Városi	Igen
2.	Antwerpen	Városi	Igen
3.	Athens - Akropolis (*Athens)	Örökségi	Igen
4.	Ayia Napa	Tengerparti, sziget	Nem
5.	Barcelona	Városi	Igen
6.	Berlin	Városi	Igen
7.	Besalu	Vidéki	Nem
8.	Bled	Vidéki	Nem
9.	Bratislava	Városi	Nem
10.	Brugge Historic Centre (*Brugge)	Örökségi	Nem
11.	Bryggen (*Bergen)	Örökségi	Igen
12.	Bucharest	Városi	Igen
13.	Budapest	Városi	Igen
14.	Cesky Krumlov Historic Centre	Örökségi	Nem
15.	Cinque Terre (*National Park)	Vidéki	Nem
16.	Dublin	Városi	Igen
17.	Dubrovnik Old Town	Örökségi	Igen
18.	Echternach	Örökségi	Nem
19.	Edinburgh	Városi	Igen
20.	Florence Historic Centre (*Florence)	Örökségi	Igen
21.	Geirangerfjord area	Tengerparti, sziget	Nem
22.	Ghent	Városi	Nem
23.	Giethoorn	Örökségi	Nem
24.	Hamburg	Városi	Igen
25.	Hvar	Tengerparti, sziget	Nem
26.	Isle of Skye	Tengerparti, sziget	Nem
27.	Juist Island	Tengerparti, sziget	Nem
28.	København / Copenhagen	Városi	Igen
29.	Lisbon	Városi	Igen
30.	Ljubljana	Városi	Igen
31.	London	Városi	Igen
32.	Lourdes	Örökségi	Nem
33.	Lucerne	Városi	Nem
34.	Luxembourg Historic Centre (*Luxembourg)	Örökségi	Nem
35.	Maastricht	Városi	Nem
36.	Mallorca	Tengerparti, sziget	Igen
37.	Malta	Örökségi	Nem
38.	Parc Naturel Regional des Monts d'Ardeche	Vidéki	Nem
39.	Paris	Városi	Igen

40.	Plitvice Lake	Vidéki	Nem
41.	Pompeii	Örökségi	Nem
42.	Prague Old Town (*Prague)	Örökségi	Igen
43.	Preikestolen (a steep cliff)	Vidéki	Nem
44.	Reykjavik	Városi	Igen
45.	Rhodes	Tengerparti, sziget	Nem
46.	Riga Historic Centre (*Riga)	Örökségi	Igen
47.	Ring of Kerry	Vidéki	Nem
48.	Rome	Örökségi	Igen
49.	Rovaniemi - Lapland	Örökségi	Nem
50.	Salzburg (Old Town) (* Salzburg)	Örökségi	Nem
51.	Santorini	Tengerparti, sziget	Nem
52.	Scheveningen	Tengerparti, sziget	Nem
53.	Sintra	Örökségi	Nem
54.	Stavanger	Városi	Nem
55.	Stockholm	Városi	Igen
56.	Stonehenge	Örökségi	Nem
57.	Strbske Pleso (ski resort)	Vidéki	Nem
58.	Sunny Beach	Tengerparti, sziget	Nem
59.	Tallinn Old Town (*Tallin)	Örökségi	Igen
60.	Tatranska Iomnica (ski resort)	Vidéki	Nem
61.	The Vatican City	Örökségi	Nem
62.	Turkish Riviera	Tengerparti, sziget	Nem
63.	Venice	Örökségi	Igen
64.	Versailles	Örökségi	Nem
65.	Vesuvius	Örökségi	Nem
66.	Vilnius Old Town (*Vilnius)	Örökségi	Igen
67.	Warsaw Historic Centre (*Warsaw)	Örökségi	Igen

Forrás: saját szerkesztés Peeters et al. (2018) alapján

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Hálás szívvel szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik támogatásukkal, szakmai útmutatásukkal és biztatásukkal segítettek engem a doktori fokozat megszerzése felé vezető úton.

Mindenekelőtt szeretném megköszönni a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karának és a Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskolának a támogatást, amely lehetővé tette számomra, hogy doktori kutatásomat inspiráló szakmai közegben végezhessem.

Külön köszönettel tartozom témavezetőimnek, akik az elmúlt években végig mellettem álltak, szakmai tudásukkal, türelmükkel, biztatásukkal és értékes tanácsaikkal segítettek abban, hogy a kutatásom elérje jelenlegi formáját. A közös munka során nemcsak mentorokra, hanem olyan támogató szakemberekre is leltem, akik hittek bennem, és folyamatosan ösztönöztek a fejlődésre.

Köszönöm a kollégáimnak, doktorandusz társaimnak, hogy bátorításukkal, építő gondolataikkal és szakmai hozzájárulásukkal segítették a munkámat. Őszinte hálával tartozom a társszerzőimnek, akikkel együtt dolgozhattam – az együttműködés nemcsak szakmailag, hanem emberileg is óriási motivációt és inspirációt jelentett számomra.

Ezúton fejezem ki köszönetemet opponenseimnek a részletes és hasznos javaslataikért, megjegyzéseikért, amelyek kulcsfontosságúak voltak doktori dolgozatom továbbfejlesztésében. Nagyra értékelem az időt és energiát, amelyet munkám tökéletesítésére fordítottak.

Végtelen hálával tartozom családomnak, a soha nem szűnő szeretetért és támogatásért, amit tőlük kapok. Köszönöm a szüleimnek, nővéremnek, férjemnek, hogy erőt adtak a nehezebb időszakokban is, és türelemmel, megértéssel és szeretettel kísérték végig ezen az úton. Hálával gondolok szeretett nagyszüleimre, akik sajnos már nem ölelhetnek át, hogy együtt örüljünk ennek a mérföldkőnek, de szeretetük ma is erőt ad nekem.

Bár ez az út sok kihívást tartogatott, sosem voltam egyedül – köszönöm mindazoknak, akik velem voltak és hittek bennem.